

Gestoorde taal in de dromen van
Emil Kraepelin

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door:

de J.E. Jurriaanse Stichting

en

het Centrum voor Promotieonderzoek

ISBN 90-6464-228-1

Druk: Ponsen & Looijen b.v., Wageningen.

Copyright © 2004 Huub Engels

Gestoorde taal in de dromen van Emil Kraepelin

een wetenschappelijke proeve
op het gebied van de Sociale Wetenschappen

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Radboud Universiteit Nijmegen
op gezag van de Rector Magnificus Prof. Dr. C.W.P.M. Blom,
volgens besluit van het College van Decanen
in het openbaar te verdedigen op 15 februari 2005
des namiddags om 3.30 uur precies

door

Hubertus Josephus Maria Engels

geboren op 1 oktober 1949
te Roermond

Promotores:

Prof. Dr. C.P.F. van der Staak
Prof. Dr. J. Corveleyn (K.U. Leuven)

Manuscriptcommissie:

Prof. Dr. P.I.M.M. Van Haute
Prof. Dr. H.G.C. Hillenaar (R.U. Groningen)
Dr. F. Heynick (New York)

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding en doelstelling	1
1.1. Belangrijke aspecten uit de (auto)biografie van Kraepelin	3
1.2. Kraepelin over dromen	4
1.3. Het onderzoeksmateriaal	5
1.3.1. Tekst, co-tekst en droomcontext	5
1.3.2. Het tweede corpus	7
1.3.3. Toewijzing van dromen uit het eerste corpus aan Kraepelin	8
1.4. Doelstelling en vraagstelling	9
1.4.1. Doelstelling	9
1.4.2. Vraagstelling	10
1.5. Overzicht van de volgende hoofdstukken	11
Hoofdstuk 2: Kraepelins monografie over gestoorde taaluitingen in dromen	13
2.1. Drie vergelijkbare vormen van gestoorde taal	13
2.2. De twee 'Grundstörungen' bij gestoorde taal in dromen	17
2.2.1. Woorddoofheid	17
2.2.2. Afname van 'Allgemeinvorstellungen'	17
2.3. De secundaire literatuur over Kraepelins dromen	18
2.4. Overzicht van Kraepelins analysetechniek	21
2.4.1. De associatievormen	21
2.4.2. De ontbrekende heuristiek	25
2.5. Conclusie betreffende Kraepelins analyses	27
Intermezzo I: Gestoorde taaluitingen Freudiaans bezien	29
De verspreking	29
Het neologisme in de droom	30
Hoofdstuk 3: Ontwikkeling van een methode, deel I: ketens construeren	35
3.1. Een reeds geanalyseerde casus van gestoorde taaluitingen	36
3.1.1. Henry's methode	36
3.1.2. Voorbeelden van analyse	37
3.1.3. Conclusie	37
3.2. Individu in context	38
3.2.1. Introspectie	38
3.2.2. Linschotens kritiek op de Signorelli-analyse	38
3.2.3. Linschotens associatiespel	39
3.3. Interne analyse	40
3.3.1. Algemene opmerkingen betreffende ontcijferingen	40
3.3.2. Ontcijferingsmethoden	42
3.4. De context in de casus Kraepelin	42

3.5. De ketenconstructie	43
3.5.1. Eisen aan constructies stellen	44
3.5.2. De eerste stappen in het betoog	45
3.5.3. Goed aansluitende tussentermen zoeken	46
3.5.4. De lengte van de keten	50
3.6. Voorbeelden van constructie	53
3.6.1. Een voorbeeld uit Kraepelins tweede corpus	53
3.6.2. Freuds Hollthurn-droom	53
3.7. Deductie en bewijsvoering	55
Hoofdstuk 4: Ontwikkeling van een methode, deel II: associaties typeren	57
4.1. Algemene beschouwingen	58
4.1.1. Jungs opvatting over associatieketens	58
4.1.2. Arbitraire betekenaars?	58
4.1.3. De complexiteit van het systeem	59
4.1.4. De niet arbitraire betekenaar	60
4.2. De waarom-vraag bij gestoorde taaluitingen	60
4.3. Beoordeling van associaties stap voor stap	61
4.3.1. Primaire associaties	62
4.3.2. Potentieel idiosyncratische associaties	63
4.3.3. Idiosyncratische associaties	64
4.4. De determinerende tendentie	66
4.4.1. Introductie	66
4.4.2. De associatie x-y in de deelketen x-y-z	67
4.5. Voorbeelden van beoordeling van associaties	67
Intermezzo II: Karakteriseren van het individu	73
Individu en fantasma	73
Het 'ik' en de eigennaam	74
Hoofdstuk 5: De analyse van Kraepelins dromen	77
5.1. 'Vi,tafalk'-droom	79
5.2. Milz-droom	82
5.3. Dromen over alcohol	84
5.3.1. Platz-droom	85
5.3.2. 'Dipseliger Schwips'-droom	86
5.3.3. Blei-droom	88
5.3.4. Schleie-droom	91
5.4. Twee dromen over een schildpad	93
5.4.1. Hamster-droom	93
5.4.2. Serre-droom	95
<i>Een vermoeden</i>	101

5.5. (Dementia) praecox	102
5.5.1. Rührochs-droom	102
5.5.2. Melanchston-droom	103
5.5.3. Gingobi-droom	105
5.6. Het hellend vlak	110
5.6.1. Pentezoo-droom	111
5.6.2. 'Glaci-Wunden'-droom	112
5.6.3. Glazieren-droom	113
<i>Een tussentijdse samenvatting</i>	115
5.7. Alpentinde-droom	116
5.8. Kraepelins steen van Rosette	118
5.8.1. Nsens-droom	119
5.8.2. Amptis-droom	122
5.9. De zin van de onzin	125
5.9.1. Miranda-droom	125
5.9.2. Stoß-droom	127
5.9.3. Duce-droom	129
5.10. Twee opeenvolgende dromen van mei 1921	130
5.10.1. Zwischenstück-droom	130
5.10.2. Amnestia-droom	132
5.11. Twee verwante neologismen	135
5.11.1. Dregalien-droom	136
5.11.2. Tragelien-droom	138
5.12. Imbetit-droom	141
Hoofdstuk 6: Het sleutel-code model	145
6.1. De code	145
6.2. Model en type gestoorde taaluiting	146
6.3. De sleutel	147
6.4. Overeenkomst met ontcijfering van dode talen	147
6.5. Voortzetting van de analyse	148
6.6. Alternatieve modellen	148
Hoofdstuk 7: Gestoorde taal in trance en psychose	151
7.1. De glossolalie van het medium Hélène Smith	152
7.1.1. De naam van het medium	154
7.1.2. Alexandrië	155
7.1.3. Métiche (mulet)	155
7.1.4. Métiche (homme)	157
7.1.5. Métaganiche Müller	158
7.1.6. Gudé	159
7.1.7. Tarviné, het Martiaanse woord voor 'taal'	160

7.1.8. Controle: taal en 'zonne-praten'	162
7.1.9. Carimi	163
7.1.10. Pastri	165
7.1.11. Samenvatting van resultaten	166
7.2. Taaluitingen van patiënten met de diagnose 'psychose'	167
7.2.1. De Lawson-lapsus	168
7.2.2. Het neologisme Zebrasedijk	169
7.3. Slotopmerkingen bij de casussen	173
Hoofdstuk 8: Discussie en conclusies	175
8.1. Discussie van de casus Kraepelin	176
8.1.1. De vader en Flechsig	177
8.1.2. Emil, zijn moeder en de kindertijd	179
8.1.3. Kraepelins kinderen	179
8.1.4. Dementia Kraep-ox	179
8.2. Taal en visioen in de casus Hélène Smith	180
8.2.1. Catherines alter	180
8.2.2. Het zusje Marie en het eerste Martiaanse visioen	181
8.2.3. Een trauma?	182
8.2.4. De Saussure over de glossolalie	182
8.3. Casestudies en taaluitingen in de schizofrenie	183
8.3.1. Het neologisme	183
8.3.2. De Lacanianen over taal in de psychose	184
8.3.3. Leclairé's model voor schizofrene taaluitingen	185
8.3.4. Therapie	185
8.4. Naam versus Phallus	185
8.4.1. Minimum identiteit en paspoort	186
8.5. De eigennaam in het experiment	187
8.6. Afasie, taal en droom	187
8.7. Droomanalyse	188
8.7.1. Gebonden associatie en constructie	188
8.7.2. Combinatie van dromen	189
8.8. Nogmaals de <i>Psychopathologie des Alltagslebens</i>	190
8.9. Conclusies	191
Literatuur	192
Samenvatting	199
Summary	207
Dankwoord	215
Curriculum vitae	216

Hoofdstuk 1: Inleiding en doelstelling

Die Erwachten haben eine und gemeinsame Welt, bei den Eingeschlafenen aber wendet sich jeder der eigenen zu.
Spreek van Heraclitus (Quiring, 1959, p. 54).

Dromen stellen we ons in eerste instantie voor als beelden, die in de slaap ons geestesoog passeren. De droom wordt ook wel een stomme film genoemd en de taal lijkt daarin geen rol te spelen. Soms echter rapporteren dromers stemmen in dromen of zien zij geschreven woorden of zelfs hele zinnen. Relatief zelden is er sprake van gestoorde taaluitingen in dromen en wordt bijvoorbeeld in de droom een nieuw, nog niet bestaand, woord, een zogenaamd neologisme, gevormd. Slechts weinig dromers kunnen bogen op veel dromen met gestoorde taaluitingen; Freud bijvoorbeeld heeft minder dan tien voorbeelden van gestoorde taaluitingen in dromen gerapporteerd in zijn werk *Die Traumdeutung*. De vele honderden voorbeelden van gestoorde taaluitingen in dromen, verzameld door de beroemde Duitse psychiater Emil Kraepelin, zijn dan ook uniek te noemen.

Waarom heeft Kraepelin dromen met gestoorde taaluitingen verzameld? Kraepelin was niet zozeer in dromen geïnteresseerd als wel in de psychose en in de symptomen van een bijzondere psychose, *dementia praecox*, een ziekte tegenwoordig schizofrenie genoemd. Een van die symptomen is het optreden van gestoorde taaluitingen in de spraak en in geschreven teksten van patiënten met schizofrenie. Omdat de droomtoestand door diverse auteurs is vergeleken met de psychose en taaluitingen in de droom ons wellicht iets leren over taaluitingen in de psychose heeft Kraepelin jarenlang gestoorde taaluitingen in dromen verzameld.

Deze taaluitingen in dromen zijn in twee corpora gegroepeerd die beide door Kraepelin zelf zijn opgesteld. Echter alleen het eerste werd in 1906 door Kraepelin zelf gepubliceerd, eerst als artikel en daarna in hetzelfde jaar in boekvorm, een monografie, onder de titel *Über Sprachstörungen im Traume* (Kraepelin, 1906). Het tweede corpus werd postuum door Heynick (1993) gepubliceerd. De twee corpora zijn verzameld in een periode van meer dan veertig jaar tot Kraepelins dood in 1926 en bevatten voornamelijk voorbeelden van Kraepelin zelf. Beide corpora staan centraal in deze studie.

Het belang van Kraepelins dromenverzameling hangt samen met de gezaghebbende positie die Kraepelin in de psychiatrie ingenomen heeft. Ook heden ten dage wordt waarde gehecht aan de dromen van Kraepelin gezien het feit dat het Max Planck Instituut voor Psychiatrie in München het in het archief van dit instituut gevonden tweede corpus van taaluitingen in dromen postuum liet publiceren. Vanzelfsprekend wordt bij Kraepelins dromen onmiddellijk het verband met Freuds *Traumdeutung* gelegd zoals ook blijkt uit de subtitel van Heynicks boek: "Language and its disturbances in dreams: the pioneering work of Freud and Kraepelin updated". Ploog (p.viii, in Heynick, 1993) spreekt in een voorwoord de verwachting uit: "Whereas Freud has dominated the science of dreams for

most of this century, the future may look upon his contemporary Kraepelin as a forerunner of a new trend in dream research that strives to contribute to the cognitive sciences, such as linguistics, as well as to psychopathology and brain science".

Heynick (1993) concentreerde zich op de psycholinguïstische aspecten van taaluitingen in dromen, maar ook vanuit psychopathologisch gezichtspunt zijn de dromen interessant. Kraepelin zelf benadrukte de vele parallellen tussen gestoorde taal in dromen en gestoorde taal in de *dementia praecox*. Hij wees er op dat in de droomtoestand informatie over de achtergrond van de gestoorde taaluitingen te verkrijgen zou zijn die bij gestoorde taaluitingen van patiënten niet of moeilijk van hen te verkrijgen zou zijn en dat daarom gestoorde taaluitingen in dromen beter te bestuderen zijn. In de onderhavige studie worden de dromen ook vanuit een 'psychopathologisch' gezichtspunt bestudeerd, zoals in een vergelijkbare studie getiteld *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* gestoorde taaluitingen, waaronder versprekingen, door Freud geanalyseerd zijn (Freud, 1901).

Terwijl Kraepelin betreurde dat het corpus uit 1906 voornamelijk uit dromen van hemzelf bestond waardoor de geldigheid van verworven inzichten beperkt zou blijven, is dit nadeel in de hier gepresenteerde studie juist een voordeel. De taaluitingen in dromen zullen hier geanalyseerd worden voorzover ze van Kraepelin zelf stammen. Bij het tweede corpus, 391 dromen bevattend, is bekend welke dromen van Kraepelin zijn. Op enkele na, die van gezinsleden stammen, zijn ze allemaal van Kraepelin zelf. Bij het eerste corpus van 286 dromen zijn de dromen voornamelijk van Kraepelin zelf: "Ein Teil derselben [Sprachbeispielen des Traumes] stammt von Personen meiner Umgebung, die ich bat, auf derartige Erfahrungen zu achten; die meisten aber habe ich mich selbst verschafft, indem ich zeitweise eine Tafel an mein Bett legte, um nach dem Erwachen sofort das Geträumte niederzuschreiben" (Kraepelin, 1906, p.2). Kraepelin geeft niet aan welke dromen van hemzelf zijn, doch vaak is onder andere via parallellen met dromen uit het tweede corpus vast te stellen of een droom van Kraepelin zelf stamt.

De grote verzameling van gestoorde taaluitingen in dromen van Kraepelin leent zich wellicht voor een analyse die anders opgezet is en misschien verder gaat dan welke Kraepelin zelf presenteerde of wilde presenteren in zijn monografie. Zo'n droomanalyse lijkt nu mede mogelijk omdat in de laatste twee decennia meer bekend geworden is over Kraepelins leven.

In het volgende zal eerst een aantal belangrijke en verderop relevant blijkende aspecten van Kraepelins leven aan de orde gesteld worden voornamelijk aan de hand van zijn autobiografische geschriften. Speciale aandacht verdient de interesse van Kraepelin voor dromen in het algemeen en zijn opvattingen over interpretatie van dromen. Het onderzoeksmateriaal, beschikbaar in de twee corpora, zal daarna aan de orde gesteld worden. Vervolgens zullen we de doelstelling van deze studie formuleren en aangeven, welk gereedschap voor een analyse van Kraepelins bijzondere dromen nodig is. Tot slot zal een korte bespreking van de inhoud van de volgende hoofdstukken gegeven worden. Allereerst wordt hier nu ingegaan op belangrijke punten uit Kraepelins leven.

1.1. Belangrijke aspecten uit de (auto)biografie van Kraepelin

Kraepelin is onder meer bekend om zijn indeling van de psychosen in *dementia praecox* en manisch-depressieve stoornis en soms wordt Kraepelins interesse voor de psychose afgezet tegen Freuds interesse voor de neurose. Tot 1983 kon men nadere details over Kraepelins leven alleen in korte biografieën vinden, zoals in Kolle (1970). De kennis over Kraepelins persoon was zo gering dat een analyse van de dromen in het eerste corpus uit 1906 vóór 1983 nauwelijks kon plaatsvinden.

Dit veranderde toen in 1983 Kraepelins autobiografie, getiteld *Lebenserinnerungen*, werd gepubliceerd (Kraepelin, 1983). Van een deel van Kraepelins brieven kan men nu ook kennis nemen (Walser, 1968/ Bendick, 1989/ Burgmair et al., 2002) en recent werd een ander manuscript van Kraepelin, dat *Persöhnliches* is genoemd, gepubliceerd door van Bakel (2000) en Burgmair, Engstrom & Weber (2000). Daarmee is nu meer bekend over gebeurtenissen in Kraepelins leven en zijn karakter. Alhoewel geen van de autobiografische geschriften of de brieven een diepgaand inzicht in de persoon Kraepelin bieden, zijn de bronnen van groot belang voor de analyse van de dromen zoals verderop zal blijken. Nu zal eerst in grote lijnen een schets van Kraepelins leven en persoon gegeven worden, voornamelijk gebaseerd op de autobiografische bronnen.

Emil Wilhelm Magnus Georg Kraepelin werd geboren op 15 februari 1856 te Neustrelitz in de Duitse provincie Mecklenburg. Hij was de jongste in een gezin van vier kinderen. Aan het eind van zijn gymnasiumtijd besloot hij 'Irrenarzt' te worden (Kraepelin, 1983, p.3). Tijdens zijn studie te Leipzig kwam hij in contact met Wilhelm Wundt die altijd een belangrijk raadsman voor hem is gebleven. Kraepelin twijfelde zelfs korte tijd of hij niet de studierichting psychologie zou kiezen (p.29) doch Wundt raadde hem dat af. In 1884 huwde Kraepelin met Ina Schwabe. Van de vier dochters Toni, Eva, Ina en Hanna uit dat huwelijk volgde de oudste Toni de voetstappen van haar vader en werd ook psychiater. Zij droeg vijf eigen dromen bij aan Kraepelins tweede corpus.

Kraepelins carrière verliep voorspoedig ondanks een aanvankelijke tegenslag in 1882 toen hij door Flechsig in Leipzig werd ontslagen (p.22). Hij kreeg in 1883 van een uitgever het verzoek een leerboek psychiatrie te schrijven. Van dit leerboek verschenen in de loop van de jaren acht uitgaven en een negende editie postuum. Terwijl de eerste editie enkele honderden pagina's besloeg bevatte de achtste reeds enkele duizenden pagina's. Dit leerboek wordt algemeen aangezien als de basis voor het huidige classificatiesysteem voor psychiatrische ziekten DSM. In 1886 werd Kraepelin benoemd tot hoogleraar psychiatrie te Dorpat (nu Tartu geheten) in Estland. Daarna volgde zijn benoeming te Heidelberg in 1891. Tenslotte was hij vanaf 1903 hoogleraar psychiatrie te München. Een van Kraepelins medewerkers in die periode was Alzheimer, bekend van de 'ziekte van Alzheimer', een term door Kraepelin bedacht. Een kroon op de carrière was de oprichting in 1917 van de Deutsche Forschungsanstalt für Psychiatrie, waarvan Kraepelin de eerste directeur werd. Dit instituut werd naderhand opgenomen in de Kaiser Wilhelm Gesellschaft en maakt nu deel uit van de Max Planck Gesellschaft. Het Max Planck Institut

für Psychiatrie aan de Kraepelinstraße te München is de voortzetting van Kraepelins Forschungsanstalt für Psychiatrie. Kraepelin heeft de opening van de nieuwbouw van het eerst elders gevestigde instituut in 1928 niet meer mogen meemaken. Hij overleed op 7 oktober 1926.

De wetenschappelijke interesse van Kraepelin ging uit naar de twee hoofdgroepen van psychosen: dementia praecox en manisch-depressieve stoornis (p.73). Maar er waren nog twee grote interessegebieden van Kraepelin. Jetter (1994) die in zijn geschiedenis van de geneeskunde slechts enkele regels aan Kraepelin wijdt, vermeldt diens strijd tegen het alcoholmisbruik. In 1895 besloot Kraepelin (1983, p.80) geheelonthouder te worden en dit gegeven zullen we nog tegenkomen bij de analyse van Kraepelins dromen. Op de tweede plaats had reizen zijn sterke belangstelling en daarover vindt men in Kraepelins *Lebenserinnerungen* uitgebreide informatie (zie ook Bendick, 1989). Een van de reizen verdient hier speciale aandacht. Tijdens het oorlogsjaar 1915 ondernam Kraepelin samen met zijn jongste dochter Hanna een reis om zijn voorouders te traceren: de zgn. *Ahnenreise*, waaraan hij in zijn *Lebenserinnerungen* zeven pagina's wijdde (Kraepelin, 1983, p.195-201).

In de eerste regels van *Persöhnliches* refereert Kraepelin aan de *Ahnenreise* en zegt het jammer te vinden dat hij weinig van het 'inneres Wesen' van zijn voorvaderen te weten is gekomen (Van Bakel, 2000, p.112). Met het geschrift *Persöhnliches* wil hij voorkomen dat zijn nazaten niets over zijn 'seelische Persöhnlichkeit' zouden weten. Doch van een dieptepsychologische zelfbeschrijving kan allerminst sprake zijn. Nergens vindt men een referentie naar kindertijd of vroege jeugd. In 58 alinea's gaat Kraepelin in op zijn psychisch functioneren, het denken en zijn geheugen, zijn begaafdheid in academische vakken, hobby's en reizen, levensbeschouwelijke kwesties, zelfdiscipline, sociale relaties en gewoontes. Interessant voor onze studie zijn de korte opmerkingen over dromen die Kraepelin maakt.

1.2. Kraepelin over dromen

Kraepelin stelt in de tweede alinea van *Persöhnliches*: "Ich liebe es, einen Gedanken planmässig durchzudenken, und knüpfe gern wieder dort an, wo ich unterbrochen worden war, auch bei Träume. Diese Neigung ist wol ein Grund dafür, dass meine Träume in der Regel viel inneren Zusammenhang haben" (Van Bakel, 2000, p.112). Verderop zal duidelijk worden dat we bij de analyse van de dromen uit het tweede corpus (waarvan de chronologische volgorde bekend is) soms kunnen aanknopen bij voorafgaande dromen. Daarnaast merkt Kraepelin op, dat door "lebhaftere Träume, die mein ganzes Leben durchzogen" zijn geheugen soms werd vertroebeld en dat "die Befriedigung meines Schlafbedürfnisses, das wegen meiner Neigung zu lebhaften Träumen ziemlich gross ist" een belangrijke rol speelde in zijn leven (Van Bakel, 2000, p.116/158). Dromen speelden een niet verwaarloosbare rol in Kraepelins leven: taaluitingen in dromen begon hij al vóór 1886 te noteren (Kraepelin, 1906, p.1) en 'aufregende Träume' had Kraepelin na zijn eerste ervaringen in de psychiatrie (Kraepelin, 1983, p.8).

Aan het eind van zijn gymnasiumtijd hield Kraepelin zich bezig met psychologische kwesties; hij noteerde in verband daarmee zijn dromen en probeerde de ontstaansgeschiedenis ervan te onderzoeken (Kraepelin, 1983, p.3). Of hij in het laatste slaagde moet naar zijn eigen oordeel betwijfeld worden. In de achtste editie van zijn leerboek psychiatrie (Kraepelin, 1913, p.938-939) stelt hij, in het kader van zijn kritiek op de psychoanalytische theorie van de dementia praecox: "Da es mir nur ganz ausnahmsweise gelingt, einmal die Entstehungsgeschichte meiner eigenen Träume einigermaßen klarzulegen, obgleich doch die Vorbedingungen dafür so günstig wie möglich sind, muss ich nicht nur die Behauptung, daß der Traum 'sich stets als eine sinnvolle Komplexbearbeitung enthülle', für gänzlich in der Luft stehend erklären, sondern ich kann auch nicht den Mut finden, den Aufschlüssen welche die 'Analyse' der unendlich viel schwieriger verständlichen Bewußtseinsvorgänge unserer kranken liefert, irgendwelchen Glauben zu schenken".

1.3. Het onderzoeksmateriaal

Ook van de dromen in het corpus van 1906 is de ontstaansgeschiedenis maar moeilijk te achterhalen, zoals Kraepelin stelt, en hij wijt dit aan het feit dat hij in de beginfase van het verzamelen van dromen te weinig notities maakte over de context binnen de droom (hieronder droomcontext genoemd) van de taaluiting (Kraepelin, 1906, p.4). De woorden 'Entstehungsgeschichte' en 'Bewußtseinsvorgänge' in het voorgaande citaat en de frase "über die traumhafte Gedankengänge Rechenschaft zu geben" in Kraepelins monografie (Kraepelin, 1906, p.4) wijzen op een sequentie van bewustzijnstoestanden, die achterhaald zou moeten worden. Het gaat er dus om de ontstaansgeschiedenis van de gestoorde taaluitingen te achterhalen en deze taaluitingen kunnen blijkbaar beschouwd worden als het eindproduct van een aantal opeenvolgende bewustzijnstoestanden vanuit een of meer uitgangspunten.

1.3.1. Tekst, co-tekst en droomcontext

Als we nu naar de notatie van de droomvoorbeelden kijken die Kraepelin in zijn monografie (over het eerste droomcorpus) hanteert, dan valt op dat hij in heel wat dromen na de specificatie van de gestoorde taaluiting achter verbindende woorden als 'anstatt' of 'für' toevoegt wat volgens hem de ongestoorde taaluiting of de geïntendeerde taaluiting was. Bijvoorbeeld in droom 22: 'Geheimkopeken' (dit is de gestoorde taaluiting) anstatt 'Geheimpolizisten' (dit is de intentie) of in droom 66: 'vendiasmen' (gestoorde taaluiting) für 'Bestechlichkeit' (intentie). Om lange formuleringen te vermijden wordt nu in het volgende een verkorte terminologie gehanteerd. De gestoorde taaluiting wordt kortweg 'tekst' genoemd. Wat volgens Kraepelin de bijbehorende geïntendeerde of ongestoorde taaluiting was, wordt in het volgende kortweg 'co-tekst' genoemd (zie voor dit begrip ook van Gorp, 1984).

Als co-tekst ontbreekt geeft Kraepelin meestal de droomcontext aan, waarin de gestoorde taaluiting, de tekst, optrad. Dit is een context die dus binnen de droom optrad.

Bijvoorbeeld in droom no 113 is 'Pentzoo und Akelipribramstraße' de tekst bij een droomcontext 'auf dem Plane von Dresden'. Een co-tekst is hier dus niet beschikbaar, we weten niet welke 'Straße(n)' bedoeld, geïntendeerd, zijn, maar de droomcontext geeft aan dat mogelijk een of meer straatnamen van Dresden het uitgangspunt voor de productie van de tekst is geweest.

Tekst, co-tekst en droomcontext vormen de droomnotitie die Kraepelin, direct na een droom en soms nog niet goed wakker, maakte, om zo veel mogelijk van de moeilijk te onthouden taaluitingen vast te leggen. Daarbij realiseerde hij zich niet à la minute hoe afwijkend de taaluiting was. In zijn monografie liet hij de droomnotities in kleinere letter afdrukken en op de bewaard gebleven oorspronkelijke handgeschreven droomnotities van het tweede corpus treffen we de aspecten 'tekst', 'co-tekst' of 'droomcontext' ook aan.

Kraepelin probeert in 1906, dat wil zeggen voor de meeste dromen van het eerste corpus vele jaren na dato, zo mogelijk een verbinding van de tekst met de co-tekst tot stand te brengen of de tekst te verhelderen via associaties die passen in de droomcontext. Deze verheldering door Kraepelin wordt hier 'commentaar' genoemd. Dit commentaar is dus niet onderdeel van de droom zelf. In het commentaar worden associaties bij tekst, co-tekst of droomcontext vermeld en vaak worden door Kraepelin associatieketens gevormd, die co-tekst en tekst verbinden en daarmee (deels) de ontstaansgeschiedenis van de tekst verduidelijken. Wat wordt nu onder een associatieketen verstaan?

Een associatieketen wordt gedefinieerd als een keten van termen, die bestaat uit een beginterm, een of meer zogenaamde tussentermen en een eindterm. De beginterm van de keten, het startpunt van het associatieproces, ligt ofwel besloten in de door Kraepelin gegeven co-tekst ofwel in de door Kraepelin gegeven droomcontext. De eindterm van de keten ligt besloten in de tekst, dus in de gestoorde taaluiting. Voor de verklaring van een tekst zijn soms meerdere ketens met elk meerdere tussentermen nodig. Twee opeenvolgende termen in een associatieketen hebben een betekenisassociatie dan wel een vormassociatie. Bij de betekenisassociatie wordt een associatie gevormd bij het door een woord betekende begrip (Kraepelin spreekt van 'begrifflicher Verwandtschaft'). Een synoniem is een voorbeeld van een betekenisassociatie. Bij de vormassociatie is de vorm van het woord, de zogenaamde betekenaar, zelf van belang. Tot de vormassociaties horen de klankassociaties (Kraepelin spreekt van 'Klangverwandtschaft') en de associaties op grond van de structuur van de letters in het woord, bijvoorbeeld een anagram-associatie. In het volgende wordt de term 'vormassociatie' meestal specifiek gebruikt voor de associaties op grond van de letters en wordt daarnaast de term 'klankassociatie' gehanteerd.

Tekst, co-tekst, droomcontext en commentaar vormen de aspecten van het materiaal uit het eerste corpus. In het tweede droomcorpus zijn tekst en ook vaak co-tekst of droomcontext gegeven, maar ontbreekt commentaar omdat Kraepelin niet meer toegekomen is aan een tweede publicatie over gestoorde taal in dromen. Hieronder wordt aangegeven waarom het tweede corpus ondanks het ontbreken van commentaar door Kraepelin zeer belangrijk is voor de analyse. Daarna worden criteria geformuleerd om dromen uit het eerste corpus aan Kraepelin toe te wijzen.

1.3.2. Het tweede corpus

In de 391 dromen van het tweede corpus zijn tekst, co-tekst en/of droomcontext duidelijk onderscheiden. De droomcontexten lijken uitgebreider dan in het eerste corpus, misschien omdat Kraepelin meer bedreven is geraakt in het vasthouden van droominformatie of omdat in de ruwe droomnotities niet tot censurering en anonimisering is overgegaan. Zo vinden we veel droomcontext bij een woord 'serre' (een zogenaamd paralogisme, dat wil zeggen een bestaand woord met privé-betekenis) of een neologisme 'tragelien'.

In Heynicks uitgave van het tweede corpus zijn de co-teksten en droomcontexten in het Engels vertaald. Een onvertaalde editie zou voor de hier beoogde studie van de dromen de voorkeur gehad hebben (zie ook Tervoort, 1997). Gelukkig kunnen we door bemiddeling van Heynick en het Max Planck Institut für Psychiatrie gebruik maken van de (nog ongepubliceerde) Duitse transcripties, die onder de signatuur "MPI München K 20 SK X/1" in het archief van het instituut bewaard worden. Bovendien werd inzage van de oorspronkelijke handgeschreven droomnotities toegestaan. Bij de analyse van een droom uit het tweede corpus zal daarom steeds de onvertaalde Duitse versie gehanteerd worden.

De identificatie van dromen is geen probleem. Als een code E, E.Kr. of E.K. is toegevoegd weten we dat een droom van Kraepelin is; zijn handschrift is duidelijk identificeerbaar op de originele droomnotities als een code ontbreekt. Kraepelins dochter Toni droeg vijf dromen bij aan het tweede corpus. Verder zijn nog twee ongepubliceerde dromen van haar bekend en enkele dromen van andere gezinsleden (Eva, Ina).

Terwijl in het eerste corpus alleen van enkele dromen een grove datering mogelijk is (zo lijken de dromen in de addenda uit het jaar 1906 te stammen), weten we van het tweede corpus alle data. Daardoor is de chronologische volgorde van de dromen bekend. Kraepelin zelf zei al dat hij bij het dromen graag doorging waar hij was gestopt. Het is dus van groot belang de data en tijdsvolgorde van dromen te kennen. Het belang van de datum van de dromen blijkt overduidelijk uit volgend voorbeeld. In de droom van 5 oktober 1922 wordt Wundts verjaardag genoemd. Echter Wundts verjaardag is op 16 aug terwijl 5 oktober de verjaardag was van de vader van Emil Kraepelin; met andere woorden Wundt lijkt in die droom als substituut-vader op te treden.

Het belang van de volgorde illustreren de dromen van 1 oktober 1921 en daarna. De droom van 1 oktober gaat over Bismarck. In de volgende droom van 2 oktober is sprake van 'Kotze' (cape). 'Kotze' is ook de naam van een nicht van Bismarck die Kraepelin soms bezocht. In de volgende droom van 12 oktober is sprake van een staatsman, die zich acht jaar geleden heeft teruggetrokken. Nu overleed Bismarck acht jaar nadat hij zich uit de politiek had teruggetrokken. De co-tekst van deze droom zou dus als latente achtergrond het overlijden van Bismarck kunnen hebben. Zodoende worden associaties verkregen die in een tijdsbestek van twee weken mogelijk Kraepelins denken beïnvloed kunnen hebben. Ondanks het ontbreken van commentaar door Kraepelin zelf, lijkt analyse van de dromen in het tweede corpus niet onmogelijk. Nu naar het eerste corpus.

1.3.3. Toewijzing van dromen uit het eerste corpus aan Kraepelin

Niet alle 286 dromen in het eerste corpus stammen van Kraepelin. Behalve Kraepelin droegen enkele anderen kleine groepen dromen bij aan het corpus. Van een groep (17 dromen) geeft Kraepelin aan welke typen gestoorde taaluitingen voorkwamen (Kraepelin, 1906, p.91), aan de overige bijdragen wordt door Kraepelin geen aandacht besteed. We weten dat het merendeel van de dromen van Kraepelin is, maar dat minstens 17 dromen (6%) niet van Kraepelin stammen. Voorafgaand aan een analyse van een droom uit het eerste corpus moet beargumenteerd worden waarom de droom aan Kraepelin toegewezen kan worden. Welke criteria kunnen daarbij gehanteerd worden?

Op grond van indicaties van Kraepelin kunnen sommige dromen met grote zekerheid aan hem worden toegewezen. In enkele dromen hoort de dromer de stem van een ander dan de dromer (bijvoorbeeld in droom 267 zegt een zekere G iets). Dergelijke dromen stammen van Kraepelin, zoals hij zelf zegt (p.5).

De waarschijnlijkheid dat een bepaalde droom aan Kraepelin toegewezen kan worden hangt samen met de hoeveelheid commentaar. Hoe meer commentaar en hoe gedetailleerder hoe groter de kans dat de droom van Kraepelin is, want anderen konden vaak geen nadere details geven of iets over de duiding zeggen (p.4). Kraepelin deelt de dromen in drie hoofdgroepen in en de lengte van het commentaar verschilt in die hoofdgroepen. Dromen met relatief veel commentaar zijn no 30 uit de eerste hoofdgroep 'woordvindingsproblemen', no 169 en no 182 uit de tweede hoofdgroep 'stoornissen in de uitdrukking van gedachten' en no 243, 271 en 272 uit de derde hoofdgroep 'denkstoornissen'.

Wanneer een woord in een droom ook in het tweede corpus voorkomt, kan dat een van de argumenten zijn voor een toewijzing van die droom aan Kraepelin. Zo bevat droom no 84 (eerste corpus) de tekst 'vi ha hi mi Fors'. De nog onbekende en vreemde klank 'vi' komt ook in 'Vi tafalk' voor, de tekst van een droom van Kraepelin uit 1923 (tweede corpus). In droom no 192 (eerste corpus) komt de tekst 'Sokrates Schlüssel gebar Sie' voor, in een droom van Kraepelin van september 1924 (tweede corpus) treft men in de droomcontext 'Sokrates starb bei Ilex' aan. Soms duikt tijdens de analyse informatie op die bijdraagt aan een toewijzing. Zo is Ilex (Ileks) anagram van het Griekse 'kleis' voor 'sleutel'.

Ook op grond van autobiografische informatie kan men een droom met enige zekerheid aan Kraepelin toewijzen. Droom no 265 gaat over de 'Zählkarten', Kraepelins systeem om korte notities over patiënten voor zijn wetenschappelijk onderzoek vast te leggen. In droom 107 wordt een uiting deels als Estlands deels als Russisch geduid: een verwijzing naar Kraepelins talenkennis en zijn verblijf in Estland.

De waarschijnlijkheid dat een droom uit het eerste corpus aan Kraepelin kan worden toegewezen kan in een aantal gevallen groot zijn. Daarmee is het bruikbare materiaal voor de casestudie zeker niet beperkt tot het tweede droomcorpus. Wat is nu de doelstelling en vraagstelling van deze studie?

1.4. Doelstelling en vraagstelling

Wat in Kraepelins commentaar bij de dromen in het eerste corpus niet aan de orde wordt gesteld is de vraag, *waarom* precies die termen, die hij aangeeft, elkaar opvolgen in een associatieketen en niet andere. Bij een gegeven startpunt (in de co-tekst of droomcontext) is door opeenvolgende associatie op grond van betekenis of vorm een groot aantal ketens denkbaar en daardoor duikt direct de vraag op *waarom* een specifieke keten gerealiseerd is in een droom. Deze vraag is voor Kraepelin irrelevant omdat zijn antwoord daarop zou zijn, dat de opeenvolging toevallig of willekeurig is (en daarmee de vraag zinloos) of dat de opeenvolging deels persoonsgebonden is en in het kader van Kraepelins doelstelling daarmee oninteressant.

In deze studie wordt de *waarom*-vraag wel relevant geacht. Wellicht kunnen we die vraag beantwoorden door de gestoorde taaluitingen in Kraepelins dromen met (auto)biografische gegevens in verband te brengen. De analyse van versprekingen, die Freudiaans genoemd worden, laat zien dat er niet alleen linguïstische maar ook andere redenen kunnen zijn voor de verspreking, redenen verband houdend met de levensgeschiedenis of levensomstandigheden van het subject. Op grond hiervan formuleren we onder 1.4.1. de doelstelling van het onderzoek en onder 1.4.2. de vraagstelling.

1.4.1. Doelstelling

In deze studie wordt onderzocht *waarom* specifieke associatieketens gerealiseerd zijn in Kraepelins dromen en niet andere ketens (zie onder 1.), wordt gezocht naar een structuur in de antwoorden op de *waarom*-vragen (zie 2.) en wordt nagegaan welke relevantie die structuur heeft voor de psychologische theorievorming over gestoorde taal in de droom en meer in het algemeen in de alternatieve bewustzijnstoestand (zie 3.). Meer in detail is het doel van het onderzoek:

1. Na te gaan, waarom de associaties, die tekst en co-tekst (of droomcontext) verbinden, in die volgorde optreden en wat de relatie is met het subject Kraepelin.

Hoe kunnen persoonsgebonden associaties onderscheiden worden van algemene associaties in de keten, die iedereen zou kunnen maken? Hoe kunnen vervolgens de persoonsgebonden associaties gekarakteriseerd worden, zodanig dat duidelijk wordt welke persoonsgebonden factor of factoren de taaluitingen hebben gedetermineerd?

2. Na de beantwoording van de *waarom*-vraag, een model op te stellen dat aangeeft hoe de taaluitingen te verklaren zijn.

Kunnen de determinerende factor(en) in modelvorm gegoten worden? Wat is de aard van het model? Is er slechts sprake van een beschrijvend model of laat het ook 'voorspellingen' toe, zodat een kruisvalidatie mogelijk wordt, dat wil zeggen dat, na analyse van een aantal dromen en opstelling van een (voorlopig) model, hints

verkregen kunnen worden voor nog niet geanalyseerde dromen.

Indien het lukt een model op te stellen, wat is dan de relevantie van het model? Het opgestelde model geldt voor één persoon, Kraepelin. Freud baseerde zich bij de opstelling van zijn droomtheorie voornamelijk op analyses van eigen dromen maar beargumenteerde dat die theorie ook algemeen geldig was. Zo zou een verder liggend doel ook hier kunnen zijn een analoog model trachten toe te passen op gestoorde taaluitingen van andere personen. Daarom is het derde doel:

3. Na te gaan of het model gegeneraliseerd kan worden naar andere casussen.

Is het model dusdanig weer te geven dat het niet uitsluitend geldig is voor Kraepelins taaluitingen in dromen maar misschien ook voor andere casussen van gestoorde taaluitingen? Kunnen we casussen vinden, waarop het model ook van toepassing zou kunnen zijn? Zijn, gezien Kraepelins frequente verwijzing naar de gestoorde taaluitingen van patiënten met *dementia praecox* (schizofrenie), taaluitingen van patiënten met schizofrenie wellicht met een analoog model te verklaren?

In de hoofdstukken 5, 6 en 7 komen achtereenvolgens de drie doelstellingen aan de orde.

Een eerste inschatting van de moeilijkheidsgraad van de waarom-vraag, kan verkregen worden als we aan de Freudiaanse verspreking denken. Deze is ofwel eenvoudig voor een toehoorder te analyseren (en daarom kan deze de verspreking ook als Freudiaans betitelen) ofwel vereist minstens de associaties van degene die zich verspreekt. Soms is een analyse lastig en Freud heeft aangegeven dat het dan wel maanden kon duren voor hij inzag hoe een verspreking of *parapraxis* ('Fehlleistung') in elkaar zat. Wellicht zullen we bij taaluitingen in dromen, waar associatieprocessen chaotischer lijken te verlopen dan bij versprekingen en dus moeilijker te achterhalen zijn, eerder moeten denken aan de moeilijk analyseerbare voorbeelden uit Freuds *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* dan aan eenvoudige Freudiaanse versprekingen.

Om de waarom-vraag te kunnen beantwoorden zijn hulpmiddelen nodig, die in de vraagstelling gepreciseerd worden.

1.4.2. Vraagstelling

Alvorens de associaties in een associatieketen te kunnen beoordelen (zie doelstelling no 1) moeten we eerst over de keten beschikken, die tekst en co-tekst (of droomcontext) verbindt. In het eerste corpus zijn soms ketens door Kraepelin gegeven, maar zijn deze voldoende nauwkeurig voor onze doelstelling? De analyses van Kraepelin zullen in hoofdstuk 2 aan een kritisch onderzoek onderworpen worden.

In het tweede corpus is geen commentaar beschikbaar. Hoe kunnen we daar ketens construeren, zodanig dat, als de constructie lukt, we erop vertrouwen kunnen dat ze de

(onbekende) in Kraepelins droom gerealiseerde ketens zijn. Er is geen kant en klare methode beschikbaar voor ketenconstructie en dat betekent dat we een methode moeten ontwikkelen om de associatieketens te construeren en dat criteria geformuleerd moeten worden waaraan die ketens moeten voldoen. Daarom luidt:

vraag 1:

Welke zijn de criteria voor ketenconstructie en hoe vinden we uitgaand van de criteria de associatieketens, die de tekst als eindpunt hebben (welke heuristieken worden toegepast)? In hoofdstuk 3 zal een methode ontwikkeld worden om ketenconstructie mogelijk te maken en als criteria zullen daar genoemd worden een zo hoog mogelijke nauwkeurigheid van aansluiting van associaties en een zo kort mogelijke keten. Daardoor wordt de kans minimaal dat een gevonden keten niet de ware keten is. De criteria maken het mogelijk te spreken van een reconstructie van ketens, net zoals men de bij de ontcijfering der hiërogliefen verkregen resultaten juist veronderstelt op grond van de precisie van de ontcijfering (zie ook Hofstadter, 1979, p.164 en 3.3.1. verderop).

Als ketens beschikbaar zijn, wordt gezocht naar de persoonsgebonden associaties daarin. Hoe? Al vast vooruitlopend op een nog nader uit te werken begrippenapparaat worden persoonsgebonden associaties, die idiosyncratische associaties worden genoemd en betrekking hebben op de individuele gesteldheid van de dromer, onderscheiden van niet persoonsgebonden associaties, die primaire associaties genoemd worden. Vervolgens moet de zogenaamde determinerende tendentie achter de idiosyncratische associaties in de keten(s) vastgesteld worden. Deze determinerende tendentie is de uiteindelijke reden voor de persoonsgebonden associaties.

vraag 2: Kan een methode ontwikkeld worden voor de beoordeling van associaties op idiosyncratisch gehalte (typerend voor Kraepelin en deels samenhangend met reeds bekende biografische gegevens) en voor de bepaling van de determinerende tendentie. Deze vraag komt in hoofdstuk 4 aan de orde.

1.5. Overzicht van de volgende hoofdstukken

In vogelvlucht wordt nu een indruk gegeven wat de lezer in de volgende hoofdstukken verwachten kan. In hoofdstuk 2 zullen de algemene aspecten van Kraepelins artikel over gestoorde taaluitingen in dromen besproken worden, de secundaire literatuur en Kraepelins aanpak van de analyse. Kan dat laatste voor ons richtinggevend zijn of moeten andere wegen bewandeld worden? Na een intermezzo betreffende de Freudiaanse aanpak van gestoorde taaluitingen volgen twee hoofdstukken (3 en 4) over de ontwikkeling van een methode. Alvorens in hoofdstuk 5 concreet met de analyse van de dromen te beginnen, wordt in een tweede intermezzo ingegaan op psychoanalytische inzichten betreffende de karakterisering van het individu, relevant voor de vraag welke fantasieën en aspecten van

het ego een rol zouden kunnen spelen in Kraepelins dromen. Na de droomanalyses in hoofdstuk 5 wordt in hoofdstuk 6 het gevonden model gespecificeerd. In hoofdstuk 7 wordt de vraag gesteld of het model zich laat generaliseren van droom naar trance en psychose en daartoe worden korte casestudies gepresenteerd, onder meer de beroemde casus van gestoorde taaluitingen in de trance van het spiritistisch medium H  l  ne Smith, die rond 1900 ook de belangstelling van Ferdinand de Saussure wekte. In hoofdstuk 8 volgt een discussie van de resultaten en zullen conclusies geformuleerd worden.

Allereerst zullen nu Kraepelins eigen opvattingen over de gestoorde taaluitingen in dromen aan de orde gesteld worden.

Hoofdstuk 2: Kraepelins monografie over gestoorde taaluitingen in dromen

Da es mir nur ganz ausnahmsweise gelingt, einmal die Entstehungsgeschichte meiner eigenen Träume einigermaßen klarzulegen, obgleich doch die Vorbedingungen dafür so günstig wie möglich sind ...
(Kraepelin, 1913, p.938-939)

In dit hoofdstuk worden relevante aspecten van Kraepelins publicatie uit 1906 aan de orde gesteld en daarnaast de secundaire literatuur bij Kraepelins monografie. Kraepelin benadrukt de parallellen tussen gestoorde taal in droom en dementia praecox. Daarnaast gaat hij in op parallellen van de droomtaal met andere vormen van gestoorde taal waaronder versprekingen. Deze parallellen suggereren dat een model voor gestoorde taal in Kraepelins dromen wellicht ook voor taaluitingen van schizofrene patiënten zou kunnen opgaan en dat een model misschien verwant kan zijn aan een model voor versprekingen. Verder noemt Kraepelin twee essentiële factoren die volgens hem gestoorde taal in dromen veroorzaken. Een te bouwen model voor de dromen kan wellicht aansluiten bij die factoren.

Ook zullen de sporadische opmerkingen over droomanalyses besproken worden, die sommige auteurs hebben gemaakt in hun bespreking van Kraepelins artikel. Tenslotte zal een evaluatie volgen van de analyses die Kraepelin zelf op de dromen in het eerste corpus heeft uitgevoerd. Die evaluatie valt negatief uit gezien vanuit het doel dat hier gesteld wordt.

Aan het aspect 'indeling van de gestoorde taaluitingen' zal weinig aandacht besteed worden. Kraepelin deelt in zijn monografie de 286 voorbeelden in drie hoofdgroepen in: storingen in de woordvinding, storingen in de uitdrukking van gedachten en denkstoornissen. Deze hoofdindeling weerspiegelt, in omgekeerde volgorde, de psychische processen voorafgaand aan het spreken: denken, zoeken naar een uitdrukking van gedachten en dan de passende woorden vinden (Kraepelin, 1906, p.86). De hoofdindeling valt nog te verdedigen, de onderverdeling die Kraepelin maakt is twijfelachtig zoals bij de bespreking van de analyses zal blijken. Ook in de secundaire literatuur wordt de indeling bekritiseerd.

2.1. Drie vergelijkbare vormen van gestoorde taal

Kraepelin vindt de gestoorde taaluitingen in dromen het meest vergelijkbaar met die in de dementia praecox (Kraepelin, 1906, p.1,2,83) en deze vergelijking wordt hieronder uitgebreid besproken (zie A). Daarnaast zijn zij in mindere mate vergelijkbaar met woordvindingsproblemen van normalen, denkstoornissen bij sterke verstrooidheid en versprekingen (zie B). Overeenkomsten met Wernicke afasie zijn gering en berusten op

enkele uitingsvormen van deze afasie (zie C). Hieronder zullen deze parallellen worden uiteengezet.

A. Gestoorde taal in dromen en de dementia praecox

Patiënten met dementia praecox hebben een onbewuste neiging tot gezochte zinswendingen (Kraepelin, 1906, p.77) eender aan die in dromen van normalen. Ook komen veel neologismen in het spreken en schrijven van deze patiënten voor, terwijl ze toch denken, net als de dromer, zich zinvol en verstandig uit te drukken. Pas enige tijd na het ontwaken realiseert de dromer zich de eigenaardigheid van de uitdrukkingen. Zinloze wendingen zoals 'der Alte mußte im Weltgange zugegeben sein' in droom 228 uit het eerste corpus zijn vergelijkbaar met zinloze uitingen van dementia praecox patiënten zoals 'den Bleistift dicker ereignen'. Dat soort uitingen komen slechts in korte wendingen voor in de droom, terwijl ze bij patiënten aanhoudend kunnen zijn en moeilijk te ontrafelen. Perseveratie, frequent bij de patiënten, komt weinig in de droom voor. Door de afleidbaarheid van patiënten springen zij vaak van het ene naar het andere idee hetgeen ook het achterhalen van het spoor van hun gedachten bemoeilijkt. Evenals in de droom komen denkstoornissen voor bij de dementia praecox, maar de patiënten kunnen geen inlichtingen geven over hun werkelijke gedachten zodat men alleen uit de algemene context tot een duiding kan komen (p.83). Hier wijst Kraepelin op het belangrijke aspect van de co-tekst van de gestoorde taaluitingen die de duiding in dromen vereenvoudigen kan.

Kraepelins belangstelling voor de parallellen tussen de gestoorde taal in de dementia praecox en in dromen blijkt ook in zijn leerboek psychiatrie. In de derde editie van dit leerboek psychiatrie in 1889 legde hij voor het eerst de relatie tussen de gestoorde taal in dromen en de 'Sprachverwirrtheit', later door hem 'schizophasie' genoemd en nauw gelieerd geacht aan dementia praecox (Kraepelin, 1913, p.859).

In de achtste editie (Kraepelin, 1913) worden op pagina 739 gestoorde taaluitingen in droom en dementia praecox vergeleken: "Die Betrachtung der Sprachstörungen des Traumes hat gezeigt, daß die Mannigfaltigkeit solcher sprachlicher Entgleisungen eine sehr große ist. Leider besitzen wir über die entsprechenden Erscheinungen bei der Dementia Praecox noch keine ausreichenden Untersuchungen; dennoch scheint mir, daß uns hier die wichtigsten dort beobachteten Abweichungen *in überraschender Ähnlichkeit* wieder begegnen. Allerdings ist die Schwierigkeit der Deutung ungleich grösser, da wir, anders als im Traume, nur selten feststellen können, was der Kranke eigentlich hat sagen wollen" [cursief door H.E.]. Elders stelt Kraepelin (1913, p.745): "Wir hören von unseren Kranken, wie schon erwähnt, eine Menge gänzlich unverständlicher Äußerungen, bei denen es sich kaum allein um Störungen des sprachlichen Ausdrucks handeln kann, wenn es auch im einzelnen Falle unmöglich ist, die innere Entstehungsgeschichte der Äusserung aufzudecken". Hier raakt Kraepelin aan een essentieel probleem: hoe het ontstaan van gestoorde taal van schizofrenen te begrijpen als we hun ongestoorde of geïntendeerde uitdrukking niet kennen? Een hulpmiddel kan dus zijn: gestoorde taal in dromen bestuderen. Kraepelin refereert nog een aantal keren aan de parallellen tussen gestoorde taal in dromen en

gestoorde taal bij de dementia praecox (Kraepelin, 1913, p.693, 740, 742, 745, 881, 935).

Ook dertig jaar na de eerste vermelding van de parallel in 1889 stelt hij in 1920: "... daß die Traumsprache mit ihren Wortneubildungen, Verschnörkelungen, sprachlichen und gedanklichen Entgleisungen in allen Einzelheiten der schizophrenen Sprachverwirrtheit entspricht" (Kraepelin, 1920, p.21). We kunnen dus concluderen dat de monografie van 1906 over gestoorde taal in dromen past in een jarenlange belangstelling voor het fenomeen. Vanuit die belangstelling ging Kraepelin na 1906 ook door met het verzamelen van gestoorde taaluitingen in dromen.

Er zijn dus volgens Kraepelin grote overeenkomsten tussen gestoorde taal in dromen en in de dementia praecox en ook enkele verschillen, betrekking hebbend op de frequentie waarmee verschijnselen optreden. Ondanks de analogieën kunnen de twee vormen van gestoorde taaluitingen niet zo maar gelijkgesteld worden volgens Bobon (1952, p.132). Een vergelijkbare hyperactiviteit van associaties in droom en schizofrenie rechtvaardigt niet een eenvoudige gelijkstelling van beide vormen van gestoorde taal (Maher & Spitzer, 1993, p.523/528). Werner & Kaplan (1963, p.265) stellen dat de schizofreen, zij het moeizaam, nog steeds wil communiceren in tegenstelling tot de dromer.

B. Gestoorde taal in dromen en versprekingen

Een tweede groep gestoorde taaluitingen waarmee de droomtaal vergeleken kan worden zijn de woordvindingsproblemen die soms bij normalen optreden, de gestoorde taaluitingen van normalen (versprekingen) ten gevolge van angstige verlegenheid, afleiding of vermoeidheid en de denkstoornissen ten gevolge van verstrooidheid (Kraepelin, 1906, p.62-64). Kraepelin concludeert dat de gestoorde taaluitingen in de droom weliswaar meer geconcentreerd voorkomen maar met die in de waaktoestand toch qua aard vergelijkbaar zijn. Deze laatsten zouden nader onderzocht moeten worden, hetgeen al deels is gebeurd. Speciale aandacht besteedt Kraepelin aan het corpus van gestoorde taaluitingen verzameld door Meringer en Mayer (1895), getiteld *Versprechen und Verlesen*. Dit zelfde corpus werd al door Freud (1901) uitgebreid geciteerd in *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* maar Freuds werk wordt nergens vermeld in Kraepelin (1906) zelfs niet als Kraepelin net als Freud het vergeten van eigennamen (een woordvindingsprobleem) aan de orde stelt.

Kraepelin geeft een aantal voorbeelden van schijnbaar willekeurige associaties die naar een gezochte eigenaam leiden (Kraepelin, 1906, p.66). De associaties die ontstaan zijn vergelijkbaar met de parafasische veranderingen van een naam in een droom. De oorzaak voor het vergeten van namen, niet alleen van personen (bij de zogenaamde 'Individualvorstellungen') in tegenstelling tot het goed herinneren van algemene ideeën, 'Allgemeinvorstellungen', ligt volgens Kraepelin in het feit dat de benoeming een nevenrol speelt bij de heldere herinneringen aan de persoon of de 'Individualvorstellung'. Hij spreekt van een 'lockere Verknüpfung'(p.19) van naam en voorstelling. Net zoals willekeurige namen optreden bij het trachten te herinneren van namen van personen, zou bij de benoeming van fantasiebeelden in de droom ook een min of meer willekeurige naam verschijnen. Kraepelin vergelijkt die fantasiebeelden dus met 'Individualvorstellungen'.

Terwijl de psychoanalyse juist de associatief opduikende alternatieve namen bij een woordvindingsprobleem onderzoekt, ziet Kraepelin dit opduiken van alternatieve namen en woorden als een gevolg van wat tegenwoordig een zwakke verbinding van betekenaar en betekende genoemd zou worden. Kraepelins denken over gestoorde taal in de droom vertoont parallellen met Lacans visie op de psychose, gekenmerkt door een gebrekkig aantal 'points d'attache' tussen betekenaar en betekende (Lacan, 1981, p.304). Verderop wordt nog Kraepelins nadruk op de rol van de 'Individualvorstellungen' in de droom aan de orde gesteld. We wenden ons nu naar de derde soort gestoorde taaluitingen die met de droomtaal vergelijkbaar zijn.

C. Gestoorde taal in dromen en Wernicke afasie

Terwijl versprekingen worden opgemerkt door de spreker, worden parafasieën bij de sensorische of Wernicke afasie net als in de droom niet als dusdanig herkend (Kraepelin, 1906, p.71). In de droom en bij de sensorische afasie treden ook woordvindingsproblemen op, vooral bij eigennamen en ongebruikelijke en vreemde woorden, en komt agrammatisme voor. Bij beiden komen ook denkstoornissen in de vorm van zinloze wendingen voor. Maar beslissen of er sprake is van een denkstoornis bij de sensorische afasie wordt bemoeilijkt doordat we niet weten wat de patiënt eigenlijk zeggen wilde (p.72).

Beoordeling van de drie vergelijkingen

Wanneer de vergelijking met gestoorde taal in dementia praecox en met versprekingen opgaat, dan lijkt het logisch om gestoorde taal bij dementia praecox patiënten te vergelijken met versprekingen van normalen. Spontane en experimenteel opgewekte versprekingen bij proefpersonen vertonen nu volgens Chaika (1995) een verrassend grote overeenkomst met parafasieën van schizofrenen. Taalfouten die schizofrene patiënten maken zijn weliswaar minder transparant dan die van proefpersonen maar toch lijkt een lapsus-model voor woordvindingsproblemen in de schizofrenie denkbaar. Dat anderzijds tegenwoordig de gestoorde taal in de schizofrenie niet meer als een vorm van afasie wordt gezien (Chaika, 1995, p.55), strookt met de vergelijkingen die Kraepelin maakt: de droomtaal staat dicht bij de gestoorde taal in de dementia praecox, maar verder van de sensorische afasie.

Omdat Kraepelin de parallel tussen gestoorde taal in dromen en de 'Sprachverwirrtheit' (bij dementia praecox) reeds enkele jaren na de start van de droomnotities constateerde in 1889 (Kraepelin, 1906, p.1), kan niet worden uitgesloten dat hij bij voorkeur die dromen met gestoorde taal noteerde die een treffende gelijkenis vertonen met de belangrijkste aspecten van gestoorde taaluitingen van patiënten met dementia praecox. Aangezien Kraepelin dromen selecteerde op deviantie van de taaluitingen erin (Heynick, 1993, p.48), kan hij de parallel met gestoorde taal in de dementia praecox zelf (onbewust) aangedikt hebben. Maar frappant blijft dat blijkbaar in dromen gestoorde taaluitingen kunnen optreden, die analoog zijn aan die bij dementia praecox.

Alhoewel Kraepelin de parallel blijkbaar het belangrijkste vindt, zouden voor de

opstelling van een model voor de droomtaal de twee basale stoornissen die Kraepelin in (zijn) droomtaal meent te ontdekken, ook van groot belang kunnen zijn. De basale stoornissen worden nu aan de orde gesteld.

2.2. De twee 'Grundstörungen' bij gestoorde taal in dromen

Aan het eind van zijn monografie geeft Kraepelin een tweetal richtingen aan waarin gedacht kan worden bij de verheldering van het fenomeen droomtaal en spreekt hij van twee 'Grundstörungen' (Kraepelin, 1906, p.92-103). De twee basale stoornissen zijn gerelateerd aan de indeling van dromen in drie hoofdgroepen: de eerste basale stoornis aan de hoofdgroep 'woordvindingsproblemen', de tweede aan de andere twee hoofdgroepen 'storingen in de uitdrukking van gedachten' en 'denkstoornissen'. De eerste basale stoornis wordt nu aan de orde gesteld.

2.2.1. Woorddoofheid

Kraepelin herinnert eraan dat een aspect van de droomtaal dicht bij de sensorische afasie staat: er is bij beide sprake van woorddoofheid. Woordklankbeelden, dit zijn herinneringsporen van klanken van woorden die al vroeg in de kindertijd via het gehoor verworven worden, oefenen een geringe invloed op het spreken van afatici uit. Daardoor worden de objectvoorstellingen, verbonden met de woordklankbeelden, verminkt, verkeerd of door neologismen uitgedrukt en worden fouten in het spreken niet geconstateerd.

Wat er gebeurt illustreert Kraepelin fraai via een analogie met de sensorische ataxie (afwijking in het geordend bewegen). Door ontbreken van de proprioceptieve sensibiliteit vindt geen terugkoppeling bij bewegen plaats, hetgeen tot struikelen kan leiden. Via een ander kanaal (het zien) kan echter alsnog enige correctie plaatsvinden.

Ook in de afasie en in de gestoorde taal in de droom kunnen visuele indrukken (het schriftbeeld van een woord) de uitdrukking ondersteunen. Kraepelin meent dat de verminderde invloed van de woordklankbeelden in de droom verklaard kan worden uit de behoefte dóór te slapen en geluiden en woorden van buiten noch letterlijk noch figuurlijk door te laten dringen.

2.2.2. Afname van 'Allgemeinvorstellungen'

Terwijl de eerste basale stoornis tot parafasieën kan leiden leidt een tweede stoornis tot paralogieën ('danebenreden') dat wil zeggen niet de juiste uitdrukking voor een gedachte vormen of een andere gedachte gaan uitdrukken. Kraepelin spreekt van 'Verschiebungsparalogie', 'Entgleisungsparalogie' en 'metaphorische Paralogie'. Daarbij wordt een voorstelling verdrongen door een voorstelling die een zekere verwantschap ermee vertoont of een voorstelling die min of meer toevallig lijkt op te duiken, zoals bij de 'Entgleisungsparalogie'.

Iets dergelijks gebeurt ook bij een hoge mate van verstrooidheid in het leven van alle dag, wanneer de gedachtegang blijkbaar niet kan worden vastgehouden en word

doorbroken door voorstellingen "die außer jedem Zusammenhange irgendwoher aus dem Unbewußten emportauchen" (Kraepelin, 1906, p.98). Ook in de droom kan de doelgerichtheid bij het uitdrukken van gedachten wegvallen. Associaties worden niet door de wil gestuurd. Algemene ideeën (Kraepelin spreekt van 'Allgemeinvorstellungen') die overdag richting kunnen geven aan het denken, laten zich slechts vaag in een droom uitdrukken. De 'Allgemeinvorstellungen' lijken in de droom een veel geringere rol te spelen in vergelijking met de concrete 'Individualvorstellungen'. Gedachten die betrekking hebben op het zintuiglijk-lichamelijke treden in de droom op de voorgrond en droombeelden hangen vooral samen met visuele indrukken en lichaamssensaties. Het abstracte denken faalt in de droom, daarom wordt een tegenspraak in een droom niet herkend. Naar analogie van de woorddoofheid spreekt Kraepelin van een verdoving in de droom van het gebied waarin de 'Allgemeinvorstellungen' ontstaan (p.101). Tot zover de tweede 'Grundstörung'.

Als Kraepelin de tweede 'Grundstörung' van de droomtaal lokaliseert in de frontaal cortex en de droomtaal met gestoorde taal in de dementia praecox vergelijkt, dan anticipeert hij hiermee op het huidige inzicht dat schizofrenie samenhangt met een gebrekkig functionerende frontaal-cortex. De doelgerichtheid, zo stelt Kraepelin, valt weg in de droom. Het wegvallen van controle en interferentie door alternatieve voorstellingen speelt ook een rol in recente theorievorming van de gestoorde taal in de schizofrenie. Terwijl Chaika (1995, p.55) eerder dacht dat deze een soort intermitterende afasie was lijkt het haar recent meer een 'lapse in volition'. Kraepelins gedachten stroken dus met recente visies.

Hieronder worden nu reacties op Kraepelins artikel in chronologische volgorde aan de orde gesteld. Sommige reacties zijn gebaseerd op meer algemene beschouwingen, andere op concrete voorbeelden van dromen.

2.3. De secundaire literatuur over Kraepelins dromen

In 1907, een jaar na Kraepelins monografie, verscheen Jungs "Über die Psychologie der Dementia Praecox" (zie Jung, 1968). Jung ziet in Kraepelins publicatie parallellen met Freuds gedachtengoed. Hij merkt op dat de verdringende associaties die in Kraepelins dromen voorkomen soms het karakter van een metafoor hebben en stelt: "Solche Metaphern können den Eindruck quasi absichtlicher Entstellung des Traumgedankens machen. Kraepelin steht also in diesem Punkt den Freudschen Ideen nicht mehr alzu fern." (Jung, 1968, p.71, noot 120).

Van Bakel (2000, p.198) noemt zes recensies van Kraepelins monografie, waarvan er slechts twee meer dan een pagina beslaan. Mohr (1907) stelt dat sommige duidingen van Kraepelin twijfelachtig zijn zonder een voorbeeld te geven. Menzerath (1907) waagt zich aan kritiek op vier analyses van dromen (no 56, 62, 119, 190), doch het betreft hier bijna triviale opmerkingen die Kraepelin waarschijnlijk zou beamen. Zo denkt Menzerath dat het neologisme 'voisit' eerder met 'voici' dan 'voilà' samenhangt of dat 'Schauschale' uit

'Pauschale' door anticipatie van 'sch' kan ontstaan zijn.

Havelock Ellis (1911, p.47/48, 241/242) bespreekt Kraepelins artikel in algemene zin en stelt dat bij de tweede hoofdgroep 'Storingen in de uitdrukking van gedachten' het eigenaardige niet ligt in de woorden zelf, maar in de woordschikking. Het aspect 'volgorde van woorden of woorddelen' zal in hoofdstuk 5 nog terugkomen.

Na een periode van vergetelheid herleefde in de vijftiger jaren van de vorige eeuw de belangstelling voor Kraepelins publicatie. In zijn werk over de psychopathologie van de taal citeert Bobon uitgebreid Kraepelin (Bobon, 1952, p.107-133). Enkele malen oppert hij (triviale) suggesties bij dromen, anderzijds zoekt hij het wel erg ver als hij suggereert dat het neologisme 'Lordsaitenspieler' uit droom no 159 wellicht uit 'Lord said and speller' ontstaan zou kunnen zijn. Omdat de context refereert aan musici en Kraepelin viool speelde (hetgeen Bobon wellicht onbekend was), betekent 'Saitenspieler' letterlijk 'snaarspeler'. Van meer belang zijn de inzichten van enkele andere auteurs.

Siebenthal (1953) gaat in op de rol van het affect. In het algemeen stelt hij (p.218/-219) dat de woorden en zinnen in de droom gegenereerd worden door metafoor, hyperbool, verschuiving en verdichting op de basis van affecten en complexen. Dat taaluitingen van affecten afhankelijk kunnen zijn blijkt, zo stelt hij, al uit versprekingen.

Hij meent dat Kraepelins dertiende voorbeeld waarin het woord 'Vaginismus' het bedoelde co-tekst woord 'Wagnis' vervangt, verklaarbaar is door een affectief bepaalde keuze. Daarmee probeert hij een verklaring voor een klankassociatie te geven op grond van één aspect van de betekenis van 'Vaginismus'. Siebenthal maakt niet duidelijk, waarom 'Vaginismus', dat 'Scheidenkrampf' betekent, geselecteerd zou zijn op grond van 'Scheide' (affectief bepaalde keuze) en niet op grond van het woord 'Krampf'. Of er een invloed van het affect is, blijft dus nog een vraag, maar Siebenthal roert hier de interessante vraag aan welke factor gestoorde taaluitingen determineert. Misschien zijn het (latente) voor Kraepelin belangrijke woorden die de vorming van gestoorde taaluitingen mede veroorzaken.

Voor Werner en Kaplan (1963, p.250) is het niet duidelijk of (alle) taaluitingen in de droom uiteindelijk naar het lichamelijke en naar wensen van de dromer verwijzen zoals in de psychoanalyse gesteld wordt. Ze menen wel dat de droomtaal ook 'Organsprache' (p.243) bevat en daarmee een overeenkomst vertoont met een aspect van schizofrene taaluitingen.

Bij 'Organsprache' wordt een metafoor door een patiënt niet begrepen maar direct op het lichaam betrokken (Freud, 1913, p.296-297). Een schizofreen die te horen krijgt dat hij een gaatje in het hoofd heeft, kan zijn hoofd gaan onderzoeken op een gat. Maar bij Kraepelins droomtekst no 249, die Werner en Kaplan (1963) als voorbeeld van 'Organsprache' geven, "Doch da setzte Sie die Füße links", is geen sprake van demetaforisatie maar juist van metaforisatie van de co-tekst "sie tat es unger". De co-tekst is geen metafoor, de tekst is een variant van de metafoor "mit dem linken Fuß zuerst aufstehen" (met het verkeerde been uit bed stappen)". In het droomvoorbeeld kan men dus niet spreken van 'Organsprache' hooguit van een metaforische referentie aan het lichaam.

Dat woord en referent in de droom zeer nauw verbonden kunnen zijn, zoals Werner en Kaplan stellen, lijkt wel het geval. Enerzijds omdat het woord als ding wordt opgevat (woordrealisme), anderzijds omdat klankpatronen van droomwoorden al een referentie in zich kunnen dragen (Werner en Kaplan, 1963, p.250-251). Zo wordt bij "Der Gingobi kann dass G nicht vorpflücken" met co-tekst "Der Giaur kann sein Vorteil nicht wahrnehmen", blijkbaar 'Vorteil' letterlijk opgevat als voorste deel van 'Giaur' ofwel als de letter G. In een andere droom (no 73) is 'Graschendassel' de naam van een dienstmeisje, omdat dienstmeisjes volgens Kraepelin gekenmerkt worden door 'quasseln' en 'quat-schen', woorden die beide 'kletsen' betekenen.

Leischner (1981) gaat in op het voorkomen in dromen van uitingen in vreemde talen. Hij citeert uit Kraepelins eerste corpus droom no 30 met de tekst "j'oi selten tam den Charakter", die een oud-Franse vorm (j'oi) en een Russisch woord (tam) bevat. Leischner (1981) wijst er terecht erop dat Kraepelin de vraag onbeantwoord laat waarom in een droom deze of gene buitenlandse taal optreedt.

Heynick (1993, p.59/60) probeert die vraag in het algemeen te beantwoorden door er op te wijzen dat de polyglot Kraepelin buitenlandse talen eerst door lezen en vervolgens door praten ging beheersen terwijl de omgekeerde volgorde bij het aanleren van de moedertaal Duits optrad. De verbinding van woordschriftbeeld naar object is voor de buitenlandse taal dan sterk. Freud, zo stelt hij verder, merkte in zijn monografie over afasie reeds op dat afatici, die een hoge opleiding hadden genoten, tot een woordklankbeeld konden komen via tussenkomst van een woordschriftbeeld dat ze in een parate woordenlijst hadden opgezocht en herkend. Zonder die woordenlijst en woordschriftbeelden lukte het hun niet om bij een objectvoorstelling tot een woordklankbeeld te komen. Heynick meent dat hoog opgeleide dromers als Kraepelin in dromen evenzo tot taaluitingen kunnen komen via het intermediair van het woordschriftbeeld en speciaal het vreemdtalig schriftbeeld. Omdat voor hen de associatie van object en woordschriftbeeld voor de vreemde taal (door veel lezen) sterker dan voor de moedertaal is, die altijd via het al vroeg aangeleerde intermediaire woordklankbeeld tot stand komt, zouden in de droom de buitenlandse taaluitingen waarschijnlijker worden, wanneer de directe verbinding object-woordklankbeeld wegvalt door verminderd functioneren van het Wernicke centrum. Heynick voert ter ondersteuning van zijn theorie nog aan dat Kraepelin in zijn dromen soms vage beelden van gedrukte woorden zag (Heynick, 1993, p.59). Heynicks algemene verklaring kan het optreden van een specifieke buitenlandse taal echter niet verklaren.

samenvatting

Van de secundaire literatuur lijkt het volgende relevant. De reden voor een wisseling naar een specifieke taal in een associatieketen moet onderzocht worden. Wellicht is de betekenis of klank van het buitenlands woord relevant. Zo mogelijk moet nagegaan worden of affecten een rol spelen en of in de droom misschien bepaalde voor Kraepelin belangrijke woorden optreden en of er zoiets als een determinerende factor (of tendentie) is. Droomteksten zijn soms verklaarbaar op grond van letterlijke operaties aan woorden in de

associatieketen en dat betekent dat zelfs cryptogrammen een rol kunnen spelen. Aandacht moet ook besteed worden aan de volgorde van woorden en woorddelen in een taaluiting.

De secundaire literatuur bij Kraepelins monografie is beperkt en nauwelijks relevant, waar het gaat om Kraepelins droomanalyses. Misschien kunnen we ons beter verdiepen in Kraepelins commentaar zelf bij de dromen van het eerste corpus. We staan stil bij zijn doelstellingen en werkwijze bij het analyseren van (voornamelijk) zijn eigen dromen.

2.4. Overzicht van Kraepelins analysetechniek

Bij de droomanalyse gaat het er volgens Kraepelin om "über die traumhaften Gedankengänge Rechenschaft zu geben, welche die Sprachäußerungen begleiten" (Kraepelin, 1906, p.4). Kraepelin is er op uit het associatieve verband tussen de gestoorde taaluiting en een eveneens in de droom optredende ongestoorde uiting of een droomcontext te vinden. Als hem dat lukt dan blijkt hij woorden of soms ketens van woorden te kunnen geven die tekst (gestoorde taaluiting) en co-tekst (ongestoorde taaluiting)/ droomcontext associatief verbinden. Het doel van Kraepelins analyses is verbindende woorden of ketens te vinden en dan vervolgens de dromen in te delen naar de aard van de geconstateerde associatieve verbindingen.

Kraepelin zelf vindt dat in een voldoende aantal gevallen de analyse gelukt is. Maar opmerkingen als "Vielfach läßt sich nicht das geringste Band zwischen dem beabsichtigten und dem vorgebrachten Worte auffinden" (p.8) en "der assoziative Vorgang bleibt völlig dunkel" (p.13) laten zien dat het moeilijk kan zijn een verband te vinden. Blijkbaar vindt Kraepelin de gestoorde taaluitingen vaak zinloos (p. 17,18,19,24,26,32,36,41) en soms willekeurig (p.10,14,21,27), een oordeel dat wordt geveld als er geen of onvoldoende verbindingen gevonden worden. Dat Kraepelin bij de analyse van de dromen niet verder dan een indeling van de associatievormen is gekomen, kan behalve uit zijn hang naar indeling mede verklaard worden uit het feit dat hij veel problemen had associatieve ketens te vinden.

Na een korte bespreking van de associatievormen laten we aan de hand van enkele illustratieve voorbeelden zien hoe Kraepelin vaak essentiële details verwaarloost. Daarna laten we zien dat Kraepelin geen heuristiek had voor het vinden van ketens en daardoor bij moeilijker droomvoorbeelden geen enkel aanknopingspunt meer kon vinden. Speciaal bij het analyseren van neologismen kon hij slechts heel beperkt een idee geven over de ontstaansgeschiedenis.

2.4.1. De associatievormen

Wanneer Kraepelin tekst tracht te verklaren, constateert hij verschillende associatievormen. In de tabel (Kraepelin, 1906, p.85) waarin hij de taaluitingen in de hoofd- en subgroepen verdeelt, geven de namen van het merendeel van de subgroepen de associatievormen aan. Hij spreekt van 'klangliche Anlehnung, klangliche Verwandtschaft, begriffliche

Anlehnung, begriffliche Verwandtschaft, Verschiebungsparalogie, Entgleisungsparalogie, Ellipsen, metaphorische Paralogie, Vorstellungsmischung' (Kraepelin, 1906, p.84-85). Als een subgroep geen associatievorm aangeeft zoals bij de 22 voorbeelden van agrammatisme, wordt in het commentaar vaak een van de boven vermelde associatievormen genoemd.

Kraepelin noemt bij bijna alle subgroepen wel eens klank- en betekenisassociaties van woorden als link tussen co-tekst en tekst. Men zou dit de elementaire associatievormen kunnen noemen. Hieronder wordt aan de hand van representatieve voorbeelden getoond hoe Kraepelin klank- en betekenisassociaties inzet bij de duiding. Vaak blijkt dan de associatieve tussenterm onvoldoende de associatie te verklaren of blijken binnen het door Kraepelin impliciet aangegeven kader ook andere associaties denkbaar te zijn, in welk geval additionele motivatie voor Kraepelins associatie vereist zou zijn.

Klankassociaties

Tot de klankassociaties horen rijm en alliteratie. Een voorbeeld van rijm is in droom 176 de verbinding van het Engelse werkwoord 'to cry' met het Duitse 'Blei' via de Engelse tussenterm 'to ply'. Kraepelin geeft verder geen toelichting. Echter in plaats van de tussenterm 'to ply' had de Duitse term 'Brei' kunnen optreden, dus 'cry - Brei - Blei' als associatieketen in plaats van 'cry - ply - Blei'. Klankassociatie is een onvoldoende verklaring voor de voorkeur voor 'ply' na 'cry'. In droom 209 is de tekst 'idi-idi-bes' uit de co-tekst 'Sidi bel Abbes' ontstaan door rijm, maar de vraag rijst, welke zin de herhaling van 'idi' in de tekst heeft en of 'idi' en 'bes' betekenis hebben? Kraepelin zegt het niet.

'Marmolata' in droom 16 is een alliteratie van 'Marmorverkleidung', maar er moet nog een ander woord hebben bijgedragen aan de vorming van 'Marmolata'. Is het 'Marmolada' (een berg in Noord-Italië) of 'marmellata' (Italiaans voor 'marmelade')? De vraag is dan waarom aan een van deze woorden gedacht is. Als bij droom no 39 het neologisme 'Schwartenhäuser' met de co-tekst 'ausgedehnte Schwielen an der Hand' correspondeert, dan ziet men alliteratie en een betekenisverband tussen 'Schwiele' (eelt) en 'Schwarte' (zwoerd), maar of 'Haus' uitsluitend door alliteratie uit 'Hand' ontstaan is, lijkt onwaarschijnlijk, omdat er zo'n dertig Duitse vierletterige woorden zijn die met 'ha' beginnen, zoals onder andere 'Hanf' (hennep).

Bij droom 203 is volgens Kraepelin 'Behandlung' uit 'Beschaffung' ontstaan door klankassociatie. Waarom ontstonden niet 'Behausung' of 'Beschattung'? Zou een onvermelde associatie de vorming van 'Behandlung' bevorderd hebben? Ook de klankassociaties die Kraepelin in droom 73 geeft bij een woord dat deels uit een neologisme bestaat, verklaren weinig. 'Graschendassel' is een 'Schimpfwort für ein Dienstmädchen' in die droom en Kraepelin benadert de klanken in het neologisme met woorden als 'quaseln'(kletsen), 'quatschen'(kletsen) en 'Drachen' (draak, onuitstaanbaar mens), de woorden die een dienstmeisje kunnen karakteriseren. Daarmee is niet precies duidelijk hoe en waarom uit de drie woorden het neologisme ontstaan is.

Kraepelins opmerkingen betreffende klankassociaties zijn soms onnavolgbaar. In

de bespreking van droom no 137 wordt 'Kese' in het neologisme 'Kesedoktor' uitdrukkelijk van 'Käse' onderscheiden. Maar of 'Kese' dan een variant van 'Quese' (bloedblaar) is dan wel van 'Kees' (gletsjer), en of 'Kesedoktor' een variant van 'Kassenarzt' (ziekenfondsarts) is, wordt niet vermeld. Veel vragen blijven onbeantwoord.

Ook bij droom no 182 ontbreekt een kritisch onderzoek door Kraepelin van klankassociaties. In het neologisme 'Wermeschwert' wordt de klank 'Werme' met 'Wärme' verbonden en de 'e' in 'Werme' verklaart Kraepelin via een beroep op het gallicisme 'Verve' (brio, geestdrift). Maar er bestaat noch een woord 'Wärmeschwert' noch een woord 'Verveschwert'. Welk woord of welke woorden ten grondslag liggen aan het neologisme, blijft onduidelijk.

Kraepelin bekommert zich niet over de zin van klankassociaties. In droom no 41 is het neologisme 'Eichweisel' een transformatie van de co-tekst 'Eichhörnchen'. 'Wiesel' (wezel) lijkt een evidente, maar niet vermelde, tussenterm omdat een 'Wiesel' het uiterlijk heeft van een 'Eichhörnchen' en het woord 'Wiesel' zeer veel lijkt op 'Weisel' (dar) van 'Eichweisel'. De associatie 'Eichhörnchen - Weisel' veronderstelt Kraepelin beïnvloed door de nevenassociatie 'Schweif' (staart). Wat was de zin van die associatie in de droom? Daarover geen woord.

De klankassociaties worden onvoldoende uitgediept door Kraepelin. Alternatieve klankassociaties of een betekenisassociatie zijn soms eenvoudig te bedenken, maar worden door Kraepelin over het hoofd gezien. Ook bij de hieronder te bespreken betekenisassociaties is het verband dat Kraepelin aangeeft soms weinig overtuigend of wordt het door hem niet verder toegelicht.

Betekenisassociaties

Allereerst enkele voorbeelden uit de hoofdgroep 'woordvindingsstoornissen'. Bij droom no 22 wordt de co-tekst 'Geheimpolizisten' in de tekst 'Geheimkopeken' getransformeerd. Kraepelin denkt aan een betekenisverband: de term '(Russische) geheime politie' is in de term '(Russische) kopeke' overgegaan. Waarom ontstaat niet 'Geheimrubel' of 'Geheimkopak' in plaats van 'Geheimkopeken'? Het Engelse 'copper' voor 'politieman' en 'munt van koper' zou een tussenterm kunnen zijn, zo lijkt het. Wegens de alliteratie van 'copper' en 'kopeke' zou dit voorbeeld dan ook bij de subgroep klankassociaties ingedeeld kunnen worden. Onvoldoende analyse kan tot een twijfelachtige indeling leiden.

In droom 66 staat het neologisme 'vendiasmen' voor 'Bestechlichkeit'. Dat Kraepelin een verband ziet tussen 'vendire' (Latijn voor 'verkaufen') en 'Käuflichkeit', synoniem van 'Bestechlichkeit', is evident. Maar waarom treedt een associatie in het Latijn op en speelt het Grieks een rol in de vorming van 'vendiasmen' dat een uitgang heeft als bijvoorbeeld 'Spasmen' en 'Pleonasmen'? Leischner (1981) vroeg zich in het algemeen af waarom vreemde talen in dromen optreden (zie ook onder 2.3.) en die vraag is onder andere hier bij droom 66 relevant. Kraepelin lijkt verder geen aandacht aan rijmwoorden op 'asmen' te willen besteden omdat hij het voorbeeld nu eenmaal onder de subgroep 'Begriffliche Anlehnung' heeft gerangschikt. De indeling lijkt belangrijker dan de analyse.

Soms lijkt Kraepelin op een dwaalspoor te raken met zijn associaties. Zo zegt hij dat 'duce', dat in droom 51 blijkbaar 'twee' betekent, misschien met het Spaanse 'doce' verband houdt, alhoewel dat 'twaalf' betekent. Het Engelse 'deuce' (2 op dobbelsteen of speelkaart) lijkt beter te passen maar blijft onvermeld. Waarom dan de associatie 'doce'?

Bij het neologisme 'alpentinde' in droom 145 noemt Kraepelin het Noorse 'tinde' (bergtop) als associatie en daardoor zou 'alpentinde' de betekenis 'Alpenbergtop' hebben. Maar 'bergtop' komt niet voor in de co-tekst "Rebus auf Notenlinien in einer Zeitung". Waarom noemt Kraepelin, als hij een associatie in het Noors geeft, niet het op 'tinde' lijkende Noorse woord 'tidende' dat 'Zeitung' betekent? Misschien heeft de dromer ooit de bekende Noorse krant *Bergens Tidende* gezien. Het commentaar kan dus niet zondermeer als een heldere analytische beschouwing gezien worden, maar is soms louter de eerste de beste associatieve inval van Kraepelin of zelfs een lapsus.

Ook wanneer het niet om woordvindingsproblemen maar om gedachtentransformaties (hoofdgoep II en III) gaat zijn de betekenisassociaties lang niet altijd helder.

In droom 169 wordt iets dat 'peinlich' is als 'Beleidigung' en 'Herausforderung' gezien. Kraepelin geeft geen verbindende keten zodat de verschuiving die plaatsvindt niet nauwkeurig gevolgd kan worden.

'Klinik' in droom 179 gaat eerst in 'klinische Stunde' over om vervolgens te ontsporen (Kraepelin spreekt van een 'Entgleisungsparalogie') in 'Abteilungsbetrieb'. De laatste associatie lijkt nauwelijks nog verband te houden met 'Klinik'. De reden voor de ontsporing is onduidelijk.

Bij droom 241 hoort bij een co-tekst "die Vorfeier zum Sedanfest kann stattfinden" de tekst "Morgen kann ja der fragmentarische erste August spielen". In de keten 'Vorfeier - vorläufig - nicht vollständig - fragmentarisch' die Kraepelin geeft, ontbreekt geheel het aspect 'Feier'. Er zou ook een verbinding 'Feier - ? - fragmentarisch' moeten zijn. De vraag is welke.

In droom no 238 wordt 'Pilze' als een metafoor voor het 'körperliche' gezien. Omdat Kraepelin 'Urschleim' als tussenterm geeft, heeft hij blijkbaar aan het Griekse 'mucos' voor 'Schleim' gedacht en aan 'mycetes' voor 'Pilze' (paddestoelen). Hoe 'Urschleim' uit 'körperliche' ontstaat, is onduidelijk.

Evenmin duidelijk is waarom in droom no 245 uit een 'schöne Landschaft' een 'punschhaltiges Individuum' ontstaat. Kraepelin vermoedt dat 'berauschend' een tussenterm is tussen 'schön' en 'punschhaltig', omdat de alcoholhoudende 'Punsch' een 'Rausch' veroorzaakt. De keten 'schön - berauschend - punschhaltig' lijkt weinig overtuigend. Waarom volgt niet 'hübsch' of 'herrlich' ná 'schön' en 'schnapshaltig' ná 'berauschend'?

Kraepelin lijkt te willen volstaan met de indicatie van een (verre) begripsverwantschap, terwijl op woordniveau nauwelijks een verklaring van de grond is gekomen, omdat alternatieven te bedenken zijn. Men vermoedt een bepaalde persoonlijke voorkeur in de woordkeuze in de dromen, doch door Kraepelins analyse wordt die voorkeur niet helder.

2.4.2. De ontbrekende heuristiek

Uit de bespreking van de associaties in Kraepelins analyses kan opgemaakt worden dat hij geen aandacht heeft besteed aan het systematisch zoeken van associatieve ketens. Dit wreekt zich al snel bij de wat moeilijker dromen. Belangrijke aspecten van systematisch zoeken zijn: correspondenties vaststellen en combinatie van dromen. Verder moet er voor de neologismen een analysemethode gevonden worden en is de vraag hoe precies de aansluiting van tussentermen in de keten moet zijn en hoe lang de keten mag zijn. Deze aspecten worden hieronder nader beschouwd aan de hand van enkele door Kraepelin gegeven analyses.

De correspondentie vaststellen

Allereerst moet vastgesteld worden welke de corresponderende begin- en eindpunten van een te vinden keten zijn in co-tekst/ droomcontext en tekst. In 137 van de 286 dromen is de geïntendeerde ongestoorde uiting (co-tekst) beschikbaar, waardoor de corresponderende woorden of wendingen soms in het oog springen. Hier lijkt Kraepelin vaak de correspondentie niet te zien of geen associatieve keten tussen corresponderende woorden te kunnen geven. Als gevolg daarvan deelt hij dromen soms twijfelachtig in.

Bijvoorbeeld: droom no 87, die onder de subgroep 'willkürliche Neubildung' valt, bevat de wending 'que se penja dé' terwijl in de co-tekst '5 (dé) Lire' voorkomt. Dus zou 'penja dé' met '5 (dé)' kunnen corresponderen. 'Penja' lijkt veel op het Griekse 'penta', dat '5' betekent, en dat zou een link kunnen zijn, waardoor de taaluiting niet meer willekeurig schijnt en door Kraepelin dus verkeerd is ingedeeld. In droom 268 correspondeert de tekst "Dieser Esel soll gegessen und nicht verträumen" met de co-tekst "der Tee soll getrunken und nicht kalt werden". Daardoor wordt een verband 'Tee - Esel' door de dromer gelegd, dat Kraepelin niet aan de orde stelt. Welke tussenterm(en) het verband verklaren en waarom een ezel wat met dromen te maken heeft, lijken hier relevante vragen.

Combinatie van dromen

Bij moeilijker gevallen wreekt zich ook dat informatie uit verschillende dromen niet wordt gecombineerd. Twee voorbeelden illustreren dat. 'Kamisol' bij droom no 31 betekent 'Barkasse'. Noch klankassociatie noch betekenisassociatie is hier in het spel volgens Kraepelin: het associatieproces lijkt duister en Kraepelin rangschikt deze droom onder de subgroep 'Beziehungslos'. Daarmee suggereert hij een toevallige verbinding tussen de twee woorden. 'Kamisol' is echter bekend uit de klinische psychiatrie: 'camisole de force' is Frans voor 'dwangbuis'. Nu is er een droom waarin het woord 'Klinik' voorkomt. In het kommentaar van droom no 267 verbindt Kraepelin 'in der Klinik etwas zu sehen' met 'im Kahn etwas zu spüren'. De verbinding 'Klinik - Kahn', die Kraepelin verder niet toelicht zou dus niet toevallig zijn, terwijl de verbinding 'Kamisol - Barkasse' het wel zou zijn. 'Kamisol' is iets uit de 'Klinik' en 'Barkasse' is synoniem van 'Kahn'. Dus of beide verbindingen zijn toevallig of beide zinvol.

Bij droom 152 is 'imbetit' een 'Kasten für Revolverpatronen'. 'Imbetit' rangschikt

Kraepelin onder de subgroep 'sinnlose Erfindungen' (p.24) en doet geen poging tot analyse. Omdat in droom no 148 'carton de germi' een Frans klinkende term voor een soort 'Kasten' is zou 'imbetit', dat ook een soort 'Kasten' is, wellicht uit Franse woorden kunnen zijn ontstaan. Als de co-tekst 'Kasten für Revolverpatronen' van droom 152 in het Frans vertaald wordt, valt de alliteratie op van het Franse 'carton', equivalent van het Duitse 'Kasten', met het Franse 'cartouche', equivalent van 'Patrone'. Zou indien langs deze wegen de droom verder systematisch onderzocht wordt echt geen enkel aanknopingspunt te vinden zijn, zoals Kraepelin beweert (p.25.)? Combinatie van dromen kan leiden naar een oplossing, maar misschien wil Kraepelin geen dromen gezamenlijk analyseren om identificatie van de dromer (hijzelf) te voorkomen. Het voorbeeld 'imbetit' laat zien dat analyse van neologismen moeilijk, maar wellicht niet onmogelijk, is.

Neologismen analyseren

Ofschoon er zeer veel neologismen in Kraepelins dromen voorkomen, wordt het ontstaan ervan niet uitgediept. Dat is des te verbazender omdat juist de neologismen het belangrijkste punt van overeenkomst tussen de droomtaal en gestoorde taal in de dementia praecox vormen.

Eerste vraag is of een woord wel neologisme is of gewoon niet wordt herkend als bestaand woord. 'Bohuslän' in 112 is geen neologisme, ook al denkt Kraepelin dat, het is de naam van een provincie in Zweden, waar hij zelfs ooit doorheen reisde. Daardoor mist Kraepelin mogelijk verbindende associaties tussen tekst en co-tekst.

Soms worden woorden aangeduid waaruit het neologisme ontstaan lijkt, maar zonder dat een afdoende verklaring wordt gegeven. Het neologisme 'Rechajola' in droom 114 is uit 'Cola di Rienzi' (een rebel) ontstaan. Maar hoe en waarom transformeert 'Rienzi' in 'recha' en 'cola' in 'jola'? Bij droom 39 wordt zelfs niet vermeld of 'Schwartenhäuser' uit 'Garten'- of 'Kartenhäuser' is ontstaan. De neologismen schijnen soms zo maar op te duiken. Blijkbaar kan dat ook leiden naar de veronderstelling (p.22) dat eerst de tekst ontstaat en vervolgens de co-tekst. Maar een zogenaamd spontane generatie van neologismen kan een gelegenheidsargument zijn als verklarende associaties ontbreken. Kraepelin toont zelf elders aan dat een neologisme niet zomaar ontstaat. 'Ra-denge' in droom 271 blijkt eerst ontstaan uit de fusie van 'Radspur' en 'Engpaß' tot 'Rad-enge' om vervolgens te worden afgebroken als 'Ra-denge' en dan de betekenis 'vergadering' te krijgen. Hier is een veronderstelling van spontane generatie duidelijk overbodig.

Bij alle neologismen dienen steeds twee vragen in ogenschouw genomen te worden: welke woorden zijn gefuseerd tot een neologisme en waarom fuseren die woorden, dan wel waarom verandert een gegeven woord in een neologisme? Kraepelin zwijgt daarover.

Precisie en ketenlengte

Op het eerste gezicht lijkt het alsof Kraepelin kan volstaan met korte ketens van twee stappen, dat wil zeggen een tussenterm tussen co-tekst en tekst. Aangezien de associatieve tussentermen vaak slecht passen (geringe precisie), lijkt hij echter stappen over te slaan.

Kraepelin verbindt bij voorbeeld 52 een co-tekst 'patience' via 'pensez vous' met een gestoorde tekst 'peince voute'. De twee overgangen zijn onvoldoende verklaard en er zullen dus zeker twee tussentermen extra in de keten nodig zijn: totaal vier stappen van co-tekst naar tekst. In droom 67 wordt 'Mitleid' via het Italiaanse 'socorso' met de gestoorde tekst 'socorzo' verbonden. Maar 'Mitleid' is niet equivalent met 'socorso' dat 'Hilfe' betekent: er ontbreekt iets. Evenzo bevat de keten in droom 150: "Abart der Jungfrau -?- irredentisten -?- Irreterenten" leemten. Dat geldt ook voor de keten bij droom 255: "giaur -?- ginkgo biloba -?- gingobi". Vaak zijn dus vier stappen nodig in plaats van de door Kraepelin geopperde twee stappen.

Soms geeft Kraepelin zelf al drie of vier stappen aan. Bij droom no 18 leidt de co-tekst 'nervus medianus' naar 'Bewegung des Armes' en 'Heben des Bechers' om via een niet vermelde stap 'poculum' bij de tekst 'nervus poculomotorius' (een variant van 'nervus oculomotorius') te eindigen. 'Luftballon' in droom 44 leidt blijkbaar naar 'Würfel' (dobbelsteen) dan naar 'Kante' (de ribbe van de dobbelsteen) en dan naar het neologisme 'Luftkante'. Omdat de stap van 'Ballon' naar 'Würfel' raadselachtig blijft, bevat de keten minstens vier associatiestappen. Waarom wordt trouwens 'Würfel' met 'Kante' en niet met 'Fläche' geassocieerd en waarom 'Kante' met 'Kamte' en niet met 'Kalte' of 'Karte'? Misschien heeft een tweede associatie bij 'Luftballon' uiteindelijk de preferentie voor 'Kamte' bepaald.

Dat parallelle ketens de woordvorming kunnen beïnvloeden blijkt in droom 186. De co-tekst 'sie sang laut ein Lied in der Morgendämmerung' leidt enerzijds naar 'Morgenröte', anderzijds naar '(laut singen) beim Anbruch des Tages' en vervolgens merkwaardigerwijs naar 'Kommandieren'. Uiteindelijk fuseren 'Morgenröte' en 'Kommandieren' tot het neologisme 'Kommandorot'.

Uit de voorbeelden blijkt dat soms vier associatieve stappen van co-tekst naar tekst nodig zijn en dat parallelle ketens de woordvorming kunnen beïnvloeden.

2.5. Conclusie betreffende Kraepelins analyses

Diverse aspecten van Kraepelins analyses zijn bekritiseerd in bovenstaande discussie. Kraepelin vindt soms de correspondenties tussen tekst en co-tekst niet, vormt geen ketens met precies sluitende tussentermen en onderzoekt geen alternatieve associaties. Hij schijnt te verwaarlozen dat in de waaktoestand het geheugen minder toegankelijk is en dat zijn eerste associaties onderzocht moeten worden om minder toegankelijke ketenelementen te vinden. Nergens blijkt dat hij een dergelijk onderzoek verricht en dan een 'Aha-Erlebnis' heeft. Kraepelins analyses zijn daarmee oppervlakkig. Misschien is Kraepelins geringe inspanning om de dromen te analyseren mede een gevolg van zijn vaker geuite opvatting dat associaties 'willkürlich' en taaluitingen 'sinnlos' zijn.

Juist omdat de ketens die Kraepelin vormt onvolledig en onnauwkeurig zijn, is het dubieus om de 'vreemde' associaties in dromen van het eerste corpus van Kraepelin naar hun frequentie te rubriceren. Zo'n aanpak zou een statistisch linguïstische studie inhouden

van de 'vreemde' associaties in de ketens. Maar als die associatieketens onvoldoende precies zijn, dan kunnen irrelevante woorden in de statistiek opgenomen worden. Men verwacht dan a-priori een artefact resultaat van de statistische benadering. Als de ketens precies bekend zijn, zou kunnen blijken dat de vreemdheid van een door Kraepelin gesuggereerd woord door een ander al eerder optredende (nu nog onbekende) tussenterm in de keten verklaard wordt. Ook kan de reden voor het ontstaan van een vreemde associatie interessanter zijn, dan Kraepelins associatie zelve. Evenzo kan bij neologismen de vraag, waarom woorden fuseren, van groter belang zijn dan de fuserende woorden zelf. Waarom dus de woorden die tot het neologisme gefuseerd zijn, meenemen in een statistiek? Er moet met andere woorden eerst onderzocht worden of wat vreemd lijkt bij nader inzien nog vreemd is, gezien vanuit de vóórgeschiedenis van associaties, en er moet achter de vreemde associaties gekeken worden. Het lijkt daarom zinloos om een statistiek van (vreemde) tussentermen, woorden in gestoorde taaluitingen en in neologismen te vormen. Bovendien, zou men Kraepelins verbindende ketens op eenvoudige wijze kunnen karakteriseren, dan was dat Kraepelin zelf toch al opgevallen.

Dromen dienen bij Kraepelin als illustraties van de indeling van de gestoorde taaluitingen. Aspecten van een droom blijven bij Kraepelin onbesproken, als ze niet relevant voor de subgroep zijn waarin ze geclassificeerd zijn. Vaak blijkt de indeling van gestoorde taaluitingen in bepaalde subgroepen tamelijk arbitrair te zijn. Siebenthals (1953) afwijzing van Kraepelins indeling kan men dan ook ten dele onderschrijven: de indeling in hoofdgroepen is nog te verdedigen, daarbinnen zijn de dromen niet of nauwelijks in slechts één subcategorie in te delen. Kraepelins preferentie voor indeling is wellicht de tegenhanger van zijn handicap bij probleem oplossen: "Meine Findigkeit im Erraten von Rätseln ist nicht groß" (Van Bakel, 2000, p.114). Kraepelin heeft geen onderzoek kunnen doen naar de dieperliggende ontstaansgeschiedenis van ketens, omdat hij in onvoldoende mate de ketens heeft bestudeerd.

Men kan betreffende de (rudimentaire) ketens die Kraepelin heeft gevormd het volgende concluderen. Kraepelin analyses zijn niet nauwkeurig genoeg, maar de associaties in zijn ketens vormen wel een aanzet tot nauwkeuriger analyses. Hoe kan zo'n nauwkeuriger analyse er uit zien? Zijn in de psychoanalyse nauwkeuriger analyses verricht van taaluitingen of zal een eigen methode ontwikkeld moeten worden?

Intermezzo I: Gestoorde taaluitingen Freudiaans bezien

Fast regelmäßig entdeckte ich überdies einen störenden Einfluß von etwas außerhalb der intendierten Rede ...
Uit: Zur Psychopathologie des Alltagslebens
(Freud, 1901, p.69)

Nu Kraepelins opvattingen en de secundaire literatuur over de dromen aan de orde zijn gesteld, herinneren we aan de eerste doelstelling van het onderzoek: waarom zijn in de dromen van Kraepelin bepaalde associatieketens gerealiseerd en niet andere. In de psychoanalyse wordt aandacht besteed aan de waarom-vraag bij gestoorde taaluitingen, onder andere bij versprekingen. Daarom onderbreken we het betoog voor een beschouwing van mogelijk relevante noties uit de Freudiaanse theorie betreffende gestoorde taaluitingen.

Voor het karakteriseren van associatieketens bij taaluitingen zou ten eerste de theorie van de Freudiaanse verspreking uitkomst kunnen bieden, omdat Kraepelin de taaluitingen in dromen vergeleek met versprekingen en woordvindingsstoornissen in het dagelijks leven. Verder komt het neologisme, dat in Kraepelins dromen een prominente plaats inneemt, ook in Freuds dromen voor en spreekt Freud in de *Die Traumdeutung* vermoedens uit omtrent het karakter van neologismen. Kan de Freudiaanse theorie voor de verspreking in het dagelijks leven en het neologisme in de droom een aanzet geven voor de verheldering van de taaluitingen in Kraepelins dromen?

De verspreking

Volgens Freud rivaliseert bij de verspreking een storende nevengeachte met een intentie en "das Störende ist entweder ein einzelner, unbewußt gebliebener Gedanke, der sich durch das Versprechen kundgibt und oft erst durch eingehende Analyse zum Bewußtsein gefördert werden kann, oder es ist ein allgemeineres psychisches Motiv, welches sich gegen die ganze Rede richtet" (Freud, 1901, p.69). De laatste tien jaar is het Freudiaanse model voor de verspreking minder omstrede. "Freuds view is broadly consistent with current psycholinguistic theory", stelt Carroll (1994, p.200). In een experimentele setting geprovoceerde nevengeachten ('competing plans' genoemd) blijken tot versprekingen te kunnen leiden en daarbij kan dan fonologische of semantische interferentie plaatsvinden.

De nevengeachte in een verspreking is individueel bepaald en kan een 'idiosyncrasie', een 'individueel bepaalde eigenaardigheid', genoemd worden. Freud stelt: "Egoistische, eifersüchtige, feindselige Gefühle und Impulse, auf denen der Druck der moralischen Erziehung lastet, bedienen sich bei Gesunden nicht selten des Weges der Fehlleistungen, um ihre unleugbar vorhandene, aber von höheren seelischen Instanzen nicht anerkannte Macht irgendwie zu äußern" (Freud, 1901, p.306). Gevarieerde motieven

zijn de oorzaak van Freudiaanse versprekingen: "geen seks dus" formuleert Halberstadt-Freud het bondig (in Freud, 2001, p.8). Freud gaf in voorbeelden aan dat het idiosyncratische bij hemzelf vaak stamde uit een 'Berufskomplex' of 'Familienkomplex'.

Nu is onder egoïstische of vijandige motieven, 'Berufskomplex' en 'Familienkomplex' veel van het mogelijk persoonlijk relevante te rangschikken. Aangezien een nadere specificatie ontbreekt, is het de vraag of Freuds theorie ons verder brengt.

De analyse van een verspreking is meestal eenvoudig, maar niet altijd, en voor de analyse van gestoorde taaluitingen in dromen die door Kraepelin met versprekingen vergeleken zijn, zou volgende opmerking van Freud wel eens behartigenswaardig kunnen zijn: "Wo es sich um Motivierung durch wirklich verdrängte Regungen handelt, da bedarf es zur Lösung einer sorgfältigen Analyse, die selbst zeitweise auf Schwierigkeiten stoßen oder mißlingen kann" (Freud, 1901, p.308).

Het neologisme in de droom

In *Die Traumdeutung* maakt Freud, sprekend over seksuele symbolen, de volgende opmerking over neologismen in dromen: "Auch darf man bei unverständlichen Wortneubildungen an Zusammenstellung aus Bestandteilen mit sexueller Bedeutung denken" (Freud, 1900, p.362). Zo dat het geval is, zouden ook seksuele betekenaars in de neologismen in Kraepelins dromen een rol kunnen spelen, speciaal in de zogenaamd willekeurige en zinloze neologismen.

Zou Freuds bewering als hypothetisch model voor moeilijk begrijpelijke neologismen gezien kunnen worden? Bobon vindt Freuds opvatting discutabel, zolang een onderbouwing van die opvatting ontbreekt (Bobon, 1952, p.97/99). Aan de hand van een concreet voorbeeld van een neologisme in een van Freuds dromen zal ik in onderstaande paragraaf onderzoeken of seksuele fantasieën en betekenaars traceerbaar zijn. Freud geeft bij dat neologisme weliswaar associaties die leiden naar een seksuele betekenaar, maar de vraag is of die betekenaar mede oorzaak voor het ontstaan van het neologisme is. Dit blijkt niet het geval.

het neologisme 'Hollthurn'

'Hollthurn' is een neologisme in de gelijknamige droom (Freud, 1900, p.458 e.v./ p.523 e.v.). Het komt voor in een droom tijdens een treinreis van Freud. Een stationschef roept 'Marburg, zehn Minuten' en de in de trein in slaap gevallen Freud maakt er 'Hollthurn, zehn Minuten' in zijn droom van. In de droom denkt Freud dat Hollthurn mogelijk een plaats in Tirol is en een rol speelt in de contrareformatie in Oostenrijk. Verderop zal getoond worden dat deze gedachten de interpretatie van het neologisme vereenvoudigen.

Er is dus sprake van een externe stimulus Marburg, die ten grondslag ligt aan het neologisme. In het volgende hoofdstuk (ontwikkeling van een methode, deel I) wordt de keten geconstrueerd die 'Marburg' met 'Hollthurn' verbindt. Hier beperken we ons tot een analyse van Freuds associaties bij de stimulus en het neologisme. 'Marburg' is naast plaats-

naam ook de naam van een collega van Freuds vader Jakob. 'Collega van vader' zouden we een idiosyncratische, alleen voor Freud geldige, associatie bij 'Marburg' kunnen noemen (Freud, 1901). Bij de persoon 'Marburg' heeft Freud negatief gekleurde herinneringen. Een vraag is nu of net als bij de externe stimulus ook bij 'Hollthurn' een negatief affect hoort. Bij 'Marburg' geeft Freud de associatie 'geboorteplaats van Schiller', een lapsus zoals hij later merkt, want de geboorteplaats is Marbach. Een volgende vraag is of wellicht ook 'Hollthurn' met 'Schiller' geassocieerd is. Beide vragen kunnen bevestigend beantwoord worden, zoals zal blijken.

een seksuele betekenaar?

Bij het neologisme 'Hollthurn' geeft Freud zelf de associatie 'holothurien', een woord voor 'zeekomkommers', geen plant maar een zeedier! De wormvormige zeekomkommers 'holothurien' zijn volgens Grinstein 'an obvious phallic symbol' (Grinstein, 1980, p.342). Freud zelf geeft bij 'holothurien' de associatie 'starfish', Engels voor 'zeester', van dezelfde diergroep als zeekomkommers. Zo'n zeester had hij, negentien jaar oud in Engeland op vakantie, aan het strand gevonden. Hij versprak zich toentertijd tegen een meisje en duidde de zeester met 'he' in plaats van 'it' aan, een verspreking, zoals Freud aangeeft, rond het geslacht van het pronomen. Zeekomkommers (holothurien) mogen een fallisch symbool zijn volgens Grinstein of een indirecte verwijzing inhouden naar het seksuele achter een verspreking, zoals Freud aangeeft, maar is daarmee ook het neologisme 'Hollthurn' een seksuele betekenaar?

de samenstellende delen van het neologisme

Freuds associaties verhelderden niet het ontstaan van het neologisme 'Hollthurn', maar dat was ook niet zijn doelstelling bij de analyse van de 'Hollthurn'-droom. Welk zijn nu de samenstellende delen van dit neologisme en is daarover relevante informatie te vinden, ook als Freud die zelf niet geeft? Een hypothese zal worden opgesteld, die dan via indirecte aanwijzingen, die Freud heeft gegeven, getoetst wordt.

Omdat 'Hollthurn' een plaatsnaam, dus een eigenaam, is en zowel 'Holl' als 'Thurn' geen woorden zijn, die deel uitmaken van de Duitse taal, zouden zij eigennamen kunnen zijn, plaatsnamen of persoonsnamen en de vraag is of die namen binnen de context van de droom relevant zouden kunnen zijn. Een Duitse encyclopedie geeft twee personen met de naam 'Holl' en drie artikelen bij de naam 'Thurn' (Der Grosse Brockhaus, 1979, 1980).

De architect Elias Holl (1573-1646) was de bouwer (1615-1620) van het raadhuis van Augsburg. Als tweede Holl wordt de theoloog Karl Holl (1866-1926) genoemd. Bij 'Thurn' wordt de naam genoemd van de bergpas 'Pass Thurn', die de provincies Tirol en Salzburg verbindt. Dat zou de gedachte aan Tirol kunnen verklaren, die Freud heeft in de droom bij de plaats Hollthurn. Verder verwijst Thurn naar de familie Thurn und Taxis. Het derde artikel over Thurn gaat over Matthias Thurn (1567-1640).

Over welke Holl en welke Thurn zou het kunnen gaan in het neologisme

Hollthurn? Elias Holl was tijdgenoot van Matthias Thurn, maar waarom zou het tijdperk waarin de twee leefden relevant zijn? Freud heeft bij Hollthurn in de droom gedacht aan de Contrareformatie in Oostenrijk. Ritter definieerde in 1889 de contrareformatie als de periode 1555 tot 1648, van de *Augsburger Religionsfrieden* tot de *Westfälische Frieden* (zie *Gegenreformation*, Brockhaus, 1997). In die periode leefden Elias Holl en Matthias Thurn. Het hoogtepunt van de Contrareformatie viel in de dertigjarige oorlog (1618-1648), waarvan de relevantie in de droom weldra duidelijk zal worden. Speciaal voor Matthias Thurn pleiten nog meer argumenten.

Thurn en de Fenstersturz

Matthias Thurn was betrokken bij de *Prager Fenstersturz*, opmaat voor de dertigjarige oorlog (1618-1648). Thurn verzette zich tegen contrareformatie maatregelen en de Contrareformatie in Oostenrijk is bij Hollthurn een manifeste gedachte van Freud in de droom. Thurn komt voor in *Geschichte des dreissigjährigen Krieges* van Schiller en aan Schiller wordt direct en indirect gerefereerd in de droom.

In de droom vindt een verspreking plaats in een Engelse vraag 'is it from Schiller?' betreffende een boek en Grinstein (1980, p.337) denkt dat genoemd werk over de dertigjarige oorlog bedoeld kan zijn. Freud brengt die verspreking in verband met de verspreking in Engeland rond 'starfish'. Dus voor Freud zijn geassocieerd: 'holothurien - verspreking rond starfish - verspreking rond boek van Schiller'. Het verband 'holothurien - Hollthurn' wordt nu helder, als met *thurn* de Thurn uit Schillers boek wordt bedoeld. Een indirecte referentie aan Schiller is dat de externe stimulus Marburg bij Freud in eerste instantie de associatie 'geboorteplaats van Schiller' oproept, een lapsus zoals hij later opmerkt.

Bij de *Prager Fenstersturz* aan het begin van de dertigjarige oorlog, in 1618, werd een aantal personen uit een raam van de Praagse burcht geworpen. 'Venster' komt in de dagrest van de droom voor. Over het sluiten van vensters in de treincoupé had Freud zich danig geërgerd en over het onbeleefde gedrag van medepassagiers bij het begin van zijn treinreis vanuit Wenen richting Marburg. Bovengenoemde argumenten pleiten voor Matthias Thurn achter Thurn.

Was Freud bekend met de dertigjarige oorlog en de naam Thurn? De dertigjarige oorlog komt voor in een uitspraak van Freud uit 1886. Freud betitelde in 1886 in een brief schertsend zijn huwelijk als een dertigjarige oorlog tussen Sigmund en Martha, daarmee refererend aan Schillers werk (Jones, 1953, p.165). In 1914 citeert hij uit de Wallenstein-trilogie van Schiller een tekst, die gaat over Thurn (Freud, 1914).

Hollgasse, Thurngasse, Berggasse

Freud geeft nog een belangrijke aanwijzing over 'Hollthurn': er is een natuurhistorisch museum. Nu heeft ook Wenen een natuurhistorisch museum en er is een reden om te onderzoeken of 'Hollthurn' met lokaties in Wenen te maken heeft.

Thurn, aldus Schillers werk over de dertigjarige oorlog, belegerde zonder succes in

1619 Wenen en Thurn is dus verbonden met de geschiedenis van de stad Wenen. Er is een locatie in Wenen, die herinnert aan de naam Thurn. De Thurngasse is een straat parallel aan de Berggasse, waar Freud op nummer 19 woonde vanaf 1891.

Er is in Wenen ook een Hollgasse, zijstraat van de Margaretengürtel. Bij het vertrek van de trein vanuit Wenen Südbahnhof richting Marburg vond Freud een zitplaats bij het venster bezet en ergerde hij zich danig over medepassagiers. Treinen richting Marburg rijden eerst langs de Wiednergürtel en de Südtiroler Platz en vervolgens langs de Margaretengürtel. De Hollgasse kan daarmee refereren aan de omgeving waar het negatief affect in de dagrest optrad.

Zou 'Thurn', tweede deel van het neologisme, corresponderen met 'Burg', het tweede deel van Marburg? Een argument daarvoor is dat Thurn de *Wiener Burg* belegerde. Verder is er in Wenen naast een Berggasse ook een Burggasse, waardoor een associatie 'Burg - Berg - Thurn' verondersteld zou kunnen worden. Aan het eind van de Burggasse in Wenen, ligt het natuurhistorisch museum van Wenen. Dat zou kunnen verklaren waarom Freud bij 'holothurien' denkt aan een natuurhistorisch museum.

De associaties zijn vanuit Freuds *Familienkomplex* of *Berufskomplex* (zijn persoonlijke levenssfeer, woning en praktijkadres aan de Berggasse) begrijpelijk en daarmee is hetzelfde verklaringprincipe als in de *Psychopathologie des Alltagslebens* bereikt. Freuds model voor de verspreking geldt ook voor tenminste een gestoorde taaluiting in een droom.

identificatie met Thurn

Freuds negatieve gevoelens in de droom zouden door een identificatie met Thurn tot uiting kunnen komen. Het eerste deel 'Holl' verwijst naar de plaats in de dagrest waar Freuds woede gewekt werd bij het begin van de treinreis vanuit Wenen. Bij Thurn, de protestantse agressor van de katholieken in Wenen, kon Freud zich met zijn negatieve gevoelens aansluiten. 'Thurn' zou daarmee verwijzen naar Freuds droomwens: de medepassagiers het raam uit gooien zoals Thurn een aantal edelen het raam uitgooid. Het zijn net als bij sommige versprekingen 'feinselige Gefühle und Impulse' die een rol spelen.

Conclusie

Het voorbeeld laat zien dat een negatief affect (ergernis over het sluiten van vensters) leidt tot een identificatie met Thurn (deelnemer aan de 'Prager Fenstersturz'). Freuds a-priori claim dat componenten van neologismen een seksuele betekenis hebben lijkt in dit geval niet op te gaan. Het neologisme 'Hollthurn' is op zichzelf geen seksueel symbool en 'Thurn' noch 'Holl', beide namen, hebben een seksuele betekenis! Wittgensteins kritiek op het Freudiaanse symbolisme lijkt hier dan ook relevant: "If a symbol in a dream is not understood, it does not seem to be a symbol at all. So why call it one?" (States, 1988).

Daarmee lijkt enerzijds Freuds a-priori claim over seksuele betekenissen in onbegrijpelijke neologismen in dromen twijfelachtig, anderzijds zou Freuds model voor de

gestoorde taaluiting in het dagelijks leven ('egoistische, eifersüchtige, feindselige Gefühle und Impulse') ook voor het neologisme in de droom kunnen gelden.

De analyse van het neologisme in Freuds droom via wat in wezen een trial-and-error methode was, is gelukt, omdat het een relatief eenvoudig neologisme bleek te zijn en omdat Freud voldoende context heeft verschaft, waardoor hypothesen getoetst konden worden. We hebben dus geleerd dat de beschikbaarheid van context van belang is indien we taaluitingen in dromen willen analyseren. Verder hebben we gezien dat de taaluiting, eenmaal in verband gebracht met Freuds privé-leven, begrijpelijk werd. Nog niet duidelijk is hoe precies 'Hollthurn' uit de prikkel 'Marburg' is ontstaan, dus welke associatieketen 'Marburg' en 'Hollthurn' verbindt en of er een methode is, die ons in staat stelt die keten te reconstrueren.

In hoofdstuk 2 is getoond dat Kraepelins eigen ketens voor dromen in het eerste corpus onvoldoende precies zijn. Voor het tweede corpus beschikken we zelfs nog over geen enkele keten. Het probleem, hoe bij afwezigheid van de dromer (de overleden Freud, de overleden Kraepelin) toch de ketens te achterhalen, wordt binnen de psychoanalyse niet aan de orde gesteld. Bij Freuds voorbeeld vormt 'Marburg' de co-tekst en 'Hollthurn' de tekst, maar Freud heeft ons niet de verbindende keten gegeven of aangeduid hoe men zo'n keten kan reconstrueren. Daarom wordt in hoofdstuk 3 een methode ontwikkeld om associatieketens te reconstrueren.

Om de persoonlijke gevoelens en impulsen, die de Freudiaanse theorie aangeeft als reden voor gestoorde taaluitingen (zoals versprekingen), concreet te kunnen maken voor de casus Kraepelin, wordt daarnaast een methode ontwikkeld om het idiosyncratische in associatieketens precies te bestuderen. Dit gebeurt in hoofdstuk 4. In een tweede intermez-zo worden vervolgens heel in het algemeen, refererend aan psychoanalytische theorie, enkele mogelijkheden gesuggereerd welke persoonlijke gevoelens of familiecomplexen bij Kraepelin een rol gespeeld zouden kunnen hebben. Welke dat dan in de casus Kraepelin concreet zijn, zullen de analyses in hoofdstuk 5 uitwijzen.

Hoofdstuk 3: Ontwikkeling van een methode, deel I: ketens construeren

Puisque les rêves vous amusent, en voilà un qui, j'en suis sur, ne vous déplaira pas. Il est cinq heures du matin, il est donc tout chaud. Remarquez que ce n'est qu'un des milles échantillons des rêves dont je suis assiégé, et je n'ai pas besoin de vous dire que leur singularité complète, leur caractère général qui est d'être absolument étrangers à mes occupations ou à mes aventures passionnelles, me poussent toujours à croire qu'ils sont un langage hiéroglyphique, dont je n'ai pas la clef. Il était (dans mon rêve) ...

(begin van een brief, de dato 13 maart 1856, van Charles Baudelaire aan zijn vriend Charles Asselineau (Crépet, 1947, p.372-377, correspondance générale, deel I).

Dit hoofdstuk gaat over de constructie van associatieve ketens tussen de gestoorde tekst en de co-tekst/droomcontext van Kraepelins dromen. De methode die daarvoor ontwikkeld wordt is ook van toepassing op vergelijkbare casussen van gestoorde taaluitingen en daarom zal ook aan voorbeelden uit andere casussen gerefereerd worden.

Allereerst zullen we aan de orde stellen wat te leren valt van de constructie van ketens in een reeds geanalyseerde andere historische casus van gestoorde taaluitingen. Aan de hand van een casus van gestoorde taal in de trance zal getoond worden hoe belangrijk een goede aansluiting van tussentermen in een keten is. Daarna zullen we aan ketenvorming bij gestoorde taaluitingen in het dagelijks leven aandacht besteden. Linschotens zwak onderbouwde kritiek op Freuds analyses van die taaluitingen brengt ons bij het belang van het in acht nemen van context, want verwaarlozing van context verhoogt het risico op artefactketens.

Kraepelins droomtaal is een dode taal en, indachtig Baudelaire's hierboven geciteerde opvatting over dromen, wordt gerefereerd aan ontcijferingsmethoden voor dode talen en speciaal aan de ontcijfering van de hiërogliefen. We maken onderscheid tussen de gissende methode en de methode gebaseerd op een zorgvuldige interne analyse van de gestoorde taaluitingen. De bewerkelijke interne analyse van Kraepelins droomtaal is uitgevoerd om een dieptestructuur aan te tonen in Kraepelins dromen. Deze analyse vereist beschouwing van context in diverse vormen.

Dan zullen twee eisen gesteld worden aan ketens die tekst en co-tekst verbinden, namelijk goed aansluitende tussentermen en zo min mogelijk tussentermen. Bij de ketenbouw zelf worden zoekstrategieën gehanteerd, die het aantal mogelijke oplossingen sterk beperken. Aan de orde komt welke strategieën dat zijn en welke hulpmiddelen, waaronder (elektronische) woordenboeken, encyclopedieën en zoekmachines, gebruikt zijn. Voorbeelden van de bouw van een keten van maximaal vier termen tussen co-tekst

en tekst worden gegeven. Tot slot zal deductie aan de orde komen. Dat deductie mogelijk blijkt, geeft aan hoe betrouwbaar ketenconstructie is.

3.1. Een reeds geanalyseerde casus van gestoorde taaluitingen

De casus van gestoorde taaluitingen in Kraepelins dromen lijkt op een casus van gestoorde taaluitingen in de trance. De analyse door Victor Henry (1901) van deze casus illustreert goed welke fouten bij de ketenbouw gemaakt kunnen worden.

Het betreft de door Flournoy (1900) beschreven casus van het spiritistisch medium, Hélène Smith genoemd maar in werkelijkheid Catherine-Élise Müller geheten, die tijdens een trance zogenaamd de Martiaanse taal sprak en die naderhand bij de neologismen, die zij Martiaans achtte, Franse vertalingen kon geven. Dit is een casus van gestoorde taaluitingen waarbij bij elk neologisme een Frans woord gegeven is als vertaling. Dus ook hier is bij elke tekst een co-tekst beschikbaar.

Een aantal taalkundigen heeft zich gebogen over Catherine's vreemde taaluitingen. De beroemde Zwitserse taalkundige de Saussure bezocht verscheidene malen de seances van het medium en schreef in een brief aan Flournoy dat de Martiaanse neologismen volgens hem een 'compleet arbitraire substitutie' van Franse woorden vormen (Flournoy, 1900, p.305). Nadat Flournoy (1900, p.15) al een verband tussen Catherines taalvaardigheid en de talenkennis van Catherine's vader had gesuggereerd, meende de taalkundige Henry (1901), hoogleraar aan de Sorbonne, dat alle Martiaanse neologismen ontstaan waren door een (arbitraire) mengeling van talen, waaronder het Hongaars, de taal van Catherine's vader. Doch alhoewel Catherine Duits kende (Flournoy, 1900, p.15) kan een meer dan rudimentaire kennis van andere talen niet verondersteld worden. Henry ging er bij zijn constructies van uit dat een reconstructie van de associaties in het brein van het medium tijdens de trance mogelijk was, ook zonder haar mening erover te vragen. Maar Henry's analyses werden sterk bekritiseerd door de Saussure en zijn ook voor huidige linguïsten totaal niet overtuigend (Yaguello, 1983, p.369).

3.1.1. Henry's methode

Henry geeft op twee plaatsen impliciet aan hoe hij te werk gaat om ketens te bouwen. Hij benadert eerst de neologismen met woorden uit talen, die Catherine kende of (zeer ten dele) gekend zou kunnen hebben, te weten Frans, Duits, Hongaars, Engels, Sanskriet (Henry, 1901, p.9). Hoe door de benadering niet verklaarde delen of klanken van het neologisme door Henry geïnterpreteerd worden maakt hij niet duidelijk: is het 'ruis' of te wijten aan de 'grilligheid' van het medium Catherine? Henry tracht meestal een neologisme als geheel door een woord te benaderen in plaats van het te benaderen door twee woorden. Dit betekent al direct dat bepaalde klanken van het neologisme onverklaard blijven. Bij een benaderend woord zoekt hij vervolgens naar een metonymie of semantische associatie om de relatie met het Franse woord, dat Catherine als vertaling van het Martiaanse heeft gegeven, te verhelderen (Henry, 1901, p.45 e.v.).

Gegeven de vrijheid te kiezen uit diverse vreemdtalige woordenboeken zal Henry altijd wel een (zwak) benaderend woord vinden. En inderdaad, voor praktisch elk Martiaans woord heeft hij een verklaring. Geen enkele keer motiveert Henry de keuze van de taal waarin hij het neologisme gaat benaderen. De relatie die het benaderend woord volgens Henry heeft met de Franse vertaling van het neologisme kan een metonymie zijn of een semantische associatie en hier heeft Henry weer alle vrijheid en controleert nergens of hetgeen hij als verklaring suggereert, ook voor Catherine kan hebben gegolden.

Henry vormt dus ketens vanuit neologisme naar Franse vertaling door een stap naar een bekende taal en een (of meerdere) stappen met metonymie of betekenisassociatie naar de Franse vertaling van het neologisme. Een slechte aansluiting van de eerste tussenterm in de keten bergt een groot risico van een artefactketen in zich.

3.1.2. Voorbeelden van analyse

Alhoewel Henry's gissingen een enkele keer plausibele resultaten opleveren, bijvoorbeeld als 'gudé' via het Duitse 'gut' of het Engelse 'good' met het Franse 'bon' verbonden wordt, valt toch de willekeur op waarmee hij gissingen verricht. Daarbij kijkt hij veel te weinig naar interne benaderingen (onder 3.3. zal het begrip 'interne analyse' worden geïntroduceerd) van neologismen binnen het kader van de Martiaanse taal en grijpt te snel naar een vreemdtalig woordenboek. Hier dienen slechts twee voorbeelden ter illustratie.

Het woord 'tarviné' voor 'langage' lijkt, zo stelt Henry, op het Hongaarse 'torveny' dat 'loi, droit, justice' betekent. Dat is niet hetzelfde als 'language' maar Henry bedenkt dan de tussenterm 'playdoyer', omdat in de rechtspraak pleidooien gehouden worden en dat is een vorm van taal. Onduidelijk is waarom 'tarviné' in het Hongaars benaderd moet worden. Henry merkt zelf al op dat het Martiaanse 'triné', dat 'parler' betekent, wellicht met 'tarviné' verbonden is (p.91). Waarom tracht hij dus niet 'triné' als component van 'tarviné' te beschouwen en naar een tweede Martiaanse klank in 'tarviné' te zoeken, dus een interne vergelijking te maken? Juist de ontcijfering van het woord voor 'taal' zou belangrijke aanwijzingen over de aard van de Martiaanse taal kunnen opleveren.

Als tweede voorbeeld bespreken we 'séimiré' dat 'comprendras' en 'comprendre' (begrijpen) betekent (p.127). Allereerst stelt Henry dat hij gaat zoeken naar een stam 'séim' en zoekt dan in een Hongaars woordenboek (waarom?) en vindt zoals we controleren kunnen, het woord 'selyem' (uitgesproken als 'sejem'). Dat betekent 'soie' (Frans voor 'zijde') en Henry gaat vervolgens 'comprendre' opvatten als 'aller de soi' (vanzelf spreken) en komt tot de verbinding: séimiré - selyem - soie - aller de soi - comprendre. Deze keten mist zelfs de geringste plausibiliteit. Minstens twee stappen zijn twijfelachtig: de interpretatie als Hongaars en de associatie 'soie - aller de soi'. Men zou net zo goed 'séimiré' door 'saïmiri' kunnen benaderen, een doodshoofdaapje horend tot de grijpstaartapen, en dan 'grijpstaartapen' met 'begrijpen' verbinden.

3.1.3. Conclusie

Analyses in de trant van de twee voorbeelden voert Henry keer op keer uit en men kan de

Saussure maar al te zeer gelijk geven in zijn kritiek op de analyses. Henry's gissingen zijn niet overtuigend ook al worden ze 250 keer uitgevoerd. Het systeem waarmee Henry te werk gaat, laat veel te veel vrijheid over en is doorspekt met onnavolgbare subjectieve invallen. Hij geeft geen motivatie voor vreemdtalige associaties en geen procedure voor de benadering van neologismen. Nergens blijkt dat hij ooit retrograde woordenboeken heeft gebruikt voor de benadering van neologismen. Henry gebruikt nauwelijks interne informatie dat wil zeggen informatie uit andere Martiaanse taaluitingen en informatie uit visioenen van het medium. Resteert een ongeloofwaardige analyse.

3.2. Individu in context

3.2.1. Introspectie

In de door Henry geanalyseerde casus waren geen associaties (commentaren) beschikbaar van het medium bij haar taaluitingen en dat maakte de analyse extra lastig. Had het medium zelf haar taaluitingen kunnen analyseren door haar eigen associaties te gebruiken? Sommige auteurs, zoals Vestdijk en Linschoten, twijfelen aan het nut van introspectie en menen dat associaties nauwelijks waarde hebben en dat een (re)constructie van wat in zijn of haar brein omging de persoon niet gegeven is. Deze kritiek is van belang want als ze terecht zou zijn zouden we Kraepelins associaties, zijn commentaar bij de dromen, niet mogen gebruiken en zijn dromen niet kunnen analyseren.

Vestdijk (1952) twijfelt in het algemeen aan het nut van vrije associaties bij droomduiding waarbij hij de vraag stelt hoe men weet, dat hetgeen ze opleveren de droomduiding is. In de casus Kraepelin zijn de associaties nu onderworpen aan een nevenvoorwaarde. Kraepelins associaties bij dromen uit het eerste corpus hebben een duidelijk doel en zijn daardoor gebonden en dus niet meer volledig vrije associaties: ze leiden ofwel van de tekst richting de co-tekst ofwel omgekeerd, dus naar iets dat reeds bekend is. De vraag is met welke zekerheid men kan stellen dat een door Kraepelin gegeven keten van associaties de 'ware' keten was tijdens de droom. Deze vraag geldt al voor de ketens die Kraepelin zelf tracht te vormen en is nog brandender als een ander dan Kraepelin een keten construeert voor bijvoorbeeld taaluitingen uit het tweede corpus. Het aspect 'zekerheid' zal verderop aan de orde komen.

De vraag naar de waarde van associaties komt ook bij woordvindingsproblemen in het alledaagse leven voor en daarom zouden Linschotens beschouwingen hierover relevant kunnen zijn. Linschoten (1964) lijkt weinig waarde te hechten aan Freuds associaties in het geval van woordvindingsproblemen en illustreert zijn kritiek aan de hand van het eerste voorbeeld van een woordvindingsprobleem dat Freud in *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* behandelt, de beroemde Signorelli-analyse (Freud, 1901, p.6-12).

3.2.2. Linschotens kritiek op de Signorelli-analyse

De naam Signorelli (een Italiaans schilder) wil Freud niet te binnen schieten als hij direct na een gesprek over het overlijden van patiënten wil refereren aan de fresco's van Signo-

relli (over het Laatste Oordeel) in het Italiaanse Orvieto. Wel vallen hem bij dit woordvindingsprobleem de namen Botticelli en Boltraffio in, evenals Signorelli Italiaanse schilders. Freud wilde in het gesprek niet verder ingaan op het thema 'dood' om, zo zegt hij, zich niet het recente overlijden te herinneren van een patiënt die kampte met seksuele stoornissen en daarom zelfmoord pleegde. Het bericht van de zelfmoord bereikte Freud enige weken eerder tijdens zijn vakantie in het Noorditaliaanse Trafoi.

De overeenkomst van de associatie 'Trafoi' en het einde van 'Boltraffio' is treffend. In 'Boltraffio' komt via 'Trafoi' het onderdrukte thema tot uiting: de associatie 'Trafoi' is dus relevant in de context van het woordvindingsprobleem. Linschoten stelt nu tegenover Freuds keten 'Boltraffio - Trafoi - dood en seksualiteit' de keten 'Boltraffio - traffic - dood en seksualiteit' want in het verkeer kun je sterven en bij 'verkeer' kan je 'seksueel verkeer' bedenken. Nu zal in het volgende nog betoogd worden dat medeklinkers in vormassociaties met grote kans constant blijven en op die grond is Freuds associatie 'Boltraffio - Trafoi' al beter dan Linschotens associatie 'Boltraffio - traffic', waarbij ongemotiveerd een medeklinker C geïntroduceerd wordt. Freuds associatie heeft alleen al op linguïstische gronden een grotere kans de ware associatie te zijn, iets wat Linschoten over het hoofd ziet.

De constructie van een keten lijkt gebaseerd op willekeurige keuzes, als we Linschoten moeten geloven in zijn kritiek op Freuds Signorelli analyse. In zijn eigen alternatieve analyses verbindt hij Signorelli op steeds weer nieuwe wijze met Boltraffio met lange ketens zoals 'Signorelli - sigaar - Schimmelpenninck - senator - regering - kabinet - formatie - transformatie - transformator - trafo - Boltraffio'. Zo'n lange keten is natuurlijk volkomen ongeloofwaardig. Linschoten speelt een spel zonder regels en geeft helemaal geen criteria waaraan ketens moeten voldoen.

Linschoten bekritiseert in feite het paradigma, dat stelt dat (de geschiedenis van) het individu van belang is om zijn spreken te begrijpen en dat dus, met andere woorden, associaties bij Boltraffio in de eerste plaats persoonsafhankelijk zijn. Als men versprekingen of dromen zinvol wil interpreteren, kan men zonder context weinig uitrichten. Het individu beschouwen in zijn context is een belangrijke grondgedachte in de klinisch-psychologische praktijk, terwijl men in de experimentele psychologie zoekt naar persoonsonafhankelijke universalia. We volgen Linschotens impliciete verwerping van het paradigma 'individu in context' dus niet en stellen vast dat bij ketenconstructie associaties van het individu onder studie de voorkeur verdienen boven algemene associaties, die iedereen zou kunnen maken.

3.2.3. Linschotens associatiespel

Linschotens opzettelijk potsierlijke alternatieve analyses doen denken aan het spel om twee willekeurige woorden met elkaar te verbinden. Eco (1989, p234.474) zegt in *de Slinger van Foucault* "als je verbanden wilt vinden, vind je die altijd, overal en in alles, de wereld explodeert in een netwerk, in een draaikolk van verwantschappen en alles verwijst naar alles, alles verklaart alles". Op pagina 231 laat Eco zien hoe je van 'worstje' via betekenis-

associaties naar 'Plato' kan komen: worstje - varken - borstelhaar - penseel - manierisme - Idee - Plato. Volgens Eco kan zo via vijf tussentermen vanuit 'worstje' 'Plato' bereikt worden. Overigens kan men, Eco's gedachtegang volgend, een kortere keten vormen: 'worstje - varken - levend wezen - Plato', want bij Eco's spel is niet aangegeven, aan welke eisen een keten moet voldoen behalve dat er sprake is van verwantschap.

Als maar voldoende tussentermen zijn toegestaan of associaties, die veel ruimte laten, dus associaties bij een thema of op grond van (veronderstelde) metaforen, metonymia of hyponiemen, dan kun je, lijkt het, alles met alles verbinden. De verbindingen zijn stap voor stap niet ondenkbaar maar zouden door tientallen andere vervangen kunnen worden en hebben dus elk een lage overgangswaarschijnlijkheid.

Om Signorelli en Boltraffio te verbinden gebruikt Linschoten een keten van tien stappen (negen tussentermen). Maar Freud kan in vijf stappen (vier tussentermen) Signorelli met Boltraffio verbinden: Signorelli - signor - gesprek over dood met kernwoord 'Herr' - seksualiteit en dood - Trafoi - Boltraffio. De keten zou duidelijker zijn als Freud nog een tussenterm 'Herr' na 'signor' had ingelast. Desondanks: 5 of 6 stappen van Freud is minder dan 10 van Linschoten. Zelfs als elke stap die Linschoten maakt, een waarschijnlijkheid van 0.9 zou hebben een juiste stap te zijn, dan heeft een keten van tien stappen nog slechts een waarschijnlijkheid van 0.35, minder dan 0.5. Met zo'n keten toont Linschoten dus alleen aan dat hij een spel kan spelen. Als Linschoten de context die Freud geeft al deels of geheel verwaarloost, dan zou hij op zijn minst met een kortere keten of beter aansluitende tussentermen dan Freud moeten komen om zijn kritiek op Freud te onderbouwen.

3.3. Interne analyse

De eerdere beschouwingen over het belang van context vanuit het gezichtspunt van de klinisch-psychologische praktijk, worden nu ondersteund door het onderzoek van dode talen binnen de taalkunde. Omdat Kraepelins droomtaal na 1926 (het jaar van zijn dood) in zekere zin als een dode taal is te beschouwen, wordt te rade gegaan bij ontcijferaar van dode talen. Ontcijferaar bevelen een zogenaamde interne analyse aan.

3.3.1. Algemene opmerkingen betreffende ontcijferingen

Hieronder wordt aangegeven waarom de parallel met de ontcijfering van dode talen van belang is. Ten eerste speelt ook daar context een rol, verder wordt een ontcijfering principieel niet onmogelijk geacht ook al leeft geen enkele persoon meer die de taal sprak en bovendien heeft Kraepelins corpus een zgn. bilinguis structuur.

Bij ontcijferingen speelt contextinformatie een belangrijke rol. De Maya taal is ontcijferd door gebruik te maken van het zogenaamde Landa alfabet, dat Spaanse klanken voor de letters van het alfabet verbond met Maya schrifttekens. Dit alfabet werd opgesteld door de Spaanse bisschop Landa die eeuwen geleden de laatste Maya's interviewde die nog de klanken bij de oude schrifttekens kenden (Coe, 1994). Het is even belangrijk te

weten wat Maya's over de klanken van hun schrift berichtten als wat Freud over een woordvindingsprobleem kan zeggen en Kraepelin aan commentaar bij zijn dromen kan geven. Natuurlijk dient men zich wel kritisch af te vragen wat die informatie betekent. Zoals men de informatie in het Landa-alfabet jarenlang verkeerd interpreteerde, zo zou men ook Kraepelins commentaar verkeerd kunnen interpreteren. Maar van verwaarlozing van die informatie of dat commentaar, dus verwaarlozing van relevante contextinformatie mag nooit sprake zijn.

Het feit dat Kraepelin niet meer leeft en een constructie van ketens niet kan bevestigen hoeft niet te betekenen dat een reconstructie onmogelijk is. De parallel met ontcijferingen laat zien dat daar door combinatie van informatie de Maya-taal begrepen kon worden terwijl geen enkele Maya meer leeft die de lezing van de schrifttekens zou kunnen bevestigen. Evenzo werden de Egyptische hiërogliefen in 1822 ontcijferd, terwijl de laatste persoon die ze nog echt kon lezen in de vierde eeuw leefde. Bevestiging door Kraepelin is evenzo niet vereist om een geconstrueerde keten als de ware keten, dus als een reconstructie, te beschouwen.

Over ontcijferingen zegt Hofstadter (1979, p.164) het volgende: "Now the decipherment of an ancient text may have involved decades of labor by several rival teams of scholars, drawing on knowledge stored in libraries all over the world ... Doesn't this process add information, too? Just how intrinsic is the meaning of a text, when such mammoth efforts are required in order to find the decoding rules? Has one put meaning into the text, or was that meaning already there? My intuition says that the meaning was always there, and that despite the arduousness of the pulling-out process, *no meaning was pulled out that wasn't in the text to start with.*" [cursief door H.E.].

Hofstadter stelt het verschil aan de orde tussen wat slechts een constructie blijft ("add information") en wat als een reconstructie geldt ("meaning was always there"). In dat licht bezien kan gesteld worden: als we hier spreken van een constructie, dan wordt daarmee niet bedoeld een subjectieve interpretatie, maar een regelgeleide constructie, die iedereen op dezelfde wijze zou kunnen maken als de regels geaccepteerd zijn. In het volgende en speciaal onder het hoofd 'deductie en bewijsvoering' wordt aangevoerd dat de regels bij de constructie dusdanig zijn dat men van een reconstructie mag spreken bij de casus Kraepelin.

Tenslotte wordt de parallel met het ontcijferen van dode talen nog eens duidelijk uit het volgende. Het Etruskisch, een oud-italische taal is nog niet ontcijferd, men kan het wel lezen maar begrijpt het niet en het wachten is op de vondst van een voldoende grote tweetalige inscriptie. Ontcijfering van dode talen is in de meeste gevallen mogelijk gebleken als tweetalige inscripties (de zogenaamde bilinguis) beschikbaar waren. Men denke aan de beroemde steen van Rosette, een steen met drie inscripties in twee talen (oud-Egyptisch en Grieks). Dat we voor de analyse van Kraepelins dromen aan het ontcijferen van dode talen denken is omdat die dromen een tweetalige structuur hebben: tekst - cotekst. De gestoorde teksten van Kraepelins dromen zijn leesbaar maar niet te begrijpen en de tekst moet 'ontcijferd' worden met behulp van de co-tekst. Vanwege de

structuur 'tekst-cotekst' zouden Kraepelins dromen dus wellicht 'ontcijferd' kunnen worden.

3.3.2. Ontcijferingsmethoden

Hoe nu te werk te gaan? Chadwick (1961), samen met Ventris ontcijferaar van het oud-Griekse Lineair-B schrift, stelt dat bij ontcijferingen twee methoden worden toegepast en zegt daarover: "De eerste is die van een systematische analyse, de tweede bestaat min of meer uit gissen en raden. Natuurlijk zullen intelligente gissingen ook in het eerste geval een rol spelen, maar er is een hemelsbreed verschil tussen een ontcijfering gebaseerd op een zorgvuldige interne analyse en een verkregen door speculaties in het wilde weg". Chadwick maakt bij de laatstgenoemde methode nog volgende opmerking: "Zelfs dan kan men tot het juiste resultaat komen, maar dit moet dan bevestigd worden door nieuw, nog niet gebruikt materiaal, omdat de wijze waarop de ontcijfering tot stand is gekomen, niets tot de bewijsvoering kan bijdragen". Als dus een gissing noodzakelijk is, dan dient vervolgens nog gezocht te worden naar een bevestiging elders in het materiaal.

Henry (1901) stelde geen hypothese op die hem hielp om na de analyse van enkele taaluitingen andere taaluitingen te analyseren. Hij kon dus niet komen tot een bevestiging van zijn gissingen. Van een interne analyse van de taaluitingen was hij ver verwijderd, getuige zijn interpretatie van het woord 'tarviné' voor 'taal' (zie 3.1.2.).

De interne analyse, die we van Kraepelins dromen gaan uitvoeren, vereist gebruik van alle beschikbare context, niet alleen de droomcontext. Hieronder worden de verschillende soorten context in de dromen van Kraepelin aan de orde gesteld.

3.4. De context in de casus Kraepelin

Co-tekst, droomcontext en algemene context moeten gescheiden worden (vgl. ook Van Gorp, 1984). Co-tekst is de intentie volgens Kraepelin bij de tekst. Droomcontext is de situatie of het kader waarin de gestoorde uiting plaatsvond binnen de droom. Context is de, ook niet-talige, informatie die niet in de manifeste droom zelf aanwezig is en er toch relevant voor is.

In de casus Kraepelin horen tot die context de associaties die Kraepelin zelf had bij de dromen, dus zijn commentaar bij de dromen dat beoogt de tekst uit de co-tekst te verklaren of de tekst met de droomcontext in verband te brengen.

Als context in de casus Kraepelin kunnen behalve het commentaar de overige taaluitingen beschouwd worden, speciaal droomteksten en co-teksten voorafgaand in de tijd. Daarvoor moeten alle connecties tussen dromen uitgezocht worden. Dit is in feite een parallelteksten onderzoek, zoals dat ook in de hermeneutiek voorkomt (zie b.v. Devreese, 1989, p.440/ Vandendriessche, 1992). Vergelijking van droomteksten om tot een interpretatie te komen werd al in de klassieke tijd door Artemidorus aanbevolen en verder door Jung (Cartwright, 1995).

Dat er connecties tussen dromen zijn blijkt uit Kraepelins al eerder vermelde

opmerking in *Persönliches*: "Ich liebe es, einen Gedanken planmässig durch zu denken, und knöpfe gern wieder dort an, wo ich unterbrochen worden war, auch bei Träumen" (Van Bakel, 2000, p.112). Voor het tweede corpus geldt daarom, dat we bij voorkeur zoeken naar context in de voorafgaande droom of dromen. Verbanden tussen dromen uit het tweede corpus en dromen uit het eerste corpus zijn daarnaast ook denkbaar en kunnen context opleveren.

Ten slotte maken autobiografische gegevens en biografische gegevens deel uit van de context. Het zal duidelijk zijn dat men alleen door lang te werken met het materiaal context direct paraat heeft. Door gebruik te maken van de context worden associatieve verbanden duidelijk die op geen enkele andere manier te vinden zijn. Een voorbeeld ter illustratie volgt.

In droom 176 luidt de co-tekst 'Ich lache Tränen (to cry)' en in het commentaar wordt vermeld dat 'zich dood lachen' een droomgedachte was. Waarom het Engelse werkwoord 'to cry' aan de co-tekst is toegevoegd is eerst onduidelijk. In de *Lebenserinnerungen* vertelt Kraepelin nu dat hij in 1890 in Londen op vakantie was en daar een voorstelling van Shakespeare's Romeo en Julia bijwoonde waarom hij vreselijk moest lachen. Hangt dus de Engelse toevoeging aan de co-tekst met het lachen om de voorstelling samen? In de index van de *Lebenserinnerungen* vindt men dat de naam Shakespeare nogmaals voorkomt, namelijk op pagina 1: Kraepelins vader las voor uit Shakespeare. Met Shakespeare is dus de naam Kraepelin verbonden. Dat in het commentaar bij de droom aan het Engelse 'to cry' de Engelse associatie 'to ply' wordt toegevoegd, doet dan vermoeden dat de naam Kraepelin achter de combinatie 'cry-ply' zit. Dan realiseert men zich dat in Romeo en Julia de gevleugelde woorden *what's in a name* voorkomen. Was de passage in de *Lebenserinnerungen* (context) over het lachen om Romeo en Julia over het hoofd gezien dan zou de droom minder doorzichtig geweest zijn.

In een eerste tijdrovende ronde van het onderzoek probeert men bij te onderzoeken dromen zo veel mogelijk de contextassociaties te verzamelen. Dit is de voorbereidende fase van de interne analyse. Dan kan de ketenconstructie plaatsvinden.

In het volgende zullen criteria voor ketenconstructie worden opgesteld. Deze criteria zullen ertoe leiden, dat op basis van alleen toevallige associaties slechts een zeer geringe waarschijnlijkheid op ketenvorming bestaat. Wordt met de nog te ontwikkelen methode op basis van de criteria toch een keten gevonden, dan betekent dit dat deze keten met zeer hoge waarschijnlijkheid de ware keten is.

3.5. De ketenconstructie

Als de context en de relevante autobiografische informatie beschikbaar zijn, bouwt men per droom een betoog op dat naar het eigenlijke probleem van de ketenbouw leidt. Kan de hierboven reeds aangestipte hermeneutiek hierbij ingezet worden?

hermeneutiek

Biedt de hermeneutiek ons waardevolle algemene principes, de beschouwing van context en parallelteksten, voor een toepassing en-detail is het "potentieel van de hermeneutiek onvoldoende uitgewerkt en gesystematiseerd" volgens Vandendriessche (1992, p.103). Hermeneutiek wordt hier concreet opgevat als een ontcijfering (vgl. Ricoeur, 1965, p.41-42). Dat komt ook dicht bij ideeën in de *Traumdeutung* en *Vorlesungen* van Freud, die expliciet naar de ontcijfering van hiërogliefen en spijkerschrift verwijst. Maar de hermeneutiek biedt geen uitkomst bij het zoeken van een netwerk van associatieketens tussen tekst en co-tekst/droomcontext. We zullen zien dat door toepassing van zoekstrategieën goed sluitende tussentermen gevonden kunnen worden.

3.5.1. Eisen aan constructies stellen

In Eco's voorbeeld (zie 3.2.3.) is de aansluiting van alle termen zwak. Maar zelfs als bijna alle tussentermen aansluiten, maar een minder goed, kunnen ketens artefact-ketens zijn. Een voorbeeld ter illustratie volgt. In droom 107 van Kraepelin zou het neologisme 'nsens' met het aspect 'Schild' van de co-tekst 'Firmenschild' als volgt verbonden kunnen worden. 'Schild - carapace (Frans voor 'schild') - pace (Italiaans voor 'vrede') - mir (Russisch voor 'vrede') - myrrhe (Frans voor 'mirre') - encens (Frans voor 'wierook') - nsens. Dat in het midden van de keten het woord 'mir' voorkomt, Russisch voor 'vrede', lijkt zelfs plausibel omdat Kraepelin expliciet aangeeft dat in droom 107 een Russisch woord een rol speelt. Probleem is dat de keten vijf tussentermen bevat (dus nogal lang is) en een aansluiting zwak, de associatie 'carapace - pace'. Men kan hier stellen: de keten is zo sterk als de zwakste schakel. Daarom worden volgende eisen gesteld aan de constructie van ketens:

- * ketens dienen kort te zijn
- * alle tussentermen dienen goed aan te sluiten
- * bovendien dienen tussentermen in eerste instantie en zo veel mogelijk gebaseerd te zijn op de context om de waarschijnlijkheid ervan zo groot mogelijk te maken.

Lange ketens kunnen gemakkelijk artefact-ketens zijn. Later (zie 3.5.4.) zullen we ons beperken tot de constructie van maximaal vier tussentermen tussen tekst en co-tekst. Bevat de keten in werkelijkheid meer tussentermen, dan zal die niet gevonden worden en de gestoorde taaluiting blijft dan dus een raadsel.

In feite werkt men volgens Occams scheermes, ook wel 'economie principe' of 'spaarzaamheidsprincipe' genoemd: zoek een eenvoudig model. Het criterium 'korte keten' kan men op zich niet toetsen. Maar dit is niets bijzonders, als men de wetenschappelijke praktijk in de sociale wetenschappen beschouwt. Modellen worden daar statistisch getoetst binnen een niet statistisch te toetsen veronderstelling dat het te bepalen model tot een zekere klasse van modellen hoort. Men kan de eisen van goed sluitende tussentermen en korte ketenlengte vergelijken met de eisen van een goede fit bij een model met zo min mogelijk termen in het geval van kwantitatieve modelbouw.

3.5.2. De eerste stappen in het betoog

De eerste stappen van het betoog dienen om begin en eindpunt van mogelijke ketens tussen co-tekst en tekst vast te stellen. Door analyse van de structuur van co-tekst en tekst hopen we de correspondenties te vinden.

Structuuranalyse van droomcontext/ co-tekst:

Soms kan de droomcontext kernachtig worden samengevat. Bijvoorbeeld luidt de samenvatting van een droomcontext, waarin een dier wordt beschreven eerst lijkend op een panter en daarna op een schildpad: 'panterschildpad' (een bestaand dier). Kunnen we een boomstructuur van de co-tekst maken, die de relatie van de woorden erin aangeeft, of is er sprake van een nevenschikking van woorden (in het voorbeeld de nevenschikking van 'Panther', 'Schild' en 'Kröte')? Wat zijn de belangrijkste woorden in de co-tekst/droomcontext en hoe hangen ze samen? Welke contextassociaties horen bij woorden of woorddelen van de co-tekst?

Structuuranalyse van tekst:

Wat is gestoord aan de tekst (en wat niet)? Welke benaderingen, decomposities of ontledingen van neologismen zijn denkbaar? Is het neologisme een samensmelting van twee woorden en welke rijmende en allitererende woorden zouden dat kunnen zijn? Hoe vindt de fusie van woorden tot een neologisme precies plaats? Bijvoorbeeld in droom 255 van het eerste corpus komt het neologisme 'gingobi' voor. Omdat Kraepelin in zijn commentaar verwijst naar de Japanse ginkgo boom en de wetenschappelijke naam voor die boom ginkgo biloba luidt, is het neologisme dus een samensmelting van ginkgo met bi van biloba onder weglating van de letter K.

Correspondenties vaststellen:

Door de structuur van tekst en co-tekst/ droomcontext aan elkaar te relateren, kan de correspondentie duidelijk worden. Als tekst en co-tekst een parallelle structuur vertonen is de correspondentie voor de hand liggend. Bijvoorbeeld bij een tekst: "der Gingobi kann das G nicht vorpflücken" en een co-tekst: "der Giaur kann sein Vorteil nicht wahrnehmen". Als de co-tekst veel uitgebreider dan de tekst is dan zouden de belangrijkste woorden in de co-tekst met de tekst kunnen corresponderen. Veelal zullen er meerdere correspondenties zijn. Correspondenties zijn niet altijd eenvoudig uit tekst en co-tekst af te leiden: soms kan een correspondentie alleen door het gebruik van contextinformatie worden vastgesteld.

Als de correspondenties zijn vastgesteld kan het essentiële probleem aangepakt worden: de constructie van een associatieve keten. Ketenbouw wordt hier als logische voortzetting van de eerste stappen van een betoog behandeld. Bij de analyses van Kraepelins gestoorde taaluitingen zullen eerste stappen en ketenbouw elkaar ook afwisselen. Bijvoorbeeld nadat een keten is gevormd worden nieuwe correspondenties duidelijk.

3.5.3. Goed aansluitende tussentermen zoeken

Zolang men geen eisen aan de ketenvorming oplegt hoeft een keten maar aan een criterium te voldoen: er is een verbinding tussen elke twee opeenvolgende tussentermen en die verbinding is voor iedereen denkbaar (hetgeen niet impliceert: acceptabel). Denkbare associaties zijn er tientallen zo niet honderden, zeker als niet gestreefd wordt naar een hoge graad van associatie. De verbinding tussen tussentermen heeft dan een geringe waarschijnlijkheid. De voorbeelden van de ketens van Linschoten en Eco waren dan ook artefact-ketens. Om artefact-ketens te vermijden wordt gezocht naar een zo hoog mogelijke graad van associatie van tussentermen.

Bij het zoeken naar maximale associatie wordt ernaar gestreefd een taaluiting voor 100% te verklaren en geen enkele aspect van de taaluiting onverklaard te laten. Als dan terug redenerend in de richting van de co-tekst de verklaringen van de taaluiting weer voor 100% uit andere woorden verklaarbaar zijn en zo voort tot de verbinding met de co-tekst duidelijk is, dan is 100% verklaard. Dat kan voorkomen zoals later bijvoorbeeld bij de analyse van het neologisme 'nsens' uit droom 107 wordt getoond.

Om een zo goed mogelijke aansluiting van associaties te verkrijgen wordt het aantal mogelijke associaties via zoekstrategieën sterk beperkt. Een goede aansluiting is essentieel om de keten betrouwbaar te maken. Als het lukt om van tekst en co-tekst uit werkend de deelketens ergens tussen tekst en co-tekst perfect te laten aansluiten (Aha Erlebnis) of als het lukt op basis van tekst en droomcontext een eenduidig uitgangspunt te construeren (Aha Erlebnis) dan is dat een indicatie van de betrouwbaarheid van de constructie.

Rationale van de constructie: Door grote precisie van aansluiting te eisen wordt het aantal mogelijke ketens zeer sterk beperkt en wordt het risico sterk beperkt dat een perfecte aansluiting ergens tussen de tekst en co-tekst nog als toevallig beschouwd kan worden of dat bij een reconstructie van een uitgangspunt van toeval sprake zou zijn.

Er blijft een risico op fouten over maar ook bij statistische analyses van gegevens verkregen bij experimenteel psychologisch onderzoek heeft men met risico's (men denke aan de zogenaamde fout van de eerste en tweede soort) te maken. Onder 'maximaal vier tussentermen' zal verderop nog een inschatting van het risico gegeven worden.

zoekstrategie

De belangrijkste zoekstrategie is om associaties bij woorden *eerst via context* (psychologisch) en dan pas via lijsten van mogelijke associaties (algemeen, taalkundig) vast te stellen. We gaan er dus van uit dat het subject Kraepelin altijd in eerste instantie associaties maakt die bij hem passen en pas in tweede instantie associaties die iedereen zou kunnen maken. Bij het zoeken naar contextassociaties gebruiken we opeenvolgende 'schillen' om in te zoeken: eerst in andere dromen, dan in de autobiografie, dan in Kraepelins weten-

schappelijk werk, dan in de biografieën. We blijven steeds zo dicht mogelijk bij de droom en bij Kraepelin zelf.

Als we geen contextassociaties ter beschikking hebben kan de 'natuurlijkerwijs' optredende associatie van belang zijn in het zoeken naar ketenelementen die niet uit context volgen. We vragen ons dan af of iedereen een bepaalde associatie zou kunnen maken. Als dus uit de context niet een associatie valt af te leiden, dan zullen we associaties via objectieve maatstaven vaststellen door toepassing van andere zoekstrategieën. We zoeken dan in lijsten van associaties en hieronder bespreken we wat onder lijsten verstaan wordt, welke soort lijsten we gebruiken, welke rangorde we aanbrengen in de verschillende soorten lijsten en hoe we het aantal associaties in een concrete lijst van mogelijke associaties beperken.

de lijsten:

Een lijst is het resultaat van een zoekprocedure. Gezocht wordt op woorden, dan wel begrippen of er wordt een zoekopdracht aan een elektronisch informatiesysteem gegeven. Het resultaat is een lijst: een rij woorden of een rij items. Lijsten worden gehaald uit woordenboeken, zowel standaard als etymologische en retrograde (voor rijmwoorden), woordenboeken voor synoniemen en voor analoga (voor woorden die in verband staan met een gegeven woord). Allereerste referentie, wanneer de context geen associatie oplevert, is steeds het Duitse woordenboek van Wahrig (1977). Daarnaast worden buitenlandse woordenboeken (Engels, Frans, Italiaans, Spaans) gebruikt als de droomcontext daartoe aanleiding geeft. Slechts een enkele keer is raadplegen van een Russisch of Estlands woordenboek nodig of zelfs een Japans woordenboek (Kraepelin kende een aantal Japanners). Daarnaast leveren encyclopedieën zoals die van Meyers (1971-1981) en Brockhaus (1996-1999) een aantal items op.

Verder gebruiken we de woordenlijsten in Word Perfect voor het zoeken van woorden, waarvan een aantal letters bekend zijn. Daardoor zijn rijmwoorden en allitererende woorden te bepalen met dit systeem. Ook synoniemen kunnen via Word Perfect gezocht worden. De taalmodules Duits, Engels, Frans en Italiaans (de meest voorkomende vreemde talen in Kraepelins dromen) zijn meermalen gebruikt. Daarnaast hanteren we het woordenboek van Webster op CD (via Encyclopaedia Britannica op CD, 1997).

Belangrijke hulpmiddelen vormen verder de Encyclopedia Britannica op CD en internet-zoekmachines. Daarmee kan vastgesteld worden in hoeveel en welke items van de encyclopedie of in hoeveel webpagina's een woord, begrip of gezochte combinatie van woorden voorkomt. Het World Wide Web stelt kennis ter beschikking die zeer verschillend georiënteerde en geïnteresseerde mensen willen delen en daardoor komt informatie beschikbaar die slechts een klein percentage van de bevolking paraat zou hebben. Twee voorbeelden illustreren de kracht van het Web: in Kraepelins droom van 28 juni 1920 komt de naam Kodscha voor. Via het Web vindt men dat het o.a. de naam is van een figuur uit boeken van Karl May. Zo vindt men ook via het Web dat het lied "Es ist ein Ros entsprungen" in Kraepelins droom van april 1920 van Michael Praetorius stamt, een compo-

nist geboren en gestorven, vijftig jaar later, op 15 februari en 15 februari is ook de verjaardag van Emil Kraepelin. Via Internet komt men aan informatie die soms zelfs een grote groep erudiete personen niet paraat zou hebben.

rangorde van lijsten:

We geven aan in welke volgorde de lijsten gehanteerd worden. Van belang zijn daarvoor een aantal zoekstrategieën gebaseerd op algemene gronden (eenvoud, precisie, zinvolheid op basis van context) of pragmatische: een zoekstrategie blijkt succes op te leveren (leidt naar een sluitende keten tussen co-tekst en tekst).

Na een betekenisassociatie kan een klankassociatie volgen en omgekeerd op een klank/vormassociatie volgt mogelijk een betekenisstap. De keten 'Rührei - frühreif - praecox - Aprikose - Ochsenaugen (gebakje met abrikoos)' laat de afwisseling van vorm en betekenisassociaties zien.

Als we naar een betekenisassociatie zoeken dan verkiezen we een synoniem boven een metoniem of hyponiëm op grond van de betere aansluiting. Metoniëmen zijn lang niet altijd op te zoeken (analoge woordenboeken suggereren soms metoniëmen) en, omdat er meestal vele zijn, is de waarschijnlijkheid gering de juiste te selecteren. Dat Henry (1901) metoniëmen hanteerde is mede een oorzaak dat zijn analyses moeilijk te objectiveren zijn. Hyponymie betekent een zwakke associatie, omdat diverse woorden met een hyponiëm geassocieerd zijn. Men denke aan de keten 'varken - levend wezen - Plato'. De metafoor als betekenisassociatie, kan op een enkele uitzondering na alleen door de producent zelf van de taaluiting aangegeven worden.

Verder zoeken we in het Duits vooraleer buitenlandse woordenboeken te raadplegen op grond van eenvoud. Maar een meertalige analyse kan nodig zijn. Kraepelin motiveert nooit de introductie van vreemdtalige tussentermen. Henry (1901) gebruikte bij de analyse van de Martiaanse neologismen woordenboeken naar het hem uitkwam. De meertalige analyse van de dromen van de Wolvenman is een ander voorbeeld van ongemotiveerde associaties in de talen Duits, Russisch en Engels (Abraham & Torok, 1971). Ook bij een ontcijfering is een correcte veronderstelling van de onderliggende taal vaak cruciaal gebleken. De motivatie voor vreemdtalige associaties dient zo veel mogelijk uit tekst, co-tekst en contextinformatie te volgen.

Als we klank/vormassociaties zoeken dan luidt de zoekstrategie: zoeken op rijm of alliteratie of op medeklinkerskelet. Mensen veranderen liever klinkers dan medeklinkers in een onbekend woord b.v bij 'komeel' wordt 'kameel' geassocieerd en niet 'komeet' (zie Spiering, 2000). Webster CD suggereert bij 'comel' ook 'camel' en niet 'comet'. Leesexperimenten hebben aangetoond dat medeklinkers sneller dan klinkers geactiveerd worden in het brein nog voor men zich van een woord bewust is (Berent & Perfetti, 1995). Er is dus blijkbaar voorkeur voor vormassociaties op grond van het medeklinkerskelet (zie ook Engels, 1995).

Deze eenvoudige regel om te kijken naar het medeklinkerskelet wordt genegeerd in de bekende studie van de psychoanalyse van de Wolvenman door Abraham en Torok

(1971). Zij vinden de associatie 'louna - bouka' toegestaan en associëren daarmee op medeklinkers in plaats van klinkers en maken daarmee een essentiële fout al direct in het begin van hun analyse. Abraham en Toroks analyse is met recht sterk bekritiseerd door Lacan (Roudinesco, 1986, p.603) en eveneens door Kalinich (1991).

Als toch een medeklinker vervangen wordt dan kan dit alleen volgens de tabellen voor medeklinkerwisseling in versprekingen van Duitstaligen of Engelstaligen (van den Broecke & Goldstein, 1980). Met deze tabellen is vast te stellen of een medeklinkerassociatie als normaal geaccepteerd kan worden. Kraepelin stelt dat de associatie 'to cry - to ply' in droom 176 puur klankassociatie is. De associatie kan echter op grond van de tabellen niet als louter een medeklinkerassociatie geaccepteerd worden en vereist daarom extra onderzoek.

Klank- en vormassociaties zijn nodig bij het begrijpen van neologismen. Bij voorkeur maakt men een interne vergelijking. Zo wordt het neologisme 'dregalien' in een van Kraepelins dromen uit 1925 met het neologisme 'tragelien' uit een droom van 1922 vergeleken. Bij een algemene, taalkundige vergelijking is een benadering van neologismen als geheel mogelijk via een van de taalmodules van Word Perfect, Britannica CD en Webster CD. Bijvoorbeeld bij 'tragelien' suggereert Britannica CD onder andere het alternatief 'thargelia' dat dan in het Duits 'Thargelien' luidt, een zeer goede en relevante benadering van het neologisme.

Door rijm en allitererende woorden te zoeken kan men nagaan of een neologisme uit een fusie van twee woorden is ontstaan. Zo blijkt, na uit de context de rol van de Franse taal te hebben afgeleid, dat 'imbetit' uit 'imbécil' en 'petit' gefuseerd kan zijn. Ten slotte kan men via Word Perfect alle woorden met gegeven medeklinkerskelet opvragen. Zo wordt bijvoorbeeld het neologisme 'dregalien' geanalyseerd door woorden van de vorm 'dr*g*' te zoeken en dan resulteert 'dragee'.

Het anagram als maximale letterovereenkomst is tot slot een soms voorkomende vormassociatie. Het hanteren van anagrammen dient met uiterste voorzichtigheid te gebeuren, men denke in dit verband aan de mislukte anagrammen-studie van de Saussure (Starobinski, 1971). Anagramassociaties blijken in de analyses in hoofdstuk 5 vaak een bevestiging van een associatie die reeds gemaakt is ofwel het anagram sluit de keten. Zo bevestigt het latente woord 'l-e-tharg-ia' in een droom het latente 'tharg-e-l-ia' in de eraan voorafgaande droom. In een andere droom eindigt de ene helft van de keten met 'carapace' en de andere met het anagram 'accapare'. In weer een andere droom eindigt de ene helft met de drie woorden 'crap a ace' en de andere helft met het anagram 'carapace'.

beperking binnen de lijst:

In een eenmaal vastgestelde lijst beperken we de alternatieven door zo dicht mogelijk bij informatie in de droom te blijven, b.v. als associatie bij 'Ochsenaugen' gebruiken we niet alle betekenissen uit het woordenboek maar alleen de culinaire omdat ook Kraepelin al een culinaire betekenis veronderstelt. Zo ook zoeken we steeds naar een best passende betekenis en naar maximale vormovereenkomst in een lijst van alternatieven. B.v. de rijm

'carapace - rapace' is veel beter dan de rijm 'carapace - espace' en daarom is 'espace' geen concurrerende associatie.

Door de genoemde zoekstrategieën toe te passen, blijkt vaak slechts een best passende associatie te worden gevonden. De kans een keten te vinden met alle beperkingen lijkt sterk verkleind. Daarmee wordt ook verhinderd dat bij een verkeerde keus voor een tussenterm het vinden van een oplossing toch nog mogelijk wordt door een volgende zwak passende tussenterm te kiezen; aldus wordt verhinderd dat fouten met volgende fouten gecorrigeerd worden. Een sluitende keten lijkt dan ook geenszins slechts een willekeurige keus uit een grote schare van mogelijke ketens, maar heeft een hoge mate van dwingendheid.

3.5.4. De lengte van de keten

Hoe langer een geconstrueerde keten is hoe groter de kans dat van een artefact sprake is, zo zagen we. De ketenlengte moet dus beperkt blijven. De lengte van een keten wordt bepaald door het aantal tussentermen en daarbij mogen geen tussentermen overgeslagen worden. Een keten is dus pas 'af' als geen termen meer tussen-gevoegd kunnen worden. In Eco's keten lijkt 'varkensvlees' tussen 'worstje' en 'varken' ingevoegd te kunnen worden en 'schilderkunst' tussen 'penseel' en 'manierisme'. Dan zijn er dus al zeven tussentermen en niet vijf zoals Eco aangeeft. Vier of vijf (als de tussenterm 'Herr' voor de duidelijkheid wordt ingevoegd) tussentermen verbinden Signorelli en Boltraffio in Freuds analyse 'Signorelli - signor - (Herr) - gesprek met kernwoord 'Herr' - dood en seksualiteit - Trafoi - Boltraffio'. Een keten met vier tussentermen komt voor in een andere analyse uit de *Psychopathologie des Alltagslebens* (Freud, 1901), die we nu kort aanstippen.

Freuds 'Verlesung' door een keten verhelderd

Freud, de krant lezend, leest in plaats van "Zu Fuß durch Europa" (de co-tekst) een tekst "Im Faß durch Europa". Hoe is 'Faß' uit 'Fuß' ontstaan, vraagt hij zich af. Hij denkt bij 'Faß' aan Diogenes in het vat en aan Alexander de Grote die tegen Diogenes zei: "als ik niet Alexander was, zou ik Diogenes willen zijn". Alexander is ook de naam van Sigmunds broer die mogelijk eerder tot professor benoemd (befördert) zou worden dan Sigmund zelf. Alexander werkte in de transportsector en in het kran-tenartikel dat Freud wilde lezen ging het om een vorm van transport, te voet gaan. Nu is in het Duits 'Beförderung' een woord voor 'transport'. Naast de directe vormassociatie 'Fuß - Faß' bestaat dus de keten: '(zu)Fuß - Transport/Beförderung - Alexander - Ich nicht Alexander - Diogenes - (Im)Faß'. Deze keten bevat vier tussentermen, mogelijk mede de reden waarom de analyse Freud pas is gelukt verscheidene maanden na de verlezing. Overigens kan men zich afvragen of, los van Freuds beschouwing, een synoniem van 'Zu Fuss', het Duitse 'Per Fuss', niet al direct het Freuds eerzucht prikkelende woord 'pro-fess-(or)' heeft uitgelokt (vergelijkbare medeklinkers) en daarmee de kern van de rivaliteit tussen de broers.

maximaal vier tussentermen construeren

Vier tussentermen in een keten komen dus voor en daarmee moeten we rekening houden. In het volgende beschouwen we de constructie van ketens tussen co-tekst / droomcontext en tekst met maximaal vier tussentermen. Een weliswaar gestileerd gedachtenexperiment motiveert, waarom onder de voorwaarden van goede aansluiting van tussentermen het risico op artefacten gering is bij een constructie van een keten met maximaal vier tussentermen, en waarom men dan een geconstrueerde keten als reconstructie mag beschouwen.

Bij een keten van vier tussentermen zijn vijf associatieve stappen gemaakt van co-tekst naar tekst. We eisen nu dat in vijf stappen de waarschijnlijkheid gering is, om op grond van toegestane associaties twee willekeurige woorden uit een woordenboek te verbinden. Stel dat vanuit een gegeven woord slechts 5% van alle woorden in een woordenboek van gemiddelde omvang is, zeg 30000 woorden, via ketens bereikt mag worden. Welke eis aan het aantal alternatieven in elke stap moeten we dan stellen? Als bij elke stap hooguit vier alternatieven relevant zijn, dan kunnen in vijf stappen maar $4^4 = 256$ ketens gevormd worden, dus maar 256 eindpunten bereikt worden bij een gegeven startpunt. De 256 bereikbare woorden beslaan nog net minder dan 1% (1500 woorden) van het woordenboek van 30000 woorden. Daarmee wordt nog eens getoond hoe belangrijk een goede aansluiting van tussentermen is: die zorgt voor weinig beschikbare alternatieven.

Maar in de praktijk kan het risico op artefactketens veel geringer dan 1% zijn. Rekening houdend met het feit dat vaak twee unieke (dus elk zonder alternatief) context-associaties gemaakt worden, hoeft men nog slechts in drie stappen van een al bekende tussenterm naar een andere reeds bekende tussenterm te raken. Op grond van de heuristiek zouden dan vanuit een woord in drie stappen $4^3 = 64$ woorden bereikt kunnen worden, dat wil zeggen slechts 0,2% van de woorden van het woordenboek wordt bereikt. Dit geeft aan hoe zeker de reconstructie (in dit gedachtenexperiment) is.

maximaal twee hiaten dichten

Het verbinden van tekst en co-tekst / droomcontext met vier tussentermen is in principe mogelijk als men bij elke term de goed passende vervolgt termen kan vinden en komt dan neer op de zeer bewerkelijke opgave honderden ketens te proberen. Praktisch oplosbaar lijkt het probleem als twee van de vier tussentermen volgen uit de context of twee van de vier tussentermen volgen uit algemene associaties bij tekst of co-tekst. Dan zijn nog twee aaneensluitende hiaten te dichten. Een hiaat van twee tussentermen dichten is wel lastig, want het betekent drie associatiestappen verklaren en dus zijn er dan al theoretisch acht mogelijkheden van betekenis(b) of klank / vormassociaties(k): bbb, bbk, bkb, bkk, kbb, kbb, kkb, kkk. Uit onderstaande voorbeelden zullen we leren we dat een constructie mogelijk is als:

- i) de aard van de associatieve verbindingen (klank / betekenis) duidelijk is of door toepassing van de heuristiek *afwisseling van betekenis- en klankassociaties* al het

- checken van twee gevallen bkb en kkb tot een oplossing kan leiden waarbij,
- ii) associaties bij beide uiteinden uit de beste benadering(en) in associatielijsten volgen en
- iii) dan een brug blijkt (Aha Erlebnis) tussen de associaties bij de uiteinden

De constructie van ketens met vier tussentermen tussen tekst en co-tekst is weliswaar moeilijk maar lijkt haalbaar. Het is niet ondenkbaar dat een langere keten in werkelijkheid de ware keten is, maar wel haast ondenkbaar dat een hiaat van drie of meer tussentermen nog in te vullen zou zijn. Daarmee is een grens gesteld aan de praktische uitvoerbaarheid van ketenconstructies. Overigens is het, zoals in hoofdstuk 5 zal blijken, steeds gelukt met een keten van vier tussentermen te volstaan.

Alvorens twee voorbeelden van constructie te geven wordt de heuristiek in schema 1 hieronder nog eens kort gereproduceerd in een vorm die duidelijk maakt welke regels in welke volgorde in acht genomen moeten worden. Daarbij is als in een computerprogramma aangegeven, welke opdracht bij welk label moet worden uitgevoerd en naar welke vervolgoopdracht (eventueel terug) gesprongen wordt. Onder de kolom 'label' staat de fase van het constructieproces, onder 'opdrachten' welke (zoek)opdrachten uitgevoerd moeten worden. Dit schema is geen plat recept, dat steeds stap voor stap zal worden gevolgd in hoofdstuk 5. Het dient als aanduiding van een mogelijke formalisering. Onder 3.6. vindt men een stap voor stap toepassing van het schema. Door het schema wordt nog eens duidelijk dat iedereen, de regels volgend, de ketens zou kunnen reconstrueren.

schema 1: constructie van ketens

label:	opdracht:
structuur:	structuuranalyse van tekst, co-tekst of droomcontext.
start:	deelketen:= leeg; stel (zo mogelijk nieuwe) correspondenties vast bij (overgebleven) aspecten van structuur.
herstart:	ga naar context voor zoeken tussenterm bij reeds gevormde deelketen.
context:	zoek in Kraepelins commentaar, overige dromen, autobiografie, biografie; let op aspecten van reeds gevonden tussentermen en voor gezocht type associatie, ga naar type.
type:	zoek ná betekenisassociatie eerst naar vormassociatie en omgekeerd; als context geen oplossing geeft, ga naar lijsten.
lijsten:	zoek in vorm of betekenis.
vorm:	zoek in lijsten naar klank- of vormbenadering, rijm, alliteratie, medeklinke-rassociatie, anagram; geen Duits dan vreemde taal; geen oplossing ga naar lijsten of andere kant.

betekenis:	zoek in lijsten naar synoniem of analogon; geen Duits dan vreemde taal; geen oplossing ga naar lijsten of andere kant.
andere kant:	geen oplossing te vinden ga dan naar herstart (voor poging aan andere kant van keten)
check:	check of oplossing met context compatibel is; controleer precisie van aansluiting; beperking in lijst van alternatieven tot de beste passende; onvoldoende aansluiting, dan zoek tussenterm of andere term via herstart.
Aha:	is een keten gevonden (Aha-Erlebnis) dan naar de volgende keten
terug:	ga voor bepalen volgende term naar context
volgende:	zijn alle ketens klaar dan ga naar stop anders ga naar start
stop	

3.6. Voorbeelden van constructie

Een voorbeeld van constructie van een keten in een droom van Kraepelin wordt hieronder gegeven, gevolgd door een voorbeeld uit Freuds dromen. Dit laatste mede ter illustratie van de toepasbaarheid van de methode in andere casussen.

3.6.1. Een voorbeeld uit Kraepelins tweede corpus

In het volgende voorbeeld is een tussenterm in een keten eenvoudig te vinden op grond van context en blijven nog twee moeilijker op te vullen hiaten over. Het voorbeeld laat zien hoe door twee hiaten te dichtten een keten met drie tussentermen geconstrueerd wordt.

In de 'serre'-droom van Kraepelin uit 1921 wordt het verband gezocht tussen de tekst 'serre' en de in de droomcontext omschreven 'Pantherschildkröte'. Kan een aspect van 'serre' verbonden worden met een of meer aspecten van 'Panther-schild-kröte' (label: structuur)? Bij 'Panther-Schild' hoort op grond van context (label: context) uit een voorgaande droom de associatie 'Panzer', een woord dat klankassociatie is bij 'Panther' en betekenisassociatie bij 'Schild'.

De volgende associatie, bij 'Panzer', kan zowel betekenis- als klankassociatie zijn (label: lijsten) en mogelijk ook een vreemdtalige associatie. Het tekstwoord 'serre' is onder meer een Frans woord voor 'klauw van roofvogel', 'griffe d'une rapace' in het Frans. Bij 'Panzer' hoort, als we een Franse tekst 'serre' veronderstellen, mogelijk een Franse associatie dus 'carapace' (betekent 'pantser'). 'Rapace' en 'carapace' rijmen (label: Aha) en de keten luidt: serre - rapace (=roofvogel) - carapace - Panzer - Pantherschild. Voor het resterende deel van de analyse (label: start), het verband tussen 'serre' en 'Kröte', en een meer uitgebreide bespreking van de droom, wordt verwezen naar hoofdstuk 5.

3.6.2. Freuds Hollthurn-droom

Met volgend voorbeeld uit Freuds 'Hollthurn'-droom (Freud, 1900), die reeds in Intermez-

zo I aan de orde kwam, laten we zien hoe een keten van zes tussentermen afgeleid uit Freuds associaties bekort kan worden tot drie tussentermen.

In de droom hoort Freud roepen 'Hollthurn, 10 Minuten', hij wordt wakker en begrijpt dat bedoeld is 'Marburg, 10 Minuten' want Freud was net met de trein in Marburg aangekomen. Bij het neologisme 'Hollthurn' denkt Freud aan 'holothurien', een zeedier, en bij Marburg aan Schillers geboorteplaats, Marbach. Een deel van de keten is dus: Hollthurn - holothurien - ? - Marbach - Marburg.

Bij 'holothurien' heeft Freud nu een herinnering aan een in zijn jeugd gevonden zeester, van dezelfde familie als 'holothurien'. Naar aanleiding van deze zeester, gevonden aan het strand van de Ierse zee, versprak hij zich en zei 'he is alive' i.p.v. 'it is alive'. In de droom komt eveneens, nu naar aanleiding van een boektitel, een verspreking voor 'is it from Schiller?' in plaats van 'is it by Schiller?'

Daarmee bevat de keten die op basis van Freuds associaties 'Hollthurn' en 'Marburg' verbindt, volgende tussentermen:

holothurien - Seestern - he/it - from/by - Schiller - Marbach

Freuds impliciete keten vergt zes tussentermen. Hoe construeren we een kortere keten dan Freuds impliciete keten, waarvan de associaties niet gericht waren op verklaring van het neologisme? Bijvoorbeeld een keten met vier tussentermen waarvan de twee tussentermen 'holothurien' en 'Marbach' als Freuds eerste context-associaties worden geaccepteerd.

Tussen 'holothurien' en 'Marbach' trachten we twee hiaten X en Y te dichten. Omdat 'holothurien' al klankgeassocieerd is met 'Hollthurn' zal de relatie 'holothurien - X' mogelijk een betekenisrelatie zijn (label: type). X is dan 'Seestern' op grond van context (label: context) want context gaat boven lijsten.

Hoe kan nu de tussenterm Y tussen 'Seestern' en 'Marbach' eruit zien? Y kan niet met zowel 'Seestern' als 'Marbach' een klankassociatie hebben, daarvoor zijn de klanken en letters van de twee woorden te verschillend. Dus zou Y een dier of een lokatie kunnen zijn. Freud zegt dat de zeester "am Strande der Irish Sea" gevonden werd (label: context): dat zou de lokatie kunnen zijn, die Freud in een mengeling van Duits en Engels aangeeft. De context staat dus introductie van Engelse woorden toe: in Freuds wending zitten de woorden 'Strand(beach)' en 'Sea(Meer)'. De lokatie van de zeester kan dus met de latente woorden 'beach' en 'Meer' worden aangegeven en daardoor ontstaat een vormassociatie van 'beach-Meer' en de plaatsnaam 'Marbach' (men vergelijk de medeklinkers). De nieuwe kortere keten bevat volgende vier tussentermen:

holothurien - Seestern - beach/Meer - Marbach

We checken nu de aansluiting (label: check). 'Holothurien' en 'Seestern' zijn analoga, maar liever zouden we een synoniem zien. De contextassociatie 'See-stern' kan weer een zijweg zijn omdat (en dat dient hier benadrukt te worden) Freuds associaties niet gericht waren op verklaring van het verband tussen 'Marburg' en 'Hollthurn'. Kan het zonder 'Seestern'? 'Holothurien' worden ook 'sea cucumbers' genoemd in het Engels, anderzijds is 'sea' gelijk aan 'mar' (Spaans voor 'zee') van 'Marbach'. Via Encyclopaedia

Britannica CD (1997), de hier gehanteerde zoekmachine, wordt precies een oplossing gevonden bij de vraag te zoeken naar items die voldoen aan de 'query': " sea AND cucumber AND mar": 'bêche-de-mer' of 'beach-la-mar' is een eetbare vorm van holothurien. De nieuwe keten (label: Aha) bevat volgende tussentermen:

holothurien - *bêche de mer* - Marbach

We hebben nu laten zien hoe hiaten gedicht kunnen worden. In dit voorbeeld zijn zelfs 'Hollthurn' en 'Marbach' te verbinden via de procedure. Bij het neologisme 'Hollthurn' vinden we via Encyclopaedia Britannica CD (1997) 'holothuria' en vervolgens het Duitse synoniem 'Holothurien', dat beter past. Resteert de tussenterm 'bêche-de-mer' als boven te construeren.

3.7. Deductie en bewijsvoering

Tijdens de analyse van de dromen worden voorlopige ideeën over een model verkregen. Deze ideeën kunnen worden bijgesteld naarmate er meer analyses lukken. In feite wordt daarmee gewerkt volgens een "voortdurende vergelijking" (zie ook Verschuren & Doorwaard, 1998, p.176-184). Wat betekent voortdurende vergelijking hier?

Wanneer een keten eenmaal geconstrueerd is, kunnen misschien ketenwoorden in andere ketens afgeleid worden en wellicht gerelateerde dromen geanalyseerd worden. Mede als check op de validiteit van de analyse vragen we ons af of gevonden tussentermen en associaties van tussentermen gebruikt kunnen worden bij de analyse van een eerdere droom.

Al eerder wezen we erop dat gissingen niets bijdragen tot de bewijsvoering. Wel konden voorspellingen dit doen dan wel een zorgvuldig opgebouwde interne analyse. Bij een bewijsvoering is steeds sprake van een 'als ... dan ...' redenering. We geven een drietal voorbeelden waarbij vooruit gegrepen wordt op analyses die in hoofdstuk 5 uitgebreid aan de orde komen.

Tijdens de droomanalyse dook het idee op dat woorden die als eerste medeklinkers 'c*r*p' hadden, tot analyses van dromen kunnen leiden. We probeerden dus relevante woorden te 'voorspellen' op grond van een rudimentaire theorie over latente woorden. Men genereert eenvoudig woorden als bijvoorbeeld de Engelse woorden 'crop', 'carp' en 'crap'. Volgens Webster betekent het Engelse woord 'crap', een worp van 2,3, of 12 in het dobbelsteenspel 'craps' (Encyclopaedia Britannica CD, 1997). Zou dit weinig frequente woord 'crap' naar de interpretatie van een van de dromen kunnen leiden? In droom no 51 noemt Kraepelin de getallen 2 en 3. 'Duce' is in die droom een woord voor '2' en hij zegt erbij op dat dit lijkt op het Spaanse 'doce', maar dat betekent 12, zoals Kraepelin opmerkt. Door Kraepelins commentaar wordt aan de getallen 2 en 3 nog 12 toegevoegd. Speelt 'crap' een rol?

Hoe kan men aantonen dat de Engelse taal een rol speelt in de droom? Kraepelins associatie 'doce' bij 'duce' lijkt een lapsus of een dwaalspoor want beter dan 'doce' past het Engelse 'deuce' in klank bij 'duce' en 'deuce' betekent ook nog eens '2 op een dobbelsteen'.

De latente Engelse taal wordt nog duidelijker als we het woord 'pap' zien in die droom, Engels voor 'tepel'. Is 'crap' de verklaring voor de lapsus die het getal 12 introduceert? Hier kan haast geen sprake zijn van een artefact.

Om de rol van het Engelse 'crap' verder te onderzoeken denken we aan de betekenis 'nonsense' van dit woord en daarmee blijkt dan weer een andere droom (no 107) met het neologisme 'nsens' te analyseren. 'Crap' is equivalent van 'tripe' (onzin) en dat laatste woord is equivalent van het Duitse 'Kaldaunen'. Ook de droom uit 1925, waarin 'Kaldaunen' voorkomt, is daarmee te analyseren! De rol van 'crap' wordt zo door uitgekomen voorspellingen bewezen.

Het komt voor dat co-tekst en tekst verbonden kunnen worden door twee ketens. Als de ene keten gevormd is volgt daaruit welke aspecten van tekst en co-tekst in de andere keten verbonden moeten worden. Ook hier is dus weer sprake van een 'als ... dan...' redenering: als de ene keten gevormd is, dan volgt een noodzakelijke correspondentie voor een andere keten. Als de andere keten vervolgens met precies sluitende tussentermen geconstrueerd kan worden, dan draagt dat bij aan de bewijsvoering.

Voor het derde voorbeeld refereren we eerst aan ontcijferingen. Het verschil tussen plausibiliteit en bewijs bij ontcijferingen maakt Pope (1999, p.199/200) duidelijk naar aanleiding van de belangrijke vorderingen die de Rus Knorosov maakte in de ontcijfering van het Maya-schrift. "[Knorosov] did not simply propose phonetic readings that were *plausible* in itself but was able to point to other words which used the same signs in different combinations. Interlocking phonetic values, as we have seen in all other decipherments, are what is needed to establish *proof*" [cursivering door H.E.].

Met een voorbeeld illustreert Pope dat: de Maya woorden voor 'kalkoen', 'hond' en het getal 11 zijn 'cutz', 'tzul' en 'buluc'. Bij die woorden horen de glyfen [schrifttekens]-combinaties die we symbolisch met PQ, QR en SRP aangeven. P, Q en R komen elk tweemaal voor en men overtuige zich dat de glyfen gelezen kunnen worden door de toewijzingen van de klanken $P=c(u)$, $Q=tz(u)$, $R=l(u)$.

Eender kunnen we bij de droomanalyses ook spreken van een bewijs, als in verschillende samenstellingen een woorddeel steeds met hetzelfde latente woord verbonden kan worden. Als in de 'serre' en 'hamster'-droom van Kraepelin aan het woord 'schild' in het woord 'schildpad' in de co-tekst het Franse equivalent 'carapace' wordt verbonden en daarmee ketens worden gevonden, dan zou ook in andere dromen waarin 'schild' in een samenstelling optreedt 'carapace' de associatie kunnen zijn die latent in Kraepelins brein rondwaarde. In droom 107 van het eerste corpus komt 'Firmenschild' voor en nu blijkt dat met de associatie 'Schild - carapace' een 100% analyse mogelijk is van het neologisme 'nsens', dat volgens Kraepelin 'Firmenschild' betekent. Men kan dus 'schild' in Kraepelins dromen als een schriftteken, een glyph, beschouwen waarbij de klank 'carapace' hoort, of er nu wel of niet sprake is van een schildpad.

De mogelijkheid van deductie en het aspect bewijsvoering geven aan hoe betrouwbaar de ketenconstructie is. In het volgende hoofdstuk gaan we nu systematisch naar zogenaamde idiosyncratische associaties en de determinerende tendentie zoeken.

Hoofdstuk 4: Ontwikkeling van een methode, deel II: associaties typeren

Das Denken ist nicht nur durch einfache Assoziationsprozesse gesteuert, sondern durch ein übergeordnetes Schema, das den Denkprozess von Anfang an leitet: die determinierende Tendenz.

(Städler, 1998, p. 1243).

In het vorige hoofdstuk is de constructie van ketens aan de orde geweest. Daarmee traden we nog niet buiten het kader waarbinnen Kraepelin zijn taaluitingen analyseerde. Kraepelin beperkte zich tot het vinden van associatieketens, die naar de gestoorde taaluitingen leiden, en nam vervolgens eenzelfde perspectief in als de taalkundige Meringer, die hij citeert. Het ging hem net als Meringer om algemene patronen, die onafhankelijk van het individu, te herkennen zijn in de ketens die naar de taaluitingen leiden en hij negeerde daarom grotendeels idiosyncratische aspecten en dus de rol van het individu.

Kraepelin besteedde geen aandacht aan de waarom-vraag bij associaties. Hij typeerde de associaties vaak als willekeurig of zinloos en vroeg zich bijvoorbeeld niet af waarom woorden fuseren tot een neologisme of waarom een vreemdtalige associatie in zijn dromen optrad. De waarom-vraag bij associaties is nu het thema van dit hoofdstuk. Gezocht wordt naar een verklaring van de gestoorde taaluitingen binnen het kader, dat hier wordt aangehouden: speciale aandacht voor de idiosyncratische associaties, dat wil zeggen associaties die voor Kraepelin typerend zouden kunnen zijn, omdat ze afwijken van associaties, die iedereen zou maken.

In het volgende zullen eerst de opvattingen van Jung en Piéron over associatieketens aan de orde gesteld worden. We vragen ons vervolgens af, of betekenaars in dromen al dan niet arbitrair zijn, en bespreken de complexiteit van het associatiesysteem in Kraepelins dromen. Dan laten we zien dat ter verklaring van de gestoorde taaluitingen substitutie, fusie, splitsing, blokkade en volgorde van woorden of woorddelen in de associatieketens verduidelijkt moeten worden.

Wanneer associaties en-detail aan de orde worden gesteld, blijkt dat men een potentieel idiosyncratisch geachte associatie vaak herleiden kan tot een eerdere associatie en dan is slechts sprake van een contexteffect en niet van het idiosyncratische in engere zin. Als vastgesteld is welk aspect (betekenis dan wel vorm) van een idiosyncratische associatie van belang is, kan de zogenaamde determinerende tendentie bepaald worden. Aan de hand van vele voorbeelden wordt geadstrueerd hoe men idiosyncratische associaties van potentieel idiosyncratische kan onderscheiden en een determinerende tendentie kan bepalen. Allereerst volgen enkele fundamentele beschouwingen.

4.1. Algemene beschouwingen

4.1.1. Jungs opvatting over associatieketens

Nadat ketens geconstrueerd zijn, is een belangrijke vraag welke associaties typerend voor de dromer zijn. Dat zouden de contextassociaties kunnen zijn of associaties aan het eind van de keten of een vreemd talige associatie die gemaakt is in de keten. Waar zitten de typerende of idiosyncratische associaties in de keten dus?

Merkwaardig is dat de analyticus Carl Gustav Jung niet zoekt naar het typerend persoonlijke in de associatieve keten en associatieve ketens het gevolg acht van verminderde aandacht, waardoor het associatieve proces afglijdt naar klankreacties (zie Vandermeersch, 1992, p.106). Jung geeft daarvoor een voorbeeld van een door hem via vrije associatie gereconstrueerde keten (met vier tussentermen). Het betreft het opkomen van de associatie 'Bunau Varilla' bij het roken van een havanna sigaar. Jungs keten luidt: havanna sigaar - cigarillo - Manila (tabaksmerk) - Varinas (tabaksmerk) - Varilla (een non-woord ontstaan door fusie van Manila en Varinas) - Bunau Varilla (naam van een Panameese agitator). De associaties zou iedereen kunnen maken is Jungs bewering.

Jung verzet zich tegen Piérons opvatting, volgens wie de essentie zit in de eindterm van het associatieproces en niet in de te reconstrueren tussentermen (Vandermeersch, 1992, p.107). Maar Jungs voorbeeld zou Piérons opvatting juist kunnen ondersteunen. Wellicht is Jung zich niet bewust van een mogelijke identificatie met Bunau Varilla. Bunau Varilla is namelijk op dezelfde dag (26 juli) jarig als Jung zelf. Hoe toevallig! We kunnen Jungs oppositie tegen Piéron daarom niet accepteren, maar dat betekent niet dat Piérons opvatting gevolgd zal worden. Later zal blijken, dat de essentie helemaal niet in het eind van de keten hoeft te zitten. Hieronder stellen we het arbitraire karakter van betekenaars vanuit linguïstische optiek aan de orde.

4.1.2. Arbitraire betekenaars?

Is de waarom-vraag wel relevant en zouden taaluitingen in dromen niet arbitrair kunnen zijn? Het betekende in een droom kan een niet bestaand object zijn, een fantasiebeeld, en de dromer zou voor dat betekende een arbitraire nieuwe betekenaar hebben kunnen bedenken of willekeurig een al bestaande betekenaar nemen. In het dagelijks leven worden regelmatig nieuwe woorden bedacht. Hoe een nieuwe betekenaar voor een betekende gebruikt kan worden, laat Bobon met een fraai voorbeeld zien: de door een zanger gehanteerde willekeurige klank 'scoubidou' wordt door een ander als betekenaar gebruikt voor een bepaald spel met touwtjes en zo is 'scoubidou' onderdeel van de Franse taal geworden (Bobon, 1962, p.8). Het heeft geen zin 'scoubidou' te analyseren en dat zou analoog voor taaluitingen in de droom kunnen gelden.

De Saussure stelt dat taal is gekenmerkt door conventie: door iedereen op dezelfde wijze gebruikte betekenaars zijn verbonden aan een concept/ betekende. Om te kunnen communiceren in het dagelijks leven, is vereist dat personen *grosso modo* steeds dezelfde woorden gebruiken voor dezelfde betekenden. Maar de dromer zou de ene dag een

bepaald woord voor een concept kunnen gebruiken, de volgende dag een totaal ander, want niemand hoeft hem te begrijpen. Misschien is er helemaal geen sprake van een systeem dat aan taal in droom ten grondslag ligt, gezien de Saussures stellingname: "Seul le fait social peut créer un système linguistique". De droom is geen 'fait social'. Misschien is er in de associaties in Kraepelins dromen dus geen sprake van een systeem en zijn ze random. De Saussure stelt voor een aan de casus Kraepelin analoog geval van gestoorde taaluitingen (neologismen) in de trance: de associaties die naar de neologismen leiden zijn compleet arbitrair (Flournoy, 1900).

4.1.3. De complexiteit van het systeem

In de droom staat het denken op een laag pitje. Het associatienetwerk is dus ofwel random of volgt hooguit een simpel systeem, zou men denken. In de cryptografie is een simpel systeem de zogenaamde monoalfabetische substitutie: iedere letter wordt vervangen door een vaste andere letter (Kahn, 1967). Geldt voor de dromen van Kraepelin een analoog eenvoudig substitutiemodel, nu niet voor letters, maar voor woorden? Nee, en dat is eenvoudig aan te tonen.

In droom 28 en 29 uit het eerste corpus is de co-tekst 'verurteilt' en de tekst resp. 'gerichtlich gesteinigt' en 'zerstört'. In droom 69 en 73 is de co-tekst 'Dienstmädchen' en de tekst resp. 'Thronfolgermädchen' en 'Graschendassel'. Bij twee gelijke co-teksten horen verschillende teksten; de associatie is hier variabel. In het tweede corpus komt in twee dromen het zelfde woord 'Schildkröte' in de co-tekst voor terwijl de teksten resp. 'Hamster' en 'serre' zijn. Vooruitgrijpend op analyses in hoofdstuk 5, is in diezelfde dromen in de ketens bij 'carapace' de volgende associatie respectievelijk het anagram 'accapare' en de rijm 'rapace'. In een derde droom is bij 'carapace' de volgende associatie het anagram 'crap a ace'. Een complex systeem, lijkt het. Zo dit associatiesysteem niet wijst op 'random' associaties, dan roept het minstens de vraag op, wanneer de variabele associaties optreden en wanneer vaste.

Bovengenoemde voorbeelden betekenen niet dat als eenmaal een associatie vastgesteld is, dan dezelfde associatie *nooit* geldt in een andere droom. De associatie 'Kasten - carton', in droom no 148 door Kraepelin zelf gegeven, blijkt ook in droom no 152, waar ook het woord 'Kasten' voorkomt, geldig, zoals in hoofdstuk 5 wordt getoond. Zelfs ingeval een woord in verschillende context wordt gebruikt kan toch nog dezelfde substitutie mogelijk zijn. Zo is de associatie 'schild - carapace' vastgesteld in de 'serre'-droom waar de Franse term slaat op het schild van een schildpad in die droom. Begrijpelijk dus. Veel minder begrijpelijk is dat in een andere droom 'Schild' in 'Firmenschild' ook met 'carapace' vertaald kan worden en dan het verband tussen co-tekst en tekst levert. In 'Firmenschild' wijst niets op het schild van een schildpad. Vaste associaties komen voor en hebben een bijzonder belang.

De opvatting van de Engelse associationist James Mill zou luiden dat de twee woorden in Kraepelins verleden vaak samen optraden, het *frequency* argument, of dat bij 'carapace' ooit van een *vivid sensation* of *idea* sprake was (Hergenhahn, 2001, p.132). In

hoofdstuk 5 zal een meer specifieke verklaring gepresenteerd worden.

4.1.4. De niet arbitraire betekenaar

Terwijl de Saussure het arbitraire karakter van betekenaars bij betekenden/ concepten benadrukte, zal blijken dat de taaluitingen in dromen niet met concepten of met droombeelden in verband moeten worden gebracht en dat de ketens niet arbitrair zijn. Als we aan de analyses van Kraepelins dromen toekomen, dan zal blijken dat het bij lange na niet triviaal is te laten zien bijvoorbeeld bij Kraepelins 'serre'-droom van april 1921 (reeds kort aangestipt in hoofdstuk 3) dat er tussen de tekst 'serre', het schijnbaar willekeurige woord, en de in de droomcontext omschreven 'Pantherschildkröte' een absoluut niet toevallige associatieketen bestaat: 'serre' is niet zomaar een woord voor het dier, omdat 'serre' verbonden kan worden met het *woord* 'Pantherschildkröte' en de associatieketen typische 'Kraepelin'-woorden bevat. De gestoorde taaluitingen blijken niet met betekenden (hier het droombeeld van de 'Pantherschildkröte') in verband te staan (dan zou de Saussures opvatting kunnen gelden) maar met *woorden* voor betekenden.

Na de algemene beschouwingen wordt nu onderzocht welke vragen het eindpunt van de associaties, de gestoorde taaluitingen, oproepen.

4.2. De waarom-vraag bij gestoorde taaluitingen

Kraepelin deelde de taaluitingen in drie hoofdgroepen in: de woordvindingsstoornissen (A), de gestoorde uitdrukking (B) en de gestoorde gedachtengang (C). De belangrijkste aspecten van de drie groepen worden beschouwd en de vraag wordt gesteld wat essentieel per groep te verklaren is.

ad A: In de groep woordvindingsstoornissen treden 96 neologismen op. Ook in taalstoornissen bij schizofrenie komt het neologisme voor: het is, met 'gibberish' (brabbeltaal), een van de ernstigste, zij het weinig voorkomende, gestoorde taaluitingen in de schizofrenie (Chaika, 1990, p.116). Het neologisme verdient dan ook bijzondere aandacht. Een neologisme kan ontstaan als gevolg van fusie van woorden, twee woorden versmelten. Die fusie moet verklaard worden. In het neologisme hebben de woorden een bepaalde volgorde. Zo is bij het neologisme 'Rührochs' in een droom uit 1925, ontstaan uit 'Ochsenaugen' en 'Rührei' zoals Kraepelin zelf aangeeft, de vraag waarom niet 'Ochsenrühr' is ontstaan? Als we een neologisme willen karakteriseren dan roept dit de vraag op naar het waarom van fusie en het waarom van de volgorde. Het volgorde-aspekt komt ook bij de tweede groep aan de orde.

ad B: Tot de stoornissen in de uitdrukking van gedachten (Störungen der Rede) rekent Kraepelin de 'Verschiebungs' en 'Entgleisungsparalogie', waarbij de vraag naar het waarom van de steeds meer ontsporende associaties zich voordoet, en verder het

agrammatisme, waartoe Kraepelin de fouten tegen de syntax en de telegramstijl rekent. Ernstige vormen van agrammatisme zijn bij schizofrenen nooit gevonden (Rieber & Vetter, 1995, p.191), waarom dus in dromen wel? Het agrammatisme blijkt bij Kraepelin tot substitutie en volgorde van betekenaars te herleiden.

Zo is in droom no 202 de taaluiting 'die Schleie des Katarrhs' equivalent met 'die Katarrhschleie', een neologisme waar 'Katarrh' aan 'Schleie' vooraf gaat. Deze syntaxfout kan dus op dezelfde wijze verklaard worden als een neologisme. 'Sinn bunter sechstes' (droom no 204) is een mix van 'Sinn bunter X' (waarbij X een onbekend zelfstandig naanwoord is) en 'sechster Sinn der Pflanzen' (de co-tekst) en dus moeten substitutie, wisseling van volgorde en de fusie van de twee wendingen verklaard worden. Het agrammatisme in droom 206 'Freilich führt mancher an Bettlern zurück den eigenen Fürst' is minimaal. Door substitutie van 'zurück' door 'vorbei' is de zin al minder vreemd dan Chomsky's beroemde zinloze maar grammaticale zin: "colorless green ideas sleep furiously" (Carroll, 1994, p.15). Er is sprake van onverwachte woorden op de grammaticale plaatsen ('slots'). Ook hier gaat het om de vraag naar de substitutie.

De telegramstijl vergelijkt Kraepelin met de ellipsen, waar een deel van de uitdrukking van de gedachte geblokkeerd wordt. Het waarom van de blokkade moet dus verduidelijkt worden.

De voorbeelden uit de tweede hoofdgroep blijken terug te voeren op een merkwaardige substitutie, een merkwaardige woordvolgorde of een blokkade. In een bespreking van Kraepelins groep II stelt Havelock Ellis dat "het eigenaardige niet in de woorden zelf, maar in de woordschikking ligt" en refereert daarmee eveneens aan het volgorde aspect (Ellis, 1913, p.47).

ad C: Tot de denkstoornissen hoort de grote subgroep van de 'metaforische paralogieën'. Hierbij is de vraag waarom een concrete gedachte de abstracte gedachte weergeeft en hoe we de substitutie kunnen verklaren. Onderzocht moet worden of de metafoor door woordsubstituties nader verklaard kan worden.

Woordvolgorde, substitutie, blokkade en fusie moeten dus verklaard worden vanuit de optiek van de gestoorde taaluitingen. Nu kan men ook, uitgaand van Kraepelins uitspraak (Kraepelin, 1906, p.4) over het doel van de droomanalyse: "sich einigermaßen über die traumhaften Gedankengänge Rechenschaft zu geben, welche die Sprachäußerungen begleiteten", de vervolgvraag stellen: "Wat zit dan achter de droomgedachten?" Daarvoor worden associaties in ketens stap voor stap beoordeeld. Daarbij zullen woordvolgorde, substitutie, blokkade en fusie weer aan de orde komen.

4.3. Beoordeling van associaties stap voor stap

In grote lijnen wordt de procedure eerst geschetst om vervolgens op details in te gaan. Bij de beoordeling van associaties is de eerste vraag of in een associatiestap een idiosyncra-

tisch aspect zou kunnen steken, anders gezegd of de associatie potentieel idiosyncratisch is. Daartoe wordt de associatie vergeleken met een alternatieve associatie of zelfs een primaire associatie, dat is een associatie die iedereen zou maken of die via een woordenboek of naslagwerk gevonden kan worden. Men krijgt zo een indruk of een willekeurig subject die associatie slechts met geringe waarschijnlijkheid zou maken.

De volgende vraag is of potentieel idiosyncratische associaties te herleiden zijn tot eerdere associaties of tot andere associaties in dezelfde droom. Mogelijk kan men ook een verklaring vinden in een eerdere droom. Vindt men voor een potentieel idiosyncratische associatie geen verklaring in voorafgaande associaties of andere termen, dan wordt de associatie idiosyncratisch genoemd. Van de idiosyncratische associatie bepaalt men vervolgens wat de associatie verklaart. Dit zal de determinerende tendentie genoemd worden.

In het begin van dit hoofdstuk werd Piéron's opvatting vermeld dat de essentie van de associatieketen in de eindterm zit, met andere woorden dat de determinerende tendentie in de eindterm zit. Als Piéron gelijk heeft, dan is de hierboven geschilderde herleiding eigenlijk niet aan de orde. Maar een tegenvoorbeeld tegen Piéron's algemene stellingname is eenvoudig te vinden. In Freud's voorbeeld (dat we reeds kort aanstipten in hoofdstuk 3) van 'verlezen' van het woord 'Fass' in plaats van het woord 'Fuss' is het eindpunt 'Faß' van de keten zeker niet de determinerende tendentie, die eerder lijkt te liggen in de rivaliteit van Sigmund met Alexander, zijn broer.

Piéron's misvatting kan het gevolg zijn van de verkeerde veronderstelling dat er altijd slechts een keten zou zijn en dan zou men geneigd zijn te denken dat het eindpunt iets bijzonders heeft. Maar ook het tegendeel kan dan evengoed het geval zijn, namelijk dat het idiosyncratische juist in het begin van de keten zit en de laatste associatie terugverwijst naar de eerste, de idiosyncratische. Ook een neologisme, altijd een eindpunt van associaties, hoeft niet persé een idiosyncratisch aspect te hebben, wanneer in het neologisme eindtermen van twee ketens fuseren en die ketens uit een term ontstaan zijn. In die term zou dan wel eens het idiosyncratische kunnen zitten. Later volgen daar nog illustraties van. We maken daarom a-priori geen veronderstelling waar de determinerende tendentie zit in de keten.

Eerst wordt nu het verschil tussen primaire associaties en idiosyncratische nader verklaard. Bij primaire associaties is er helemaal geen sprake is van een idiosyncratisch aspect en daarbij hoeft de waarom-vraag niet gesteld te worden. Vervolgens wordt toegelicht hoe het idiosyncratische gevonden wordt.

4.3.1. Primaire associaties

Idiosyncratische associaties zijn te beschouwen als het tegendeel van zgn. primaire associaties, associaties die proefpersonen in associatie-experimenten als eerste opgeven. Voor een beperkte set woorden zijn associatienormen vastgesteld door van der Made-van Bekkum (1973). Deze auteur onderscheidt primaire reacties, niet idiosyncratische reacties

en idiosyncratische reacties van proefpersonen op stimuluswoorden. De meeste reacties zijn primaire reacties, maar een niet verwaarloosbaar aantal reacties is idiosyncratisch, dat wil zeggen door slechts een proefpersoon geopperd.

Primaire reacties zijn bijvoorbeeld: dokter - arts, raam - venster, moeder - vader, jong - oud, boom - tak, aap - dier, leeuw - tijger, brood - eten, droom - slapen. Deze reacties zijn op de betekenis van het stimuluswoord gebaseerd. De primaire reacties bij volwassen proefpersonen zijn van dezelfde grammaticale woordsoort en blijken voornamelijk te zijn: synoniemen, tegenstellingen, neven-, boven-, en onderschikkingen (van der Made-van Bekkum, 1973, p.9,10). Sommige van de reacties hangen samen met de definitie van woorden (b.v.: boom - tak) en zijn dus te vinden in standaard woordenboeken, andere zou men in een analoog woordenboek kunnen vinden. Standaard en analoge woordenboeken of woordenlijsten kan men daarom gebruiken om een primaire reactie te produceren.

Klankassociaties treden onder normale condities nauwelijks op (ze vallen niet onder de primaire associaties) en er zijn dan ook geen normen voor bekend. Daarentegen worden klankassociaties nogal eens aangetroffen onder de conditie dat snel geassocieerd moet worden, als de vermoeidheid toeneemt en in alternatieve bewustzijnstoestanden en de psychose, kortom in toestanden waarin onbewust materiaal naar boven kan komen. Klankassociaties zijn zogenaamde potentieel idiosyncratische associaties.

4.3.2. Potentieel idiosyncratische associaties

Potentieel idiosyncratische associaties noemen we nu die associaties waarbij een idiosyncratisch gehalte valt te vermoeden, waarbij men zich direct afvraagt "waarom precies deze associatie en niet ...". Het zijn associaties die vreemd lijken of erg onwaarschijnlijk, zoals in de volgende typische gevallen:

- neologisme
- taalwisseling van Duits naar een vreemde taal (een vertaling van een vreemde taal naar Kraepelins moedertaal, het Duits, is niet vreemd).
- woordassociatie niet bij context passend
- klank- en vormassociaties
- woordassociatie met een groot aantal alternatieven (de a-priori waarschijnlijkheid van de associatie is gering)

Of een associatie potentieel idiosyncratisch is kan duidelijk worden door eerst, zo veel mogelijk, alternatieven te bedenken, die meer voor de hand liggen, dus meer op primaire reacties lijken, of alternatieven, die even vreemd zijn als de associatie onder studie. In het eerste geval is de associatie direct vreemd in het tweede geval lijkt een willekeurige keus gemaakt en is de vraag of echt sprake is van willekeur.

Men beschouwt alternatieven van een zelfde associatietype (alternatieve klankassociatie dan wel betekenisassociatie), maar ook andere typen associaties (b.v. een betekenisassociatie die beter lijkt te passen dan een bestudeerde vormassociatie). Alternatieven kunnen gevonden worden in lijsten (zie voor dit begrip hoofdstuk 3).

Bij een klankassociatie kan men alternatieven bedenken, die even goed hadden kunnen optreden, en daarmee de vraag oproepen wat speciaal is aan de associatie onder studie. Verder lijken sommige klank- of vormassociaties meer vreemd dan andere: b.v. is een anagram vreemder dan een associatie waarbij slechts een klinker verandert (minieme klankverandering). Ook vreemd is als in een klankassociatie een medeklinker verandert en zeker als een medeklinker niet verandert volgens het patroon zoals aangegeven in tabellen van medeklinkerwisseling bij versprekingen (van den Broecke en Goldstein, 1980, p.52).

De alternatieve associaties, gevonden door beantwoording van de vraag " waarom niet ... ?", leiden soms al naar een eerste vermoeden van een idiosyncratisch gehalte van de associatie onder studie.

4.3.3. Idiosyncratische associaties

Vervolgens wordt vastgesteld of het potentieel idiosyncratische in een associatie te herleiden is tot termen eerder in de keten of woorden of termen in ketens van een voorafgaande droom. Als een eerdere associatie verantwoordelijk is voor de associatie onder studie, dan is er sprake van een context effect. Dat geldt ook, wanneer de reden voor de associatie ligt in een eerdere droom. Onder idiosyncratische associaties worden nu verstaan potentieel idiosyncratische associaties, die niet tot eerdere potentieel idiosyncratische associaties zijn te herleiden.

Men kijkt dus steeds naar wat vooraf gaat en gaat terug tot aan de co-tekst. Als een co-tekst ontbreekt kan men teruggaan tot de uitgangsterm of termen, die gevonden worden op grond van droomcontext en/of commentaar en vragen die zich voordoen bij de taaluiting.

Zo is, zoals in hoofdstuk 5 zal blijken, de associatie 'carapace - crap a ace' in een keten in een van Kraepelins dromen potentieel idiosyncratisch te noemen (anagram, dus een vormassociatie), maar ze is beïnvloed (context effect) door een eerdere potentieel idiosyncratische associatie 'firm - krepkiej' (een Russisch woord voor het Duitse 'firm'), waarvan de klank 'krep' een afsplitsing van 'crap' in 'carapace' bewerkstelligt.

Potentieel idiosyncratische associaties, die onafhankelijk van context zijn, zijn idiosyncratisch. Ze zijn in het voorgaande vaste associaties genoemd. De associatie 'Schild - carapace' geldt in verschillende van Kraepelins dromen of 'Schild' nu wel of niet op het schild (carapace) van een schildpad slaat. Let op: synoniemen zijn grosso modo onafhankelijk van context maar zijn geen potentieel idiosyncratische associaties, dus ook niet idiosyncratisch!

Een tweede voorbeeld laat zien hoe precies men te werk moet gaan bij de beoordeling van associaties. Stel er is sprake van een minieme klankverandering, zoals bijvoorbeeld in de associatie 'Stuß - Stoß' in een droom van Kraepelin van 1925, die in hoofdstuk 5 nog aan de orde komt. De associatie is potentieel idiosyncratisch, want er bestaat een alternatief voor, namelijk de associatie 'Stuß - Steiß'. Maar eerder in de keten komt nu een analogon van 'Stoß' voor, dat de potentieel idiosyncratische voorkeur voor 'Stoß' ver-

klaart. Daarom is 'Stuß - Stoß' niet idiosyncratisch.

Een derde voorbeeld maakt duidelijk dat men speciale aandacht moet besteden aan de ketens die Kraepelin zelf heeft gevormd. Een associatie $x - y$ kan een zogenaamd verscholen nevenaspect hebben, dat is een betekenisvol woord w , dat met beide geassocieerde woorden x en y een band heeft. Een verscholen woord w heeft een 'positie' tussen x en y ; w is 'overgeslagen' bij de associatie van x en y . Dit is voor het eerst ontdekt in droom 176 van het eerste corpus waarin Kraepelin in zijn commentaar de Engelse werkwoorden 'cry' en 'ply' associeert op grond van rijm. Het verscholen woord 'kraipalè', dat niet door Kraepelin zelf is aangeduid, staat hier als het ware tussen 'cry' en 'ply'. Een verscholen nevenaspect is vaak lastig op te sporen.

Zo'n verscholen nevenaspect w dat de associatie $x-y$ verklaart kan men vergelijken met een variabele w die een correlatie van de variabelen x en y verklaart in statistische data-analyse. Als zo'n verscholen variabele w onbekend zou blijven, zou men geneigd zijn het manifeste verband van x en y over te waarden.

Voorbeelden van een verscholen nevenaspect zijn: w allitereert met x en rijmt met y of meer algemeen: w heeft vormovereenkomst met xy (de letters van x en y achter elkaar gezet). Dit is in droom 176 het geval. Om w te vinden wordt gecheckt of er een gemeenschappelijk woord w is in de verzameling van woorden die qua vorm of betekenis gerelateerd zijn met x en die qua vorm of betekenis gerelateerd zijn met y . Hierbij kunnen weer de in vorig hoofdstuk genoemde lijsten gebruikt worden. Als er een woord w is, dan geeft het woord w zelf (en niet een associatietype) aan wat het bijzondere aan de associatie $x-y$ is.

neologisme

Alhoewel het neologisme wel potentieel idiosyncratisch is, omdat het een vormassociatie is bij een of meer woorden, is het niet per se idiosyncratisch van aard. Het idiosyncratische hoeft in het geheel niet in het neologisme zelf te steken, maar kan in een term eerder in de keten steken.

Als een neologisme y uit één woord x is ontstaan, is een zuiver linguïstische verklaring voor de vermeerdering of vermindering van klanken in de overgang van x naar y nauwelijks denkbaar, zeker als er medeklinkers veranderen (men denke aan de beschouwingen in hoofdstuk 3 over medeklinkerassociaties). Het idiosyncratische zit dan mogelijk in het klankverschil van x en y , als dat verschil een woord vormt.

Bij een neologisme y , dat ontstaan is door samenvoeging van twee woorden x_1 en x_2 (gevonden door vormen en klanken van het neologisme te analyseren), kan de reden voor fusie gebaseerd zijn op een zuiver linguïstische versmelting of omdat x_1 en x_2 allebei via verschillende ketens uit een woord ontstaan zijn. Dat woord zou men dan als de betekenis van het neologisme kunnen beschouwen. Men vraagt zich af wat de onderdelen x_1 en x_2 betekenen, of de volgorde van fusie (waarom is het neologisme op $x_1.x_2$ en niet op $x_2.x_1$ gebaseerd?) te begrijpen valt, of er iets gemeenschappelijks in beide fuserenden is.

Niet herleidbare potentieel idiosyncratische associaties zullen logischerwijs vaak in het begin van de keten (de eerste associaties na de co-tekst) aangetroffen worden, doch ook verderop kan nog sprake zijn van idiosyncratische aspecten. Is er geen co-tekst dan is het uit tekst en commentaar afgeleide uitgangspunt van het associatieve proces een idiosyncratisch woord.

Heeft men de idiosyncratische associatie gevonden dan kan men trachten te begrijpen hoe de gestoorde taaluiting van daaruit ontstond. Duidelijk wordt dan waarom het associatieproces niet almaar blijft doorgaan vanuit een of meer begintermen. Als bijvoorbeeld direct aan het begin van twee ketens vanuit de co-tekst idiosyncratische associaties hebben plaatsgevonden, dan kunnen die twee ketens na een aantal tussentermen samenkomen in een en dezelfde eindterm en dan is het associatieproces daarmee gestopt. Of, als in het begin van een keten een idiosyncratische associatie heeft plaatsgevonden, dan kan die keten eindigen in een eindterm als in die eindterm weer impliciet terugverwezen wordt naar die idiosyncratische associatie.

kort samengevat

de associatie x-y is idiosyncratisch als twee checks zijn uitgevoerd

1) er is minstens een alternatief voor y dat meer voor de hand ligt (meer lijkt op een primaire associatie) óf er zijn vele alternatieven voor y die evengoed hadden kunnen optreden zodat de a-priori waarschijnlijkheid van de associatie voor een willekeurig persoon klein is.

2) de associatie is niet te herleiden tot een eerdere associatie, anders gezegd er is geen voorafgaande associatie (eventueel in een eerdere droom) of een verscholen nevenaspect van de associatie, op grond waarvan de potentieel idiosyncratische associatie als contexteffect verklaard kan worden en daarmee de a-priori lage waarschijnlijkheid van de associatie groter lijkt.

Het uitzonderlijke in de idiosyncratische associatie x-y zullen we nu de determinerende tendentie noemen. Vooraleer we nader omschrijven wat daaronder verstaan wordt, zal het begrip determinerende tendentie historisch worden ingekaderd.

4.4. De determinerende tendentie

4.4.1. Introductie

Jaspers stelde dat bij geordend denken door een 'determinerende tendentie' telkens één associatie uit de vele mogelijke associaties wordt gekozen in elke stap van het denkproces. De schizofrene taaluitingen achtte Jaspers niet begrijpbaar (*unverständlich*) en intentieloos (Bentall, 1999, p.133).

Wat gaat er dan fout in de schizofrenie? Bijvoorbeeld wordt een gedachtengang niet gevolgd (gedachtenvlucht), een irrelevante zijweg wordt ingeslagen, er vindt fusie plaats, dat wil zeggen een samentreffen van heterogene elementen (zie Sims, 1996, p.135-141).

Dergelijk fouten komen ook in gestoorde taaluitingen in de droom voor.

Tussen de twee uitersten van geordend denken met zijn determinerende tendentie en het veronderstelde ongeordende denken van de schizofrene patiënt zou men voor de droom een 'ongeordend' denken met een niet manifeste determinerende tendentie kunnen veronderstellen. Dit sluit aan bij het oorspronkelijk gebruik van de term 'determinerende tendentie' bij de analyse van 'problem solving' door vertegenwoordigers van de zogenaamde *Würzburger Schule* als Narzis Ach en Oswald Külpe: de tendentie werkt op onbewust niveau (Hergenhahn, 2001, p.250).

Die determinerende tendentie is nu gelegen in y of een enkele keer in een verscholen nevenaspect w van de associatie x - y . Maar zit de determinerende tendentie dan in vorm dan wel in de betekenis van y (of w)? Soms kan gebruik gemaakt worden van context, convergerende evidentie (welke determinerende tendenties zijn reeds gevonden) of van het feit dat men weet dat de dromer Kraepelin de taaluiting geproduceerd heeft, om een determinerende tendentie nader te bepalen. Ook uit studie van de associatie x - y in de deelketen x - y - z (als er tenminste een vervolgtterm z is) kan blijken, waarin het bijzondere (vorm- of betekenis) van y ligt (zie 4.4.2).

4.4.2. De associatie x - y in de deelketen x - y - z

Als er een volgende associatie z na y is, kan eenvoudig vastgesteld worden waarop men moet letten. In de deelketen x - y - z kan uit de betekenis of juist vorm/ klank van z blijken of de betekenis of vorm/klank van y het idiosyncratische van de associatie x - y uitmaakt. Als op y een klankassociatie z volgt, dan is een klankassociatie (een determinerende klank) bij y de determinerende tendentie. Als op y een betekenisassociatie z volgt, dan is een betekenisassociatie (een determinerende betekenis) bij y de determinerende tendentie. Dit kan een synoniem zijn van y , een analogon van y of de kleinste overkoepelende klasse waartoe y hoort (y is hyponiem van die klasse). Nadere informatie over de determinerende betekenis blijkt soms in de droom aanwezig.

Met korte voorbeelden uit Kraepelins dromen worden de voorafgaande beschouwingen toegelicht. Daarmee wordt vooruitgelopen op enkele dromen, die in hoofdstuk 5 uitgebreid aan de orde zullen komen.

4.5. Voorbeelden van beoordeling van associaties

Hieronder worden voorbeelden gegeven van de beoordeling van woordassociaties en neologismen. Is er sprake van een idiosyncratische associatie en zo ja welk is de determinerende tendentie dan?

* Schleim - Schleie

Waarom werd in plaats van 'Schleie' (zeelt, een vissoort) niet een alternatief als de rijm

'Leim' gerealiseerd? 'Schleim' is een woord uit de co-tekst, 'Schleie' uit de tekst en de associatie is dus niet te herleiden tot eerdere associaties. Het idiosyncratische zit in klank of betekenis van het woord 'Schleie'. 'Schleim' en 'Schleie' zijn ook in betekenis gelieerd zijn: ze zijn cognaat (de 'Schleie' is een 'schleimige' vis). De determinerende tendentie is misschien een betekenisassociatie bij 'Schleie' (zeelt).

* carapace - rapace

Waarom niet 'carapus' (een vis) of de Franse werkwoordsvorm 'carapate' (hij smeert 'm) als alternatief voor 'rapace'? De associatie 'rapace' (Frans voor 'roofvogel') hangt samen met het feit dat aan 'carapace' voorafgaat een woord 'panter' (roofdier) in de co-tekst. De klankassociatie is te verklaren: 'rapace' is niet idiosyncratisch.

* cry - ply

Waarom niet de werkwoorden '(to) pry' of '(to) fly' als alternatieve rijmen na het werkwoord '(to) cry'? Alle medeklinkers veranderen in de eerste associatie. Wat is de reden voor de opeenvolging van twee Engelse werkwoorden? Als misschien een woord *w* bestaat dat alle medeklinkers van 'cry' en 'ply' bevat en daarmee de abrupte medeklinkerwisseling verklaart, dan zou dat een verscholen nevenaspect van de associatie zijn. Zo'n woord *w* is het Griekse 'kraipalè', gevonden door benadering via Webster CD (Encyclopaedia Britannica CD, 1997) van een fictief neologisme 'cryply'. Dit woord *w* verduidelijkt de associatie en leidt naar de determinerende tendentie, die klank- of betekenisassociatie bij 'kraipalè' is. Als *w* niet gevonden was, dan zou de determinerende tendentie als een klankassociatie bij 'ply' beschouwd zou zijn wegens het na 'ply' volgende woord 'Blei'.

* Schild - carapace

Waarom volgt op 'Schild' niet het Engelse 'shell', maar de Franse of Engelse betekenisassociatie 'carapace'? Na 'carapace' volgt in drie dromen respectievelijk: de klankassociatie 'rapace', het anagram 'accapare' en het anagram 'crap a ace'. De determinerende tendentie zit dus in een klank- of vormassociatie bij 'carapace'.

* firm - krepkiej

Waarom volgt op 'firm' (een woord uit de co-tekst) niet het Duitse 'fest' maar een Russisch synoniem dat klinkt als 'krepkiej'? De klank 'krepkiej' blijkt het Engelse 'carapace' te transformeren in 'crap a ace' en dus is de determinerende tendentie een klank- of vormassociatie bij 'krepkiej'.

* Hohe Schule reiten - Kruppade

Waarom niet 'ballotade', 'Kapriole' of een andere sprong uit de hoge school van de rijkunst als associatie na 'Hohe Schule reiten'? Met de klank van 'Kruppade' is in de keten niet 'Eskapade' als volgende tussenterm geassocieerd maar 'kruppieren' en daarom is de

determinerende tendentie in de beginklank van 'Kruppade' te vinden.

* Kaldaunen - tripe

Na 'Kaldaunen' (ingewanden, pens) komt het Engelse synoniem 'tripe' en niet het Duitse synoniem 'Kutteln'. De volgende associatie is 'tripe - Stuß' allebei 'onzin' betekenend (vertaling van Engels naar Duits). Het idiosyncratische van 'Kaldaunen - tripe' zit in een betekenisassociatie bij 'tripe', mogelijk in een (Engels) synoniem 'crap' (betekenis 'onzin') van 'tripe'.

* Strasse Dresden - Glacisstraße

Een straat uit honderden alternatieven in Dresden. De volgende associatie is 'pente', een Frans analogon van 'glacis'. Daarom zoekt men achter de betekenis 'glacis' een associatie in een Frans analogo woordenboek. Het analogon 'escarpe' past in de droomcontext, waar sprake is van een karperachtige (vgl. het Franse 'carpe'), en dus is 'escarpe' hier de determinerende tendentie.

* Bilz - Milz

'Milz' is onderdeel van de gestoorde taaluiting 'Ich fahre nach Milz'. De associatie 'Bilz - Milz' is een rijm, dus is er sprake van een potentieel idiosyncratische associatie. Eerder in de keten speelt de zogenaamde Kroepelinstrasse in Rostock een rol. In het verlengde van die straat lag ten tijde van de droom (in 1923) de Blutstrasse. 'Milz', Duits voor 'milt' (een bloedbewarend orgaan) is daarom niet idiosyncratisch.

het neologisme

Eerst wordt het geval behandeld, dat een neologisme y uit slechts een woord x ontstaan lijkt te zijn.

* x= katafalk, y= tafalk

Het neologisme kan niet zuiver linguïstisch verklaard worden, want het klankverschil bevat een medeklinker. De associatie luidt preciezer: katafalk *zonder* ka ó tafalk en de klank 'ka' is dus geblokkeerd. Het klankverschil 'ka' van x en y heeft de betekenis 'levenskracht' in het oud-Egyptisch. 'Tafalk' maakt deel uit van de uiting 'Vi, Tafalk' en 'vi' heeft dus 'ka' vervangen. 'Vi' blijkt herleidbaar tot genoemde betekenis van 'ka'. De determinerende tendentie hangt samen met 'ka'.

* x= nonsense, y= nsens

Het verschil tussen de twee vormen bestaat uit drie letters die het woord 'one' vormen. 'Nsens' is het letterlijk verschil van twee Engelse woorden en de associatie luidt dus preciezer: nonsense *zonder* one ó nsens. De betekenis van het Engelse 'nonsense' is terug te voeren op een synoniem 'crap' eerder in de keten. De betekenis van 'one' is te herleiden tot het synoniem 'ace' en dat weer tot 'carapace', het idiosyncratische eerder in de keten. Het

neologisme 'nsens' heeft op zich niets idiosyncratisch.

Bij neologismen, die uit meer woorden ontstaan zijn, kunnen volgende specifieke vragen aan de orde kunnen komen:

Is de volgorde van woorden in het neologisme te relateren aan een volgorde van woorden in de co-tekst?

* 'alpentinde'

Het neologisme eindigt op het Noorse 'tinde' ('bergtop', zoals in het commentaar bij de droom aangegeven). Dit 'tinde' is deel van het Noorse 'tidende' (= krant), dat correspondeert met 'Zeitung', het laatste woord in de co-tekst 'Rebus auf Notenlinien in einer Zeitung'. Er is sprake van een miniem klankverschil tussen 'tidende' en 'tinde' (geen nieuwe medeklinker of klinker). 'Tinde' is niet idiosyncratisch, maar ook 'tidende' niet. Het Noorse 'tidende' wordt door *Bergens tidende*, de krant van de Noorse stad Bergen (die Kraepelin bezocht), verklaard dus door 'Zeitung' (een onderdeel van de co-tekst) in combinatie met 'Bergen'. 'Bergen' kan in een andere keten bij de droom weer verder herleid worden. In geen van de Noorse woorden steekt iets idiosyncratisch.

Is er iets gemeenschappelijks in beide fuserenden?

* 'dregalien'

Het neologisme is ontstaan uit het allitererende Engelse 'dregs' en het rijmende 'Faekalien', want twee synoniemen bepalen het neologisme: dregs(Engels)= faex (Latijn)= droesem. Uit dregs= faex, het gemeenschappelijke, volgt dat 'dreg' substitueert voor 'faek' in 'faekalien' is. Zijn nu 'dregs' en 'Faekalien' te herleiden? 'Dregs' is te herleiden tot het eerder potentieel idiosyncratische 'dragee' dat 'larve' betekent. 'Faekalien' is terug te voeren op 'Mist' in een eerdere en verwante droom.

Tot slot volgen nog drie voorbeelden van neologismen, waarbij beide fuserenden van één woord stammen. Dat woord verklaart het neologisme.

* 'tripap'

Het neologisme kan door fusie van een allitererend en een rijmend woord ontstaan zijn. De klank 'pap' is een vreemdtalig woord volgens Kraepelin, maar hij geeft de taal niet aan. 'Pap' is Engels (het betekent 'tepel') en daarom worden Engelse woorden gezocht voor de alliteratie en rijm. Allitererende woorden zijn: trip, tripe, triple. Het woord met de langste rijm met 'tripap' is volgens de Engelse module van Word Perfect 'genipap', de naam van een vruchtboom uit de familie der meekrapgewassen ('Krappgewächse' in het Duits). 'Tripe', een van de allitererende woorden, is nu synoniem van het Engels 'crap' (onzin). De vorm 'crap/Krapp' verklaart de samenvoeging van 'tripe' en 'genipap' tot een neologisme (dat van beide woorden vier letters bevat) en leidt naar de determinerende tendentie omdat de woorden 'crap' en 'Krapp' niet te herleiden zijn. Determinerende tendentie is

hier een klank- of betekenisassociatie bij de vorm 'crap/Krapp'.

* 'imbetit'

Het neologisme is ontstaan uit 'imbecile petit' en dit laatste is in betekenis praktisch synoniem van 'crétin'. Omdat het associatieproces vanuit 'crétin' op synoniemen en fusie op taalkundige grond bestaat, heeft het neologisme op zichzelf niets idiosyncratisch. Op taalkundige grond is 'imbetit' ontstaan. In 'imbetit' zijn de woorden 'imbecile' en 'petit' beter herkenbaar (twee i's en versmelting van b en p) dan bijvoorbeeld in 'petimbe'. 'Cretin' is het potentieel idiosyncratische achter 'imbetit'.

* 'Rührochs'

Ook in dit voorbeeld heeft het neologisme op zichzelf niets idiosyncratisch. Het neologisme is, zoals Kraepelin zelf aangeeft, ontstaan uit 'Rührei' en 'Ochsenaugen'. Beide woorden zijn te herleiden tot het met 'Rührochs' rijmende 'praecox', het uitgangspunt voor de ketens die naar 'Rührei' en 'Ochsenaugen' leiden. Daarom is de volgorde 'Rührochs' in plaats van een alternatief als 'Ochsrühr' begrijpelijk. Het uitgangspunt 'praecox' suggereert de volgorde met 'ox'/'ochs' achteraan. 'Rühr' vervangt 'praec' en in de laatste klank steekt de determinerende tendentie voor Kraepelin.

Determinerende betekenissen en klanken/vormen kunnen vergeleken met determinerende betekenissen of klanken/vormen in andere dromen. Dan is de vraag of die los van elkaar staan of onder een noemer gevat kunnen worden. Als ze vergelijkbaar zijn, kan men trachten het gemeenschappelijke te destilleren en een sleutel voor de taaluitingen te vinden. Zo'n eventuele sleutel zal pas duidelijk worden als diverse dromen geanalyseerd zijn en determinerende klanken/vormen en betekenissen met elkaar in verband gebracht worden.

Alvorens met de droomanalyses te starten wordt in het volgende intermezzo stilgestaan bij psychoanalytische theorie over individu en fantasma. Wellicht levert deze theorie inzichten wat de sleutel voor Kraepelin zou kunnen zijn.

Intermezzo II: Karakteriseren van het individu

'Ik', dat zeggen alle anderen van zichzelf
(Ijsseling, 1996, p.19)

In het voorgaande hoofdstuk is het karakteriseren van associaties aan de orde geweest. Nu trachten we het individu (Kraepelin) te karakteriseren los van concrete ketens: wat zou in psychologische zin het individu karakteriseren in de droomtoestand. Daartoe wordt aandacht besteed aan de psychoanalytische literatuur betreffende fantasie en identificatie. Op zoek naar het idiosyncratische zou men namelijk uit zogenaamde narratieve fantasma's en beschouwingen over het 'ik' ideeën over het ultieme idiosyncratische achter de taaluitingen kunnen trachten te destilleren.

Individu en fantasma

De droom is een fantasieproduct. In de psychoanalyse spreekt men in plaats van fantasieën van fantasma's en deze worden onderverdeeld in visuele en narratieve fantasma's. Omdat in Kraepelins dromen nauwelijks beelden voorkomen, lijken narratieve fantasma's meer relevant. De ingrediënten van narratieve fantasma's zijn fascinerende woorden, sleutelwoorden (Bernet, 1988, p.179).

Het idee sleutelwoord of 'sleutelthema' zou kunnen passen bij een strategie van een reductie tot het ultieme of minimaal idiosyncratische. Wat karakteriseert iemand het meest? Misschien zijn er meer karakteristieken los van elkaar of hangen ze juist samen en is er een hiërarchie van karakteristieken.

Op zoek naar karakteristieken voor Kraepelin zou men zijn biografie kunnen raadplegen. Kraepelin zou als psychiater gekenschetst kunnen worden en zijn 'Berufskomplex', zo zou Freud het noemen, zou een rol kunnen spelen. Eerder werd een geschiedenis van de geneeskunde geciteerd waarin slechts enkele regels aan Kraepelin gewijd werden: zijn onderscheid van de twee typen van psychosen *dementia praecox* en *das manisch-depressive Irresein* en zijn gevecht tegen de alcoholverslaving (Jetter, 1994). Men zou dit sleutelthema's uit het 'Berufskomplex' kunnen noemen.

Maar is het niet beter Kraepelin als persoon in plaats van als wetenschapper te karakteriseren? Gezocht wordt dan naar een karakteristiek die voor langere tijd geldt en enkele jaren voor 1886 speciaal relevant is geworden. Het begintijdstip van Kraepelins droomtaal is niet precies bekend, wel weten we dat het voor 1886 moet liggen. Misschien hangt de gezochte karakteristiek samen met belangrijke levensgebeurtenissen. Nu was Kraepelin in het jaar 1882 depressief ten gevolge van een ontslag op staande voet door zijn chef Flechsig (Kraepelin, 1983, p.22). In datzelfde jaar, twee maanden na het ontslag, was Kraepelins vader overleden. Mogelijk moeten we niet alleen van een 'Berufskomplex' maar misschien ook van een 'Familienkomplex' uitgaan. Daarom besteden we korte

aandacht aan een speciaal narratief fantasma, de familieroman.

De familieroman

Hierin fantaseert het subject geboren te zijn uit prestigieuze ouders of een prestigieuze vader. Als motivatie wordt gezien het neerhalen van de ouders of juist het verheerlijken van de ouders, kortom er kan sprake zijn van een ambivalentie ten opzichte van de ouders (Laplanche & Pontalis, 1990, p.427). Men is teleurgesteld in de ouders die niet aan de eigen grootheidswensen beantwoorden, fantaseert bij aanwezigheid van broertjes of zusjes over het feit niet enigst kind te zijn en probeert zijn eigen oorsprong te achterhalen en zichzelf in het netwerk van de ouderlijke en voorouderlijke verlangens te situeren (Bernet, 1988, p. 177).

Die theorie zou relevant kunnen zijn gezien Kraepelins belangstelling voor de familiegeschiedenis blijktens zijn *Ahnenreise* in 1915. Het huwelijk van Kraepelins ouders liep stuk in de jaren 70 van de negentiende eeuw en Emils vader neigde bij tijd en wijle tot verhoogde alcoholconsumptie (Burgmair et al., 2000, p.77). Heeft dit mede Emils felle strijd tegen het alcoholmisbruik bepaald?

Emils eigen drankgebruik beperkte zich tot de jaren tussen 1870 en 1895 toen hij besloot geheelonthouder te worden. In het jaar 1870, Emil was toen 14 jaar, had Emil zijn eerste 'Rausch' ten gevolg van alcoholconsumptie (Kraepelin, 1983, p.2). Alcohol helpt mij bij depressies, schreef Kraepelin later (Walser, 1968, p.268). Het sterfjaar van zijn vader, 1882, was ook het jaar van Emils "sehr erhebliche psychische Depression" (Walser, 1968, p.162).

De wens een prestigieuze vader te hebben, zag Emil niet vervuld. Zijn moeder (Emilie Lehmann) achtte Kraepelin hoog. Hij nam haar spaarzaamheid over en ze woonde de laatste jaren in bij Emil. Hoe de familieroman vorm kan krijgen in de dromen is op voorhand niet te zeggen. De rol van vader en moeder kan belangrijk zijn want "de mens wordt slechts subject in de constellatie van vader, moeder, kind" (Ijsseling, 1996, p.21). Hoe zou het subject Kraepelin in de gestoorde taaluitingen in zijn dromen gerepresenteerd zijn?

Het 'ik' en de eigennaam

Zou bij gestoorde taaluitingen in de droom van een ander of een gestoord 'ik' sprake zijn? Wellicht komen bepaalde aspecten van het 'ik' speciaal naar voren in de gestoorde taaluitingen in de droom.

In de droom is het controlerende ego verminderd aanwezig, zoals Scherner reeds in 1861 beweerde en Freud later in *Die Traumdeutung* (MacKenzie, 1965, p.153). Ook in psychosen is sprake van een zwak ego en zelfs van verlies van ik-grenzen. In een recent werk over taal- en spraakstoornissen in de psychiatrie wordt gesteld: "A unifying hypothesis could be the disturbance in the permeability of the self, and loss of ego boundaries, in schizophrenia ... The awareness of self as distinct from an outer world and all that is not

self could represent a single neuropsychological function, which has been damaged in schizophrenia patients" (Sims, 1995, p.10/p.14).

Er wordt wel aangenomen dat de psychosen ook met de vroege ontwikkeling samenhangen. Daarom refereren we kort aan de ontwikkeling van het 'ik', de identiteit, in de eerste levensjaren. Lacan onderkent als eerste stadium bij het verwerven van een identiteit, het imaginair stadium of spiegelstadium (zie bv IJsseling, 1996, p.14). In de psychose blijft het subject steken in het spiegelstadium. Gezien de parallel van droom en psychose zou men in de droom een spiegel-ik kunnen veronderstellen. Het spiegelstadium, tussen een half en anderhalf jaar, is gedefinieerd naar aanleiding van het zichzelf aanschouwen en identificeren van kleine kinderen in de spiegel. Lacan grijpt terug op Wallon's studie *Origines du caractère chez l'enfant* en Wallon vermeldt dat reeds Darwin bij zijn kind voor het eerst de spiegelervaring bestudeerde (Wallon, 1949, p.172):

"... à la trente-cinquième semaine, celui [l'enfant] de Darwin regarde son image dans la glace, chaque fois qu'on l'appelle par son nom. Ce n'est donc plus, tout au moins de façon passagère ou intermittente, à son moi proprioceptif qu'il applique son nom, lorsqu'il l'entend prononcer. C'est à l'image extéroceptive que lui donne de lui même le miroir."

De ouder noemt het kind bij zijn voornaam en dat wijst vervolgens naar zijn spiegelbeeld in de spiegel. Het proprioceptieve 'ik' wordt verbonden met de voornaam, zo blijkt, en die voornaam weer met het spiegelbeeld. Hier zien we reeds de ingrediënten van het identiteitsbewijs of paspoort optreden: de naam en een foto, die als spiegelbeeld te beschouwen is. Meer is niet nodig voor een identificatie.

In de spiegel vindt een eerste identificatie plaats, latere identificaties kunnen soms op slechts een, bijna verwaarloosbaar, aspect plaats vinden. Moyaert spreekt van een reducerende identificatie. Hij analyseert een anekdote waarbij een Bretons visser tegen de twintigjarige Lacan zei: "tu vois cette boîte? Eh bien elle, elle te voit pas". In het sardineblikje [la boîte] op zee ziet Lacan zich op een manier waarop hij zichzelf vanuit zijn eigen perspectief niet zien kan (Moyaert, 1994, p.195). Vreemd is dat Lacans bevreemding over de uitspraak van de visser zo eenvoudig te verklaren is door niet het object 'blikje' maar een Frans-Engels (Bretonse vissers leven in Bretagne!) woord, 'la can' in plaats van 'la boîte', ervoor verantwoordelijk te achten. Het blikje kijkt niet terug, maar produceert als het ware een echo: je suis 'La can'. Reducerende identificaties zouden wel eens met echo's van woorden in plaats van voorstellingen, waaraan men zich spiegelt, te maken kunnen hebben.

In het spiegelbeeld verwerft het kind een imaginaire eenheid, een 'ik'. Maar het woord 'ik' is voor kinderen onvoldoende om zichzelf mee aan te duiden en een peuter Tim zegt daarom van zichzelf "ikke Tim schrijven" (Scharlaekens, 1987, p.126). "Ik, dat zeggen alle anderen van zichzelf" (IJseling, 1996, p.19). Wat is het 'ik' dus? "Das einheitliche Ich [ist]... nur ein Verkennungseffekt der seine Persistenz kontingenten Merkmale wie den Namen, der äußeren Erscheinung oder den durch Geburt und Tod gesetzten Grenzen des Lebens verdankt", stelt Hötter in zijn commentaar op Lacans beschouwingen over de

formatie van het 'ik' (Hötter, 1990, p.45). Men kan de door Hötter genoemde karakteristieken, naam, uiterlijke verschijning en geboortedatum, minimale karakteristieken noemen.

Zullen het beroepskarakteristieken zijn, fantasieën over de ouders of een minimale karakteristiek van het 'ik' (misschien de eigenaam), die Kraepelin in zijn dromen het meest karakteriseren? Het zijn enkele mogelijkheden die geschetst zijn.

De concrete droomanalyses zullen spoedig uitsluitsel geven. Lacan vergelijkt het spiegel-ik ook met een dubbelganger en met een standbeeld, dat de verstarde uiterlijke verschijning van een levend wezen imiteert (Hötter, 1990, p.47). In de eerste analyse van een droom van Kraepelin in volgend hoofdstuk komt een 'Ka-standbeeld' voor. De Ka is het belangrijkste van alle delen van iemands persoonlijkheid in de oud Egyptische religie. De Ka gaat van vader op zoon over en wordt ook gezien als dubbelganger (Betro, 1999, p.58: ka). Een Ka-standbeeld als pendant van Kraepelins 'Ich'? Bovenstaande algemene karakterisering van het individu zullen dus relevant blijken.

Hoofdstuk 5: De analyse van Kraepelins dromen

Moge uw ka leven!

(opschrift op een vaas gevonden eind 1922 door Carter bij de ingang van Toetankhamons graf; Jacq, 1999, p.294)

Vooraleer de reis door de dromenwereld van Kraepelin wordt begonnen, geven we een schets van de aanpak die we daarbij volgen. De te analyseren dromen worden in dit hoofdstuk in twaalf paragrafen aan de orde gesteld en per paragraaf worden dromen geanalyseerd die een zekere gelijkenis vertonen, hetzij wegens vergelijkbare woorden in de droomtekst, droomcotekst of droomcontext hetzij wegens eendere idiosyncratische aspecten. In hoofdstuk 6 zullen de resultaten van de analyses gepresenteerd worden in een vorm, die het sleutel-code model heet.

Gezien de problemen die Kraepelin heeft gehad bij de duiding van zijn dromen is het de vraag hoever men bij het analyseren van de dromen kan komen. Eerst worden dromen onderzocht die, althans op het eerste gezicht, eenvoudig lijken. Dat zijn dromen, waarin slechts korte klanken in de tekst voorkomen, dromen met weinig tekst en duidelijke correspondenties.

Aan de hand van twee relatief eenvoudige dromen uit het tweede corpus zal gedemonstreerd worden dat analyse ook zonder commentaar van Kraepelin mogelijk is. Bij deze dromen biedt de droomcontext voldoende informatie voor een analyse en het te analyseren woord is kort en niet samengesteld. Het gaat om dromen, waarin de woorden 'vi' (paragraaf 1) en 'Milz' (paragraaf 2) centraal staan. 'Vi' blijkt met het oud-Egyptische woord *ka* voor 'levenskracht' samen te hangen. In de 'Milz'-droom blijkt Kraepelins *Ahnenreise* een rol te spelen.

Vervolgens wordt in paragraaf 3 toegewerkt naar de analyse van droom no 176 uit het eerste corpus. Deze droom is eenvoudig van structuur met duidelijke correspondenties en een al bekende associatieketen: cry - ply - Blei. Latent blijkt het thema 'alcoholisme' een rol te spelen via een woord voor 'kater': het Griekse 'kraipalè'. Andere dromen, in deze paragraaf behandeld, wijzen naar het hetzelfde woord of het woord 'Katarrh', waarvan 'kater' afgeleid is.

In paragraaf 4 worden twee vergelijkbare dromen behandeld, de zogenaamde 'hamster'- en 'serre'-droom, die in belangrijke mate bepaald worden door het woord 'Schildkröte' in de droomcontext. Via 'carapace' (Frans voor 'Schild' van een 'Schildkröte') en 'crapaud' (Frans voor 'Kröte') wordt een verklaring van de dromen gevonden. Aan het eind van paragraaf 4 wordt een vermoeden geuit betreffende een sleutel tot de droomtaal.

Daarna worden in paragraaf 5 drie dromen geanalyseerd, waarin manifest of latent het woord 'praecox' een rol speelt: een droom van 1926 uit het tweede corpus met het

neologisme 'Rührochs' waarachter 'abrikoos' en 'praecox' blijken schuil te gaan, een droom uit 1912 waarin 'dementia praecox' voorkomt en tenslotte droom no 255 uit het eerste corpus, waarin het neologisme 'gingobi' uit 'ginkgo biloba' ontstaan is en de verdwenen 'k' in het neologisme naar de vrucht 'abrikoos' en daarmee naar 'praecox' verwijst.

Een groep dromen rond het woord 'glacis' komt dan aan de orde in paragraaf 6. In de 'Pentzoo'-droom (no 113) van het eerste corpus zijn door de dromer straatnamen in Dresden verzonnen. Door de analyse van deze droom ontdekken we een latent woord 'glacis', dat met 'pente' en 'escarpe' samenhangt. In die droom gaat ook een karper schuil, zoals zal blijken. 'Glacis' maakt vervolgens de analyse van twee dromen uit het tweede corpus mogelijk, de 'glaci-wunden'-droom uit 1921 en de 'glazieren'-droom van 4 maart 1922.

Daarna zullen we een tussentijdse samenvatting geven van de resultaten en de hypothese formuleren dat de dromen door het sleutelwoord Kraepelin worden bepaald. Zijn de dromen van Kraepelin cryptisch en kan het woord 'cryptogram' ook dromen verklaren, vragen we ons dan af? Via de 'alpentinde'-droom (no 145) zal op deze vraag antwoord worden gegeven in paragraaf 7.

Dan volgen twee dromen die onder de titel 'Kraepelins steen van Rosette' gerubriceerd zijn in paragraaf 8: de 'nsens'-droom (no 107) en de 'amptis'-droom uit 1911. De 'nsens'-droom wordt door drie verschillende talen gekarakteriseerd en lijkt daarom een soort steen van Rosette. 'Amptis' uit 1911 heeft met 'Blattrosetten' te maken volgens Kraepelin en zoals blijkt zijn het de 'Blattrosetten' van de 'Rosettensteinbrech' (een steenbreek). In de 'nsens'-droom wordt een latent Engels woord 'crap' aangetoond met betekenis 'onzin'.

In paragraaf 9 getiteld 'de zin van de onzin' wordt getoond dat het Engelse woord 'crap', dat 'onzin' betekent en daarnaast een worp van 2,3 of 12 in een dobbelsteenspel, drie dromen kan verklaren. Beide betekenissen (onzin en dobbelsteenworp) verklaren de 'Miranda'-droom van december 1921. De betekenis 'onzin' verklaart de 'Stoss'-droom uit 1925. 'Crap', in de zin van een dobbelsteenworp, verheldert de 'duce'-droom (no 51) van het eerste corpus. In de analyse van de 'duce'-droom wordt zijdelings naar het Engelse 'nipple' verwezen.

In paragraaf 10 laat de analyse van twee opeenvolgende dromen uit 1920, de 'Zwischenstück' en 'amnestia'-droom, zien dat van een latent 'nipple' naar een anagram 'Lippen' is overgestapt door Kraepelin.

Tenslotte zullen we nog drie neologismen bestuderen, waarbij aanwijzingen over de compositie geheel ontbreken. De 'dregalien'-droom uit 1925 en de 'tragelien'-droom uit 1922, beide uit het tweede corpus, komen in paragraaf 11 aan de orde; de 'imbetit'-droom (no 152) uit het eerste corpus wordt in paragraaf 12 behandeld. Het neologismen 'trage-lien' blijkt na een vertaling de naam Kraepelin te tonen. Bij de analyse van de 'dregalien'-droom blijkt een relatie met het oude Egypte, via de scarabee, aantoonbaar. Met de analyse van het neologisme 'imbetit' in paragraaf 12 sluiten we de analyse af. Dit neologis-

me rekent Kraepelin tot de 'ganz sinnlose Erfindungen'. De analyse is echter mogelijk en er blijkt een latent woord 'cartouche' aantoonbaar, een woord dat ook in de ontcijferingsgeschiedenis van de hiërogliefen een rol speelde.

We beginnen nu met de analyse van een eenvoudige droom uit het tweede corpus, die ons naar het oude Egypte voert.

5.1. 'Vi,tafalk'-droom

In een droom uit het tweede corpus van 13 augustus 1923 wordt een korte klank 'ka' van 'katafalk' getransformeerd in een klank 'vi' in de uiting 'Vi,tafalk'. Hebben 'ka' en 'vi' een betekenis? Dat onderzoeken we nu.

tekst: Vi, tafalk!

droomcontext: Bei einer Begräbnisfeier im Slawischen Lande. Aufforderung an den Totengräber namens 'Vi' den Sarg für die Leiche zu bringen.

droomcontext:

'Begräbnis' komt in een droom van een week eerder voor in de samenstelling 'Erbbegräbnis', hetgeen betekent 'familiegraf'. Gaat ook de 'vi,tafalk'-droom over een begrafenis in de familie? Over 'Slawischen Lande' is geen informatie in de droomcorpora beschikbaar, maar mogelijk is in dit verband van belang dat in een droom met dezelfde datum (13 augustus 1923) de frase 'tschechischen Herrn' voorkomt. Verderop wordt betoogd dat de Tsjechische meneer een bohemien kan zijn. Het woord 'Sarg' stamt van 'sarcofaag' en dit laatste woord wordt meestal met Egypte geassocieerd.

tekst:

De klank 'vi' komt ook in droom no 84 van het eerste corpus voor in de tekst 'vi ha hi mi Fors'. Net als in de 'Vi,tafalk'-droom is er in droom 84 sprake van een 'Aufforderung'. 'Fors' wordt door de dromer met Helsingfors (de Zweedse naam voor Helsinki) verbonden. Bovendien wordt gerefereerd aan een reis naar Scandinavië. Een reis naar Scandinavië, waarbij Helsingfors een van de eerste reisdoelen was, maakte Kraepelin in 1887 (Kraepelin, 1983, p. 56) en droom 84 lijkt daarom van Kraepelin zelf en relevant voor de studie van de onderhavige droom.

Heynick (1993, p.200) voegt in de vertaling het woord 'catafalque tomb' toe, daarmee aangevend dat het neologisme 'tafalk' uit het Duitse 'Katafalk' is ontstaan. Omdat 'ka' van 'Katafalk' is afgescheiden en in de tekst 'vi' en 'tafalk' naast elkaar voorkomen, zou 'ka' net als 'Vi' een latente naam van een 'Totengräber' kunnen zijn.

correspondentie:

De klank 'Vi' heeft de klank 'ka' vervangen. Is de associatieve keten van 'ka' naar 'Vi' te reconstrueren. Daartoe onderzoeken we of 'ka' en 'Vi' ook betekenis hebben en of die

betekenis relevant is in een poging de keten te reconstrueren.

Heeft de klank 'ka' een betekenis? Encyclopaedia Britannica CD (1997) geeft 162 items met 'ka'. In de items waarin ook 'death' voorkomt wordt verwezen naar 'ka' of 'ka-ba' (de 'kaba' van Mekka). 'Ka' komt voor in de zin 'the *ka* survived the death of the body' en de *ka* blijkt in de oud-Egyptische religie een aspect van de ziel te zijn. In Meyers Enzyklopedie (1975, p.285) wordt *ka* vertaald in 'Lebenskraft' en onder het lexeem 'Lebenskraft' vermeldt diezelfde encyclopedie het Latijnse 'vis vitalis'. Men kan dus 'ka' met 'vis vitalis' associëren.

'Vi' in de tekst zou dan enerzijds kunnen samenhangen met het Latijnse 'vita' (leven), dat men in 'vi,ta-falk' kan lezen en waarmee het Franse 'vie' (leven) verwant is, en anderzijds met het Latijnse 'vis' (kracht) en de afgeleide vorm 'vi' (met kracht). De associatieketen 'ka - vis vitalis - vi' laat zien dat 'ka' niet alleen een latente klank is maar een latent morfeem. We veronderstelden al dat 'ka' misschien de latente naam van een 'Totengräber' zou zijn. Een 'ka-Diener' is volgens het Lexikon der Ägyptologie (1980, deel III, p.282-284) een 'Totenpriester'. Daarmee is de relatie 'ka - vi' verklaard.

De vraag is natuurlijk of Kraepelin op de hoogte kon zijn van de betekenis van het oud-Egyptische woord *ka*. De Winkler Prins (1991, p.24) geeft bij *ka* een foto van een zogenaamd *ka*-beeld van koning Hor in het museum voor oudheden te Cairo. Dit beeld werd 1894 opgegraven door J. De Morgan. Kraepelin bezocht in 1899 Egypte en gedurende vijf dagen het museum van Gizeh, waarvan de collectie in 1902 verhuisde naar het museum te Cairo. Het beroemde *ka*-beeld heeft Kraepelin wellicht gezien in 1899. Kraepelin kan ook via zijn contact in 1899 te Luxor met de bekende egyptoloog Erman de betekenis van *ka* hebben gekend (Kraepelin, 1983, p.104-105). Erman schreef in 1895 een artikel over de vondst van het graf van koning Hor en was dus op de hoogte van het *ka*-beeld.

Het idiosyncratische:

Achter 'Vi' gaat dus *ka* schuil. Het latente *ka* is de oorsprong van het manifeste 'Vi' en *ka* vormt hier de determinerende tendentie. Maar over wiens *ka* gaat de droom?

De ka gaat van vader op zoon over

De begrafenis in de droom kan met een familieaangelegenheid samenhangen, gezien de droom van 6 augustus 1923, een week ervoor. In die droom luidt de tekst "Das Erbach muß gleich bezahlt werden" en geeft Kraepelin aan dat 'Erbach' = 'Erbegräbnis' (hetgeen synoniem is van 'Familiengrab'). In die droom gaat het om een betaling voor een familiegraf.

Heeft *ka* op een familielid van Kraepelin betrekking? De *ka* is, naast onder andere de naam, een onderdeel van iemands persoonlijkheid tijdens leven en dood (Winkler Prins, 1991, p.24). De *ka* gaat van vader op zoon over. Zou *ka* nu geassocieerd zijn met de achternaam van de dromer Kraepelin, omdat de klank 'ka' de letter K aangeeft? Die achternaam heeft Emil van zijn vader gekregen. Kraepelins vader leidde het leven van een

bohemien en naar dat woord lijkt een droom van dezelfde dag te verwijzen.

Bohemien

In een droom van dezelfde dag als de 'Vi,tafalk'-droom is in de droomcontext sprake van een: 'tschechischen Herrn (Schmierendirektor Typus)'. Is de Tsjechische meneer een bohemien? Blijkbaar leidde Kraepelins vader in Berlijn een tweede leven, 'eine zweite Bohême-Existenz' volgens Gold (zie Steinberg, 2001, p.259). Met een 'Schmierendirektor' (een woord dat lijkt op 'Schmierenkomödiant', hetgeen 'slecht acteur' betekent) kan een directeur van een 'Schmiere' bedoeld zijn, dat is een rondtrekkende groep toneelspelers meestal van laag niveau. Kraepelins vader was toneelspeler geweest aan het theater van Neustrelitz, dat 1849 werd opgeheven, en trok later door Noord-Duitsland om op te treden als voorlezer van de werken van Fritz Reuter.

Slawisch

'Slawisch' uit de droomcontext treffen we in de *Lebenserinnerungen* aan in volgende passage over de presentatie van de vertegenwoordigers van diverse landen bij een jubileumviering in 1888 te Bologna: "Als Russland an der Reihe kam, erhoben sich eine Anzahl ausgeprägt *slawischer* Kollegen, denen wir [Kraepelin en zijn collega Dietzel uit Dorpat] uns in gemessenem Abstand anschlossen. Dabei bemerkte ich, dass einige Schritte hinter uns plötzlich noch zwei Herren in schlichtem Frack Platz nahmen; es waren die Vertreter von *Helsingfors*. Unter den Gästen befanden sich natürlich eine grosse Zahl berühmter und interessanter Persönlichkeiten - unmittelbar hinter mir sass zufällig ein Wiener Geologe, der sich als Schulkamerad meines *Vaters* entpuppte". (Kraepelin, 1983, p.59). In deze passage zijn drie woorden cursief weergegeven: *Slawischer*, *Helsingfors* en *Vater*.

Achter Kraepelin liepen de heren uit Helsingfors en achter hem zat de schoolkameraad van zijn vader. 'Helsingfors' komt in droom 84 voor waarvan de tekst 'vi ha hi mi Fors' aan 'vi ... force' doet denken, aanwijzing dat ook in droom 84 reeds 'vi' met het Latijnse 'vis' voor 'kracht' en dus het Franse 'force' geassocieerd was. Droom 84 lijkt dus om meerdere redenen samen te hangen met de onderhavige droom. Kraepelins vader wordt in de *Lebenserinnerungen* behalve op pagina 59 daarnaast nog slechts eenmaal genoemd in de eerste zin op pagina 1: "Geboren wurde ich am 15. Februar 1856 als Sohn des 1882 verstorbenen Musiklehrers, späteren Reutervorlesers Karl Kraepelin in Neustrelitz". Kraepelin vergeet hier het beroep 'Schauspieler' te noemen.

Vervolgens wordt een droom uit het tweede corpus geanalyseerd, waarin het woord 'Milz' een rol speelt. Het gaat om een reis naar 'Milz' en deze blijkt met Kraepelins *Ahnenreise* samen te hangen.

5.2. Milz-droom

We bestuderen nu de droom van 23 februari 1923 met het woord 'Milz' erin.

tekst: Ich fahre nach Milz

droomcontext: Abzweigung von der Bahn nach Rostock, Badeort (Weißer Hirsch, Bilz).

Droomcontext:

'Abzweigung von der Bahn nach Rostock' lijkt enigszins op 'Dampf-nebenbahn in Kopenhagen' in droom 283 van het eerste corpus en in de tekst van die droom komt 'fahren' voor net als in de 'Milz'-droom. Droom 283 hoort tot de 'Nachtrag' van Kraepelins monografie uit 1906 en stamt daarom vrijwel zeker uit 1906 en van Kraepelin zelf. In 1901 reisde Kraepelin vanuit Kopenhagen via Neustrelitz (zijn geboorteplaats) naar Berlijn. In 1915 legde hij deels een vergelijkbaar parcours af: van Rostock via Neustrelitz naar Berlijn. Wat deed Kraepelin in 1915 in Rostock, de plaats die in de droom van 1923 genoemd wordt?

Rostock werd door Kraepelin bezocht tijdens zijn *Ahnenreise* van 1915: "in kurzem Gewitterregen passierten wir wieder Kröplin [een stadje] und langten, unmitelbar vor einem Platzregen durch das Kröpliner Tor im Fürsten Blücher in Rostock an" (Kraepelin, 1983, p.200). Heeft de droomcontext met de *Ahnenreise* te maken? 'Abzweigung' in de eerste frase is synoniem van 'Nebenlinie' dat ook 'Seitenlinie eines Geschlechtes' betekent. Met 'Bahn' wordt 'Bahnlinie' bedoeld en 'Linie' betekent ook 'Abstammungsreihe'. Is de *Ahnenreise* dus een spoor, dat leidt naar de droomverklaring?

Bij 'Badeort' wordt in de droomcontext eerst 'Weißer Hirsch' genoemd. Tegenwoordig is 'Weißer Hirsch' een voorstad van Dresden. In 1888 werd er een, in latere jaren zeer bekend, kuurbad gevestigd onder leiding van Dr. Lahmann. Kraepelin werkte in de jaren 1885-1886 in Dresden en bezocht er zijn opvolger Ganser in de zomer van 1888. Hij zal waarschijnlijk van het kuurbad kennis hebben gehad. In 1895 werd de 'Weißer Hirsch' direct bereikbaar via een kabelbaan vanuit de 'Körnerplatz' in Dresden. De 'Körnerplatz' is genoemd naar de dichter Theodor Körner en Kraepelin ontdekte tijdens zijn *Ahnenreise* een verre familieverwantschap van vaderskant met Körner: "dass einer unserer Vorfahren zugleich die Ahnenreihe Theodor Körners angehörte" (idem, p.196). De Kraepelins zijn via een zijlinie met de Körners verwant. 'Weißer Hirsch' kan dus naar 'Körnerplatz' verwijzen.

Ter onderbouwing van de veronderstelling dat de *Ahnenreise* en 'Körnerplatz' een rol spelen, kan opgemerkt worden dat het woord 'Ahnenreihe' voorkomt in een droom van 16 januari 1923 (een maand voor de 'Milz'-droom). Verder begint een van de twee dromen op de dag direct na de 'Milz'-droom met de tekst "Horizont der Blümeln ohne Blumen ...". De associatieketen 'Körner - Korn - Kimme - Kimm (=Horizont)' zou een overgang van 'Körner' naar 'Horizont' kunnen verklaren, omdat 'Kimme' (vizioerkeep) en 'Korn' (vizioerkorrel) geassocieerd zijn. De zin 'Horizont ...' is onderdeel van een gedicht en Körner was een dichter. Tenslotte is 'Korn' ook het woord voor 'Kornbranntwein', dat

wijst op het thema alcohol. Dit thema en het woord 'Brandstellen' komen in een droom op de dag direct na de 'Milz'-droom voor. 'Weisser Hirsch' zou dus een verschuiving van 'Körnerplatz' kunnen zijn.

'Bilz', genoemd in de droomcontext als tweede specificatie na 'Badeort', is evenals 'Weisser Hirsch' met Dresden verbonden. Friedrich Eduard Bilz liet in 1911 in een voorstad van Dresden het zogenaamde 'Bilzbad' (een zwembad) bouwen. Bilz (1842-1922) was een bekend natuuronderzoeker en medeproducent van de 'Bilz-Brause', een alcoholvrije limonade die later 'Sinalco' werd genoemd. 'Sinalco' is een samenstelling van 'sine alcohol'. De veronderstelling dat het thema 'alcohol' zijdelings een rol speelt in de droom, wordt ondersteund doordat de dag erop Kraepelin droomde over de verwoestende gevolgen van alcoholgebruik. Kraepelin zelf liet voor zijn patiënten een alcoholvrije 'Brauselimonade' produceren die schertsend de 'Kraepelin - Sekt' genoemd werd (Kolle, 1970). De 'Bilz-Brause' en de 'Kraepelin-Sekt' zijn dus vergelijkbaar, waardoor een identificatie 'Bilz - Kraepelin' mogelijk is. Merk nog op dat in hetzelfde jaar 1895 dat de Weisser Hirsch vanuit de Körnerplatz bereikbaar werd, Kraepelin besloot geheelonthouder te worden. In de *Lebenserinnerungen* zegt Kraepelin: "Ich habe keinen Zweifel, dass meine gesammte wissenschaftliche Tätigkeit meinen Namen nicht soweit bekannt gemacht hat wie die einfache Tatsache, dass ich keine geistigen Getränke zu mir nahm." (Kraepelin, 1983, p.80).

Zou nu naast de associatie 'Bilz - Kraepelin' een associatie 'Rostock - Kröpelin' een rol spelen in de droom? De 'Kröpelinstrasse', voorbij het al genoemde Kröpeliner Tor, is de belangrijkste straat in het centrum van Rostock en kan daarom als pars pro toto fungeren. Over het stadje 'Kröpelin' of 'Kröplin' zegt Kraepelin (1983, p.200): "... Kröplin, wo wir unserem Stammsitz vermuteten".

tekst:

In de tekst 'Ich fahre nach Milz' kan ook het thema *Ahnenreise* een rol spelen. 'Ahnen' is een synoniem van 'Vorfahren' en dit laatste woord bevat 'fahren'. De 'Nachfahren' zijn de nakomelingen en men kan 'Nach-fahren' letterlijk met de tekst 'ich fahre nach ...' vergelijken.

'Milz' is een klein plaatsje in Beieren, maar betekent ook 'milt'. 'Milz' komt voor in de samenstelling 'Milzbrand' en 'brand' is onderdeel van het woord 'Brandstellen' in een droom van de volgende dag, die gaat over de verwoestende effecten van alcoholgebruik. Er is dus reden om 'Milz' als het orgaan milt te interpreteren. Maar wat betekent de tekst dan? Als 'Milz' helemaal geen plaats is, dan is de associatie 'Rostock - Milz' van het type 'paralogie'. Kraepelin noemt in zijn monografie de 'Verschiebungsparalogie', de 'Entgleisungsparalogie' en de 'metaphorische paralogie' als associatietypen. In de eerste twee gevallen wordt een gedachte anders uitgedrukt, in het tweede geval wordt een andere gedachte uitgedrukt.

In de bespreking van de tweede basale stoornis van de *Traumsprache* stelt Kraepelin dat de 'Allgemeinvorstellungen' door 'Individualvorstellungen' vervangen worden en

speciaal door voorstellingen die betrekking hebben op 'sinnlich-stoffliche' en 'sinnlich lebhaften Wahrnehmungen, vorzugsweise aus dem Bereiche des Gesichts und der Körperempfindungen' (Kraepelin, 1906, p.101). Dit komt in de zogenaamde metaforische paralogie tot uiting. 'Ich fahre nach Milz' zou ook een metaforische paralogie kunnen zijn.

correspondentie:

'Nach Milz' correspondeert met 'nach Rostock' en op basis van het voorgaande luidt een keten nu:

Rostock - Kröpelin - Kraepelin - Bilz - Milz

In de keten zit dus de naam Kraepelin, iets wat in geen andere analyse in dit hoofdstuk naar voren is gekomen.

het idiosyncratische:

De klankassociatie 'Bilz - Milz' is potentieel idiosyncratisch, want in plaats van 'Milz' zijn alternatieven 'Filz' of 'Pilz'. De associatie 'Milz' kan echter een logisch gevolg zijn van woordassociaties eerder in de keten en dan is er geen sprake van een idiosyncratische associatie.

De milt is een bloedrijk orgaan en zou de bloedverwantschap kunnen representeren, gezien de vermelding van Kröpelin in het verslag van Kraepelins *Ahnenreise*. In dit verband vermeldenswaardig is dat de 'Kröpliner Strasse' in Rostock, waar Kraepelin en zijn dochter in 1915 door fietsten, vroeger doorliep in de 'Blutstrasse', zoals een plattegrond van de stad uit 1886 ("Rostock", 2000) en een plattegrond opgenomen in de Enciclopedia Universal Ilustrada (1926, p.455, 456) toont. 'Nach Milz fahren' kan een metaforische paralogie zijn voor 'reizen naar de bloedverwanten (van Kraepelin)'. De associatie 'Milz' is dan louter een gevolg van de associatie 'Kröpelin - Blut'.

De associatie 'Kraepelin - Bilz' wordt bepaald door het thema '(alcoholvrije) Brauselimonade'. Kraepelin en Bilz zijn geestverwanten, strijders tegen alcohol-misbruik. De associatie 'Kraepelin - geheelonthouder' zou men als een primaire associatie kunnen beschouwen, want door zijn geheelonthouding was Kraepelin bekend geworden bij het grote publiek. Ook 'Bilz - Sinalco' is een primaire associatie. De associatie 'Bilz' bij de naam Kraepelin is geen idiosyncratische associatie.

Dan blijft nog de associatie 'Rostock - Kröpelin' over. Deze is potentieel idiosyncratisch (bij Rostock vindt men zeker niet in eerste instantie, primair, informatie over de Kröpelinstrasse) en de associatie is niet te herleiden. De determinerende tendentie zit in klanken van Kröpelin en is natuurlijk de naam Kraepelin.

5.3. Dromen over alcohol

In de vorige droom werd reeds gewezen op het feit dat Kraepelin vanaf 1895 geheelonthouder was. De strijd tegen het alcoholisme was een van de thema's die een grote rol speelden in Kraepelins leven. In het volgende zullen eerst twee dromen behandeld

worden, waarin het thema alcohol manifest aanwezig is. Daarna komen twee dromen uit het eerste corpus aan de orde, waarbij pas door analyse blijkt dat latent het thema alcohol meespeelt. We starten met een droom waarbij Heynick een waardevolle suggestie doet.

5.3.1. Platz-droom

tekst: Isa: ich möchte ein Platz

droomcontext: Platz, zweideutig für Schnaps, kann auch Schnaps bedeuten. Unfreiwillig witzig, wurde belacht.

droomcontext: Het is natuurlijk ondenkbaar dat de fanatieke strijder tegen alcoholmisbruik om een borrel zou vragen in het dagelijkse leven. Van een 'Schnaps' zou Kraepelin een kater krijgen. In de droom kan Kraepelin er een (slechte) grap van maken. 'Schnaps' betekent 'slok' of 'brandewijn'. In droom 190 van het eerste corpus komt het woord 'Schluck' voor en misschien is die betekenis ook hier relevant. Maas (1966, p.57) geeft in zijn etymologisch woordenboek bij 'Schnaps' een uitspraak uit Reuters werk *Stromtid*: "bringen Sie mir ein Schnäpschen Wein". De dipsomanie (drankzucht) van de schrijver Fritz Reuter zal bij de volgende droom aan de orde komen.

'Unfreiwillig' komt niet eerder voor, wel 'freiwillig' in droom no 203 van het eerste corpus. Deze droom volgt op droom 202, die het woord 'Katarrh' bevat, verwijzing naar de kater, zoals we nog zullen zien verderop. 'Witzig' komt voor in een droom van het eerste corpus, waarin een 'witzige Todesanzeige' als volgt luidt "er kündigt an, das er das Lausfass des Lebens verlassen habe" (no 252). 'Wurde belacht' kan naar een droom (no 176) uit het eerste corpus verwijzen, waarin Kraepelin zich 'zu Tode lacht'. Deze droom blijkt ook met alcohol te maken te hebben en zal nog aan de orde komen.

tekst: In de transcriptie van Kraepelins droomnotitie staat Isa, maar Heynick vraagt zich af of niet Ina bedoeld is. Isa is een onbekende naam in de familie Kraepelin, terwijl met Ina Kraepelins vrouw, Ina Schwabe, of zijn dochter, Ina Kraepelin, bedoeld kan zijn. Anderzijds betekent 'isa' in het Estlands 'vader', een woord dat Kraepelin vrijwel zeker gekend heeft, gezien zijn kennis van het Estlands, die onder andere blijkt uit de referentie in een droom van 15 januari 1922 naar een Estlands woord 'valutat' (het doet pijn). Is dus 'Vater, ich möchte ein Platz' en 'Vater, ich möchte ein Schnaps' bedoeld in de tekst en droomcontext?

correspondentie: Heynick (1993, p.194) suggereert een verbinding tussen 'Schnaps' en 'Platz' via het Engelse 'spot'. Een 'Schnaps' betekent onder meer een slok, zoals het Engelse 'spot' ook 'slok' kan betekenen (a spot of whisky) en 'spot' betekent verder 'plek'. Dus de keten zou dan kunnen luiden: 'Schnaps - spot - Platz'. De klank van 'spot' komt overeen met die van het Duitse 'Spott', hetgeen betekent 'das Auslachen'. 'Spott' past in de droomcontext, waarin 'wurde belacht' voorkomt.

het idiosyncratische:

Een potentieel idiosyncratische associatie in de keten is de associatie 'Schnaps - spot', want er is sprake van taalwisseling naar een vreemde taal. De associatie 'spot - Platz' is een vertaling van het Engels naar het Duits en daarom niet potentieel idiosyncratisch. Kan de potentieel idiosyncratische 'Schnaps - spot' associatie herleid worden tot eerdere dromen of is het een idiosyncratische associatie? Een herleiding blijkt mogelijk.

'Ich möchte einen Schnaps' (dus een zin die begint met 'Ich ...') en 'wurde belacht' herinneren aan de droomtekst 'Ich lache mich zu Blei' in droom 176 uit het eerste corpus. In die droom geeft Kraepelin de associatieketen 'to cry - to ply - Blei' die de co-tekst 'Ich lache Tränen (to cry)' met de tekst 'Ich lache mich zu Blei' verbindt. Reeds in droom 176 treden Engelse associaties op en deze droom bevat latente gedachten over de alcoholische roes en de kater, zoals nog getoond wordt. Een herleiding van het potentieel idiosyncratische tot de eerdere droom no 176 lijkt hier mogelijk.

Als de droom van 25 XI 1921 een herinnering is aan de eerdere droom no 176 en het thema 'roes en kater' daarin, waarom komt dit thema dan op bij Kraepelin? Een mogelijke verklaring ligt in de datum van de droom. De droom is genoteerd op 25 november, de feestdag van Catharina van Alexandrië. Het voert te ver om te laten zien dat de dromer Kraepelin van de betekenis van de datum 25 november weet heeft gehad (zoals kan blijken uit analyse van de dromen van 15 juli 1919 en van 10 september 1919). Volgende opmerkingen zijn daarom hypothetisch, maar geven een interessante kijk op hoe een droom ontstaan kan.

'Catharina' is een in oorsprong Griekse naam, met betekenis 'de zuivere' zoals men in de hagiografie van de heilige leest. Het Engelse 'sober', verwant met 'zuiver', betekent 'not affected by alcohol, not drunk'. Kraepelin en zijn hele gezin (dus ook zijn vrouw Ina) willen 'sober' zijn, vanaf Emils besluit tot geheelonthouding in 1895. In de droom zal het gevolg van een 'Schnaps' drinken echter een roes zijn.

'Catharina' kan in 'cathar' en 'Ina' gesplitst worden en nu zou men bij 'cathar' aan een associatie 'Katarrh' kunnen denken, afgeleid van het Griekse 'katarhein'. Van 'Katarrh' stamt het woord 'kater'. Zou dus de datum en de naam Catharina als aanleiding voor de droomformatie gefungeerd hebben?

Isa kan, zoals gezegd, naar 'vader' verwijzen. Waarom komt 'vader' voor in een droom over 'Schnaps'? Heeft Kraepelins vader iets te maken met een kater ten-gevolge van alcoholmisbruik? In het volgende zal blijken dat 'roes' en 'kater' via de Griekse vertaling 'kraipalè' drie dromen begrijpelijk maken, te beginnen met de eerste droom van het tweede corpus.

5.3.2. 'Dipseliger Schwips'-droom

De eerste droom van het tweede corpus stamt van mei 1908.

tekst: dipseliger Schwips

co-tekst: Rausch aus zwei Arten von Getränken

tekst:

'Dipseliger' begint als het woord 'Dipsomanie', dat 'Trunksucht' betekent. In droom 143 van het eerste corpus komt de uitdrukking 'pseudointabloid' voor, die 'schwindelhaftes Mittel gegen Trunksucht' betekent. 'Pseudo' stamt uit het Grieks en betekent 'schwindelhaft'. Ook 'dipsomanie' is in oorsprong Grieks. 'Dipseliger' eindigt op 'seliger', een woord dat voorkomt in de uitdrukking 'mein Vater seliger'. 'Selig' betekent 'leicht berauscht' en een 'Schwips' is een 'kleiner Rausch'.

correspondentie:

De correspondenties zijn eenvoudig:

Rausch - selig (= leicht berauscht)

Rausch - Schwips (= kleiner Rausch)

'Rausch' in de co-tekst wordt in de tekst verkleind (via de woorden 'leicht' en 'kleiner').

het idiosyncratische:

Wat is de reden voor de verkleining? We zoeken hier naar een betekenisassociatie bij 'Rausch', die ook verklaart waarom een Griekse rest (van 'dipsomanie') in de tekst optreedt. 'Rausch' luidt in het Grieks 'kraipalè' en een verkleining met het Duitse suffix 'lein' zou opleveren 'kraipalein'. Dit non-woord lijkt sterk op de naam Kraepelin. Zouden 'kraipalè' en 'lein' de determinerende tendenties kunnen zijn?

In 1908 is een verhandeling over Reuters dipsomanie aan Kraepelin bekend. Deze verhandeling geschreven in 1907 door Albrecht (zie Kraepelin, 1909, p.430) gaat over de drankzucht van Frits Reuter, de Platduitse dichter, wiens werken door Emil Kraepelins vader Karl Wilhelm Kraepelin werden voorgedragen. Een foto van Emils vader tijdens een Reuter-voordracht is te vinden in Burgmair et al. (2000, p.210). Reuter wordt in Kraepelins leerboek Psychiatrie ook vermeld in verband met de 'Blitzangst' en weinig verbazend is daarom dat de volgende droom gaat over 'psychische Krankheiten die plötzlich (blitzschnell) hereinbrechen'.

Is het nu de dipsomanie van Reuter of het alcoholprobleem van Karl Wilhelm Kraepelin (men denke in dit verband aan de uitdrukking 'mein Vater seliger') die een rol speelt in de eerste droom van het tweede corpus? Kraepelins vader neigde bij tijd en wijle tot een verhoogde alcoholconsumptie (Burgmair et al., 2000, p.77).

In droom no 176 uit het eerste corpus blijkt ook 'kraipalè' latent woord te zijn. In deze belangrijke droom, een van de a-priori zeer eenvoudige dromen uit het eerste corpus, luidt de co-tekst 'Ich lache Tränen (to cry)' en wordt in het commentaar de uitdrukking 'zich zu Tode lachen' vermeld. We willen nu eerst meer zekerheid krijgen dat die droom

van Kraepelin is. Daartoe zoeken we naar een mogelijke reden in Kraepelins leven om onbedaarlijk te lachen.

Blijkbaar wordt in de co-tekst van droom 176 van het Duits (lache Tränen) naar het Engels (to cry) overgeschakeld. Misschien is dit een herinnering aan Kraepelins lachen in 1890 bij een voorstelling van Shakespeare's Romeo en Julia in Londen: "Der gespreizte [aanstellerige] Stil der Liebesszenen in Romeo und Julia war für mich so überwältigend komisch, daß ich mit Gewalt mein Taschentuch zwischen die Zähne pressen mußte, um nicht wegen unaufhaltsamen Lachens hinausgeworfen zu werden" (Kraepelin, 1983, p.62). Lachen in Londen, is dat de reden voor de Engelse toevoeging 'to cry' aan 'Ich lache Tränen'? Op de gevleugelde woorden "What's in a name" in Romeo en Julia zullen we nog terugkomen.

In droom 176 komt het manifest woord 'cry' voor beginnend met 'cr' en in het commentaar bij de co-tekst wordt 'cry' met 'ply' geassocieerd, waardoor een vorm 'cry.ply.' wordt gesuggereerd. Deze vorm verwijst naar het Griekse 'kraipalè' (kater) en de naam Kraepelin, zoals zal blijken.

5.3.3. Blei-droom

Droom no 176 is a-priori eenvoudig: er komen geen neologismen in voor, de woorden zijn kort en niet samengesteld en de verbindende keten tussen co-tekst en tekst is al gegeven en vergt maar twee stappen.

tekst: Ich lache mich zu Blei

co-tekst: Ich lache Tränen (to cry)

commentaar: Auch im Beispiel 176 scheinen zwei verwandte Wendungen 'Ich lache mich zu Tode' und 'Ich lache Tränen' nebeneinander aufgetaucht zu sein. An letztere knüpfte sich die englische Übersetzung 'to cry' weinen, wurde aber fälschlich in das klangähnliche 'to ply' umgewandelt, das hinwiederum die Klangassoziation zu Blei anregte. Es wäre unmöglich gewesen, diese verschlungenen Anknüpfungen zu entwirren, wenn nicht der Träumende selbst noch imstande gewesen wäre, darüber Rechenschaft zu geben.

Het gedetailleerde commentaar bij deze droom doet reeds vermoeden dat we met een droom van Kraepelin zelf van doen hebben. 'Lache' vindt men terug in Kraepelins droom van 25 november 1921, waarin 'wurde belacht' voorkomt. 'Tränen' vindt men in Italiaanse vorm terug in Kraepelins droom van 16 september 1921 waarin 'La prima di sulpezzo' een 'Aschenkegel eines Vulkans' is. 'La prima', pseudo-Italiaans, herinnert aan het Italiaanse 'lacrima', de traan. Op het woord 'Vulkan' wordt aan het eind van deze droomanalyse nog teruggekomen. Tenslotte komt het woord 'Blei' in de tekst ook voor in een droom van 1909 (geen datum bekend) van Kraepelin uit het tweede corpus.

Speciaal de droom van 1909 maakt het aannemelijk dat droom 176 uit het eerste corpus van Kraepelin is. In de droom van 1909 luidt de tekst: "In Frankreich erschlägt man die Kraniche mit Blei" en in de droomcontext is er sprake van "Kraniche auf den Kreidefel-

sen". De woorden 'erschlägt' en 'Blei' en de klank 'Krei' van 'Kreide' in de droom van 1909 kunnen nu vergeleken worden met "Ich lache mich zu *Tode*", "Ich lache mich zu *Blei*" en "Ich lache Tränen (to *cry*)" in droom 176.

Eerst zullen nu co-tekst en tekst op zich onderzocht worden.

analyse van de co-tekst:

De toevoeging 'to cry' bij 'Tränen' roept vragen op. Ofschoon de taalwisseling op zich minder raadselachtig is gezien bovengenoemde feiten uit Kraepelins biografie lijkt 'to cry' toch een vrij willekeurige toevoeging. Na 'Ich lache Tränen' zou ook 'I cry' of 'tears' toegevoegd kunnen worden. Wellicht correspondeert het Engelse 'to' met het Duitse 'zu' in 'Ich lache mich zu Tode'. Maar Kraepelin had ook 'to weep' achter 'Tränen' kunnen vermelden. Misschien kan 'to cry' niet zomaar door een synoniem vervangen worden en dat betekent dan dat de klank van 'to cry' belangrijk is.

analyse van de tekst:

In de tekst 'Ich lache mich zu Blei' zijn 'lache' en 'Blei' de belangrijke inhoudswoorden. 'Lache' vat men in eerste instantie op als de eerste persoon enkelvoud van 'lachen'. Waarom, vraagt men zich af, luiden co-tekst en tekst niet eenvoudig: 'Tränen lachen' en 'sich zu Blei lachen'? De vorm 'lache' kan dus van belang zijn. Daarop komen we nog terug.

'Blei' is niet alleen de benaming voor het metaal 'lood', maar betekent ook 'bleigrauer Karpfenfisch' zoals Wahrigs (1977) woordenboek stelt, in het Nederlands 'blei' of 'brasem' genoemd, een vis uit de karperfamilie. Omdat ook andere karperachtigen een rol spelen in de dromen van Kraepelin zoals 'Schleie', 'Giebel' en 'Grundel', kan de tweede betekenis van 'Blei' relevant zijn.

het idiosyncratische achter de correspondentie:

Co-tekst en tekst vertonen een parallelle structuur: 'Ich lache - Tränen - (to - cry)' correspondeert blijkbaar met 'Ich lache - mich - zu - Blei' en Kraepelin geeft de keten 'to cry - to ply - zu Blei' aan als verbinding van co-tekst en tekst. Voorbeeld 176 rekent Kraepelin tot de groep van de 'Entgleisungsparalogien', een ontsporing die plaats vindt van 'cry' naar 'ply' naar 'Blei'. De analyse moet de rol van de Engelse taal in deze ontsporing verduidelijken.

'To ply' wordt als betekenisloze schakel gepresenteerd in Kraepelins commentaar. De vraag is waarom niet het Duitse 'Brei' als (betekenisloze) schakel tussen 'cry' en 'Blei' dient: de klankassociatie 'cry/krei - Brei - Blei' is de meest waarschijnlijke voor een Duitstalige bij versprekingen (van den Broecke en Goldstein, 1980, p. 52). Deze auteurs stellen dat bij versprekingen de K meestal in een B verandert en dat een R meestal in een L verandert. Als er uitsluitend sprake zou zijn van klankassociatie, waarom ontstond dan de opeenvolging van twee Engelse klanken en één Duitse in plaats van de meer voor de hand

liggende opeenvolging van één Engelse en twee Duitse klanken? Dat na 'ply' het Duitse 'Blei' ontstaat en niet bijvoorbeeld het Engelse 'to fly', kan betekenen dat de Engelse associaties afgesloten zijn en dat 'cry' en 'ply' een soort eenheid vormen.

De wisseling van Engelse klanken 'cry-ply' zou als louter klankwisseling begrijpelijk zijn als het een overgang was die ook bij versprekingen waarschijnlijk zou zijn. Maar bij een verspreking rond 'to cry' wordt 'to pry', dat 'nieuwsgierig zijn' betekent, verwacht en pas bij een verspreking rond 'to pry' wordt 'to ply' verwacht (van den Broecke en Goldstein, 1980). Als 'to cry - to ply' alleen het gevolg was van klankassociatie dan zou 'to pry' een latente schakel moeten zijn. Zou Kraepelin in de droom zich verspreken als een Engelsman of is er naast de rijm op 'y' nog een extra reden voor de verbinding van 'cry' en 'ply'?

De combinatie 'cry-ply' kan een eenheid vormen, de Engelse associaties, en men zoekt nu naar een woord dat een extra verband van 'cry' en 'ply' veroorzaakt. Hier zoeken we naar een verscholen nevenaspect van de associatie. De synoniemen-optie van de Engelse versie van Word Perfect geeft voor 'to cry' geen enkel synoniem dat ook met 'to ply' synoniem is. Ook lijken synoniemen van '(to) cry' niet op de vorm 'ply' en synoniemen van 'to ply' niet op de vorm 'cry'. Als het verscholen nevenaspect niet op betekenis van woorden betrekking heeft, is er dan een andere vormrelatie dan de rijm van de twee woorden 'cry' of 'ply'?

Misschien kan de associatie 'cry-ply' verklaard worden door een Engels woord dat allitereert met 'cry' en rijmt met 'ply' en dus lijkt op 'cryply'. Daarom wordt gezocht welke Engelse woorden de klanken in 'cryply' benaderen. Webster's woordenboek op CD (zie Encyclopaedia Britannica CD, 1997) geeft veertien alternatieven met gelijke klank of vergelijkbare letters (vooral medeklinkers) waaronder 'cripple', 'carpal', 'carpel', 'crapulous' en 'cryophilic'. Alleen 'cryophilic' begint met de klank 'cry', maar dit alternatief is hier irrelevant omdat het woord pas sinds 1942 in de Engelse taalschat is opgenomen. Webster vermeldt dat 'crapulous' van het Griekse 'kraipalè' is afgeleid. Het Engelse 'cry' heeft dezelfde klank als het Griekse 'krai' in 'kraipalè'. Hier kan men van een Aha-Erlebnis spreken. 'Crapulous' betekent 'marked by intemperance esp. in eating or drinking' en het verwijst dus naar eten, drinken en volproppen. 'To ply (with)' betekent ook 'to give or offer somebody food or drink repeatedly'. 'To ply with drink' betekent 'dronken voeren', 'to ply the bottle' betekent 'geducht de fles aanspreken'. De genoemde betekenis van 'to ply' past bij 'crapulous', dat naast 'marked by intemperance esp. in eating or drinking' ook 'sick from excessive indulgence in liquor' betekent.

We zochten naar een Engels woord doch het Griekse 'kraipalè' lijkt het beste de verbinding tussen 'cry' en 'ply' te verhelderen. 'Kraipalè' betekent 'dronkenschap, roes en zijn gevolgen, kater'. Het Latijnse 'crapula' en het Franse 'crapule' zijn ook van het Griekse 'kraipalè' afgeleid, maar alleen het Engelse 'crapulous' en 'crapulent' hebben de oorspronkelijke Griekse betekenis behouden (van Dale, 1991). Kortom de Engelse derivaten van 'kraipalè' benaderen het beste de betekenis daarvan.

'Kraipalè' lijkt de determinerende tendentie achter de associatie 'cry-ply'. De associatie 'ply - Blei' is een associatie die volledig past in de interpretatie van 'cry-ply' via 'kraipalè' en daarom geen idiosyncratische associatie is. 'Blei' in de betekenis 'brasem' is namelijk synoniem van het Duitse 'Brassen'. Nu is het Duitse werkwoord 'Prassen' afgeleid van een oudere vorm 'brassen' (vergelijk het Nederlandse equivalent). 'Prassen' betekent 'verschwenderisch leben, besonders essen und trinken; schlemmen'.

Deze droom lijkt slechts een façade voor latente gedachten over de alcoholische roes. Welke latente gedachten kunnen de droom nog verder verhelderen?

Daarvoor besteden we aandacht aan het begin van co-tekst en tekst: 'Ich lache'. De vorm 'lache' heeft, beschouwd als zelfstandig naamwoord 'Lache', drie betekenissen 'het lachen', 'plas/ poel' maar ook 'inkeping, kerf'. De derde betekenis van 'Lache' wordt door Wahrig (1977) nauwkeuriger omschreven: 'Merkzeichen oder Harzriß an einem Baum'. 'Lache' zou met 'Harz' verband kunnen houden. Bovendien betekent het hierboven vermeldde Italiaanse 'lacrima' (traan) oorspronkelijk in het Latijn ook 'hars'.

'Hars', in de context van een droom die latent met alcohol gebruik en zijn gevolgen te maken heeft, brengt ons bij de laatste Griekse retsina wijn (harswijn), die Kraepelin in 1895 dronk. Bij terugkomst in Duitsland van een reis naar Italië en Griekenland besloot Kraepelin geheelonthouder te worden (Kraepelin, 1983, p.80).

Tot slot nog een opmerking over 'Tränen'. Voordat Kraepelin in 1895 naar Griekenland ging bezocht hij Napels en beklom de Vesuvius (Kraepelin, 1983, p.92). Men herinnere zich nu de droomtekst uit 1920 'la crima di sulpezzo' met betekenis 'Aschenkegel eines Vulkans'. 'Tranen op de vulkaan' kan staan voor de Lacrima Christi wijn, een wijn geproduceerd op de hellingen van de Vesuvius bij Ercolano, bij Napels gelegen en vroeger Resina geheten ('resina' is het Italiaanse equivalent van het Duitse 'Harz').

Deze beschouwingen over mogelijke herinneringen van Kraepelin voorafgaand aan de droom blijven echter speculatief en zijn niet essentieel voor het begrijpen van de droom. Van belang is dat 'kraipalè' het latent woord lijkt, dat 'cry-ply' verklaart. 'Kraipalè' betekent ook 'kater' en dit woord stamt van het Griekse 'katarrh', dat in droom 202 van het eerste corpus voorkomt. Daar wordt nu aandacht aan besteed.

5.3.4. Schleie-droom

tekst: Die Schleie des Katarrhs

co-tekst: Katarrh der Magenschleimhaut.

Droom no 202 stamt uit het eerste corpus en we moeten dus motiveren waarom die van Kraepelin is.

Men vergelijke de keten 'cry - ply - Blei' uit droom 176 met de aaneenschakeling 'Katarrh - Schleie' in het fictieve neologisme 'Katarrhschleie' dat equivalent is met de tekst 'Schleie des Katarrhs' uit droom no 202. Achter de combinatie 'cry-ply' gaat 'kraipalè'

schuil en dat betekent ook 'kater', waarmee weer 'Katarrh' verbonden is. Ook 'Blei' en 'Schleie' corresponderen, want net als de 'Schleie' is ook de 'Blei' een karperachtige. De dromen 202 en 176 lijken elkaars pendant.

Omdat bovendien het woorddeel 'Schleim' in droom 202 ook in de droom van 22 juni 1921 van Kraepelin voorkomt en wel in het woord 'Borkenschleim', is de 'Schleie'-droom waarschijnlijk van Kraepelin.

co-tekst: De co-tekst van droom 202 verwijst mogelijk naar alcoholisme, waardoor een 'Magenkatarrh' ontstaan kan. Dit laatste woord vinden we bijvoorbeeld in Kraepelin (1887, p.429). Het woord 'Katarrh' in de co-tekst van droom 202 is de etymologische oorsprong van het Duitse woord 'Kater'. Als de co-tekst verwijst naar alcoholmisbruik, zou dat een extra reden voor toewijzing aan Kraepelin kunnen zijn, gezien zijn afschuw van alcoholisme.

tekst: 'Schleie' in de tekst is een karperachtige, de zeelt. Nog een karperachtige zullen we in de 'pentezoo'-droom (droom no 113) tegenkomen, de 'barbus pentezona hexazona'. 'Karperachtigen' spelen een rol in Kraepelins droomwereld. De tekst 'die Schleie des Katarrhs' is een voorbeeld van een agrammaticale wending, maar is het taalkundig equivalent van een fictief neologisme 'Katarrhschleie'. Het agrammatisme is dus verklaard, wanneer het lukt het neologisme te verklaren.

Het idiosyncratische achter de correspondentie:

De associatie 'Schleim - Schleie' verbindt co-tekst en tekst op begrijpelijke wijze gezien de 'Schleie' een 'schleimige Haut' heeft. Hier is dan ook niet sprake van louter een alliteratie. Het idiosyncratische van de associatie zit in de betekenis van 'Schleie' en in de plaats (aan het eind), die het krijgt in het met de gestoorde taaluiting equivalente neologisme 'Katarrhschleie'.

'Katarrh' is via 'kater' met 'kraipalè' verbonden en een associatie bij 'Schleie' zou dan misschien 'in' of 'lin' kunnen zijn, het eind van de naam Kraepelin. Men vergelijk dit met de onder 5.3.2. gevonden combinatie 'kraipalè' + 'lein'. Uit de etymologie van 'slij', een synoniem voor 'zeelt', blijkt dat het verwant is met het Russische 'lini' (van Dale, 1999). Uiteindelijk blijkt: 'lin' is Tsjechisch en 'lini' is Russisch voor 'Schleie'. Kraepelin kende door zijn verblijf in Dorpat enig Russisch en deze taal komt in het droomcorpus meermalen voor. Wellicht heeft Kraepelin het Russische of Tsjechische woord voor de slij gekend.

Het agrammatisme en het neologisme 'Katarrh-schleie' zouden dan verwijzen naar 'kraipalè-lin(i)' en verhuld de eigenaam 'Kraepelin' weergeven.

Na de vier dromen over alcohol zullen twee dromen aan de orde worden gesteld, die al op het eerste gezicht een verwantschap vertonen. Door analyse blijkt die verwantschap op gerelateerde determinerende tendenties te berusten.

5.4. Twee dromen over een schildpad

Tweemaal in Kraepelins tweede droomkorpus komt het woord of woorddeel 'schildpad' voor in de droomcontext. In deze voorbeelden is de tekst een korte taaluiting, eenmaal 'Hamster' en eenmaal 'serre', en de droomcontext verhoudingsgewijs uitgebreid, zodat er wellicht voldoende aanknopingspunten in te vinden zijn om de tekst te begrijpen.

5.4.1. Hamster-droom

In de droom van 23 oktober 1919 denkt Kraepelin dat 'Hamster' het woord is voor een schildpadvormige wagen.

tekst: Hamster

droomcontext: ein niedriger schildkrötenformiger Wagen, auf dem die Lasten leichter fortgeschafft werden können (auf einem Seitenwege) ähnlich dem 'Leichtern', zum Abtransport von größeren Wagen.

droomcontext:

De schildpadvorm heeft betrekking op het schild. Een 'schildpadvormige wagen' zou een 'Panzerwagen' of kortweg een 'Panzer' kunnen zijn.

tekst: 'Hamster' heeft de betekenis: 'Nagetier mit großen Backentaschen zum Transport der Nahrungsvorräte', maar men kan bij 'hamster' in het naoorlogse Duitsland van 1919 ook aan 'hamsteren' denken. 'Hamstern' betekent volgens Wahrig (1977) "< in und nach den Weltkriegern> sich knapp gewordene Lebensmittel oder Bedarfsmittel verschaffen, besonders von Bauern". De associatie 'hamstern' wordt door de droomcontext van de volgende droom van 25 oktober 1919 (twee dagen later) plausibel gemaakt: 'Auswechslung von Bezugskarten'. 'Bezugskarten' oftewel 'rantsoenkaarten' waren in het naoorlogse Duitsland een dagelijkse realiteit en kunnen dus met 'hamsteren' in verband gebracht worden.

correspondentie:

Is er een associatief verband dat van 'Panzer' naar 'Hamster' leidt? Een voorlopige keten zou kunnen luiden 'Panzer - ... - hamstern - Hamster'. Daarbij hebben we ons gebaseerd op de volgende droom over 'hamstern'. Wat kunnen voorafgaande dromen ons leren om de keten te completeren? In het volgende wordt een trial-and-error analyse uitgevoerd op enkele dromen om tot een hypothese te komen, bruikbaar voor de ketenvorming.

In de voorafgaande droom correspondeert 'Wasserlampe' met een 'Lampe, mit der man auch auf dem Wasser leuchten kann'. Deze nauwelijks cryptische droom suggereert het woord 'vuurtoren'. De Franse associatie 'phare' is daarbij misschien passend, omdat in een droom van dezelfde datum (met tekst 'Kanalzone Dover') diverse Franse steden in de

droomcontext genoemd worden.

In de voorafgaande maand droomt Kraepelin de tekst "Die Ärzte haben 58 Lebern ...". Als bij 'Leber' het Griekse 'hepar' een associatie van Kraepelin is geweest, dan valt het anagram 'hepar-phare' op. Spelen anagrammen een rol? Een ander anagram van 'phare' is het Franse 'harpe' dat ook 'klauw van een hond' betekent. Het Griekse 'harpè', waarvan het Franse 'harpe' stamt, betekent 'sikkel' en 'roofvogel met sikkelklauwen'. Het is dan nog een kleine stap naar het Franse woord 'serre' (klauw van roofvogel). De 'serre'-droom zal verderop in deze paragraaf aan de orde komen en daarin is de klauw van een roofvogel relevant. Dit is een eerste aanwijzing dat anagramvorming relevant is voor het begrip van dromen voorafgaand aan de 'Hamster'-droom en misschien voor de 'Hamster'-droom zelf.

Dat 'harpe' een rol kan spelen in Kraepelins brein, blijkt als we een cognaat van 'harpe' kijken. De Harpijen, roofvogels uit de Griekse mythologie, werden door de zonen van Boreas, Calais en Zetes, verdreven. De vorm Calais lijkt op Calais en daarmee zijn we niet ver van de droomtekst 'Kanalzone Dover', op dezelfde dag als de 'Wasserlampe'-droom (die 'phare' suggereerde). 'Boreas' is een woord vermeld in een droom over Kraepelins vriend Konrad Rieger van december 1919, dus twee maanden later. Deze Rieger was geboren in Calw (dat een rol speelt in een droom van 22 december 1921) en Calw is anagram van het Engelse 'claw'. 'Calw' en 'Boreas' zijn dus niet alleen door 'Rieger' en 'droom over Rieger' verbonden maar ook door 'Calw - claw - Harpijen - Boreas' verbonden.

Op grond van het bovenstaande (een trial and error analyse) formuleren we als hypothese (niet meer dan dat), dat Franse woorden en anagrammen een rol zouden kunnen spelen in de analyse van de 'hamster'-droom.

Tussen 'hamstern' en 'Panzer' veronderstellen we nu Franse of Duitse woorden, die een vorm- en een betekenisassociatie hebben met 'hamstern' en 'Panzer'. Welke Franse of Duitse woorden passen tussen 'hamstern' en 'Panzer'? Bijvoorbeeld 'accaparer' (Frans voor 'hamsteren'). De vorm '(je) accapare' betekent '(ich) hamstere' en 'accapare' is ook anagram van 'carapace', het Franse woord voor 'Panzer'. De associatieketen luidt nu:

Panzer - carapace - accapare - hamstere - Hamster

De bovenstaande hypothese blijkt dus vruchten af te werpen. Maar waarom zijn de beschouwingen over anagrammen van 'hepar' en 'phare' relevant? Het woord 'accapare' lijkt enigszins op 'hepar' en beter op een anagram daarvan 'hpare' (een non-woord uitsluitend voor een diepgaander begrip van de droom geïntroduceerd). 'H-pare' en 'accapare' rijmen niet alleen: de letter H wordt in het Italiaans, een taal die Kraepelin goed beheerste, als 'acca' aangeduid bij spelling van woorden.

het idiosyncratische:

'Carapace' lijkt een voor Kraepelin belangrijk latent woord. De overgang van 'Panzer' naar

'carapace' zou een idiosyncratische associatie van Kraepelin kunnen zijn en de determinerende tendentie is een klankassociatie bij 'carapace'. De anagramvorming 'carapace - accapare' is te herleiden tot eerdere anagrammen. Om mogelijk 'carapace' nogmaals aan te tonen, gaan we nog een droom analyseren met het woord 'Schildkröte'.

5.4.2. Serre-droom

In de 'serre'-droom van 10 april 1921 kan voor een deel van de droomcontext een vrij dwingende interpretatie worden aangegeven, een interpretatie die mogelijk in de dagrest van Kraepelins droom heeft gezeten.

tekst: serre

droomcontext: Tier vom Aussehen eines dicken Panthers, aber harmloser Pflanzenfresser, der sich nicht wieder umdrehen kann, wenn er einmal auf dem Rücken liegt (Schildkröte) und völlig wehrlos ist. Wurde bei der Irrenanstalt Sandberg (Norwegen) gefangen.

opmerkingen vooraf:

Men kan 'serre' natuurlijk opvatten als een nieuw woord gebruikt om de voorstelling in de droomcontext mee aan te duiden dus als willekeurige klank. 'Serre' zou men dan kunnen vergelijken met een naam van een dier waarvan de etymologie onbekend is en waarbij men niet probeert het woord te verbinden met de omschrijving van het dier, maar waarbij men de benaming opvat als conventie, omdat het dier nu eenmaal een naam moet hebben. Eigenlijk zegt men dan met de Saussure dat betekenaars willekeurige klanken bij het betekende zijn. Nu is 'serre' een bestaand Frans woord en mogelijk voor Kraepelin geen willekeurige klank. Maar dan nog zou men kunnen stellen dat Kraepelin in een grillige bui 'serre' als een paralogisme gebruikt en er een eigen nieuwe betekenis aan toekent. In beide gevallen is analyse principieel zinloos.

Om aan te tonen dat 'serre' noch een willekeurige klank noch een paralogisme is, moet een zinvol verband tussen een betekenis van 'serre' en woorden uit de droomcontext ge(re)construeerd worden. We zullen laten zien dat 'serre' als Frans woord geïnterpreteerd kan worden en dat woorden uit de droomcontext naar de Franse woorden 'carapace' en 'crapaud' leiden die bepalend voor de formatie van 'serre' zijn.

structuuranalyse van de droomcontext:

Mogelijk is een uitgangspunt voor de eerste zin van de droomcontext geweest de 'Pantherschildkröte' (zie Meyers Enzyklopaedie, 1976, p.150), waarvan het schild gevlekt is als een pantervel en die daarmee uitziet als een panter. Dit uitgangspunt, mogelijk een gedachte uit Kraepelins dagrest, maakt een droomanalyse mogelijk. 'Schildkröte' is geen bijzaak zoals gesuggereerd wordt doordat Kraepelin dit woord tussen haakjes schrijft. De dikte van de panter kan samenhangen met de 'Pantherschildkröte', een forse schildpad. Het 'harmlose' en 'wehrlose' van de schildpad is een karakterisering van de schildpad op zijn rug. 'Panther' is dan ook in de eerste plaats met het schild geassocieerd. Het aspect

'roofdier' speelt in de droom slechts zijdelings een rol.

De tweede zin van de droomcontext luidt 'wurde bei der Irrenanstalt Sandberg (Norwegen) gefangen'. Met 'Irrenanstalt Sandberg (Norwegen)' wordt waarschijnlijk Gaustad Asyl bedoeld, het bekende psychiatrische ziekenhuis te Oslo. Ole Sandberg was directeur van dit ziekenhuis en behandelde onder meer in 1877-1878 de bekende schrijfster Amalie Skram, wier naam Kraepelin op pagina 113 van de *Lebenserinnerungen* vermeldt. Gaustad werd in 1887 door Kraepelin (1983, p.57) bezocht tijdens een reis door Scandinavië, maar de naam Sandberg komt niet voor in Kraepelins autobiografie. De tweede zin geeft aan waar de panterschildpad in de droom werd aangetroffen, maar lijkt een bijzin, die misschien niet relevant is voor de verklaring van 'serre'.

de tekst:

'Serre' kan een leenwoord zijn, afgeleid van een Frans woord. Het Franse woord 'serre' heeft diverse betekenissen: klauw (van roofvogels), persing (van druiven), serre (broeikas), klem. 'Serre' is ook de naam van een riviertje in Frankrijk, een stadje in Zuid-Italië, een distrikt in Opper-Egypte en wellicht zijn er nog meer betekenissen van 'serre'.

correspondentie:

Men zou nu bij elk van de betekenissen een woord in de droomcontext kunnen zoeken dat er enigszins bij lijkt te passen b.v. bij 'klauw van roofvogel' het woord 'Panther', bij 'broeikas' het woord 'Pflanzenfresser'. Maar dan zijn we met een 'trial and error' methode bezig, terwijl we zoeken naar een correspondentie die voor Kraepelin relevant zou kunnen zijn. Bij 'serre' vinden we geen associatie in het droomcorpus maar ook niet bij 'Pantherschildkröte'. We gaan nu 'Pantherschildkröte' als een rebus opvatten en via woorddelen van 'Pantherschildkröte' hopen we een correspondentie te vinden met een van de betekenissen van 'serre'. Het zoekcriterium luidt dus: opsplitsing in elementen.

Het woorddeel 'Schildkröte' van 'Pantherschildkröte' komt in de droom van 1919 voor in de wending 'schildkrötenformiger Wagen', waarbij het gaat om de vorm van de schildpad die door het schild bepaald wordt en waarbij we aan 'Panzerwagen' en 'Panzer' kunnen denken.

Nu de kleinere woorddelen 'Panther' en 'Schild'. De schildpad ligt op zijn rug ofwel op zijn schild. Daarmee wordt het aspect 'Schild' van 'Schildkröte' benadrukt. Het Duits woord voor schild van een schildpad is 'Panzer' en door een minimale klankverandering gaat het Duitse 'Panther' in het Duitse 'Panzer' over. Het woord 'Panzer', dat zich op de grens van het latente en manifeste lijkt te bevinden, komt nu manifest voor in een eerdere droom van Kraepelin van 4 maart 1921, een maand voor de 'serre'-droom. Omdat het woord 'Panzer' een ons nog onbekende voor Kraepelin interessante associatie in zich bergen kan, lijkt het zinvol de associatie 'Panzer' bij 'Panther' en 'Schild' aan te houden.

Doordat 'Panther' en 'Schild' met 'Panzer' geassocieerd zijn en daardoor sterk verbonden zijn, wordt het derde woorddeel 'Kröte' als het ware afgesplitst van 'Pantherschildkröte'. Kan er een associatie bij 'Kröte' gevonden worden, die voor Kraepelin

relevant zou kunnen zijn? Als we zoeken naar woorden in het droomcorpus die met 'Kröte' geassocieerd lijken, vinden we in een droom van 20 juni 1923 het woord 'Kroten'. 'Krote' is een zelden gebruikte vorm voor het woord 'Kröte'.

De Dingkroten-droom

Uit de droom van 1923 kan een voor de 'serre'-droom relevante associatie volgen. De tekst van deze hieronder kort te analyseren droom is een neologisme, doch uit de structuur van de tekst en de co-tekst is een associatie bij elk van de morfemen in het neologisme af te leiden. Tekst en co-tekst luiden:

tekst: Dingkroten

co-tekst: Haken an der Wand zur Befestigung von Leinen

De co-tekst heeft de structuur 'Haken zum Befestigen', de tekst is synoniem met 'Kroten zum Dingen'. Ook al begrijpen we niet wat deze laatste uitdrukking mag betekenen, ze is in taalkundige zin equivalent met 'Dingkroten', zoals 'Haus zum Parken' equivalent is met 'Parkhaus'. 'Dingen' is inderdaad een Duits werkwoord dat vroeger 'vertraglich festsetzen' betekende en tegenwoordig nog in de samenstelling 'Dingfest' (gevangen) voorkomt. 'Dingen' correspondeert dus met 'Befestigen' en dientengevolge 'Kroten' met 'Haken'. Uit de droom van 1923 volgt dus een voorlopig voor ons onbegrijpelijke associatie 'Kroten - Haken' die Kraepelin maakt. Nu keren we terug naar de 'serre'-droom.

De hypothetische associatie 'Kröte - Kroten - Haken' levert nu vanuit het derde woorddeel 'Kröte' van 'Pantherschildkröte' zicht op de betekenis van 'serre'. Een 'Haken' lijkt namelijk op een klauw, zodat 'klauw van roofvogel' de betekenis kan zijn van 'serre' in de 'serre'-droom. Uit de vele betekenissen van 'serre' wordt de genoemde nu gekozen en verder onderzocht. Een eerste correspondentie tussen droomcontext en tekst is gevonden en een keten luidt: Kröte - Kroten - Haken - (klauw) - serre.

Belangrijk in het betoog is nu volgende overweging: als 'Pantherschildkröte' de droomcontext kernachtig samenvat en als het aspect 'klauw' van 'serre' correspondeert met het aspect 'Kröte' van 'Pantherschildkröte' dan zal het andere aspect 'roofvogel' van 'serre' met de aspecten 'Panther' en 'Schild' van 'Pantherschildkröte' corresponderen. Omdat 'Panther' en 'Schild' naar 'Panzer' leiden, kan de laatste correspondentie tot een correspondentie van 'serre' en 'Panzer' teruggebracht worden.

Het onderzoek heeft geleid naar een hypothese betreffende de betekenis van 'serre' en naar twee correspondenties: van 'Kröte' en 'serre' en van 'Panzer' en 'serre'. 'Serre' is geen leenwoord gebleken maar een Frans woord. De vraag is nu of er goed passende ketens zijn bij de corresponderende eindpunten. We zullen nu een keten voor 'Panzer ... - (roofvogel) serre' trachten te construeren en vervolgens de al bekende keten voor 'Kröte ... - (klauw) serre' nogmaals bestuderen.

een keten voor 'Panzer - serre'

Om een keten te vinden hanteren we het zoekcriterium: taalwisseling. Als via dit criterium een oplossing wordt gevonden en de droomanalyse voortgezet kan worden, bewijst dit criterium zichzelf. Omdat 'serre' een Frans woord is, zou in de keten 'Panzer - ... - serre' een omslag van Duitse naar Franse woorden hebben kunnen plaatsvinden. We gaan ervan uit dat alleen de Duitse en Franse taal een rol spelen en kijken naar een mogelijke taalwisseling. Omdat hier het aspect 'roofvogel' van 'serre' centraal staat, hebben we twee mogelijkheden voor een betekenisassociatie bij 'serre' namelijk 'Raubvogel' of 'rapace' (Frans voor 'roofvogel'). 'Panzer - ... - Raubvogel - serre' leidt naar een hypothetische verbinding 'Panzer - Panther - Raubtier - Raubvogel - serre'. Maar de twee associaties in de deelketen 'Panther - Raubtier - Raubvogel' zijn zwak.

We proberen de alternatieve verbinding 'Panzer - ... - rapace - serre'. Tussen het Duitse 'Panzer' en het Franse 'rapace' moet een taalwisseling plaatsvinden. Twee mogelijkheden doen zich voor: een Duitse associatie bij 'rapace' of een Franse associatie bij 'Panzer': dus 'Panzer - ... - Raubvogel - rapace' of 'Panzer - carapace - ... - rapace'. Het eerste alternatief leidt naar de voorheen afgewezen associaties, het tweede alternatief geeft een 'Aha-Erlebnis'. Het Franse woord 'carapace' voor het Duitse 'Panzer' rijmt met 'rapace'. Rijmwoorden op 'pace' zijn zeldzaam in het Frans: op 'rapace' rijmt ook nog 'espace' maar die rijm is geringer en hier irrelevant. Het is dus gelukt een eerste keten tussen co-tekst en tekst te vinden:

Panther/schild - Panzer - carapace - rapace (roofvogel) - serre.

Alhoewel het lijkt alsof de keten drie onbekende tussentermen bevat, zijn in feite maar twee woorden geconstrueerd, omdat 'Panzer' een vrij zekere associatie was uit een droom van één maand voor de 'serre'-droom. Verder wisten we al dat we vanuit 'serre' gezien naar het aspect 'roofvogel' moesten kijken en ook de vereiste taalwisseling verschaft informatie voor de ketenconstructie. Het moeilijke probleem om twee tussentermen te vinden kon daarom hier toch worden opgelost.

Niet alleen het eindresultaat van de keten, het tekstwoord 'serre', is Frans doch ook 'carapace' en 'rapace'. Vanuit de droomcontext gezien spelen Franse associaties direct een rol, een zeker niet voor de hand liggend resultaat, omdat a-priori een keten ook uit Duitse woorden gevolgd door het Franse 'serre' had kunnen bestaan. Mogelijk zijn de Franse woorden in de keten de reden voor een Frans tekstwoord 'serre'.

De keten 'Kröte - Kroten - Haken - klauw - serre' wordt nu opnieuw aan de orde gesteld, omdat de associatie 'Kroten - Haken' die Kraepelin in 1923 maakt, onduidelijk is. Mogelijk kan deze keten getransformeerd worden in een meer begrijpelijke keten, die de associatie 'Kroten - Haken' verheldert.

een keten voor 'Kröte - serre'

De keten moet naar het aspect 'klauw' van 'serre' leiden. Bij 'Kröte' zoeken we naar een voor Kraepelin mogelijk relevante associatie, naast het al eerder genoemde 'Kroten'.

Daarbij moeten we ook taalwisseling in het oog houden, speciaal natuurlijk een Franse associatie, gezien de Franse betekenis van 'serre'.

'Kröte' luidt nu in het Frans 'crapaud'. Dit Franse woord is mogelijk van belang omdat 'crapaud' als tekst in het eerste droomcorpus voorkomt. In droom no 79 hoort bij 'crapaud' de co-tekst 'kleines elendes Wichtchen' en de dromer noteert erbij dat het 'Französisch' is. De uitleg is ook volkomen begrijpelijk omdat in het Frans 'crapaud' ook synoniem is van 'gamin' (kwajongen). Het is niet duidelijk of droom 79 van Kraepelin is, doch Kraepelin heeft de droom in 1906 in het corpus opgenomen. Misschien heeft Kraepelin toen de gebruikelijke betekenis 'Kröte' van 'crapaud' opgezocht.

Een provisorische keten luidt nu 'Kröte - crapaud - ... - haak - klauw - serre'. Om de ontbrekende tussentermen te vinden, gaan we gebruik maken van het zoekcriterium: etymologische analyse van woorden. In een hedendaags Frans woordenboek (zie Lexis, 1975) is te vinden, dat 'crapaud' is ontstaan uit het Germaanse 'krappa', dat 'haak' betekent en 'haak' en 'crapaud' zijn dus indirect geassocieerd.

Maar ook al werd op Kraepelins middelbare school overdreven veel aandacht aan 'philologische Nichtigkeiten' besteed (Kraepelin, 1983, p.1) willen we niet veronderstellen dat Kraepelin ooit de etymologie van het Franse 'crapaud' heeft gezien. De klank van het Germaanse 'krappa', dat in de etymologie van 'crapaud' is genoemd en 'haak' betekent, is niet verdwenen in de Duitse taal maar komt nog voor in het Duitse 'Krapfen', dat in de negentiende eeuw nog 'Haken' betekende. Etymologisch is 'Krapfen' gerelateerd aan het oudhoogduitse 'Krapfo' dat 'Haken, Kralle, Klaue' betekent en deze etymologie was al in 1894 bekend (Kluge, 1894) en is ook in hedendaagse standaard woordenboeken (zie Wahrig, 1977) nog opgenomen. De voorheen veronderstelde verbinding van 'klauw' met 'haak' op grond van de gelijkenis van de visuele voorstellingen manifesteert zich in het woord 'Krapfo'. Daarnaast zijn de woorden 'Krapfo' en 'crapaud' niet alleen betekenisvol verbonden, ze allitereren en rijmen ook.

Twee ketens zijn nu gevormd

Pantherschild - Panzer - carapace - rapace - serre

Kröte - crapaud - Krapfo/Krapfen - serre

Een artefact?

Het aantal stappen in de hier gepresenteerde ketens is niet excessief en de tussentermen sluiten goed aan.

Dat een van de ketens via de 'dingkroten'-droom werd afgeleid maakt het erg onwaarschijnlijk dat die keten een artefact is. Bovendien volgden de corresponderende eindpunten van de andere keten noodzakelijk uit de ene keten: waarom zou een artefact-keten naar een andere precies passende keten leiden? De twee ketens zelf geven een verklaring voor het Franse eindresultaat 'serre' (klauw van roofvogel), omdat de eerste tussentermen, geassocieerd aan de woorden 'Schild' en 'Kröte', de Franse woorden 'carapace' en 'crapaud' zijn en de Franse taal daardoor blijft doorwerken. Belangrijk is nog

op te merken dat als het Franse 'griffe' (klauw van vleesetend dier) in plaats van 'serre' (klauw van roofvogel) in de tekst had gestaan, de gepresenteerde oplossing niet was gevonden. Dan was de tussenterm 'rapace' en ook 'carapace' waarschijnlijk niet gevonden. De oplossing is dus gevoelig voor minieme wijzigingen in de tekst en dat is vereist voor een oplossing die op precisie gebaseerd is.

Aangezien 'serre' vier betekenissen heeft zou men nog naar de alternatieve betekenissen kunnen kijken. Wanneer in een droom eenmaal 'serre' gegenereerd is op basis van 'Pantherschildkröte', kan men men zich voorstellen dat 'serre' in de betekenis 'plantenkas' vervolgens het opduiken van een woord 'Pflanzenfresser' in de droomcontext heeft bevorderd. 'Pflanzenfresser' zou dan in tweede instantie ontstaan kunnen zijn onder invloed van 'serre', terwijl 'serre' uit 'Pantherschildkröte' ontstaan is.

Maar wanneer men als alternatief voor de hier gepresenteerde ketens zou aanvoeren dat uit 'Pflanzenfresser' en 'Schildkröte' in de droomcontext een woord 'Pflanzenschild' en dan 'Pflanzenhaus' en dus 'serre' zou volgen, dan vat men het woord 'Panther' in de droomcontext als puur toevallig op en men gebruikt dan niet de structuur van de droomcontext. Bovendien is dan onduidelijk waarom juist 'Pflanzenfresser' en 'Schildkröte' de relevante woorden van de co-tekst zouden zijn.

De gepresenteerde oplossing (de twee ketens) is gevonden op grond van de toepassing van de methode uit hoofdstuk 3. Zijn het de ketens die in Kraepelins brein de productie van 'serre' tijdens de droom veroorzaakte? Wellicht heeft in werkelijkheid een ons onbekend verband in Kraepelins hoofd meegespeeld, waar-door een nog kortere keten tussen droomcontext en tekst kan hebben bestaan. De tweede zin van de droomcontext is niet essentieel gebleken voor de ketenvorming, maar als een interpretatie van de tweede zin beschikbaar was, zouden de ketens er misschien anders uit zien. De twee ketens vormen dus het nog niet gefalsificeerde model voor deze droom.

het idiosyncratische:

We vroegen ons af waarom een Frans woord optrad in de droom, een vraag die Kraepelin bij geen enkele van zijn dromen heeft gesteld, ofschoon er vaak buitenlandse woorden in optreden. Deze essentiële vraag kon herleid worden tot transformatie van woorden uit de droomcontext in Franse woorden. De woorden 'carapace' en 'crapaud' zijn idiosyncratisch voor Kraepelin en de determinerende tendentie is een klankassociatie bij die woorden, dus een woord met de beginklanken 'k', 'r' en 'p'.

'Serre', een Frans woord, lijkt het resultaat van een essentieel aspect van de ketens: de twee Franse woorden 'crapaud' en 'carapace'. De stap van 'carapace' naar 'rapace' is enerzijds door rijm bepaald, anderzijds wordt weer aangesloten bij het concept 'roofdier' dat door 'Panther' geïnduceerd wordt. Merk op dat een associatie 'roofdier - roofvogel' op zich onvoldoende werd geacht voor een stap in een keten maar wel bij een al gegeven 'carapace' de associatie 'rapace' mede kan bepalen.

Daarmee kunnen de analyses rond de schildpad-dromen afgesloten worden en formuleren we nu een vermoeden.

Een vermoeden

Na de analyse van de eerste acht dromen kunnen we een vermoeden opperen. Het Egyptische *ka* in de 'vi,tafalk'-droom bracht ons bij de naam als een van de aspecten van de persoonlijkheid naast de *ka* ('ka' is de klank van de beginletter K van de naam Kraepelin). In de 'Milz'-droom waren 'Kröpelin' en 'Kraepelin' tussentermen in de keten en een klankassociatie bij 'Kröpelin' (natuurlijk 'Kraepelin') vormde de determinerende tendentie. 'Kraipalè' en het ermee samenhangende Engelse 'crapulent' in de 'Blei'-droom suggereren duidelijk een vormovereenkomst tussen deze latente woorden en de naam Kraepelin. In de 'Schleie'-droom werden we met het laatste deel 'lin' van de naam Kraepelin geconfronteerd. In de 'hamster'-droom bleek 'carapace' een belangrijke tussenterm, in de 'serre'-droom bleken 'crapaud', 'carapace' en 'Krapfen' tussentermen te zijn, woorden waarvan de eerste drie medeklinkers hetzelfde klinken als die van 'Kraepelin'.

Kraepelin (1983, p.80) zegt over zijn naam in samenhang met zijn strijd tegen het alcoholisme: "Ich habe keine Zweifel, daß meine gesamte wissenschaftliche Tätigkeit meinen Namen nicht soweit bekannt gemacht hat als die einfache Tatsache, daß Ich keine geistige Getränke zu mir nahm". Volgens Emil is aan de naam Kraepelin dus 'keine Geistige Getränke' verbonden, terwijl een associatie 'kraipalè' bij Kraepelin het tegendeel aangeeft. Is de associatie 'Kraepelin - kraipalè' niet een associatie die Kraepelin zijn vader toedichtte? Misschien kan uit deze associatie het al te gedrevene van Kraepelins strijd tegen het alcoholmisbruik begrepen worden, een strijd die Kolle (1970, p.175) een "maßloser und fanatischer Kampf" noemt.

We refereren nog eens aan Shakespeare's stuk waar Kraepelin zo om moest lachen. De beroemde gevleugelde woorden die Julia uitspreekt, *What's in a name? That which we call a rose By any name would smell as sweet*, geven aan dat de naam geen betekenis heeft. Maar geldt dat in de droom ook? De naam Kraepelin kreeg Emil van zijn vader, die behalve uit Reuter ook uit Shakespeare voorlas. Als dus in droom 176 het lachen in 1890 om een slecht opgevoerd stuk van Shakespeare meespeelde, dan lachte Emil wellicht om (de slechte kanten van) zijn vader.

Kraepelins belangstelling voor zijn naam en afstamming blijkt uit de *Ahnenreise* naar zijn geboortestreek Mecklenburg, die hij tijdens de eerste wereldoorlog in 1915 met zijn jongste dochter Hanna maakte (Kraepelin 1983, p.195-201) en aan deze *Ahnenreise* wordt gerefereerd door Kraepelin in de eerste alinea van *Persönliches* (Burgmair et al., 2000). De naam Kraepelin speelt dus een belangrijke rol in Kraepelins leven, misschien ook in zijn dromen.

In het volgende zal de hypothese, dat de eigennaam Kraepelin een mogelijke sleutel tot begrip van de gestoorde taaluitingen is, verder worden onderbouwd.

5.5. (Dementia) praecox

In de voorgaande analyses is reeds eenmaal een neologisme onderzocht: 'dipseliger Schwips', dat als versmelting van de klank 'dips' (van 'dipsomanie') en het woord 'seliger' (bij 'selig' en 'Vater seliger') werd beschouwd. Deze opsplitsing kon gemaakt worden omdat 'dispomanie' (Trunksucht) en 'selig' (leicht berauscht) corresponderen met het woord 'Rausch' in de co-tekst.

Wanneer we ons nu vaker wagen aan neologismen zullen we eerst die neologismen kiezen die er a-priori eenvoudig uitzien. De eerste vraag bij een neologisme is welke woorden versmolten zijn in het neologisme en waarom juist deze woorden versmolten zijn. Als Kraepelin die opsplitsing zelf geeft, lijkt zo'n neologisme op het eerste gezicht eenvoudig analyseerbaar, want uitsluitend de vraag naar de reden voor de versmelting blijft over. Een half jaar voor zijn overlijden komt een eenvoudig neologisme 'Rührochs' voor in een droom van Kraepelin (Heynick, 1993, p.204). De betekenis daarvan blijkt 'praecox' te zijn.

Slechts een keer (in 1912) komt in Kraepelins dromen 'dementia praecox' manifest voor. We onderzoeken welke associaties daaraan verbonden zijn en kunnen dan verder teruggaan in de tijd naar een droom van omstreeks 1905, waarin een neologisme voorkomt, dat ook door 'praecox' verklaard wordt.

5.5.1. Rührochs-droom

tekst: Rührochs gibt es nicht mehr (in einer Wirtschaft)

droomcontext: Spiegeleier (Rührei, Ochsenaugen)

droomcontext: De droom is van tweede paasdag (5 april) 1926 en gaat oppervlakkig gezien over het bereiden van gerechten met eieren in de paastijd, de tijd van de paaseieren. Een nadere analyse maakt echter een dieptestructuur duidelijk. Kraepelin zelf geeft alleen aan dat het neologisme 'Rührochs' uit de twee woorden 'Rührei' en 'Ochsenaugen', een synoniem van 'Spiegeleier', is opgebouwd.

tekst analyse:

Volgende vragen dringen zich op:

1. waarom fuseren de woorden 'Rührei' en 'Ochsenaugen' tot een neologisme en niet bijvoorbeeld 'Rührei' en het synonieme 'Spiegeleier' tot het neologisme 'Rührspiegel'? Blijkbaar zijn de klanken in 'Ochsenaugen' van belang en niet zozeer de betekenis 'Spiegeleier'.
2. waarom fuseren de twee woorden niet tot 'Rührauge'? 'Ei' en 'Auge' kunnen door het Engelse 'eye' verbonden worden en de link 'Ei - Auge' zou een reden voor fusie van 'Rührei' en 'Ochsenauge' kunnen zijn, maar dan zou ook 'Rührauge' als neologisme kunnen ontstaan. De klank 'ochs' is blijkbaar van belang.
3. waarom ontstaat het neologisme 'Rührochs' en niet 'Rührochsen'? Wellicht is de klank

'ochs' belangrijker dan 'ochsen'. Maar waarom is dat?

Compact kunnen we de vragen samenvatten als volgt: wat zou de reden kunnen zijn voor de fusie van 'Rührei' en 'Ochsenaue' en waarom is de klank 'ochs' van belang?

Wellicht zit er in de woorden een gemeenschappelijk aspect dat tot de fusie bijdraagt en we zoeken daarom naar een term, die het midden houdt tussen 'Rührei' en 'Ochsenaugen'. Deze term zou het neologisme 'Rührochs' begrijpelijk kunnen maken. 'Rührei' heeft slechts een betekenis, 'Ochsenaue' heeft een tweede culinaire betekenis: 'mit einer Aprikose belegtes rundes Gebäck' (Wahrig, 1977). Door hiermee door te gaan en niet met de betekenis 'Spiegeleier', wordt aan het onder 1. genoemde probleem tegemoet gekomen: het gaat niet om de betekenis 'spiegelei'. 'Aprikose' is een associatie bij 'Ochsenaugen', maar nu blijkt 'Aprikose' van het Latijnse 'praecocium', ofwel 'das Frühreife' te stammen. 'Frühreif' op zijn beurt bevat het woord 'Rührei' tussen de twee f's. 'Ochsenaue' blijkt dus met 'Rührei' via volgende keten verbonden: Ochsenaue - Aprikose - praecocium - frühreif - Rührei. Omdat 'praecocium' met het Latijnse 'praecox' cognaat is, kan men de keten ook schrijven als 'Ochsenaue - Aprikose - praecox - frühreif - Rührei'. De middelste term van de keten bevat een woord dat rijmt op het neologisme 'Rührochs'. Daarmee is een 'vertaling' van het neologisme gevonden. De determinerende tendentie lijkt in 'praecox' te zitten.

Hoe kan men zich nu het ontstaan van de droom voorstellen? Omdat het vinden van 'Rührei' in 'frühreif' gemakkelijk is, zou 'frühreif' wel eens eerder dan 'Rührei' in Kraepelins brein hebben kunnen zitten en wellicht nog eerder het woord 'praecox', een voor Kraepelin welbekende term. Dus zou 'praecox 6 frühreif 6 Rührei' de productiesequentie kunnen zijn.

Een vertaling van de tekst luidt nu 'praecox gibt es nicht mehr', een korte aanduiding van 'Dementia praecox gibt es nicht mehr'. Tegen 1926 was de term 'dementia praecox' gedeels door 'schizophrenie' vervangen. Op grond van de bezwaren tegen de term 'dementia praecox' stelde Bleuler in 1908 voor de term 'schizophrenie' te gebruiken. De term vond snel ingang. Men vermoedt teleurstelling bij Kraepelin dat het door hem gedefinieerde ziektebeeld een in 1926 door velen geaccepteerde nieuwe naam droeg.

De rijm 'Rührochs - praecox' leidt naar een splitsing 'praec-ox'. De eerste klanken in 'praec' komen ook in de naam Kraepelin voor. Aldus ontstaat het vermoeden dat de ziektebenaming 'dementia praecox' door Kraepelin wellicht ook gekozen is om de associaties met de eigenaam.

5.5.2. Melanchstion-droom

In het tweede droomcorpus komt een keer 'dementia praecox' manifest voor en wel in de droom van augustus 1912. De droom wordt slechts geanalyseerd met het oog op de vraag, welke associaties verbonden zijn aan 'praecox'. Er worden geen correspondenties van tekst en droomcontext gezocht.

Tekst: Amerikanische Psychiaterversammlung in Melanchston

droomcontext: Tagesordnung [van de bijeenkomst]: ist ein Villenbesitzer glücklich 1915: München: dementia praecox.

De datum van de droom in augustus is onbekend. Van 31.7 tot 28.9, dus ook de hele maand augustus, verbleef Kraepelin in Suna te Italië (Burgmair & alt, 2000, 173). Op dinsdag 13 augustus 1912 schreef Kraepelin vanuit de Villa Buon Rimedio in Suna aan Wilhelm Wundt: "es ist der grosse Schmerz meines Lebens, dass es mir nicht vergönnt gewesen ist, auf den Wegen weiter zu wandern, die ich seinerzeit unter Ihre Führung einzuschlagen gedachte" (Steinberg, 2002, p.108-110). In 1882 trok Kraepelin naar Leipzig om onder Flehsig te werken maar vooral om in de buurt van Wundt te verblijven. Kraepelin moest uiteindelijk de psychologie laten varen om zijn brood te verdienen met de psychiatrie. Welk een symboliek om op de 13e te schrijven aan Wundt over de 'Schmerz meines Lebens'. Is de droom van augustus 1912 tijdens het verblijf in de villa nu ook van de dertiende, gezien de twijfel aan het geluk?

droomcontext: 'Villa' komt voor in een latere droom van 20 april 1921: "Ja, das ware mir ganz recht ohne Villa". Heeft de villa in Italië niet het geluk gebracht, waarop oorspronkelijk wellicht gehoopt werd? Het woord 'glücklich' komt eerder voor in de tweede van de vier dromen die in mei 1908 de start van het tweede corpus markeren. Het gaat dan om een 'glückliche Neubildung'. In mei 1908 bestonden al plannen voor de bouw van de villa maar deze werden pas later uitgevoerd. Zou de terugblik naar 1908 relevant kunnen zijn voor het begrip van de droom?

In verband met 'dementia praecox' in de droomcontext en de geplande villabouw in het voorjaar van 1908 kan men wijzen op de introductie 25 april 1908 van de term 'schizofrenie' door Bleuler op de jaarvergadering van de Duitse vereniging voor psychiatrie te Berlijn (de Ridder & Corveleyn, 1992, p.251). Is deze introductie eind april 1908 ook een aanleiding om weer verhevigd te gaan dromen, zoals de aanvangsdatum van het tweede corpus, mei 1908, lijkt aan te geven?

tekst: In augustus/september 1908 maakte Kraepelin een reis naar de USA en bezocht onder andere Boston. 'Melanchston' allitereert met 'melancholie' en 'Melanchthon' rijmt o.a. op de naam van Amerikaanse stad Boston, maar ook op de naam Clouston. Sir Thomas Clouston introduceerde in 1888 een ziektebeeld 'secondary dementia of adolescence' dat grote overeenkomst met 'dementia praecox' vertoont (zie ook Kraepelin, 1983, p.157). 'Psychiaterversammlung' komt later in een droom van januari 1924 nogmaals voor: een persoon in Emils droom (is het Emil zelf?) windt zich erg op over Bleuler.

De vermelding van 'dementia praecox' in een droom van 1912 lijkt een herinnering aan 1908 in te houden. April 1908 werd het concept 'dementia praecox' voor het eerst door Bleuler bekritiseerd. Augustus 1912 is Kraepelin bezig met deel III van de achtste editie

van het leerboek Psychiatrie. Dit deel begint met de uitgebreide bespreking van de dementia praecox en Kraepelin moet zich ook uiten over de nieuwe naam 'schizofrenie' en stelt daarbij dat je het ziektebeeld verschillende namen zou kunnen geven en dat misschien nog wel het beste een nietszeggende naam is, zolang het wezen van de ziekte nog twijfelachtig is.

Na de analyse van een droom uit 1926 en een uit 1912 onderzoeken we nu een droom van vermoedelijk 1905, waarin 'praecox' weer latent woord en determinerende tendentie is. In de analyse van deze droom is het Chinees-Japanse woord 'kyo' voor 'abrikoos' relevant. Dit blijkt door een weggevallen letter K in een taaluiting te analyseren.

5.5.3. Gingobi-droom

Droom 255 uit het eerste corpus hoort tot de derde hoofdgroep 'Denkstörungen'. Er komt een zogenaamde metaforische paralogie in voor, dat wil zeggen een abstracte gedachte (hier 'voordeel trekken van') wordt weergegeven door een meer concrete (hier 'plukken van vruchten'). Tekst en co-tekst vertonen een parallel lopende structuur en dat vergemakkelijkt de analyse enigszins.

tekst: Der Gingobi kann das G nicht vorpflücken

co-tekst: Der Giaur (Fremde) kann sein Vorteil nicht wahrnehmen.

commentaar: Die seltsame Neubildung 'Gingobi' ist einerseits ein Anklang an 'Giaur', dem etwa der Sinn entspricht; andererseits aber spielt hier die durch die Vorstellung des Fremden und fremdartigen angeregte Assoziation des japanischen 'Gingkobaumes' [merk op de verschrijving 'gingko' in plaats van 'ginkgo'] hinein, die der Neubildung die Form gegeben und wohl auch noch den Ausdruck 'vorpflücken' beeinflusst hat. Dieser letzte dürfte somit eine Verschiebung der Vorstellung 'sein Vorteil wahrnehmen' im Sinne der Nebenassoziation des Baumes bedeuten. Das 'G' ist wohl als Nachklang von 'Gingobi' auf zu fassen, gestattet sonst keine weitere Deutung. Auch hier ist die Bevorzugung der sinnlichen Darstellungsweise nicht zu verkennen.

Vragen die allereerst beantwoord moeten worden zijn de volgende. Is de droom van Kraepelin? Welk voordeel zou bedoeld zijn in de droom en welke vruchten worden niet geplukt? Wat voor betekenis hebben de vreemde woorden 'giaur' en 'gingobi' in co-tekst en tekst?

Wie is de dromer?

Het lange commentaar suggereert al dat de droom van Kraepelin zelf stamt. De verbindingen met woon- en werkadres, die hieronder aangetoond worden, vormen een eerste aanwijzing dat de droom van Kraepelin stamt en wel uit de periode 1903-1906 van diens verblijf te München.

In het commentaar wordt aan de ginkgo (biloba) als bron voor het neologisme

'Gingobi' gerefereerd. Deze boom wordt ook 'Japanischer *Nußbaum*' genoemd. Het adres van de psychiatrische kliniek, waar Kraepelin vanaf 1903 werkte, luidt *Nußbaumstraße* no 7 te München. De ginkgo wordt ook wel 'Goethebaum' genoemd, naar een gedicht met de titel 'gingo biloba' van Goethe over deze boom. Kraepelin had zijn dienstwoning in de zijvleugel van de kliniek op het adres *Goethe-strasse* 55, een zijstraat van de *Nussbaumstrasse* (van Bakel, 2000, p.170).

Kraepelin betrok de dienstwoning aan de Goethestrasse op 7 november 1904. Op grond van de associatie 'Goethe' zou men bij de datering aan de periode 1904-1906 (jaar van publicatie van de monografie over dromen) kunnen denken.

Praecox in ginkgo

De naam van de boom lijkt van belang is en niet slechts dat hij exotisch ('Fremd') is. Is ook de letterlijke vrucht van de boom van belang? Men kan zich afvragen, waarom Kraepelin Goethe volgt, wiens gedicht de titel 'gingo biloba' draagt, en de K weglaat in 'gingobi'. We willen niet volstaan met een verwijzing naar een identificatie met Goethe, want menig Duitser wil zich met Goethe identificeren. Waarom zou precies Kraepelin de verschrijving hebben overgenomen? We zoeken naar het idiosyncratische daarachter.

Omdat Kraepelin in het commentaar van een 'Japanischer Baum' spreekt, zou men de Chinees-Japanse origine van het woord 'ginkgo' kunnen bestuderen om de betekenis te achterhalen van de verdwenen letter K, die wel in de verschrijving 'gingko' in het commentaar aangetroffen wordt. Natuurlijk dient men zich af te vragen of Kraepelin bekend was met de etymologie van 'ginkgo'. De bijzondere voorliefde voor planten en bomen blijkt al in de vroege jeugd van Kraepelin (Burgmair et al., 2002, p.35,40,41). Mogelijk ook heeft Kraepelin de etymologie vernomen van Shuzo Kure, een Japanner uit Kyoto die in Heidelberg onderzoek kwam doen in de periode 1897-1900, toen Kure Duitsland en Oostenrijk bezocht (Kraepelin, 1983, p.77).

'Ginkgo' is via het Japans uit de Chinese klanken 'gin kyo' afgeleid. Wahrig (1977) geeft de verklaring 'Goldfruchtbaum', Leathart (1979) geeft de vertaling 'zilveren vrucht', maar meestal wordt de vertaling 'zilver abrikoos' gegeven, waarbij 'gin'='zilver' en 'kyo'='abrikoos' (zie Marzell, 1977; Encyclopaedia Britannica, 1992; van Dale, 1999). Als de K van 'ginkgo' in het neologisme 'gingobi' ontbreekt, dan ontbreekt de beginletter van 'kyo', dat dus 'abrikoos' en eventueel 'vrucht' betekent.

Nu de verdwenen letter K waarschijnlijk voor de 'abrikoos' staat, merkt men op dat 'abrikoos' stamt van het Latijnse 'praecox', waarbij men natuurlijk weer aan 'dementia praecox' denkt. Te Heidelberg stelde Kraepelin de beroemde dichotomie van de psychosen op: dementia praecox en 'manisch-depressievers Irresein'. In die tijd is ook Shuzo Kure in Heidelberg geweest zijn en hij kan Kraepelin over de zilveren abrikoos 'ginkgo' verteld hebben.

Op grond van het voorgaande stamt de droom vrijwel zeker van Kraepelin zelf en de droomtekst lijkt te zeggen: de vruchten (van het werk in Heidelberg) kunnen door de

Gingobi (Kraepelin in München) niet geplukt worden. Verderop zal nog op een bijzondere betekenis van Goethe's gedicht voor Kraepelin worden ingegaan.

co-tekst analyse:

'Der Giaur' is de titel van het gelijknamige gedicht van George Byron uit 1813, 'the Giaour'. Kraepelin schreef zelf gedichten en zou met de titel en globale inhoud van Byrons beroemde gedicht bekend kunnen zijn. De 'Giaur' uit Byrons gedicht was een vreemde in Turks bezet gebied: daarvandaan misschien de toevoeging 'Fremde' aan 'Giaur' in de co-tekst.

In de co-tekst is verder sprake van 'ein Vorteil'. Alvast vooruitlopend op het volgende, zouden we hier kunnen denken aan de uitdrukking 'ein Prae jemanden gegenüber haben' (een pre, een voordeel hebben). Aan het eind van de analyse zal betoogd worden dat de vreemde Giaur Kraepelin zelf is, de 'prae-cox'-man die bij de verhuizing van Heidelberg naar München niet de vruchten kon plukken (geen prae had) van zijn werk: de dichotomie van de psychosen.

analyse van de tekst:

Omdat 'Der Giaur' de titel van een gedicht uit 1813 is, zou 'Gingobi' een verwijzing naar Goethe's gedicht 'Gingo biloba' uit 1815 kunnen zijn. Goethe's gedicht draagt in de gedrukte tekst uit 1819 de titel 'Gingo biloba', terwijl de oorspronkelijke handgeschreven versie de titel 'Ginkgo biloba' heeft, dus met een K. Het gedicht werd 1819 gepubliceerd in de gedichtenverzameling 'West-Östlicher Divan', waarin personen uit het Turks rijk voorkomen. Ook Byrons gedicht speelt in het Turkse rijk.

Frappant is nu dat Kraepelin een gedicht met de titel 'West-Östliches' heeft geschreven (Burgmair & alt., 2000, p.119, 144-145). De eerste twee regels van Kraepelins gedicht 'West-Östliches' over bezoekers uit het westen en het oosten van Kraepelins kliniek (Burgmair, 2000, p.119) luiden:

Man fragt: "Was wünschen Sie allhie?"

It's Kroepeline, I wish to see'.

Direct in de tweede regel wordt duidelijk dat de bezoekers uit het westen en oosten voor Kraepelin (Kroepeline noemen ze hem) komen. In het gedicht is verder sprake van een gele man die een geschenk komt brengen, waarschijnlijk de Japanner Kenjiro Fuji uit Tokyo die in 1905 Kraepelin bezocht (idem, p.145).

Dit gedicht is geïnspireerd door Goethes 'West-Östlicher Divan' (idem, p.144) en stamt uit Kraepelins Münchense tijd, zonder dat een precieze datering (1905 of later) mogelijk is. Kraepelin zal zeer waarschijnlijk met Goethes beroemde gedicht 'gingo biloba' bekend zijn. Wellicht heeft Goethes gedicht voor Kraepelin een bijzondere betekenis. Daarom volgt hieronder de tekst van het gedicht.

Dieses Baumes Blatt, der von Osten
Meinen Garten anvertraut,

Gibt geheimen Sinn zu kosten,
Wie's den Wissenden erbaut

Ist es ein lebendig Wesen,
Das sich in sich selbst getrennt?
Sind es zwei, die sich erlesen,
Dass man sie als Eines kennt?

Solche Fragen zu erwidern,
Fand ich wohl den rechten Sinn:
Fühlst du nicht an meinen Liedern,
Dasz ich Eins und doppelt bin?

In de tweede zin van dit gedicht valt het woord 'Garten' op. In een latere droom van 26 maart 1922 over vruchten komt het woord 'Garten' voor. Die droom (de 'tragelien'-droom) wordt in 5.11 aan de orde gesteld en de vruchten blijken de abrikozen te zijn: de 'praecox'-vruchten. De laatste regel van het gedicht 'eins und doppelt' vat de essentie van het blad van de boom weer. Het blad van de Ginkgo biloba is een geheel maar heeft een inkeping waardoor het er twee kunnen lijken: 'biloba', dus 'tweelobbig', geeft dat aan.

Vergelijk nu deze dichtregel met de visie op de psychosen: eerst was de 'Einheitspsychose' een geaccepteerd goed in Duitse psychiatrische kringen, naderhand volgde men Kraepelins dichotomie. In hoeverre deze interpretatie zinvol is vanuit Kraepelins optiek moet blijken uit de analyse. Daarin zouden dan elementen uit de dichotomie (zoals bijvoorbeeld het woord 'praecox') naar voren moeten komen.

correspondentie tussen tekst en co-tekst:

Er is sprake van een parallel tussen co-tekst en tekst, zoals hieronder wordt aangegeven.

Der Giaur (Fremde) kann sein Vorteil nicht wahrnehmen.

Der Gingobi kann das G nicht vorpflücken.

en de correspondenties zijn respectievelijk: Giaur - Gingobi / sein Vorteil - das G / wahrnehmen - vorpflücken. De eerste correspondentie is het moeilijkst te begrijpen.

1. De correspondentie van 'Giaur' en 'ginkgo biloba'.

Hier wordt alleen de correspondentie tussen 'Giaur' en 'ginkgo' onderzocht. Onduidelijk is waarom precies de vorm 'gingobi' uit Goethes 'gingo biloba' ontstaan is. Blijkens het commentaar is er sprake van een 'Anklang' (alliteratie) van 'Giaur' en 'Ginkgo' en is de vreemde 'Giaur' in de vreemdsoortige 'Ginkgo' getransformeerd. Verder kan men wijzen op het niet door Kraepelin vermelde feit dat beide woorden naar titels van gedichten van beroemde dichters verwijzen en een oosterse sfeer ademen.

Maar is de relatie van 'Giaur' en 'ginkgo' daarmee geheel opgehelderd? Misschien heeft de etymologie van 'Giaur' nog een rol gespeeld. Het woord 'Giaur' is afgeleid van

een Perzisch woord en 'abrikoos' (Ginkgo betekent 'zilver abrikoos') is afgeleid van '(malum persicum) praecocuum', letterlijk 'vroegrijpe Perzische appel' (Van Dale, 1991).

2. De correspondentie van 'sein Vorteil' en 'das G'.

Over 'das G' in de tekst zegt Kraepelin dat het een naklank van 'Gingobi' is. Aangezien 'Giaur' en 'Gingobi' een 'Anklang' hebben, zoals hij zegt, is de G ook een naklank van de eerste klank van 'Giaur'. 'Sein Vorteil' uit de co-tekst is in de tekst blijkbaar opgevat als 'sein Vorderteil' en slaat dan letterlijk op het voorste deel van 'Giaur': 'das G' in de tekst. De keten is dus:

Vorteil (Giaur) - Vorderteil (Giaur) - das G.

3. De correspondentie van 'wahrnehmen' en 'vorpflücken'.

'Vorpflücken' in de tekst is zelfs in Grimms zeer uitgebreide woordenboek van de Duitse taal niet te vinden. Heynick (1993, p.104) vertaalt het met het eveneens niet bestaande 'pre-pick'. 'Vorpflücken' lijkt gevormd naar het Latijnse 'praecerpere', dat 'voor de tijd of voor een ander plukken' betekent en verwant is met 'carpere' (plukken). De klank 'prae' lijkt dus latent bij 'vorpflücken' en kan dan op vroegrijp fruit slaan. Het Latijnse woord voor 'wahrnehmen' is 'percipere' (men denke aan de psychologische term 'perceptie' voor 'waarneming') en dit woord vertoont medeklinkerovereenkomst met 'praecerpere'. Bovendien staat de Latijnse uitdrukking 'fructum percipere' voor 'zijn voordeel doen met' en in deze uitdrukking wordt 'fructum' (gerelateerd aan 'vorpflücken' uit de tekst) met 'percipere' (dus 'wahrnehmen') verbonden. Het Latijnse werkwoord 'percipere' zou dus een rol kunnen spelen. De associatieketen luidt dan:
wahrnehmen - percipere - praecerpere - vorpflücken.

het idiosyncratische in de drie correspondenties:

In de correspondentie 'Giaur - ginkgo' lijken het Perzische en de abrikoos (vroegrijpe Perzische appel) een rol te spelen. De correspondentie zou dan tot 'praecox' herleidbaar kunnen zijn. Deze hypothese lijkt door de twee andere correspondenties te worden ondersteund.

De correspondentie 'Vorteil (Giaur) - Vorderteil (Giaur) - das G' is eenvoudig te begrijpen als we een woord vinden wiens 'Vorderteil' ook 'Vorteil' is. Dat is 'prae-cox'.

In de keten 'wahrnehmen - percipere - praecerpere - vorpflücken' is de overgang naar het Latijn een potentieel idiosyncratische associatie. De volgende vormassociatie, waarbij de klank 'prae' optreedt, is eveneens potentieel idiosyncratisch. De laatste associatie is een vertaling in het Duits dus niet potentieel idiosyncratisch. De twee genoemde potentieel idiosyncratische associaties zijn niet idiosyncratisch als het Latijnse 'prae' relevant is in de droom.

In de droom lijkt 'prae-cox' de determinerende tendentie en de verdwenen letter K geeft dan aan: de K van kyo ontbreekt, dus het begin van kyo, ofwel het begin van abrikoos, dus

tenslotte het begin van praecox: een prae ontbreekt.

Een lezing van de co-tekst en tekst

De 'gingobi'-droom van vermoedelijk 1905 of 1906 wijst dus naar Kraepelins woon- en werkadres (Goethe en Nussbaumstrasse) en zijn werk aan de indeling van de psychosen en de dementia praecox, waarvoor hij bekend was geworden in Heidelberg en waarvan hij de vruchten hoopte te plukken in München aan de Nußbaum-strasse en Goethe-strasse. De 'Gingobi' is waarschijnlijk Kraepelin zelf.

Maar Kraepelin was nog om een andere reden dan zijn wetenschappelijke prestaties bekend. Kraepelin werd in de bierstad München met argwaan bekeken wegens zijn felle strijd tegen het alcoholmisbruik. In het volgende langere citaat spreekt Kraepelin over zijn geheelonthouderschap, begonnen in Heidelberg in 1895, waarmee hij opzien baarde:

"Jedenfalls erregte ich ungeheures Aufsehen. Ich habe keinen Zweifel, dass meine gesammte wissenschaftliche Tätigkeit meinen Namen nicht soweit bekannt gemacht hat wie die einfache Tatsache, dass ich keine geistigen Getränke zu mir nahm. Als ich nach Jahren in Italien zufällig mit einigen Deutschen zusammentraf und sie erfuhren, dass ich aus Heidelberg sei, war ihre erste Frage, ob ich dort auch den Professor kenne, der nichts trinke. Auch bei meiner Berufung nach München galt ich dort, offenbar wegen meiner Enthaltensamkeit, als ein etwas schwieriger Sonderling, so dass erst beruhigende Nachrichten eingeholt werden mussten" (Kraepelin, 1983, p.80).

De man, die in Heidelberg geheelonthouder was geworden, was een vreemde eend in Münchens bijt (vgl. 'Fremde' in de co-tekst en 'Sonderling' in het citaat hierboven). De 'Fremde' in de co-tekst is waarschijnlijk de oorspronkelijk uit Noordduitsland stammende Kraepelin zelf: de 'prae-cox'-man die zijn 'prae' (zowel 'voordeel' als letterlijk voor-deel van 'praecox') niet kon waarmaken en zijn vruchten (abrikoos, kyo, praecox) niet kon plukken.

Na de 'praecox'-dromen zal een nieuwe serie dromen aan de orde gesteld worden.

5.6. Het hellend vlak

In een aantal dromen uit het tweede corpus van Kraepelin treft men vergelijkbare woorden of woorddelen aan: 'glazieren', 'gletschern' en 'glaci-' ('Gletscher' luidt in het Engels 'glacier'). Het Franse 'glacis' is een woord voor een helling of glooiing. Het gebruikelijke Franse woord voor 'helling' is 'pente'. In droom no 113 van het eerste corpus komt 'pente' voor en dit zou dus ook met 'glacis' samen kunnen hangen. Waarom treden deze woorden in de dromen op? Het hellend vlak en de verschillende woorden ervoor in de dromen vormen nu het onderwerp van de volgende serie droomanalyses.

5.6.1. Pentezoo-droom

Dresden, Kraepelins woonplaats in 1885, komt voor in droom no 113 uit het eerste corpus.

tekst: Pentezoo- und Akelipribramstrasse

co-tekst: auf dem Plane von Dresden

commentaar: auf dem Plane von Dresden machte sich die Nebenvorstellung des benachbarten Böhmen in den Namen Pribram geltend.

Door analyse wordt een relatie met meerdere dromen van Kraepelin uit het tweede corpus duidelijk.

tekst: Geen van de genoemde straten in de droomtekst bestaat en evenmin geven woorddelen straten in Dresden aan. Kraepelin verwijst in het commentaar aangaande 'Pribram' (een stad in Midden-Bohemen) naar 'Böhmen'. Voor de niet-existerende 'Pribramstrasse' is de 'Böhmische Strasse' in Dresden het bestaande pendant, maar desondanks tartte het neologisme 'akelipribram' tot nog toe een analyse. We beperken ons tot een analyse van het neologisme 'pentezoo' en zullen laten zien dat twee straatnamen in Dresden samenhangend met 'pente' en 'zoo' dit neologisme verklaren.

Er bestaat geen 'Zoostrasse', maar wel een 'Tiergartenstrasse' in Dresden. De 'Tiergarten' in Dresden bestaat sinds 1861. Evenzo bestaat geen 'Pentestrasse', maar als met 'pente' het Franse woord voor 'helling' bedoeld wordt, dan is er misschien een straatnaam die in betekenis aansluit bij 'pente'. Het Frans woordenboek Le Grand Robert (2001) suggereert als synoniemen hiervan 'glacis, talus, escarpement'. 'Glacis' is Frans voor een geleidelijke helling van een vestinggracht en de niet bestaande 'Pentestrasse' kan nu een vervanger zijn voor de in Dresden bestaande 'Glacisstrasse'. Zoals een klein kaartje van Dresdens centrum rond 1880 (Brockhaus, 1997, p.694) laat zien bestond de 'Glacisstrasse' toen reeds, dus ruim voordat Kraepelin in Dresden ging wonen.

Door de associatie 'pente - glacis' is een toewijzing van de droom mogelijk. In het tweede corpus komt 'glaci-wunden' voor in een droom van 22 oktober 1921, 'glazieren' in een droom van maart 1922 en 'glaciten Noten' in een droom van augustus 1923. Omdat genoemde drie dromen alle van Kraepelin stammen, is de 'pentezoo'-droom vrijwel zeker ook van Kraepelin.

Het idiosyncratische:

Waarom wordt het Franse woord 'glacis' in 'pente' getransformeerd? Een analogon van 'pente' is het Franse 'escarpe' dat 'binnentalud van een vestingsgracht' betekent en een steile helling aangeeft, terwijl 'glacis' daarentegen een niet steile helling bij een vestingsgracht is. 'Escarpe' zou de determinerende tendentie kunnen zijn.

Een splitsing van 'escarpe' in 'es(S)' en 'carpe' geeft meer inzicht in de droom. De splitsing is gerechtvaardigd omdat in een droom van augustus 1923 de wending 'glaciten Noten' voorkomt, waarbij muzieknoden bedoeld zijn. 'Glaciten' stamt van 'glacies', Latijn

voor het Duitse 'Eis'. Nu is 'Eis' ook de benaming voor een halve noot. De halve noot 'Eis' voert ons naar de halve noot 'Es' (denk aan Es-Dur). Omdat 'glacis' net als 'escarpe' een vestingshelling is, lijkt 'es' van 'escarpe' afgesplitst te mogen worden en dan blijft dus 'carpe' over.

'Carpe', Frans voor 'karper', herinnert aan analyses waarin karperachtigen voorkwamen, zoals de 'Blei' (brasem) uit droom 176 of de 'Schlei' of 'Schleie' in droom 202. Terzijde kan opgemerkt worden dat het Boheemse Pribram in de droomtekst bekend is door zijn grote loodvoorraden, dus door 'Blei'. Mogelijk kan nu een karperachtige het neologisme 'pentezoo' verhelderen en omdat het woord 'zoo' al van Griekse oorsprong is zou men misschien moeten zoeken bij de klank 'penta-zoo' in plaats van 'pentezoo'. Inderdaad bestaat er een karperachtige 'Barbus pentazona hexazona'. 'Zona' is Grieks voor gordel en daarmee synoniem met het Griekse 'zoster' (uitspraak 'zoostèr'). Zodoende kan men veronderstellen dat 'pentazona' samen met 'Tiergartenstrasse' via 'zona - zoostèr - Zoo Str.- Zoostrasse' naar 'pentezoo' leidt. Via de karperachtige '(Barbus) pentazona' lijkt dus het eerste neologisme ontstaan.

In de associatie 'glacis - pente' en ook in de associatie 'Tiergarten - Zoo' is geen potentieel idiosyncratisch aspect te herkennen. De fusie van de woorden 'pente' en 'zoo' wordt verklaard door de keten 'pente - escarpe - carpe - pentazona - zoostèr - zoo' en in de tussentermen zit daarom de determinerende tendentie. Men vermoedt deze in de klanken van 'escarpe' en 'carpe'.

5.6.2. 'Glaci-Wunden'-droom

In de vorige analyse bleek 'glacis' een latent woord. We treffen het woord 'glacis' nu manifest aan in een droom van 22 oktober 1921 die hieronder geanalyseerd wordt.

tekst: "glaci" Wunden

droomcontext: Wunden, die glatt ohne Komplikationen heilen. Beschäftigung mit Hirnverletzungen.

droomcontext: 'Wunden, die heilen' geeft de essentie weer van de eerste zin. 'Wunde die heilen' komt voor in het gezegde: "Die Narbe bleibt, wenn auch die Wunde heilt". Wat betreft 'Hirnverletzungen' kan het volgende opgemerkt worden: de zorg voor 'Hirnverletzungen' was een van de taken, die Kraepelin na de oorlog op zich nam (Kraepelin, 1983, p.217-218). Welke woorden zijn met 'Hirn' geassocieerd in de droomtaal? In een droom van 24 januari 1922 treffen we aan 'Hirnliegen' en Kraepelins associatie erbij luidt 'Automobilen'. Een gedeeltelijke analyse daarvan brengt ons bij een hypothese over een latent woord 'scar' (het Duitse 'Narbe') in de droom onder studie.

Hirnliegen - Automobilen

Een keten 'Hirn - cerebrum - kara - car' leidt naar het Engelse 'car' en dus naar een 'Automobil'. 'Cerebrum' is verwant met het Grieks 'kara' voor 'hoofd, kop'. In verband

met het volgende vergelijk men nu het Engelse 'cars' en het anagram daarvan 'scar' (litteken). Misschien mag men veronderstellen dat de wond in de 'glaci-Wunden'-droom een litteken nalaat en dat 'scar' een latent woord is.

tekst: 'Glaci' is het begin van een aantal Franse woorden zoals 'glacis', 'glacier' of 'glacial', die van 'glacies' (ijs) afstammen. 'Glaci-wunden' lijkt een combinatie van een Frans en een Duits woord. 'Glaci' zou letterlijk als 'glaci** zonder **' opgevat kunnen worden, bijvoorbeeld 'glacies zonder es'. Men vergelijk dit met 'glatt ohne Komplikationen' in de droomcontext.

Wat voor soort wonden zijn het? Kraepelin geeft geen co-tekst en het gaat er dus om de betekenis van 'glaci-wunden' te bepalen aan de hand van de droomcontext

Nu is al in de 'pentezoo'-droom de associatie 'glacis - escarpe' geconstateerd. 'Escarpe' allitereert met het Franse 'escarre', dat 'korst, roef (van wond)' betekent en daarmee komen we dichterbij de droomcontext. Met 'escarre' is het Engelse 'scar' (litteken) verwant en 'scar' betekent nu ook 'steile rotswand', zodat de verbinding van het Engelse 'escarp' (steile rotswand) en 'scar' behalve op klank ook op betekenis is gebaseerd. In plaats van de associatie 'glacis - escarpe' uit droom 113 zou in de onderhavige droom dus 'glacis - scar' kunnen komen. Als een 'scar' overblijft van de 'geheilte Wunde', dan zou men van 'scar-Wunden' moeten spreken. Het neologisme luidt 'glaci-wunden', dus uit 'glacis - scar' volgt 'glaci - car', na verwijdering van de letter S in beide woorden. 'Glaci' zou dan dus als 'glacis zonder s' of als 'glacies zonder es' op te vatten zijn. Letterlijke woordoperaties komen wel eens voor in dromen, zoals in de nog te behandelen droom 107. De associatie 'glaci - car' wordt versterkt door het Duitse 'Kar' (kaar) een door glaciële erosie ontstane nis in een bergtop.

Het Franse begin van het neologisme 'glaci-wunden' suggereert een mogelijk Frans vervolg en men zou 'Wunde' kunnen vertalen in het Franse 'plaie' waardoor 'car-plaie' ontstaat. Ter onderbouwing van de introductie van 'plaie' kan gewezen worden op de associatie 'plaie - play' die in droom 47 de titel 'imlessierter Hamlet' van een theaterstuk (het Engelse 'play') verklaart, omdat Hamlet 'blessiert' (gewond) raakt in het stuk van Shakespeare. Tenslotte kan 'glaci-wunde-n' nog in 'car-plaie-n' omgezet worden, hetgeen sterk op de naam Kraepelin lijkt. Zoals 'prae-cox' de vertaling van 'Rührochs' is, zo is 'car-plaie-n' de vertaling van 'glaci-wunde-n'.

5.6.3. Glazieren-droom

Een droom van 4 maart 1922 bevat het neologisme 'glazieren' dat sterk lijkt op 'glasieren' en daardoor wellicht eenvoudig analyseerbaar is.

tekst: glazieren

co-tekst: Hohe Schule reiten

co-tekst: 'Hohe Schule reiten' refereert aan de hogeschool van de rijkunst. Daartoe horen de dressuurfiguur 'Levade' en de dressuursprongen 'Kurbette', 'Kruppade', 'Ballotade', 'Levade' en 'Kapriole'. Kraepelin had in Estland belangstelling voor de rijkunst ("in der Reitschule") en verder maakte Kraepelin tochten met de slee en daarbij was een grote rijvaardigheid vereist (Kraepelin, 1983, p.53). In een droom van 24 januari (een maand eerder) treffen we 'Handgalopp' en 'Estrnische Schlitten' aan.

Bij 'Galopp' hoort het werkwoord 'galoppieren', maar 'galoppieren' hoort niet tot de hoge school voor de rijkunst. Hoe zou men het uitvoeren van een dressuurfiguur of -sprong kunnen noemen: levieren, kurbieren, kruppieren, ballotieren? Toevallig zijn 'kruppieren' en 'ballotieren' bestaande werkwoorden echter zonder relatie met paardrij-kunst ('kruppieren' betekent 'entschwarten', de zwoerd van een varken verwijderen). Kraepelin lijkt voor het uitvoeren van de figuur of sprong het (niet bestaande) werkwoord 'glazieren' te willen gebruiken.

tekst: Bij het neologisme 'glazieren' suggereert de Duitse module van Word Perfect de benaderingen 'glasieren' (betekent 'mit einer Glasur versehen' dus glaceren) en 'glyzerin'. Het neologisme zou dus fusie van 'glasieren' en 'glyzerin' kunnen zijn. Een tweede mogelijkheid is dat 'glasieren' en 'plazieren' (placieren) samen 'glazieren' vormen. Een derde mogelijkheid is dat 'glasieren' en 'Glazial' (=Eiszeit) zijn samengegaan.

'Glasieren' lijkt zeker een component, mede omdat in april 1924 een droom met het neologisme 'gletschern' (een werkwoord, zoals blijkt uit de co-tekst: 'in die Sommerfrische gehen') voorkomt. Een gletscher wordt 'glacier' genoemd in het Frans. Vergelijk nu het Franse 'glace' met het praktisch homofone Duitse 'Glas'. Door nu in het volgende de correspondentie van co-tekst en tekst uit te zoeken, blijkt dat de 'z' in 'glazieren' weinig relevant is.

correspondentie:

'Glazieren' is een werkwoord van de vorm 'CCVCieren', waarbij C staat voor consonant en V voor vocaal. Daarvan zijn er slechts een tiental zoals 'flanieren, plazieren, studieren, spazieren' maar ook 'krepieren'. De vormovereenkomst van 'krepieren' en bovengenoemd 'kruppieren' valt op.

Een keten die de co-tekst met de tekst verbindt kan nu zijn: 'Hohe Schule reiten - kruppieren - krepieren/crépir - glazieren'. De associaties van de tussentermen en het toegevoegde Frans werkwoord 'crépir' worden nu besproken.

'Kruppieren' is met 'Hohe Schule reiten' verbonden wegens de schoolsprong 'Kruppade'. 'Kruppieren' en 'krepieren' vertonen vormovereenkomst, maar daarnaast is er nog een verbinding. 'Krepieren' betekent ook 'barsten'. Het Duitse 'springen' betekent zowel 'barsten' als 'springen' zodat de keten 'Hohe Schule reiten (de 'Kruppade') - springen - bersten - krepieren' ook 'kruppieren' en 'krepieren' verbindt.

'Krepieren' is met 'glasieren' verbonden om twee redenen. Vooreerst de vormovereenkomst CCVCieren van beide werkwoorden. Verder is 'krepieren' synoniem van het

Duitse 'bersten'. Nu begint de keten bij een werkwoord, dat op een schoolsprong ('Kruppade') betrekking heeft: in het algemeen is dus 'springen' het thema in de droom. Bij 'springen' vindt men in Wahrig (1977) aangegeven dat het ook 'bersten' kan betekenen, speciaal als dat op 'Glas, Metall' betrekking heeft. Dus 'springen/ krepieren' kan naar 'bersten' van 'glas' leiden. 'Glasieren' is nu cognaat met 'glas'.

'Krepieren' lijkt in klank op het Franse 'crépir' dat 'berapen, bepleisteren' betekent en dus 'een laag pleister aanbrengen'. Men vergelijk dit met 'glasieren' dat 'een laag glazuur aanbrengen' betekent en ook nog met 'kruppieren' dat 'een laag zwoerd verwijderen' betekent.

Tenslotte vraagt de kwestie van de letter z in 'glazieren' aandacht. 'Krepieren' betekent 'ontploffen'. Hetzij het synoniem 'platzen', dat allitereert met 'plazieren', hetzij de springstof 'nitroglyzerin', dat 'glyzerin' bevat, kunnen nu de 'z' in 'glazieren' hebben doen ontstaan. Het lijkt irrelevant voor de analyse welk van de twee mogelijkheden zich heeft voorgedaan.

Het idiosyncratische:

De eerste associatie 'Hohe Schule reiten - kruppieren' in de keten is de idiosyncratische. De determinerende tendentie is een klankassociatie (b.v. een alliteratie) bij 'kruppieren'.

Crêpeline

Het Franse 'crépi' (pleisterkalk) stamt van het Latijnse 'crispus' en 'crispus' heeft in Kraepelins dromen mogelijk een rol gespeeld gezien het synoniem 'cinnatus', dat in de vorm van de eigenaam Cinnatus in droom no 211 voorkomt. De werkwoorden 'kruppieren', 'krepieren' en 'crépir' kunnen daarom evenals een woord verwant met 'crépi', het Franse 'crêpeline' (een soort stof), door hun klank naar de eigenaam Kraepelin verwijzen.

Een tussentijdse samenvatting

Al eerder konden we latente woorden detecteren die met de eigenaam (voor een deel) klank- of vormovereenkomst vertoonden. We recapituleren enkele voorbeelden daarom nog eens.

In de 'vi-tafalk' droom bleek de klank 'vi' met '(Lebens)kraft' en het Egyptische *ka* in verband te staan. De 'Milz-droom' stond in verband met de 'Ahnenreise' en het stadje Kröpelin. In de 'Blei'-droom kon de associatie 'cry-ply' met het Griekse 'kraipalè' verbonden worden. 'Katarrhschleie' in droom 202 kon als 'kraipalè-lin' gelezen worden. In de 'serre'-droom waren de Franse woorden 'carapace' en 'crapaud' in het begin van de ketens bepalend voor een Frans eindresultaat. De 'Rührochs'-droom bleek een 'praecox'-droom te zijn en in de 'gingobi'-droom werd de ontbrekende 'k' met de abrikoos en wederom 'praecox' geassocieerd.

In de 'pentezoo'-droom dook een karper op en 'escarpe' bleek een latent woord in die droom. Via het Engelse synoniem 'scar' van 'escarpe' kon 'glaci-wunden' in de gelijknamige droom in 'car-plaie-n' vertaald worden. In de 'glazieren'-droom bleken 'kruppieren' en 'krepieren' de ketenwoorden.

Al deze woorden die een onderlinge vorm- of klankovereenkomst hebben, kunnen als een soort codewoorden gezien worden, waarmee de dromen gelezen konden worden. In het volgende zullen nog meer codewoorden worden aangetoond (in hoofdstuk 6 zal een volledig overzicht worden gegeven). De analyse van de dromen kan een 'cryptoanalyse' genoemd worden, dat wil zeggen een analyse om het codesysteem te bepalen (zie Jakobson en Halle, 1956, p. 5,17) en de analyse lijkt nu de naam Kraepelin als een sleutelwoord voor de droomtaal te hebben opgeleverd. Omdat we vermoeden dat codewoorden uit die naam gegenereerd kunnen worden, kunnen we een decodering proberen. Zo'n decodering kan het vertrouwen in het sleutel-code model versterken.

5.7. Alpentinde-droom

De teksten in Kraepelins dromen lijken cryptische teksten, die ontcijferd moeten worden. Zou ook het woord 'Kryptogramm' een rol spelen in een of meer dromen? De 'Alpentinde'-droom (no 145) van het eerste corpus bevat het woord 'Rebus' in de co-tekst, misschien een verwijzing naar 'Kryptogramm'.

tekst: Alpentinde

co-tekst: Rebus auf Notenlinien in einer Zeitung (entiende)

commentaar: Das 'Alpentinde' ist kaum verständlich, wurde aber vom Träumenden als Rebus aufgefaßt; einerseits steckt in ihm das norwegische 'tind', Zahn, Gipfel, andererseits das verstümmelte spanische 'entiende'.

Deze droom is hoogst waarschijnlijk van Kraepelin. Daarvoor pleit het volgende.

'Rebus auf Notenlinien' kan verwijzen naar 'Notenrebus'. Dit woord komt voor in een door Kraepelin (1983, p.27) in de periode 1880-1883 gelezen boek van Avé-Lallement (1858-1862, deel IV, p.40).

Het aspect 'Notenlinien' is mogelijk een aanwijzing, dat de dromer de muziekliefhebber Kraepelin is. 'Noten' komt voor in een wending 'glaciten Noten' in Kraepelins droom van 25 augustus 1923, een droom over een muziekstuk.

Het woord 'Zeitung' treffen we ook aan in een droom van 13 november 1916 van Kraepelin.

Het Spaanse 'entiende' in de co-tekst betekent in het Duits 'versteht'. 'Verstehen' komt voor in Kraepelins boven vermelde droom van augustus 1923 (de 'glaciten Noten'-droom).

Bij de Noorse associatie in het commentaar kan men denken aan Kraepelins reis naar Scandinavië in 1887, tijdens welke reis hij ook het in de analyse te bespreken Noorse

Bergen bezocht (Kraepelin, 1983, p.56).

co-tekst:

'Zeitung' komt voor in de co-tekst "Zeitungshalter als Zeichen der Würde" bij een tekst "Euer Majestät Bergholz" in droom no 128. 'Zeitungshalter' correspondeert daar dus met 'Bergholz'. De krant met krantenstok ziet in de droom als een standaard van een vorst uit. 'Standard' is de naam van enkele bekende kranten. Een 'Zeitungshalter' wordt ook wel 'Zeitungsspanner' genoemd. Nu is 'spannen' in het Latijn 'tendere', dat ook in het Franse 'étendard' voor 'standaard' zit. Bij een associatie 'Zeitung - tendere' is de toevoeging van de klank 'entiende' aan de co-tekst van droom 145 al minder vreemd. Zo dadelijk zal blijken dat bij 'Zeitung' een woord hoort, waarvan de klanken aan 'entiende' doen denken.

tekst:

Hoeveel woorden zitten er in het neologisme? De dromer geeft naast 'tinde' ook 'entiende' als associatie, waardoor 'Alp' wordt afgezonderd van 'Alp-entinde'. 'Tinde' leidt tot een afkorting 'Alpen-tinde'. Er zijn dus minstens twee samenstellende woorden 'Alp' en 'tinde' in het neologisme en zoals we zullen zien worden deze nog verbonden door een derde woord 'penta' en is 'Alpentinde' samenstelling van 'Alp', 'penta' en 'tinde'.

correspondentie:

We beginnen met het laatste Duitse woord in de co-tekst: Zeitung. Omdat 'tidende' Noors is voor 'Zeitung' en Kraepelin een Noorse associatie 'tinde' geeft bij het laatste deel van 'Alpentinde' luidt een keten 'Zeitung - tidende - (Alpen)tinde'.

Een tweede keten verbindt het middelste woord, 'Notenlinien', van de co-tekst met de middelste klank van de tekst: 'pent'. 'Pent' kan als aanduiding gelezen worden van de vijf lijnen van de notenbalk, waarvoor in het Spaans de benaming 'pentagrama' wordt gebruikt. De keten is dus: 'Notenlinien - pentagrama - (Al)pent(inde)'.

Zou nu het eerste deel 'Alp' van 'Alpentinde' met het eerste woord van de co-tekst in verband staan, dus met het woord 'Rebus'? 'Alp' betekent ook 'nachtmerrie' en is synoniem van 'Drude'. Nu heeft het Duitse 'Pentagramm' ook de tweede betekenis 'Drudenfuss' en een associatie 'Drude' past dus in de context. Zou een keten 'Rebus - ? - Drude - Alp' te construeren zijn? Dat bleek tot nu toe niet mogelijk.

We beperken ons tot de twee geconstrueerde ketens en vragen wat het idiosyncratische erin is.

het idiosyncratische:

De associatie 'Zeitung - tidende - tinde (=bergtop)' doet vermoeden dat met 'tidende' een bekende Noorse krant, *Bergens tidende*, van het Noorse Bergen, bedoeld is. In droom 128 lijkt ook een associatie 'Zeitung - Berg' relevant, omdat daar een 'Zeitungshalter' een 'Bergholz' genoemd wordt. *Bergens tidende* wordt nergens vermeld in Kraepelins autobiog-

rafie, maar wel Kraepelins bezoek aan Bergen in 1887 en de naam van de in Bergen geboren Noorse schrijfster Amalie Skram (Kraepelin, 1983, p.56, 113). Amalie Skram heeft recensies geschreven voor *Bergens Tidende* (Skram, 1982, p.3). Zij werd in de jaren 1877-1878 vier maanden behandeld door de psychiater Ole Sandberg in het psychiatrische ziekenhuis Gaustad in Oslo. Sandberg wordt in de droomcontext van de 'serre'-droom genoemd, Gaustad bezocht Kraepelin in 1887. Bij *Bergens tidende* is de associatie 'tidende - tinde' begrijpelijk, omdat naast de klankassociatie de betekenisassociatie 'bergtop' van 'tinde' meespeelt.

De keten lijkt dus te herleiden tot de associatie 'Bergen' en deze associatie zou ontstaan kunnen zijn via het werkwoord 'bergen', dat in het Duits ook 'verbergen' kan betekenen. In dit licht beschouwen we de andere keten: 'Notenlinien - penta-gram - (al)pent(inde).

Blijkbaar is de klank van 'pentagram' van belang. Voor de determinerende tendentie zoeken we naar een klankassociatie bij 'pentagram'. Dit zou de rijm 'Kryptogramm' kunnen zijn, afgeleid van het Griekse 'kryptein', het Duitse 'verbergen'. 'Kryptogramm' is een analogon van het woord 'Rebus' in de cotekst en lijkt hier de determinerende tendentie.

Het woord 'rebus' brengt ons bij de hiërogliefen. In het hiërogliefenschrift wordt gebruik gemaakt van het zogenaamde rebusprincipe: zo word bijvoorbeeld het begin van de naam Ramses geschreven met een teken voor de zon Ra. De ontdekking van het rebusprincipe was een van de belangrijke stappen bij het ontcijferen van de hiërogliefen. Voorwaarde voor de ontcijfering was de beschikbaarheid van de steen van Rosette met zijn drie verschillende inschriften. Nu komt Kraepelins 'steen van Rosette' aan de orde, een droom met drie talen.

5.8. Kraepelins steen van Rosette

In hoofdstuk 3 werd beargumenteerd dat de analyses te vergelijken zijn met een ontcijfering en er werd verwezen naar onder meer de ontcijfering van de hiërogliefen. Ontcijferingen worden vereenvoudigd als een meertalige inscriptie beschikbaar is en het beroemdste voorbeeld is wel de steen van Rosette, een steen met drie verschillende schriften (hiërogliefen, demotisch en Grieks). De Duitse Egyptoloog Ebers, professor te Leipzig ten tijde van Kraepelins verblijf te Leipzig, maakte in 1885 volgende vergelijking aangaande deze drietalige inscriptie : "Als we in plaats van het toenmalige Egypte een Italiaanse provincie van de Oostenrijkse monarchie in gedachten nemen en ons voorstellen hoe de geestelijkheid aldaar een besluit ter ere van het keizerlijk huis heeft uitgevaardigd, dan zou het misschien gesteld zijn in de oude kerktaal het Latijn, in het Italiaans en in de taal van het vorstenhuis en de ambtenaren, het Duits. Precies zo is het decreet van Rosette samengesteld" (Ebers, 1885, p.85,86/ Doblhofer, 1966, p.51).

Van drie inschriften op de Rosette-steen naar het analogon van drie talen Latijn,

Italiaans en Duits gaan we nu naar droom 107 met de drie talen: Estlands, Russisch en Duits. Als droom 107 een soort steen van Rosette is, dan verwacht men een referentie naar Egypte in de tussentermen van de ketens die co-tekst en tekst verbinden. De naam Nut van de Egyptische godin van de hemel zal een rol blijken te spelen.

5.8.1. Nsens-droom

tekst: nanahatte - nsens - Ruhestätte

co-tekst: Firmenschild; Estnisch, Russisch, Deutsch.

Droom 107 lijkt van Kraepelin wegens de talen Estlands en Russisch die Kraepelin enigszins beheerste. Een droom van 15 januari 1922 van Kraepelin bevat een Estlands woord voor 'pijn doen' en in een droom van dezelfde dag heeft 'pea' de betekenis 'Kopf', hetgeen eenvoudig te analyseren is: 'pea' is 'hoofd' in het Estlands. Door de communicatie met patiënten lijkt Kraepelin Estlandse termen gerelateerd aan het domein 'ziekte' te kennen. De taal Russisch wordt vermeldt in een droom van Kraepelin van februari 1921 en in droom 49 van het eerste corpus.

Droom 107 is waarschijnlijk van Kraepelin en misschien moet voor de datering gedacht worden aan de periode 1886-1891, dat wil zeggen de periode van Kraepelins verblijf in Estland. Van belang in verband met het voorafgaande is dat Kraepelin in 1890 het British Museum bezocht, waar de Steen van Rosette tentoongesteld was en is.

co-tekst: 'Firmenschild' valt uiteen in 'Firmen', afstammend van het Latijnse 'firmus', en 'Schild'. Van 'firmus' stammen ook de woorden 'Firmament' (hemel) en 'fermate' (een muziekterm, die 'Ruhepunkt' betekent). 'Schild' is in de 'Hamster'-droom en de 'serre'-droom in 'carapace' vertaald en wellicht is die vertaling ook al toegestaan voor een droom van het eerste corpus. We proberen dus hier een al succesvol gebleken vertaling toe te passen en dit vormt een belangrijke check op het veronderstelde codesysteem achter Kraepelins droomtaal.

tekst: 'Nanahatte' is niet Estlands, wel het woord 'hatt', waarvoor het Estlands-Duits woordenboek van Wiedemann (1973) de vertaling 'Hündin, Hure' geeft. Veel patiënten in Kraepelins praktijk leden destijds aan dementia paralytica veroorzaakt door syfilis, die ze door contact met prostituees opliepen. Het Estlandse woord voor 'hoer' heeft Emil Kraepelin wellicht gekend.

Met 'Nana' zou de hoofdrolspeelster in Emile Zola's gelijknamige roman bedoeld kunnen zijn. Nana was prostitué. Deze roman uit 1879 maakt deel uit van een cyclus, *les Rougon-Macquarts*, die (weliswaar pas) in de achtste editie van Kraepelins leerboek Psychiatrie vermeld wordt: "Ein unter dem Einflusse der Morelschen Lehren stehendes Beispiel familiärer Entartung gibt die Romanreihe Zolas über die Rougon-Macquarts." (Kraepelin, 1909, p.188).

'Nsens' is geen Russisch en plaatst ons dus voor een raadsel. Vergelijk dit met de

droomtekst 'parsemenie' (droom 49) die Russisch voor 'enkele weken' zou zijn, terwijl 'paar semaines', dat in het commentaar wordt toegevoegd en geen woord Russisch bevat, het neologisme reeds begrijpelijk maakt. Evenzo hoeft 'nsens' geen Russisch te zijn. Het rijmt op de Duitse woorden 'Konsens' en 'Nonsens'. Op het eerste gezicht lijkt 'nsens' dus uit het Duits ontstaan. Verderop wordt duidelijk dat 'nsens' met het Engelse 'nonsense' samenhangt. Het Russische blijkt in de keten, die 'Firmenschild' en 'nsens' verbindt, verscholen te gaan.

In droom 107 is 'Firmenschild' blijkbaar in drie woorden omgezet, Nanahatte - nsens - Ruhestätte. We beginnen met de correspondentie met het laatste, Duitse, woord: 'Ruhestätte'.

correspondentie3:

'Firmen' is cognaat met 'Fermate' (Ruhepunkt) en daarmee is al een deel 'Ruhe' van 'Ruhestätte' verklaard. 'Ruhepunkt' is synoniem van 'Ruheplatz'. 'Ruhestätte', het woord in de tekst, is synoniem van 'Ruheplatz'. Betrekkelijk eenvoudig vindt men dus de correspondentie:

Firmen - Fermate - Ruhepunkt - Ruheplatz - Ruhestätte.

De muziekterm 'fermate' (de muziekliefhebber Kraepelin kende dit woord natuurlijk) wordt door een half cirkelboogje boven een punt aangegeven. Bij 'Schild' van 'Firmenschild' kan aan de associatie 'carapace' gedacht worden, het koepelvormige schild van een schildpad. Deze vorm (koepel - boog) kan de associatie 'Firmen - Fermate' bevorderd hebben.

correspondentie2:

We zoeken nu naar een keten, die 'Firmenschild' en 'nsens' verbindt. Kraepelin noemt de taaluitingen in de monografie van 1906 soms 'zinloos'. In een droom van 24 februari 1923 komt nu 'ohne Sinn' voor in de wending 'Himmel ohne Sinn' en 'ohne Sinn' correspondeert met 'keinen großen Wert' in de droomcontext aldaar.

'Nonsens' kan via 'ohne Sinn' en de combinatie 'Himmel ohne Sinn' met een synoniem van 'Himmel' namelijk 'Firmament' in verband staan. Daarmee zou een nog onduidelijke correspondentie luiden: Firmenschild - ? - nonsens.

Allereerst denkt men dat 'nsens' direct in verband met het Russisch moet staan of men probeert 'Firmenschild' als geheel in het Russisch te vertalen. Daarmee komen we niet verder en we kijken daarom naar de morfemen van 'Firmenschild'. Als in de vorming van 'nsens' een Russische associatie heeft meegespeeld, zoals de co-tekst van droom 107 stelt, dan zou dat met 'firmus' verband kunnen houden. 'Firmus' luidt 'fest' in het Duits en 'fest' komt in de 'Panzer'-droom van 4 maart 1921 voor en is relevant omdat 'Panzer' met 'Schild' gelijkgesteld kan worden. Verder komt 'Befestigung' in de 'Dingkroten'-droom van 1923 voor. 'Fest' luidt in het Russisch nu 'krepkiej' en 'Befestigung' luidt 'kreplenieje'.

'Firmenschild' kan nu als 'krepkiej-carapace' gelezen worden, waarbij de parallelle

medeklinkerskeletten 'krpk' en 'crpc' (vergelijk ook 'carapax') opvallen. De twee woorden faciliteren het ontstaan van het Engelse 'crap' omdat 'crap' in klank bij het begin van 'krepkiej' aansluit en in vorm bij het begin van 'carapace'. 'Crap' betekent 'nonsense' en hieruit kan vervolgens 'nsens' ontstaan zijn.

Kunnen de vermelde associaties in de keten nu ook verklaarbaar maken waarom uit 'nonsense' het neologisme 'nsens' ontstaat? Dit hangt samen met het schijnbaar overbodige deel 'ace' van 'carapace' in de associatie van 'carapace' naar 'crap'. In het Engels zijn 'ace' en het einde van 'carap-ace' homofoon. In Encyclopaedia Britannica (1992) vindt men onder 'craps' de frase 'throwing aces or deuce-ace (crabs, or craps)'. 'Ace' hangt dus met 'craps' samen en omdat 'ace' ook 'one' betekent, komt het verwijderen van 'ace' uit 'carapace' overeen met het verwijderen van 'one' uit 'nonsense'. Als dit letterlijk wordt opgevat, dus de letters van 'one' uit 'nonsense' verwijderd worden, ontstaat 'nsens'.

Nog precieser: 'carapace' is een anagram van 'crap-a-ace' en 'crap-a-ace' kan als 'crap-zonder-ace' gelezen worden, want de letter 'a' kan als prefix van een woord de betekenis 'zonder' hebben. Men kan daarom volgende keten veronderstellen: Firm(en)/schild - krepkiej/carapace - crap(a/ace) - nonsense(zonder/one) - nsens Hier zien we letterlijke operaties op woorden, die worden opengebroke volgens de betekenisvolle delen van woorden (vgl. hetgeen daarover in hoofdstuk 2 gezegd werd of zie Werner en Kaplan, 1963).

De keten maakt dus duidelijk waarom in droom 107 'nsens' als Russisch wordt ervaren, waarom het met 'Firmenschild' verband houdt en hoe 'nsens' afgeleid is van het Engelse 'nonsense'.

correspondentie 1:

Omdat 'hatte' het Estlandse hatt (hoer) bevat, vraagt men zich af of 'hatte' uit het Estlandse 'hatt' en het Duitse 'Nutte' (hoer) ontstaan kan zijn. Bij 'Nutte' zoekt men vervolgens een klankassociatie, b.v. een alliteratie. Nut is de Egyptische godin van de hemel. Nut was de moeder van Isis en Osiris en omdat Isis in droom 181 van het eerste corpus voorkomt, zou Kraepelin misschien kunnen weten dat Nut een godin is. In die droom wordt 'Isiswolken' in plaats van het bedoelde 'Iriswolken' (Iris is de godin van de regenboog) gebruikt in een zin. Kraepelin bezocht in 1890 (vanuit Dorpat in Estland) de Parijse musea, men mag aannemen het Louvre. In de Egyptische afdeling van dit museum bevinden zich twee markante verwijzingen naar Nut: zowel de deksel van de sarcofaag van Teos, nog door Champollion verworven voor het museum, als de dierenriem van Dendera bevatten de afbeelding van Nut. Voorafgaand aan Parijs bezocht Kraepelin in 1890 Londen en het British Museum. Ook daar is een sarcofaag met de afbeelding van Nut te zien. Nut wordt ook afgebeeld in boogvorm (men herinnere zich het eerder vermelde idee 'boog' in het muziektken 'Fermate') zoals Encyclopaedia Britannica (1992, p.835) vermeldt: "goddess of the sky, vault of heavens, usually depicted as a woman arched over the earth god Geb".

'Vault of heavens' luidt 'Himmelsgewölbe' in het Duits en dit komt voor in een gedicht 'Karnak' van Kraepelin, dat hij maakte naar aanleiding van zijn bezoek aan het

Egyptische Karnak in 1899 (Kraepelin, 1928, p.13). Als men nu bij 'Nut' de betekenisassociatie 'Firmament' vormt resulteert de keten:

Firmen - Firmament - Nut - Nutte - Hatte

De associatie 'Firmen - Firmament' kan weer door de associatie van 'Schild' met het koepelvormige schild van een schildpad ('carapace') bevorderd zijn.

Nu 'hatte' verklaard is en de associatie 'Nutte' gevonden is, lijkt 'Nana' in 'Nanahatte' inderdaad de hoofdrolspeelster uit Zola's roman.

Het idiosyncratische:

Hieronder worden de gevonden ketens gerubriceerd:

1a. Firmen - Firmament - Nut - Nutte - hatte

1b. Schild - carapace ...

1c. ... Nutte - Nana

2. Firm(en)/schild - krepkiej/ carapace - crap(a/ace) - nonsense(zonder/one) - nsens

3a. Firmen - Fermate - Ruhepunkt - Ruheplatz - Ruhestätte.

3b. Schild - carapace ...

In keten 1b, 2 en 3b is bij 'Schild' steeds 'carapace' als associatie verondersteld. Dit is een idiosyncratische associatie. De determinerende tendentie is een klankassociatie bij 'carapace' (wegens het feit dat een klankassociatie volgt op 'carapace'). Bij 'Firmen' treden drie verschillende associaties op. De associaties 'fermate' en 'firmament' kunnen wegens de associatie 'boog' en 'gewelf' herleid worden tot de 'carapace'-associatie (schild als koepelvorm). Deze twee associaties zijn niet idiosyncratisch. 'Krepkiej' is potentieel idiosyncratisch omdat het een buitenlands woord is. Het is niet herleidbaar en daarom idiosyncratisch. De determinerende tendentie is een klankassociatie bij dit woord.

Daarmee zijn niet alle potentieel idiosyncratische associaties verklaard. Waarom treedt een Estlands woord 'hatt' op na 'Nutte', waarom wordt een neologisme 'Nanahatte' gevormd? Dit blijft vooralsnog duister.

'Carapace' blijkt dus voor de derde maal de juiste vertaling van 'Schild'. In onderstaande droom blijkt een deel 'kara' van 'carapace' associatie bij 'Schild' te zijn. Het is een droom die ook met de steen van Rosette samenhangt.

5.8.2. Amptis-droom

In een droom van Kraepelin van 2 december 1911 komt het woord 'Blattrosetten' voor in dezelfde zin waarin ook het woord 'aspis' optreedt. Zou 'Blattrosetten' met de steen van Rosette van doen hebben? Het Griekse woord 'aspis' heeft twee betekenissen: schild en slang. De slang is de uraeus of koningscobra, een symbool van de macht van de farao's en deze slang is op de steen van Rosette herhaaldelijk afgebeeld op het hiërogliefen-gedeelte.

Een Egyptoloog zou nog kunnen opmerken dat aan het eind van regel 43 van het Griekse deel van de steen van Rosette het woord 'aspis' (in de betekenis 'uraeus') staat.

Tekst: euonia amptis

droomcontext: subtropische Pflanze mit schwärzlichen Ranken ähnlich der Passiflora, Blüten halb wie Veronika, halb wie Euphrasia, Früchte wie Papilionaceen. Amptis, an Aspis erinnernd, da die Blütenstiele an Stengelkreuzungen aus kleine Blattrosetten sich heraus entwickelten.

Tekst: Volgens Kraepelin is 'euonia' (een neologisme) uit 'euphrasia' en 'veronica' ontstaan, hetgeen hier niet verder wordt uitgediept. Hier verdient 'amptis' aandacht, omdat bij de verklaring van dit woord 'Blattrosetten' worden genoemd. Kraepelin geeft slechts een associatie 'aspis' bij 'amptis'.

Is 'amptis' een woord of een neologisme en, in het laatste geval, hoe kan het benaderd worden? 'Amptis' is weliswaar Middel-Engels voor 'mier', zoals de zoekmachine Altavista aangeeft, maar dit lijkt op voorhand irrelevant. We veronderstellen dat 'amptis' is op te vatten als een neologisme. Naast de benadering 'aspis', die Kraepelin zelf geeft, wordt een tweede benadering gezocht bij 'amptis', bij voorkeur een contextassociatie. In droom 159 van het eerste corpus wordt Hampton Court (een museum bij Londen) genoemd. Hampton bevat weliswaar vier letters van 'amptis' maar de medeklinkers H en N komen niet in het neologisme voor.

Een betere benadering wordt gezocht. In de Duitse module van Word Perfect wordt geen benadering gevonden, terwijl in de Engelse module de benadering 'empties', een werkwoordsvorm van 'to empty' (ledigen), gegeven wordt.

Verondersteld wordt nu dat 'amptis' uit 'empty' en 'aspis' is ontstaan. Er wordt nu een verband tussen 'empty' en 'aspis' gezocht. Bij lange na niet triviaal is de detectie van het verbindende Japanse woord 'kara' dat zowel 'leeg' als 'schild' kan betekenen. Waarom juist een Engels woord voor 'leeg' een rol speelt in de formatie van het neologisme 'amptis' zal nog blijken.

Verbinding van 'empty' en 'aspis':

Welke associatie zou bij het woord 'aspis' in de droomcontext kunnen horen? Omdat 'aspis' (rond schild) en 'Rosette' (rond van vorm) impliciet in de droomcontext door Kraepelin vergeleken worden, zou de betekenis 'schild' relevant kunnen zijn. Een argument daarvoor is dat 'aspis' op planten betrekking heeft en de sierplant 'aspidistra' (daarin zit het woord 'aspis') in het Duits 'Schildblume' genoemd wordt. Merk verder op dat men 'passiflora' in de droomcontext kan lezen als 'passi-blume' en dit wederom als 'aspis-blume' (Schild-blume), waarbij 'aspis' anagram is van 'passi'. 'Aspis' lijkt 'Schild' te betekenen. Hoe nu verder?

(1) Bij 'aspis' kan men denken aan 'aspidistra', een 'Japanisches Lilien-gewächs' (der grosse Herder, 1952, I, p.634). Onder de veronderstelling dat tot Kraepelins grote plantenkennis (vgl. Kraepelin, 1983, p.176) ook dit feit hoort, zou men vermoeden dat Japan of Japans een rol speelt.

(2) De vormassociatie 'aspis - passi' (van passiflora) leidt naar een hypothese, dat

het thema 'Passio' of 'Goede Vrijdag' latent is en deze hypothese wordt ondersteund door de plantennaam Veronika in de droomcontext, ook de naam van een vrouw, die op goede vrijdag aan de kruisweg van Christus stond. Mogelijke relevant is nu het feit dat Kraepelin op Goede Vrijdag 1904 in een Japanse winkel in Batavia een kimono kocht voor zijn vrouw (Bendick, 1989, p.154). Via 'aspis - passio - Goede Vrijdag' komen we dus weer bij Japan.

Nu had Kraepelin contact met minstens drie Japanners (Burgmair & al., 2000, p.145). Zou het nog onbekende woord, dat 'empty' en 'aspis' verbindt, een eenvoudig Japans woord zijn in plaats van een Duits, Engels of Frans? Niet 'carapace' blijkt nu de associatie bij 'Schild', maar een woord dat op dezelfde wijze begint.

Volgens een Japans-Engels woordenboek is 'kara' Japans voor 'shell' maar het betekent ook 'empty' (Masuda, 1974) en 'kara' geeft dus een perfecte aansluiting. Merk op dat 'Karfreitag' (Goede Vrijdag) allitereert met 'kara'. De keten, die verklaart waarom 'aspis' en 'empty' fuseren tot het neologisme 'amptis', luidt dus:

empty - (leeg) kara (schild) - aspis.

Via een volgende droom is een controle op de relevantie van de klank 'kara' mogelijk. 'Cara' is het Spaanse woord voor het Franse 'face'. In de droom die in het tweede corpus direct na die van 2 XII 1911 is opgenomen, komt de Italiaans klinkende zin: "dirimpetto dei Carieri" voor. 'Dirimpetto' betekent 'tegenover' in het Italiaans en is synoniem van het Franse 'en face de'.

De determinerende tendentie in de droom van 2,XII,1911 is een klank- of vormmassociatie bij 'kara'. Het ontstaan van het Engelse 'empty' kan nu eenvoudig begrepen worden. Uit 'kara' en zijn betekenis 'leeg' ontstaat via de tweede betekenis 'schild' en een equivalent daarvan 'carapace' (Engels synoniem voor 'shell', dat al in droom 107 een rol speelde) een Engels woord voor 'leeg'. 'Kara' produceert dus zowel 'aspis' (schild) als 'empty'.

Maar zijn droom 107, de Rosette-droom, en de steen van Rosette, relevant? Dat wordt hieronder bekeken.

Aspis en de Rosetten-stein-brech

Dat het woord 'aspis' (Schild) in de droom met 'Blattrosette' geassocieerd wordt door Kraepelin, stelt ons voor een raadsel. Op welke plant doelt Kraepelin, want een 'aspidistra', waaraan men in eerste instantie wellicht denkt, heeft geen 'Blattrosette'?

'Rosettenpflanzen' zijn onder andere 'Primel, Steinbrech, Königskerze, Fingerhut' (der grosse Herder, 1955, deel VII, p.1303). Aan welke plant is gedacht in de droom? Daarvoor wordt het ontstaan van 'Blattrosetten' in de droom onderzocht, gebruik makend van Kraepelins opmerking dat hij voortborduurde op dromen (Van Bakel, 2000, p.112).

In de voorafgaande droom komt het woord 'Zygäne' (een vlinder) voor. Nu is 'Zygäne' synoniem van 'Blutströpfchen' en dit laatste woord is weer synoniem van 'Schattensteinbrech' (zie Wahrig, 1977). Bij 'Steinbrech' vindt men tenslotte 'Angehöriger der Steinbrechgewächse mit Blattrosetten'. Uit 'Zygäne' in de voorafgaande droom kan dus via 'Schattensteinbrech' het idee 'Blattrosetten' ontstaan zijn. Er bestaat nu een '*Rosetten-*

steinbrech'. Deze hoort tot de 'euaizoonia' en het valt op dat de letters van het neologisme 'euonia' in de droomtekst deel uitmaken van 'euaizoonia'. Zou de 'Rosettensteinbrech' de plant met de 'Blattrosetten' zijn?

Een controle op 'Steinbrech' via de volgende droom is mogelijk. 'Carieri' in de droom die volgt op die van 2, XII, 1911 is geen Italiaans, maar lijkt op het Franse 'carrière' dat 'steengroeve' betekent. In de steengroeve werkt een 'Steinbrecher'.

Hiermee kunnen de analyses rond de steen van Rosette afgesloten worden en wenden we ons naar een nieuwe serie dromen. In de eerste daarvan lijkt ontcijfering weer een rol te spelen.

5.9. De zin van de onzin

In droom 107 werd het latente Engelse 'crap' aangetroffen met de betekenis 'onzin, nonsens'. Kraepelins oordeel 'sinnlos' bij gestoorde taaluitingen is soms gewoon gebaseerd op een (hem onbewuste) associatie 'sinnlos - crap'. We zullen laten zien, dat in twee dromen uit 1921 en 1925 het woord 'crap' (nonsens) verscholen gaat en dat in de droom van 1921 ook een tweede betekenis van 'crap' een rol speelt. Daarna zal blijken dat 'crap', nu met die tweede betekenis, ook al in droom 51 een latent woord is.

5.9.1. Miranda-droom

Op 2 december 1921, tot op de dag nauwkeurig tien jaar na de 'amptis'-droom, noteert Kraepelin een droom met volgende tekst en droomcontext:

tekst: Das ist Miranda, w.l.

droomcontext: Aufzählung mit unklarem Sinn

context bij de droom: Mogelijk heeft Kraepelin zich ten tijde van de droom (2 december) afgevraagd of de zwangere Toni, zijn oudste dochter, eind 1921 een zoon zou baren. Het kind, dat op 18 december 1921 geboren werd, was inderdaad een zoon, Hans-Jörg Emil, en kreeg net als zijn oudere zusje een dubbele achternaam Schmidt-Kraepelin (Van Bakel, 2000, p.169, 172). Het was Kraepelins eerste kleinzoon, zijn eerste 'Enkelsohn', en de voornamen van het kind verwijzen naar Kraepelins reeds na een half jaar overleden zoon Hans en natuurlijk naar Emil zelf, terwijl de dubbele achternaam ervoor zou zorgen dat de naam Kraepelin (op de tweede plaats) bleef voortbestaan. In het kader van deze context is het mogelijk een associatie bij 'Miranda' te vinden, zoals zal blijken wanneer de correspondentie tussen de droomcontext en de tekst gezocht wordt.

droomcontext:

Bij 'unklarem Sinn' zou het Engelse woord 'crap' voor 'nonsens', dat al in de 'nsens'-droom (no 107) een latente rol speelde, een relevante associatie kunnen zijn. 'Crap'

betekent verder ook een worp van 2,3 of 12 in het dobbelsteenspel 'craps' en 'crap' is dus een opsomming van getallen, een 'Aufzählung'.

Ook de droomdatum 2,XII van de onderhavige droom kan naar de getallen 2 en 12 verwijzen, beide resultaat van een 'crap'-worp. In droom 51 van het eerste corpus komen de getallen 2 en 12 voor en in die droom blijkt 'crap' een latent woord (zie 5.9.3.).

tekst:

Met Miranda wordt waarschijnlijk de Venezolaan Francisco de Miranda bedoeld, een medestrijder van Simon Bolivar. Waarom zou Kraepelin deze Miranda bedoelen en niet bijvoorbeeld de figuur Miranda uit Shakespeare's *The Tempest*? De voorafgaande droom met tekst 'pampa de espagne' refereert aan Latijns-Amerika (pampa): een argument om voor de Latijns-Amerikaanse Miranda te kiezen.

Tenslotte is de vraag, wat de afkorting 'w.l.' in de tekst betekent. De letters w en l zijn de 23ste en de 12de van het alfabet en de getallen 23 en 12 zijn mogelijk relevant als we bij 'Aufzählung' in de droomcontext aan 'Zahlen' denken.

correspondentie:

Uit het voorafgaande blijkt al onmiddellijk een keten:

Aufzählung mit unklarem Sinn - (crap=) 2,3,12 - 23,12 - w.l.

Voor een tweede keten is een associatie bij 'Miranda' nodig. Kan deze associatie gevonden worden in de context, dat wil zeggen andere dromen en Kraepelins (auto)biografie? Allereerst wordt de voorafgaande droom ('pampa de espagne') geraadpleegd, omdat we weten dat Kraepelin gewoon is gedachten voort te zetten uit een vorige droom. In de co-tekst van de vorige droom komen de Italiaanse woorden 'bambino' en 'bimbo' voor (beide betekenen 'kind') en de tekst 'pampa de espagne' is een transformatie van deze Italiaanse woorden. Kraepelin is blijkbaar van het Italiaans naar het Spaans (pampa) overgestapt. Gezien de aanstaande blijde gebeurtenis in de familie zou een associatie bij 'kind' relevant kunnen zijn en deze associatie zoeken we vervolgens in de droomcorpora. In droom 160 van het eerste corpus treffen we een Spaans woord 'ninno' voor 'kind' aan in de samenstelling 'los angeles ninnos' die volgens Kraepelin een "sinnlose Zusammenstellung aus los angeles, los ninnos" vormt. 'Los angeles ninnos' betekent 'Engel-Kinder' en deze laatste samenstelling zou eind 1921 weer betekenis voor Kraepelin kunnen krijgen wegens het verwachte 'Enkelkind'. Uit de combinatie van de twee dromen zou dan de associatie 'bambino - ninno(s) - los angeles' volgen. Tenslotte kan men bij Los Angeles aan de nabij gelegen plaats San Francisco denken, omdat Kraepelin in 1908 Los Angeles en San Francisco bezocht. Bij *Francisco de Miranda* sluit *San Francisco de Asis* (de volledige naam van San Francisco) aan en zo komt men tot de hypothetische associatie 'Miranda - Asis'.

Als Asis relevant is, kan dat verklaren waarom de co-tekst van de volgende droom begint met het woord 'Teller'. Assise, de Franse naam voor Assisi, is homofoon met het Franse woord 'assise', dat weer een synoniem is van het Franse 'assiette' en dit betekent in

het Duits onder meer 'Teller'.

Met behulp van de veronderstelde associatie 'Miranda - Asis' lukt het een tweede keten te vinden. Een 'crap'-worp kan de waarden 2,3 en 12 hebben en het resultaat 2 wordt 'aces' genoemd (twee maal de 1). 'Ace' luidt in het Duits 'As' en dit woord stamt van het Latijnse 'as' met genitief 'assis'. Op grond van het voorafgaande zijn 'Assise' en het Spaanse 'Asis' (van San Francisco de Asis) met 'Miranda' geassocieerd. De tweede keten luidt dus:

Aufzählung mit unklarem Sinn - crap - aces - as/ Assis - Miranda

het idiosyncratische:

De associatie 'crap' bij 'Aufzählung mit unklarem Sinn' is idiosyncratisch. De associatie 'crap - aces' is potentieel idiosyncratisch, want een alternatief is 'deuce-ace' een worp van 2 en 1. Maar de associatie is niet idiosyncratisch, want zij kan herleid worden tot de tussenterm 'crap a ace' in de 'nsens'-droom: al in die droom (no 107) is door 'crap a ace' een associatie van 'crap' en 'ace' gerealiseerd. Determinerende tendentie is dus een klank- of betekenisassociatie bij de idiosyncratische associatie 'crap'.

Is bij de andere keten de omzetting van de cijfers 23 en 12 in de letters w en l misschien op te vatten als een letterlijke ontcijfering, een letterlijk opgevat dechiffren van een cijferschrift? Men denke hier aan de droom van exact 10 jaar eerder, waarin van 'Blattrosetten' en een latent 'Rosettenstein' sprake was en dus indirect van de ontcijfering van de hiërogliefen en de steen van Rosette. Verder werd het woord 'crap' ook in de 'nsens'-droom (no 107) aangetroffen en bij de analyse van die droom werd gewezen op de steen van Rosette en werd een tussenterm Nut gevonden, de naam van een oud-Egyptische godin.

Als de associatie 23,12 - w.l. direct en het woord 'crap' indirect (via droom 107) naar ontcijfering lijken te verwijzen, hoe zit het dan met de vormassociatie 2,3,12 - 23,12? Net als de droomdatum 2,XII naar 2,12 kan verwijzen, zo kan 23,12 verwijzen naar een datum 23,XII en dat zou een geboortedatum kunnen zijn. Op 23, XII, 1790 werd Jean-François Champollion geboren en zijn naam wordt in een adem genoemd met de steen van Rosette en de ontcijfering der hiërogliefen (Adkins & Adkins, 2000, p.43). Er zijn echter geen indicaties dat Kraepelin de geboortedatum van Champollion kende en daarom is de reden voor de herschikking van getallen in de associatie 2,3,12 - 23,12 nog duister.

5.9.2. Stoß-droom

Wanneer men 'onzin' in een Nederlands-Engels woordenboek opzoekt vindt men onder 'onzin uitkramen' onder andere 'talk tripe'. 'Tripe' heeft nu ook de betekenis 'pens, ingewanden', in het Duits 'Kaldaunen'. Een droom met het woord 'Kaldaunen' heeft daarom onze interesse. Dat is de droom van 19 juni 1925 en 'Kaldaunen' in de droomcontext wordt door Heynick vertaald met 'tripe'.

tekst: Beim Gefräß kamen die Tiere mit Stoß an.

droomcontext: Bei der Fütterung mit Kaldaunen fanden sich die Schweine schnell ein.

droomcontext: 'Kaldaunen' komt niet in andere dromen voor. 'Fanden sich' treft men aan in droom 19 van het eerste corpus in de tekst 'auf der anderen Seite fand sich ein Bewurf von einigen Zahlen'.

tekst: 'Stoß' betekent 'stoot', maar volgens Wahrig (1977) ook 'die zur Ernährung einer Kuh notwendige Fläche einer Alp'. 'Stoß' is dus met (plantaardige) voeding verbonden.

correspondentie:

'Mit Stoß' in de tekst correspondeert met 'mit Kaldaunen' in de droomcontext. 'Kaldaunen' en 'Stoß' zijn weliswaar analoge, maar geen synoniemen, zodat we tussentermen tussen deze twee woorden moeten zoeken. Een keten zou nu het woord 'tripe' kunnen bevatten en luiden: 'Kaldaunen - tripe -...- Stoß'.

Het onbekende woord in de keten zou Duits of Engels kunnen zijn. Omdat de betekenis van 'Stoss' al een zwak verband met 'Kaldaunen' oplevert, zoeken we een vormassociatie bij 'Stoß' en dit leidt al direct naar een oplossing: het Duitse 'Stuß' betekent 'larie, onzin' en past dus bij een betekenis van 'tripe'. De keten luidt nu: 'Kaldaunen - tripe - Stuß - Stoß'.

Het Engelse woord 'tripe' in de keten kan verder onderbouwd worden door op de associatie met 'Futter' te letten. Het Engelse 'footer' (b.v. in 'four-footer') is praktisch homofon met het Duitse 'Futter'. 'Tripe' wordt ook wel in de meervoudsvorm gebruikt en 'tripes' kan men als 'tri-pes' lezen dus 'Dreifuß'. Misschien daarom treffen we in de direct volgende droom de tekst 'Zu Fuß fahren' aan.

Het idiosyncratische:

De klankassociatie 'Stuss - Stoss' wordt door de betekenis van 'Stoss' bevorderd en hangt dus met 'Kaldaunen' samen. De overgang van 'tripe' naar 'Stuß' is een vertaling naar het Duits, dus niet idiosyncratisch. In de associatie 'Kaldaunen - tripe' zit het idiosyncratische en omdat op 'tripe' een betekenisassociatie volgt is de determinerende tendentie een betekenisassociatie bij 'tripe'. Dit kan het Engelse 'crap' zijn. Dit betekent naast 'onzin' in de eerste plaats 'Exkrement' en dat past in het kader van de analyse van de 'dregalien'-droom, daterend van drie maanden vóór de 'Stoß'-droom. Verderop zal deze droom aan de orde komen en zullen we laten zien dat 'Faekalien' een relevante associatie is bij 'dregalien' en dat 'Mistkäfer' een latent woord is in deze droom. 'Crap' lijkt daarom de determinerende tendentie in de 'Stuss'-droom. Er is nog een argument daarvoor: 'fanden sich' in de droomcontext komt in droom 19 voor in de wending 'fand sich ein Bewurf von einigen Zahlen'. Die getallen in droom 19 zouden wel eens de getallen 2,3 en 12 kunnen zijn, omdat het resultaat van een 'Bewurf' (bepleistering) in het Frans een 'crépi' (pleisterlaag) is en 'crépi' en 'crap' vormovereenkomst vertonen.

In de droomcontext is impliciet sprake van 'mestvarkens' dus 'Mastschweine'. De droom gaat over varkensvoer en zowel in het Duits als het Engels is 'Mast' een woord voor 'varkensvoer' (eikels etc).

Vergelijk nu 'mast' met het Griekse 'mastos' voor 'borst, tepel, uier' en we komen bij de volgende droom aan. 'Tepel', een van de betekenissen van 'mastos', komen we in de 'duce'-droom (droom 51) tegen. In deze droom komt het Engelse woord 'pap' voor 'tepel' voor en is 'crap' weer determinerende tendentie.

5.9.3. Duce-droom

Tekst en co-tekst van droom no 51 uit het eerste corpus luiden.

tekst en co-tekst: 'Duce' für 2; 'tripap' für 3, fremdsprachig; dabei klare Erinnerung daran, daß 'pap'='mal' ist, und daß auch in einer anderen Sprache ein ähnliches Suffix an die Iterativzahl gehängt wird.

commentaar: Bei 'duce' bildete das spanische 'doce', das allerdings nicht zwei, sondern zwölf heißt, das Bindeglied.

Er is een argument om deze droom a-priori aan Kraepelin toe te schrijven. 'Pap' betekent 'nipple' in het Engels en 'nipple' is een latent woord in een droom van 1921 van Kraepelin, die verderop behandeld wordt. We zullen bij de analyse voorlopig nog van de dromer spreken en tijdens de analyse op het woord 'crap' stuiten dat al eerder in analyses van dromen van Kraepelin is gevonden.

co-tekst: Met 'Iterativzahl' worden de getallen 1,2,3 ... aangegeven.

Duce:

De dromer geeft voor 'duce' de slecht passende keten: 2 - doce(12) - duce. De associatie van 'duce' en 'doce' op grond van vormovereenkomst kan verder onderzocht worden door meer woorden van de vorm 'd*ce' te zoeken. Encyclopaedia Britannica CD (1997) suggereert 'dice' (dobbelsteen), 'dace' (serpeling, een karperachtige) en 'deuce' (2 op een speelkaart of een dobbelsteen). Het is duidelijk dat een beter passende keten luidt: 2 - deuce - duce. Het Engels is dus latente taal. 'Duce' en 'deuce' zijn ook homofoon in het Engels. De suggestie 'doce' in het commentaar lijkt een, wellicht betekenisvolle, lapsus.

Wat is het idiosyncratische in de term 'deuce' en de klank 'duce'? Kraepelin verklaart dit met 'doce'. Wat is het idiosyncratische aan het getal 12? De zoekmachine van Encyclopaedia Britannica-CD (1997) geeft bij 'deuce' acht items, die gaan over kaartspelen, dobbelsteenspelen en tennis. Onder het item 'hazard' wordt vermeld "throwing aces or deuce-ace (crabs, or craps)" en dit heeft betrekking op een worp waarbij de inzet verloren wordt. Onder het item 'craps' vinden we dan de frase "if he rolls 2,3 or 12(craps) on the first roll, he loses". Een 'crap' blijkt een worp van 2,3 of 12 in het dobbelsteenspel 'craps' en deze getallen zijn precies de drie getallen waarvan sprake is in co-tekst (de getallen 2 en 3)

en commentaar (het getal 12). 'Crap' kan de determinerende tendentie zijn achter de lapsus '12, doce'.

Tripap:

Het ontstaan van het neologisme 'tripap' moet verklaard worden. In 'tripap' is 'pap' een suffix. 'Pap' is synoniem van 'nipple', beide Engelse woorden voor 'tepel'. 'Nipple' eindigt weliswaar als 'triple' en daarin zit een suffix 'ple', maar 'tripap' is daarmee niet verklaard. 'Tripap' is '3' volgens de dromer en het suffix 'pap' in 'tripap' lijkt overbodig, omdat 'tri' (als prefix) al '3' aangeeft in samenstellingen als 'Trigonometrie' of 'Trikolore'.

Hoe is 'tripap' eigenlijk samengesteld? Zou 'tripap' een samenstelling zijn van twee woorden, een allitererend en een rijmend woord? Bij 'tripap' suggereert Webster-CD (onderdeel van Encyclopaedia Britannica CD, 1997) benaderingen als 'trip', 'tripe' (pens, onzin) en 'triple' (drievoudig); deze woorden allitereren met 'tripap'. Ook 'crap' betekent 'onzin'. Verder zit in de betekenis van 'tripap' iets van 'crap' namelijk het getal 3 (van 2,3 en 12). Nu valt op dat 'pap' en 'crap' rijmen. Wat rijmt nog meer op 'tripap'? Via de Engelse module van Word Perfect zoeken we rijmwoorden en vinden slechts een woord dat op 'ipap' eindigt: 'genipap'. Op het eerste gezicht is dit een toevallige rijm, totdat blijkt dat 'genipap' de naam is van een vrucht van de 'genipa americana', een boom, die hoort tot de Rubiaceae ofwel de 'Krappgewächse' (zie b.v. Enciclopedia Universal Ilustrada, 1924, deel 25, p.1254). 'Tripap' is dus enerzijds met 'tripe' en 'crap' en anderzijds met 'genipap' en 'Krapp' geassocieerd. 'Tripap' heeft de betekenis 'crap', dus een worp van 2,3 of 12 en heeft uiteindelijk de betekenis '3' gekregen. De uitkomsten 2 en 12 zijn namelijk reeds aan 'duce (deuce) - doce' toegewezen.

De gevonden ketens luiden:

3 - crap - tripe - tripap

3 - crap - Krapp - genipap - tripap

Daarmee lijkt 'crap/ Krapp' de determinerende tendentie in droom 51. Dat zijdelings 'nipple' (synoniem van 'pap') een rol speelt, laat weer eens zien dat de naam Kraepelin (crap + nipple) de sleutel is.

Vervolgens behandelen we twee dromen van respectievelijk 5 en 8 mei 1921. In de eerste droom van 5 mei is 'nipple' een latent woord. In de tweede droom speelt 'Lippen', een anagram van 'nipple', een rol.

5.10. Twee opeenvolgende dromen van mei 1921

5.10.1. Zwischenstück-droom

tekst: empfindsames Zwischenstück

droomcontext: ein Ring von Metal wurde mit Gewalt durchgestemmt und in die Lücke ein dehnbares Zwischenstück eingestetzt. Es wurde die Bemerkung gemacht das man auch

ein 'empfindsames' Zwischenstück einsetzen könne d.h. ein Stück aus Schokolade oder Kuchen (angenehm, genußreich).

droomcontext: De woorden 'mit Gewalt' treffen we in de *Lebenserinnerungen* aan in een passage over Shakespeare's toneelstuk Romeo en Julia, dat Kraepelin in 1890 in Londen bijwoonde (Kraepelin, 1983, p.60). Hij vond de wijze waarop dat stuk gespeeld werd "so überwältigend komisch, das ich *mit Gewalt* mein Taschentuch zwischen die Zähne pressen musste, um nicht wegen unaufhaltsamen Lachens hinausgeworfen zu werden".

Waarom is deze verwijzing relevant voor de droom? In Londen bezichtigde Kraepelin in 1890 ook Hampton Court, een museum waarnaar in droom no 159 van het eerste corpus wordt verwezen. In droom 159 is sprake van een 'Lordsaitenspieler' en in een droom van 18 mei 1921, dus 13 dagen na de droom onder studie, is sprake van 'Saitenspiel'. Herinneringen aan het bezoek aan Engeland lijken in mei 1921 boven te komen.

Shakespeare's stuk heeft Kraepelin in 1890 zeker aan zijn vader doen denken, die onder andere uit Shakespeare voorlas. In Romeo en Julia komen de gevleugelde woorden *What's in a name?* voor en daarbij gaat het over de achternaam of familienaam (van Romeo). Wellicht zullen we in een van de dromen van mei 1921 een verwijzing naar Kraepelins vader tegenkomen (zie daarvoor de 'amnestia'-droom van 8 mei 1921) en misschien ook Engelse associaties (zoals in de onderhavige droom zal blijken).

De ring van metaal wordt door een rekbaar tussenstuk vervangen. Heynick (1993) vertaalt 'rekbaar' in het Engelse 'ductile', omdat er sprake is van rekbare metalen. 'Ductile' allitereert met 'duce'. Zouden woorden uit de analyse van de 'duce'-droom relevant zijn?

tekst: 'empfindsam' is synoniem van 'delikat', dat op zijn beurt synoniem is van 'appetitlich'. In de droom van twee dagen eerder komt nu 'appetitus', Latijn voor 'begeerte', voor en uit vorm- en betekenisassociaties bij delen van het woord 'Appetit' kan een woord worden afgeleid dat determinerende tendentie zal blijken te zijn van de droom onder studie.

correspondentie: Gezocht wordt eerst naar een verklaring waarom het 'Zwischenstück' uit 'Schokolade' of 'Kuchen' kan bestaan. We zoeken een keten die het bijzondere ('Schokolade/ Kuchen') verklaart. Bij 'Zwischenstück' zou 'Muffe' een associatie kunnen zijn. Aan het eind van de droomcontext is sprake van een eetbaar tussenstuk. Zou het Engelse 'muffin', een cakeje met vanille of chocolade smaak, bedoeld zijn (het Engelse 'muffin' is uit een Laagduits woord 'Muffe' ontstaan)? De keten 'Zwischenstück - Muffe - Muffin - Kuchen/ Schokolade' verklaart al een deel van de droom. Waarom is het tussenstuk 'empfindsam'? De verklaring daarvoor ligt niet in de droom zelf maar in de voorafgaande droom.

het idiosyncratische:

De associatie 'Muffin' bij 'Muffe' is potentieel idiosyncratisch omdat het een vreemdtalige associatie en een klankassociatie is. Een 'Muffin' is echter niet 'empfindsam'. Kan de Engelse associatie herleid worden? Wat is wel 'empfindsam'? Merk nu op dat 'Nippel' een kort eindje buis is voor het verbinden van pijpen of van een pijp met een mof. Zou het Engelse 'nipple', dat ook 'tepel' betekent, als 'empfindsam' beschouwd mogen worden?

De bovengenoemde associatie 'empfindsam - delikat - appetitlich' doet vermoeden dat, via vormassociaties bij 'appetitus' in de voorafgaande droom, de Engelse woorden 'pap' en 'tit', beide synoniem van 'nipple', kunnen ontstaan en zo een nieuwe droom rond 'nipple' kunnen formeren. Het Engelse woord 'nipple' verklaart dus het optreden van de Engelse associatie 'Muffin'. 'Nipple' is de determinerende tendentie en het bevat de letters van 'pelin' het laatste deel van de naam Kraepelin.

Als 'Nippel' een latent woord is in de 'Zwischenstück'-droom, dan zou uit 'Nippel' door vormassociatie (anagram) 'Lippen' kunnen ontstaan, indachtig het feit dat Kraepelin in een volgende droom doorgaat met een woord of thema uit de vorige. In de volgende droom van 8 mei 1921 komt de plantennaam 'galeopsis' (hennepnetel) voor, die tot de plantenfamilie der lipbloemigen, de '*Lippenblütler*', hoort.

5.10.2. Amnestia-droom

tekst: amnestia

droomcontext: botanischer Name einer Pflanze, eigentlich ein eigenartiger Galeopsis, die sich zwischen Sträuchern für den Wald befand. Anfangs glaubte ich es sei Ruber purpurea.

Opmerking vooraf: de droomdatum 8 mei 1921 herinnert, op een dag na, aan de dag waarop dertig jaar eerder (9 mei 1891) Kraepelins zoon Hans overleed. Hans is een half jaar oud geworden en zou de stamhouder van de familie geworden zijn als hij niet vroegtijdig overleden was. Hans had de naam Kraepelin kunnen doen voortbestaan. Iemand om niet te vergeten. 'Amnestia' zou daarentegen wel eens kunnen verwijzen naar iets dat vergeten moet worden en naar iemand die amnestie zou moeten krijgen: Kraepelins vader.

Droomcontext:

Opvallend zijn de woorden 'eigentlich' en 'eigenartig' bij Galeopsis: woorden beginnend met 'eigen' zou wel eens belangrijk kunnen zijn. Het plantengeslacht 'Galeopsis' hoort tot de familie der lipbloemigen, de '*Lippenblütler*'. Of 'lipbloemigen' een rol spelen in de droom zal moeten blijken uit het tekst-woord 'amnestia'.

In de merkwaardige frase 'Zwischen Sträuchern für den Wald', doet 'zwischen' een verband met de voorafgaande 'Zwischenstück'-droom vermoeden en het woord 'Wald' zou met 'Gewalt' uit de 'Zwischenstück'-droom kunnen samenhangen. Nu komt in droom

no 214 van het eerste corpus zowel 'Waldmeister' als 'Gewalttätig' voor. Nadat 'Gewalt' in de 'Zwischenstück'-droom is opgetreden, kan 'Wald' in de 'amnestia'-droom met 'Waldmeister' samenhangen. 'Waldmeister' betekent 'lievevrouwebedstro' en deze betekenis kan hier relevant zijn zoals nu wordt gedemonstreerd.

In een droom van 3 mei 1921, vijf dagen voor de onderhavige droom, komt in de droomcontext de frase 'jemand der im Streu schläft' voor, hetgeen naar 'bedstro' verwijst. In het Engels luidt 'bedstro', ook in de plantkundige betekenis, 'bedstraw'. Het plantengeslacht 'bedstro', waartoe 'lievevrouwebedstro' ofwel 'Waldmeister' hoort, wordt in de plantkunde het geslacht 'galium' van de Rubiaceae-familie genoemd. Tot die familie hoort ook de meekrap, in het Duits 'Krapp'. Heeft dus na bedstro in de droom van 3 mei eerst 'galium' door Kraepelins brein rondgewaard alvorens het woord 'galeopsis' (door alliteratie) in de droom van 8 mei opdook?

'Ruber' is geen plantengeslacht, zoals beweerd wordt in de droomcontext. Misschien is het een betekenisvolle lapsus of verschrijving. Kraepelin lijkt zich in ieder geval bewust van een vergissing getuige "anfangs glaubte ich" in de droomcontext. 'Ruber' is Latijn voor 'rood'. Misschien bedoelt Kraepelin met 'ruber' een van de twee plantengeslachten 'Rubia' (meekrap) of 'Rubus' (bramen). Uit de wortel van de 'Rubia' werd vroeger een rode verfstof gewonnen. 'Rubus arcticus' wordt genoemd in het commentaar van droom 93.

tekst: 'amnestia' is Grieks voor 'het vergeten, het vergeten van bedreven kwaad'. Het is afgeleid van a + mnestis, Grieks voor het Duitse 'nicht Gedenken'. Zou een associatie 'vergeet mij' of 'vergeet mijn kwaad' kunnen zijn en is misschien een persoon daarbij bedoeld?

correspondentie: De 'amnestia' is in de droom een plantennaam en wellicht is hier wegens de associatie 'amnestia - nicht Gedenken' het tegengestelde van een 'vergeet-mij-nietje' bedoeld. 'Vergissmeinnicht' (vergeet-mij-nietje) wordt in het Grieks 'myosotis' genoemd.

'Myosotis' is een van de vele plantennamen, die we aantreffen in brieven uit de jaren 1871-1873 van de jeugdige Emil aan zijn oudere broer Karl (zie Burgmair et al., 2002, p.35,41). Ook 'rubus' en 'galium' treffen we aan (idem, p.40,41). Plantennamen herinneren dus aan Emils jeugdijaren en indirect aan wat hij vertelt over die jeugdijaren, bijvoorbeeld over zijn eerste alcoholroes in 1870, en aan wat hij in de *Lebenserinnerungen* verzwijgt, de problemen rond Emils vader, Karl Wilhelm Kraepelin, die in de 1870-er jaren begonnen. Onderzocht wordt nu of 'myosotis' in het kader van eerdere en latere dromen past en dus een tussenterm kan zijn in de gezochte keten.

'Myosotis' betekent letterlijk 'muizenoor' en het stamt van 'mus', dat 'muis' en 'spier' betekent. Men vergelijk verder nog 'myosotis' en 'myositis' (spierontsteking). In een voorafgaande droom van april 1921 is 'musculus', Latijn voor 'muisje, spier', een tekstwoord in een ziektebeeld genaamd 'musculus palas' en in de droomcontext is sprake van een patiënt met hoge koorts. Heeft de patiënt een 'myositis'?

Het Duitse 'Muskel' komt voor in droom no 159 uit het eerste corpus met tekst: 'Lordsaitenspieler und *Muskels*sardinen'. In droom 159 wordt gerefereerd aan een schildering van Mantegna met de titel 'Caesars triomf', in Hampton Court bij Londen tentoongesteld. Een mogelijk activatie van deze droom en daardoor het woord 'Lordsaitenspieler' kan blijken uit het voorkomen van het woord 'Saitenspiel' en Romeinse kostuums in de droom die onmiddellijk op de 'amnestia'-droom volgt. Een tweede argument voor de invloed van droom no 159 is dat 'Hampton Court' via het begin 'Hamp' van 'Hampton' zou kunnen leiden naar het homofone Engelse 'hemp', (het Duitse 'Hanf', hennep). 'Hanf' is het begin van 'Hanfnessel' ofwel 'galeopsis'. Dus 'myosotis/Vergissmeinnicht' kan een tussenterm zijn in de gezochte keten.

De overeenkomst van het vergeet-mij-nietje en de lipbloemige galeopsis moet nu gezocht worden. Uit de plantensystematiek blijkt dat het vergeet-mij-nietje, die geen lipbloemige is, wel een vruchtbeginsel heeft als de lipbloemigen. 'Vruchtbeginsel' is een verbindende associatie tussen 'vergeet-mij-nietje' en 'galeopsis'. De keten luidt dus: galeopsis - (vruchtbeginsel) - Vergissmeinnicht - (versus) - Amnestia.

het idiosyncratische: In de keten is de eerste associatie potentieel idiosyncratisch, want niet alleen het vergeet-mij-nietje maar ook de smeewortel heeft een vruchtbeginsel net als de lipbloemigen. De associatie is niet herleidbaar, dus idiosyncratisch. Voor de bepaling van de determinerende tendentie wordt gezocht naar een analogon van 'vruchtbeginsel'. Het vruchtbeginsel ontwikkelt zich op het vruchtblad en een ander woord daarvoor is 'carpellum', in het Duits 'Karpell'. Het latente woord 'Karpell' zou de determinerende tendentie kunnen zijn.

'Vergissmeinnicht' betekent 'herinner je' en is dus als een rappel op te vatten. Bij 'Karpell' kan een Frans woord 'rappel' de associatie 'Vergissmeinnicht' bevorderen ten koste van een associatie 'smeewortel'. De overgang van 'Karpell' naar 'rappel' kan door 'Krapp' (meekrap) bevorderd zijn en door 'Galium' (een meekrapgewas), een mogelijke voorloper van 'galeopsis', zoals hierboven betoogd. Het potentieel idiosyncratische kan dus tot 'Karpell' herleid worden.

Twee vragen blijven dan nog open. Is ook de laatste associatie 'amnestia' tot 'Karpell' te herleiden? Misschien koos Kraepelin de vorm 'amnestia' en niet een woord als 'amnesia' omdat de letters van 'amnestia' nog op een of andere wijze relevant zijn. Daarnaast is de tegenstelling tussen 'vergeetmijnietje' en 'amnestia' nog onverklaard.

De tegenstelling 'Vergissmeinnicht - Amnestia' in de associatieketen zou door de tegenstelling 'Fruchtblatt - Staubblatt' bepaald kunnen zijn. Van het vergeet-mij-nietje was het vruchtbeginsel van belang in de keten. Het vruchtbeginsel ontwikkelt zich op het 'Fruchtblatt'. Daartegenover staat 'Staubblatt' (meeldraad) en de meeldraad wordt wetenschappelijk aangeduid met het Latijnse 'stamen', een anagram zijn van 'amnest'. 'Stamen' kan de productie van vorm 'amnestia' in plaats van de vorm 'amnesia' hebben bevorderd. 'Stamen' betekent ook 'snaar' en de volgende droom gaat over een 'Saitenspieler' (een 'snaarspeler' letterlijk). De tegenstelling 'Fruchtblatt - Staubblatt' is bepaald door

de tegenstelling 'vrouwelijk - mannelijk'. Merk op dat 'Karpell' (vruchtblad) het vrouwelijke aanduidt, terwijl het door zijn klank verwijst naar de naam Kraepelin, dus de naam van de vader. Verklaart dit de overgang van 'niet vergeten' naar 'vergeten' in de keten?

Concluderend: 'Lippen', een anagram van 'nipple' uit de voorafgaande droom, lijkt de droom mede te hebben doen ontstaan en 'Karpell' lijkt de determinerende tendentie in de droom onder studie. 'Krapp', dat met 'galium' en 'Rubia' geassocieerd is en ook al in de 'duce-droom' aangetroffen werd in de associatie 'genipap', speelt zijdelings een rol. 'Karpell' vertoont grote overeenkomst met de naam Kraepelin.

Vergeet het kwaad!

In zijn geschrift *Persöhnliches* (Van Bakel, 2000) zegt Kraepelin over plantennamen en vergeten het volgende: "Mein Gedächtnis war von jeher schwach und unzuverlässig. ... Etwas besser ging es mit den von Jugend auf eingelernten Pflanzennamen und auch mit dem Wortschatze fremder Sprachen. Dagegen versagte mein Gedächtnis gänzlich bei den Gesichtern und Namen von Personen". De 'amnestia'-droom gaat over plantennamen en over een aspect van de plantenleer, dat herinnert aan de eigenaam of familienaam Kraepelin. Wordt daarom het woord 'eigen' in de droomcontext herhaald in 'eigentlich' en 'eigenartig'?

Het vergeet-mij-nietje hoort tot de familie van de Boraginaceae. De naam van deze familie is afgeleid van het woord 'borago', dat stamt van het Arabische 'abu araq', dat betekent 'Vater des Schweisses'. Het Arabische 'araq' is ook de oorsprong van het woord 'arak' (een alcoholische drank).

'Vader' en 'alcoholische drank' gaan dus schuil in 'borago'. Als we dit bekend veronderstellen bij Kraepelin, dan zou in het woord 'amnestia' het vergeten van het kwaad van de vader verscholen kunnen zijn. Naar het schijnt trachtte Kraepelin de alcoholproblemen van zijn vader te 'vertuschen' (zie Steinberg, 2001, p.259). Heeft 'amnestia' op dit 'vertuschen' van de alcoholproblemen van de vader betrekking? Kraepelins vader stierf in 1882 in Potsdam. In droom 92 van het eerste corpus komt Sanssouci voor, een verwijzing naar een slot in Potsdam. In droom 93 is sprake van een plantennaam en wordt 'Rubus' als associatie in het commentaar genoemd. Het lijkt erop dat droom 92 via Potsdam aan de vader herinnerde en droom 93 heeft bijgedragen tot de lapsus 'ruber' in de droom onder studie.

5.11. Twee verwante neologismen

Hieronder zullen twee dromen behandeld worden, waarin respectievelijk de neologismen 'dregalien' en 'tragelien' voorkomen. Beide neologismen hebben negen letters evenals de naam Kraepelin en de eindklank herinnert aan de naam. Zijn de neologismen verwijzingen naar de naam Kraepelin?

De twee verwante neologismen verschillen in de hoeveelheid verklaring die Kraepelin geeft. Bij 'dregalien' wordt een co-tekst woord gegeven, bij 'tragelien' een

uitgebreide droomcontext. Gestart wordt met het eenvoudig analyseerbare 'dregalien'.

5.11.1. Dregalien-droom

De 'dregalien'-droom is van 6 maart 1925. Deze datum valt een week voor Kraepelins reis naar de Verenigde Staten, Mexico en Cuba (Burgmair et al., 2000, p.179/ Bendick, 1989, p.87-92). Aan een 'Amerikanische Psychiater-versammlung' refereert een droom van augustus 1912. Het onderwerp 'dementia praecox' staat op de agenda van die vergadering in die droom. In zijn droom van maart 1925 denkt Kraepelin wellicht terug aan de droom van 1912 en dementia praecox. Het neologisme 'dregalien' in die droom doet sterk denken aan 'tragelien', een neologisme in een droom uit 1922 over vruchten, de vroegrijpe abrikozen, genoemd naar 'praecox'.

tekst: dregalien

co-tekst: Engerlinge

co-tekst: Meyers Enzyklopedie (1973, p.788) definieert 'Engerlinge' als volgt: 'Larve der Blatthornkäfer' en verklaart: "Die Engerlinge der meisten Mist-, Dung- und Kotkäfer entwickeln sich in Dung, Aas oder anderen verwesenden Stoffen". Onder 'Blatthornkäfer' wordt vermeld, dat er drie Families zijn: "Zuckerkäfer, Skarabäiden, Hirschkäfer". Kraepelin kocht een scarabee, een amulet in de vorm van een scarabee, in 1899 in Egypte (Kraepelin, 1983, p.104). De analyse moet verhelderen of dat relevant is.

tekst: 'dregalien' lijkt op een eerder in maart 1922 opgetreden neologisme 'tragelien'. In de droomcontext van de 'tragelien'-droom komt het woord 'Schafsmist' voor en het woorddeel 'Mist' komt ook voor in 'Mistkäfer' (zie hierboven). 'Dregalien' rijmt op 'Fäkalien'. 'Fäkalien' betekent 'Mist' en is van het Latijnse 'faex' afgeleid, dat in het Engels 'dregs' betekent en daarmee ook naar de beginklank van 'dregalien' leidt. Zelfs kan men uit 'faex=dregs' afleiden 'faek=dreg' en daarmee precies aangeven hoe het neologisme 'dregalien' ontstond uit 'Faekalien'.

correspondentie: 'Engerlinge' zijn larven. De associatie 'larve - dragee - drega' verbindt 'larve' via het Franse 'dragee', een (door een schimmelziekte) gemummificeerde larve, met het begin 'drega' van het neologisme 'dregalien'. 'Dragée' betekent ook 'groenvoeder' en door die betekenis ontstaat een verbinding met de al geanalyseerde 'Stoß'-droom van drie maanden later, waarin het om veevoeder gaat. De tussenterm 'dragée' past dus binnen de droom en verbindt dromen. Door het bijvoeglijk naamwoord 'gemummificeerd' wordt een verwijzing naar Egypte denkbaar.

Het woord 'dragee' is afgeleid van het Griekse 'tragema', dat op zijn beurt afgeleid is van 'tragos' dat 'geit' betekent (Van Dale, 1991). De verwantschap van 'dregalien' en 'tragelien' wordt door de vertaling 'drega - dragee - tragema - trage' nog duidelijker.

In 'dregalien' treffen we dus 'larve' en 'mest' (Fäkalien) aan, zodat de co-tekst

'Engerlinge' als 'larve van mestkever' geïnterpreteerd kan worden.

De associatieve ketens vanuit twee aspecten 'Larve' en 'Mist van de co-tekst naar de tekst luiden:

Larve - dragee - dregalien

Mist - Fäkalien - dregalien

Het idiosyncratische:

'Fäkalien' wordt in de analyse van de eerdere droom met 'tragelien' al aangetroffen als associatie bij 'Mist'. De potentieel idiosyncratische associatie 'dragee' (gemummificeerde larve) lijkt met 'Egypte' samen te hangen en tot de Egyptische 'scarabee' herleid te kunnen worden. Nu blijkt in een droom van dezelfde dag, maar voorafgaand aan de 'dregalien'-droom, ook een al referentie naar Egypte schuil te gaan.

De scarabee, Ra, Ramses, remise en de ontcijfering der hiërogliefen

Eerder, naar aanleiding van het latente *ka* in de 'vi-tafalk'-droom, wezen we reeds op Kraepelins contact met Erman, de bekende Egyptoloog. Erman beoordeelde de scarabee die Kraepelin in Egypte gekocht had. De scarabee was in het oude Egypte het zinnebeeld van de zonnegod Ra of Re, het was de kever die de zonnescijf (net als zijn mestbal) voortbewoog.

Kraepelin droomde nu op 6 maart 1925 voorafgaand aan 'dregalien' het neologisme 'Remiservation' met de betekenis 'Aufschub, Verzögerung'. In de droomtekst zit een verwijzing naar de ontcijfering van de hiërogliefen.

'Remiservation' bevat het Franse 'remise' en het Duitse 'Reservation'. 'Remise' betekent 'uitstel, verdaging' en dat verklaart al een groot deel van 'remiservation'. 'Aufschub' kan nu terugverwijzen naar een droom van 13 augustus 1923. In die droom komt het werkwoord 'stunden' voor, dat 'Zahlungsaufschub geben, gewähren' betekent. Van 13 augustus 1923 stamt ook de 'Vi,tafalk!'-droom, in 5.1. behandeld. Terugverwijzen naar 13 augustus 1923 betekent ook terugverwijzen naar het Egyptische woord *ka* in de analyse in 5.1. Is er nu iets Egyptisch aan 'Remise'? 'Remise' bestaat uit 're' en 'mise' en hieraan zijn Egyptische associaties verbonden.

Bij de ontcijfering van de hiërogliefen door Champollion heeft het Koptische 'mise' (geboorte) een belangrijke rol gespeeld. Toen Champollion in september 1822 de namen Ramses en Thoetmosis kon lezen, wist hij dat hij goed zat met de ontcijfering. Champollion leidde de naam Ramses af door de hiërogliefen van die naam als rebus van het teken voor de zonnegod (Ra of Re) en het Koptische 'mise' (geboorte) te lezen. 'Ramses' betekent letterlijk 'geboren uit Ra'. Kraepelin kende deze uitleg mogelijk omdat hij zijn hond Ramses noemde in 1899 voor hij naar Egypte reisde en in Egypte contact had met Erman.

'Remise', een component van 'remiservation', kan dus naar Ramses en Egypte verwijzen en dan de droom over de larve van de mestkever, symbool van de eeuwige wedergeboorte en zinnebeeld van Ra, hebben opgeleverd.

Een scarabee bevatte op de achterkant vaak de naam van koningen of spreuken in hiërogliefen. Een bekende spreuk is de volgende: "Dein Name soll ewig wähen, Nachkommen sollen dir zuteil werden" (Lexikon der Aegyptologie, 1984, p.972). Merk op het contrast met Kraepelins als grafschrift bedoelde spreuk: "Dein Name mag vergehen, kann nur dein Werk bestehen" (Kraepelin, 1928, p.78 / Kraepelin, 1983, p.290).

De eigennaam, een persoonlijkheidsaspect (naast de *ka*) in de oud-Egyptische religie en sleutel tot de ontcijfering van de hiërogliefen, is ook een sleutelwoord in Kraepelins dromen. Bij de analyse van droom no 152 (zie verder) komt de ontcijfering van de hiërogliefen nogmaals aan de orde naar aanleiding van het latent woord 'cartouche' in die droom. De eerste stappen in de ontcijfering vonden plaats door analyse van de hiërogliefen in ringen (de zgn. cartouches) waarin de naam van koningen werden geplaatst. Nu analyseren we eerst het met 'dregalien' verwante 'tragelien'.

5.11.2. Tragelien-droom

Er is een neologisme dat na een vertaling een anagram van de eigennaam Kraepelin laat zien en dat is 'tragelien' in een droom van 26 maart 1922. Ten tijde van de droom stond Kraepelins emeritaat op 1 april er aan te komen (Burgmair et al., 2000, p.178) en dus een wisseling van de wacht aan de psychiatrische kliniek aan de Nussbaumstrasse no 7 te München. Wellicht is dit voor Kraepelin een reden om, ook in zijn dromen, terug te blikken op de vruchten van zijn arbeid.

Op 26 maart 1922 heeft Kraepelin twee dromen genoteerd. In de eerste komt de tekst "Im Parteigange hier war Völkern die Waffe aus der Hand geschlagen" voor. Ofschoon co-tekst of droomcontext ontbreken, kan men toch, gezien het bovenstaande, vermoeden waarom het gaat: de macht wordt ontnomen aan volkeren (en aan Kraepelin). Wahrig (1977) vermeldt onder 'schlagen' en 'jemandem etwas aus der Hand schlagen' de uitdrukking 'jemandem ein Vorteil aus der Hand schlagen'. Het woord 'Vorteil' komt nu in de co-tekst van droom 255 voor, de 'gingobi'-droom (zie 5.5.3.), waarin 'prae' (dat wil zeggen een prae, een voordeel) een rol speelt en 'praecox' determinerende tendentie is.

In de tweede droom van 26 maart, de 'tragelien'-droom, wordt over vruchten gesproken en blijkt door analyse de abrikoos een rol te spelen in samenhang met het woord 'praecox'. Dit is dus de vierde 'praecox'-droom na de drie reeds in paragraaf 5.5 behandelde.

tekst: tragelien

droomcontext: eigentümliche, an Schafsmist erinnernde, süß aber ziemlich fad schmeckende Früchte, die bei psychologischen Versuchen benutzt werden sollten. Es war möglichste Abwechslung der Früchte erwünscht (Anklänge an den Besuch des oberen Gartens?)

droomcontext: Omdat de vruchten 'süß' zijn, worden gerijpte vruchten bedoeld. Ze zijn 'eigentümlich' en zouden misschien door Kraepelin als zijn 'Eigentum' (de vruchten van Kraepelin) beschouwd kunnen worden. Heynick (1993, p.195) gebruikt voor 'ei-

gentümlich' het Engelse 'peculiar' en geeft daarmee, onbedoeld, een aanwijzing voor een associatie bij 'Schaf', namelijk het Italiaanse 'pecora'. 'Pecora' en 'peculiar' stammen beide van het Latijnse 'pecus' (kleinvee). De vruchten in de droom herinneren aan 'Schafsmist' en als men nu 'Mist' door het synoniem 'Kot' vervangt, vermoedt men reeds dat een vrucht eindigend op 'Kot' of 'cot' (zoals het Engelse 'apri-cot' of het Franse 'abri-cot') bedoeld zou kunnen zijn.

Wat Kraepelin precies bedoelt met 'Abwechslung der Früchte' is niet duidelijk. Merk echter op dat in het woord 'Wechselwirtschaft' (wisselbouw), dat bij 'Abwechslung der Früchte' aansluit, het woord 'Wirtschaft' optreedt dat vier jaar later (tweede Paasdag 1926) in de 'Rührochs'-droom terugkomt. De 'Rührochs'-droom is een droom over het verdwijnen van het begrip dementia praecox (zie 5.5.1.).

'Oberer Garten' kan, aangezien de droom genoteerd is in Suna, een verwijzing zijn naar een hoger gelegen tuin bij Kraepelins villa te Suna in Italië (Kraepelin, 1983, p.176).

tekst:

'Tragelien' rijmt op 'Kigelien', lange vruchten die Kraepelin (1983, p.102/103) in 1899 in Egypte zag. Naar Egypte ging Kraepelin Pasen 1899, nadat hij de zesde editie van het leerboek Psychiatrie had voltooid. In die editie had de in de loop der jaren steeds ruimer opgevatte term dementia praecox zijn maximale omvang gekregen.

Omdat het woord 'Kigelien' het neologisme 'tragelien' zwak benadert, zoeken we naar een betere benadering. Encyclopaedia Britannica-CD (1997) suggereert bij 'tragelien' het Griekse woord 'thargelia', in het Duits 'Thargelien' genoemd, een feest in het oude Griekenland van de eerstelingen, de eerste vruchten. Gezien de droomcontext zou 'Thargelien' dus relevant kunnen zijn. Misschien is Kraepelin 'Thargelien' na een kleine aanpassing als naam voor vruchten gaan gebruiken, zoals ook 'Kigelien' vruchten zijn. De introductie van het woord 'Thargelien' zal via een verwijzing naar twee dromen uit dezelfde periode worden onderbouwd.

Een anagram van het Griekse 'thargelia' is het Griekse 'lethargia' en een woord verwant hiermee is het Engelse 'lethargic' dat in de vorm van het synoniem 'sluggish' voorkomt in een droomtekst van maart 1922, dus in dezelfde maand als de 'tragelien'-droom.

Bij de 'thargelia'-feesten trad een 'pharmakos' (zondebok) op. 'Pharmakos' is verwant met 'farmacie' en 'Pharmaceutisch'. Dit laatste woord komt voor in de droom van 14 maart 1922, dus twee weken eerder. In die droom gaat het om een farmaceutisch preparaat met de vreemde naam: Thier - N - H - Elyseon. Achter 'Thier' gaat 'Theriak' (van het Griekse 'thèr' afgeleid) schuil, de naam van een panacee uit de oudheid en Middeleeuwen. Men kan zich voorstellen dat het Griekse 'pharmakon' en de vorm 'Thier' naar 'Thargelien' kunnen leiden.

Bij de term 'pharmakon' denkt men ook direct aan het Farmacologisch Instituut aan de Nussbaumstrasse tegenover Kraepelins kliniek. De naam Nussbaumstrasse speelde reeds een rol in de 'gingobi'-droom (no 255), die met de boom ginkgo biloba in verband

staat, een boom die ook Japanischer Nussbaum wordt genoemd. Via het woord 'Vorteil' in droom 255 en de uitdrukking 'ein Vorteil aus der Hand schlagen' (wederrechtelijk ontnemen van een voordeel) kan dan de tekst van de eerste droom van 26 maart "Im Parteigange hier war Völkern die Waffe aus der Hand geschlagen" ontstaan zijn.

Zoekt men nu of er woorden zijn die net als 'tragelien' beginnen met 'trag' en een farmaceutisch preparaat zijn, dan vindt Encyclopaedia Britannica CD (1997) alleen 'tragacanth', een woord dat 'boksdoorn' betekent. Er lijkt dus reden om te veronderstellen dat 'Thargelien' belangrijk heeft bijgedragen aan de vorming van 'tragelien', maar het is enigszins aangepast getuige het begin 'trage' in plaats van 'Tharge'.

'Trage-lien' allitereert met het Griekse 'tragos' voor 'bok, geit' (in de droomcontext komt 'Schafsmist' voor) en rijmt met 'Fäka-lien'. 'Fäkalien' is synoniem van 'Mist', dat in de droomcontext voorkomt. Mogelijk heeft 'trage' van 'tragelien' de betekenis 'geit, bok'.

correspondentie:

Uit het bovenstaande volgen nu drie ketens, die de aspecten 'Früchte' en 'Schafsmist' van de droomcontext verbinden met 'tragelien'.

Früchte - (eerstelingen) - thargelien (feest van de eerstelingen) - tragelien

Schaf - Ziege - tragos - tragelien

Mist - Fäkalien - tragelien

In de tweede keten wordt het begin en in de derde keten het eind van 'tragelien' verklaard. De eerstelingen zijn vroege vruchten en omdat de vruchten in de droomcontext 'süß' genoemd worden zijn de vruchten ook rijp. Er is dus sprake van vroegrijpe vruchten. Maar over welke vroegrijpe vruchten gaat de droom? Dat blijkt bij de bepaling van de determinerende tendentie.

het idiosyncratische:

Het is nog onduidelijk welke eerstelingen bedoeld zijn en wat het idiosyncratische achter 'eerstelingen' is. Uit associaties bij 'Schaf' (pecora) en 'Mist' (Kot) zal dat weldra blijken. Schapen en geiten horen tot het kleinvee. Op grond van de vermelding van 'Schaf' direct na 'eigentümlich' (in het Engels 'peculiar') introduceren we het Latijnse 'pecus' voor 'kleinvee'. Van 'pecus' stamt 'pecunia' (geld) en het woord 'pecuniär' gebruikt Kraepelin nu in enkele van zijn brieven (Burgmair et al., 2002, p.185/296). 'Pecus en 'peculiar' zullen hem dus bekend zijn.

Uit 'pecus' is het Italiaanse 'pecora' voor 'schaap' ontstaan. Op vakantie in Italië (de droom is genoteerd in Suna bij het Lago Maggiore, waar Kraepelin in 1908 een villa had laten bouwen) heeft Kraepelin misschien bij 'Schaf' in de droom aan 'pecora' gedacht. Via een anagram 'pecora - capreo' kan van het schaap naar de geit ('capreolus' is een woord voor de wilde geit) worden overgegaan, zoals de tweede keten aangeeft. 'Pecora' is ook anagram van het begin 'praeco' van 'praecox'. Uit 'praecox' is het woord 'Aprikose'

ontstaan, in het Frans 'abri-cot', in het Engels 'apri-cot'. Het Franse en Engelse woord eindigen op 'cot', zoals 'Schafsmist' op 'Mist' dus 'Kot' eindigt.

'Praecox' verklaart de tussenterm 'eerstelingen' in de eerste keten. Naast 'praecox' lijkt 'caper', een analogon van 'Ziege', een tweede determinerende tendentie in deze droom. In de derde keten is de associatie 'Fäkalien' bij 'Mist' geen potentieel idiosyncratische. Het is een synoniem.

Nu 'praecox' als determinerende tendentie gevonden is, kan gepoogd worden Kraepelins gedachten bij de volgende dromen te onderzoeken. De twee dromen volgend op de 'tragelien'-droom gaan over slaperigheid en een afvalstof bij ertsverwerking. 'Koks', een rijm bij 'prae-cox', kan de overgang verklaren: 'koksen' betekent 'diep slapen' en 'Koks' wordt gebruikt bij ertsverwerking. Verder was 'encephalitis lethargica' in de eerste wereldoorlog een veel voorkomend ziektebeeld, waarvan de symptomen sterk leken op een dementia praecox diagnose ten tijde van Kraepelin (Boyle, 1990, p.66-71).

De vruchten in de droom zijn dus de vroegrijpe abrikozen. Daarmee vinden we hier wederom als in de 'Rührochs'-droom en de 'Gingobi'-droom de associatie 'Aprikose - praecox'. In het neologisme 'tragelien' kunnen we nu 'trage' door 'caper' vervangen en verkrijgen zo 'caperlien', sterk lijkend op 'Kapriolen', een van de figuren uit de hoge school van de rijkunst ('Kapriolen' is van 'capriola' en 'caper' afgeleid). De droom over de hoge school van de rijkunst, de eerder geanalyseerde 'glazieren'-droom van 4 maart 1922 (zie 5.6.3.), gaat drie weken vooraf aan de 'tragelien'-droom. Door die voorgaande droom kan 'Kapriolen' al in Kraepelins associatienetwerk zitten. Het neologisme 'caperlien' is nu anagram van 'kraepelin', zodat we kunnen vermoeden dat 'praecox' en de naam 'Kraepelin' geassocieerd zijn in de 'tragelien'-droom.

De 'tragelien'-droom van maart 1922 wordt in mei 1922 gevolgd door de droom over de uittocht van de Joden uit Egypte, een uittocht onder de regering van Ramses II. De ontcijfering door Champollion van de naam Ramses in de koningscartouche via 'Ra/Re - mise' stelden we al aan de orde bij de bespreking van de 'dragelien'-droom. In droom 152, die hierna geanalyseerd wordt, komt 'Revolverpatronen' voor en dit woord kan in het Franse 'cartouches' vertaald worden.

5.12. Imbetit-droom

Door toeval wordt droom 152 in paragraaf 5.12 behandeld. Geen toeval was dat het getal 12 in het commentaar van droom 51 door Kraepelin vermeld werd samen met 2 en 3. 'Crap', een worp van 2,3 of 12 in het dobbelsteenspel 'craps', verleende zin aan die droom, niettegenstaande 'crap' ook 'onzin' betekent.

Als laatste zal nu een neologisme in droom 152 aan de orde komen, dat Kraepelin rekent tot de zogenaamd zinloze 'Wortneubildungen'. Hij weet blijkbaar geen enkel aanknopingspunt tussen co-tekst en tekst te geven.

De ontcijfering is mogelijk als een cryptogram, bestaande uit de beginletters KfRP van woorden in de co-tekst, herkend wordt, iets wat Kraepelin over het hoofd zag of niet wilde vermelden. Met een acrostichon was Kraepelin wel bekend, want hij schreef ooit zo'n gedicht op de naam Ina van Ina Schwabe (Burgmair et al., 2002, p.222).

tekst: imbetit

co-tekst: Kasten für Revolverpatronen

Deze droom is waarschijnlijk van Kraepelin, omdat 'Kasten' ook in andere dromen voorkomt. In een droom van Kraepelin van december 1925 treffen we het woord 'Briefkasten' aan. Verder blijken in droom no 177 'Messingkugeln' in een 'Kasten' te vallen. Dit laatste heeft te maken met 'Weckversuche' in die droom. Omdat Kraepelin in Dorpat onderzoek deed naar de slaapdiepte (zie ook Heynick, 1993, p.218) is droom 177 zeer waarschijnlijk van Kraepelin. In droom no 148 wordt de associatie 'Kasten-carton' gemaakt door de dromer, want een 'carton ...' is een 'Kasten ...', zoals wordt verklaard. Droom 148 is waarschijnlijk van Kraepelin, omdat de associatie 'carton-Kasten' correspondeert met de associatie 'carta-Brief' bij 'Briefkasten' in Kraepelins droom uit 1925. Deze laatste associatie is geoorloofd omdat een woord in de droomcontext 'Spanisch' luidt en 'carta' Spaans is voor 'brief'.

Het woord 'revolver' komt ook in het tweede corpus voor in een droom van 2 september 1920 van Kraepelin. Door analyse van droom no 152 wordt nu de zekerheid dat deze droom van Kraepelin is verder vergroot.

co-tekst: In droom no 148 wordt 'Kasten' in het Franse 'carton' vertaald. 'Carton' betekent ook 'schietschijf' en kan, aangezien 'Revolverpatronen' volgt op 'Kasten', ook de relevante vertaling van 'Kasten' zijn in droom 152. Een synoniem 'cible' van 'carton' speelt verderop nog een rol. Heynick vertaalt het woord '(Revolver)patronen' in het Engelse '(revolver) cartridges'. 'Cartridge' is verwant met 'carton'.

tekst: 'imbetit' zou men als Frans klinkend neologisme kunnen opvatten, omdat het co-tekst woord 'Kasten' met het Franse 'carton' lijkt samen te hangen. Woorden die deel van 'imbetit' kunnen uitmaken zijn het allitererende 'imbécile' (Duits: imbezil) en het rijmende 'petit' of 'appetit'. Pas als deze twee woorden in een keten passen is deze decompositie van 'imbetit' betrouwbaar.

Correspondentie: Een verbinding van co-tekst woorden met 'imbetit' is verre van triviaal. Zou bij 'Kasten' het Franse 'boîte' in plaats van 'carton' een tussenterm zijn, dan verklaren we slechts de twee middelste consonanten van 'imbetit'. We proberen daarom uit te gaan van de woorden 'imbécile' en 'petit', mogelijke componenten van 'imbetit'. Een synoniem van 'imbécile' is 'crétin' en er is medeklinkerovereenkomst van 'crétin' en 'carton'. Mogelijk hebben we hier een spoor. Een cretin wordt gekenmerkt door dwerggroei en is dus klein,

verwijzend naar een tweede mogelijke component 'petit' van 'imbetit'. Een hypothetische keten is daarom:

Kasten - carton - crétin - imbécile/ petit - imbetit.

Men kan zich echter niet voorstellen dat alleen 'Kasten' relevant is in de co-tekst. 'Patronen' blijkt ook van belang voor de overgang van 'carton' naar 'cretin'. Het Engelse 'cart-ridge' kan wegens het allitererende 'cart-on' in 'cart' en 'ridge' gesplitst worden. 'Ridge' (bergkam) is synoniem van het Franse 'crête' en 'crête' kan de overgang van 'carton' naar 'cretin' hebben bevorderd. De aangepaste keten luidt:

Kasten/Patronen (cart-ridge) - carton/crête - crétin - imbécile/petit - imbetit

Bij de combinatie 'carton/ crête' verwacht men in plaats van 'crétin' op grond van vorm- en klankovereenkomst eerder het Franse woord 'cretonne' (een bepaald soort weefsel) als volgende associatie. 'Crétin' zal dus een idiosyncratisch aspect hebben.

Ook de overgang van 'crétin' naar 'imbécile' vereist uitleg. Waarom ontstaat niet uit 'cretin' bijvoorbeeld 'idiot' en 'petit' en vervolgens een neologisme als 'petidiot'? De overgang van 'crétin' naar 'imbécile' wordt door een synoniem van het woord 'carton' eerder in de keten bevorderd. 'Carton', zo zeiden we, betekent ook 'schietschijf' en een ander Frans woord daarvoor is nu 'cible'. 'Imbecile' stamt van het Latijnse 'in-baculus', waardoor 'imbécile' naar het woorddeel 'bécile' leidt, dat het Franse woord 'cible' (schiet-schijf) bevat. De letters van 'cible' maken nu door het anagram 'becil' de overgang naar 'imbécile' begrijpelijk. De definitieve vorm van de keten is:

Kasten/Patronen (cart-ridge) - carton/crête - cible/ crétin - imbécile/petit - imbetit

Het idiosyncratische:

'Crétin' heeft een idiosyncratisch aspect, zoals hierboven betoogd. We zoeken daarom een betekenisassociatie bij 'crétin'. Bij 'crétin' in de keten hoort het woord 'Kropf', een zwelling van de schildklier als mogelijke manifestatie van cretinisme (zie ook Kraepelin, 1887, p. 516-517). Daarnaast verwijst ook de co-tekst naar 'Kropf' en de eerste drie medeklinkers van Kraepelin, aangezien het cryptogram van de beginletters van 'Kasten für Revolver Patronen' (dus KfRP) naar KRPf of 'Kropf' kan verwijzen. Het ketenwoord 'crétin' is dus via 'Kropf' met de co-tekst verbonden en het woord 'Kropf' lijkt hier determinerend voor de droomproductie. 'Kropf' zit niet in de keten zelf, maar is via 'crétin' er direct aan gelieerd.

cartouche

Wat is het idiosyncratische achter 'carton' en 'cartridge'. Zoals gezegd hebben 'carton' en 'cartridge' een gemeenschappelijk etymologische oorsprong en wel in het Griekse woord 'chartes' dat 'papyrus' betekent. Dat kan een verwijzing naar Egypte inhouden. Verder zijn het Franse 'carton' en het Engelse 'cartridge' via het Franse 'cartouche' (synoniem van 'cartridge') verbonden. Het Franse 'cartouche' duidt ook de ring met hiërogliefen aan, die eigennamen bevat en wel eigennamen van koningen in het oude Egypte. Een amulet in de

vorm van een 'cartouche' diende in het oude Egypte ter bescherming tegen het verlies van de naam en de identiteit (Encyclopaedia Britannica-CD, 1997).

We zullen aannemelijk maken dat Kraepelin van de cartouche en zijn betekenis wist. Dan kan namelijk de associatie 'cartridge - cartouche - eigennaam' gemaakt worden. De eerste die er op wees dat in de cartouche koningsnamen staan, was Jean Jacques Barthelemy. Als dit gegeven bij Kraepelin bekend wordt verondersteld (we wezen al eerder op het contact met Erman, de beroemde Egyptoloog) worden een aantal dromen helder.

Barthelemy of Bartholomeus verwijst naar de Bartholomeus nacht (en de zgn. Bloedbruiloft) en de datum 24 augustus. Op 24 augustus 1920 heeft Kraepelin nu een droom, waarin de naam Barthelemy een rol kan hebben gespeeld. Als Barthelemy naar cartouche en dus cartridge leidt en vervolgens naar droom 152 met 'Kasten für Revolver Patronen', dan is de herinnering aan droom no 177 met 'Kasten' en 'Weckversuche mit Messingkugeln' begrijpelijk en dat in de droom van 24 augustus 1920 het woord 'Wecken' voorkomt. Verder, als Barthelemy een rol speelt in de droom van 24 augustus, dan is het bijna anagram 'Treibhalm' in een droom van september 1920 begrijpelijk. Tenslotte, als Barthelemy een rol speelt, dan is denkbaar dat bij het woord 'cartouche' droom no 152 herinnerd wordt en het woord 'Revolver' daarin en begrijpelijk dat het woord 'Revolver' in de droomcontext aangetroffen wordt van de eerste na 24 augustus 1920 volgende droom van 2 september 1920.

what's in a name?

De droom van 2 september 1920 met het woord 'Revolver' is niet alleen wegens zijn herinnering aan het woord 'Revolver' in droom 152 van belang. De datum 2 september 1920 is exact 50 jaar na de tweede september 1870, toen Kraepelin zijn eerste roes had tijdens het feest ter gelegenheid van de overwinning van Duitsland op Frankrijk bij Sedan (Kraepelin, 1983, p.2; zie ook Burgmair, 2002, p.170, 289).

Een woord voor 'roes', het latente Griekse 'kraipalè', werd in droom 176 gedetecteerd. Droom 176 was ook een herinnering aan de voorstelling van Romeo en Julia, die Kraepelin in te Londen bijwoonde. De gevleugelde woorden uit dat stuk brengen we nog eens in herinnering: *what's in a name?*

Hiermee eindigen de analyses bij een aspect van de ontcijfering van de hiërogliefen. Zoals de eigennamen in cartouches sleutels waren tot de ontcijfering der hiërogliefen zo is de eigennaam sleutel tot de droomtaal. In het volgende hoofdstuk zullen de resultaten van de analyses in dit hoofdstuk in modelvorm gegoten worden.

Hoofdstuk 6: Het sleutel-code model

Dein Name mag vergehen bleibt nur dein Werk bestehen
(opschrift op Kraepelins graf in Heidelberg)

Na de analyse van de dromen kunnen we nu de balans opmaken en een model gaan formuleren. Tijdens de analyse bleek dat de naam Kraepelin een rol speelde achter de determinerende tendenties. De eigennaam is de sleutel, zeggen we, tot de taal. In de analyses bleken woorden, gerelateerd aan de eigennaam, relevant. Het model, dat de taaluitingen verklaart, noemen we nu een sleutel-code model. Op code en sleutel wordt hieronder nader ingegaan.

6.1. De code

Bij de analyses werden woorden gevonden die een grote overeenkomst met (een deel van) de naam Kraepelin vertonen. De woorden 'Kröpelin', 'kraipalè', 'Karpell', 'ka', 'carapace', 'crapaud', 'accapare', 'crap', 'Krapp', 'Krapfen', 'Karpfen', 'carpe', 'escarpe', 'krepkiej', 'krepieren', 'kruppieren', 'praecox', 'caper', 'Kropf', 'nipple', 'Lippen', 'plaie' en 'lin'. Men zou deze woorden als codewoorden voor Kraepelins dromen kunnen beschouwen.

Elk van de codewoorden kwam hooguit in twee, drie of vier verschillende dromen voor en daardoor was de code ook moeilijk te kraken. Door de vele codewoorden en de erbij horende synoniemen en betekenisassociaties, die gegenereerd kunnen worden bij die codewoorden, wordt begrijpelijk dat de gestoorde taaluitingen, de co-teksten en droomcontexten slechts weinig herhaling van woorden of woorddelen laten zien. Indien men een statistiek had gemaakt van de woorden en woorddelen in de dromen zou men de indruk hebben gekregen dat de taaluitingen op basis van een random selectie uit woordenboeken zijn ontstaan. Men kan dit vergelijken met het quasi-random karakter van een geheimschrift door toepassing van een polyalfabetisch substitutiesysteem. De quasi-random verdeling van letters in een geheimschrift maakt het kraken van het substitutiesysteem moeilijk (Kahn, 1996).

Opvallend is dat het merendeel der codewoorden met het begin van de naam correspondeert. Alhoewel het codewoord 'Karpell' kan samenhangen met Kraepelins belangstelling voor botanie, het codewoord 'kraipalè' met zijn afkeer van het alcoholisme (en mogelijk met het alcoholprobleem van zijn vader) en enkele codewoorden dus affectief gekleurd schijnen, moeten we toch in het algemeen een volkomen betekenisloze band tussen codewoorden en het woord Kraepelin veronderstellen. Het enige wat telt is de vorm- en klankovereenkomst.

Het is niet mogelijk om te bepalen welk codewoord het meest belangrijk is, zowel in emotionele zin (was 'praecox' belangrijker dan 'kraipalè' voor Kraepelin?) als in numerieke zin (welke codewoord komt het meest voor). Er zijn daarvoor nog te weinig

dromen geanalyseerd. Aangezien de dromen uit het eerste corpus (dromen tot en met 1906) ongedateerd zijn, of slechts bij benadering gedateerd kunnen worden, weten we ook niet welke codewoorden in de eerste dromen met gestoorde taaluitingen opgetreden zijn. Het codewoord dat het eerst optreedt in het tweede corpus (in mei 1908) is 'kraipalè' (dronkenschap, roes, kater), maar of dat meer dan toevallig is blijft ongewis. Er is geen enkele indicatie dat ook in een van de eerste dromen van het eerste corpus dit codewoord een rol heeft gespeeld.

Codewoorden duiken op verschillende plaatsen op tijdens de analyse. Bij de analyse van de 'serre'-droom troffen we *in* de twee verbindende ketens twee codewoorden aan: 'carapace' en 'crapaud'. Ook in de 'Hamster' droom werden twee codewoorden *in* de keten zelf gevonden: 'carapace' en 'accapare'. Datzelfde geldt verder voor de 'glazieren'-droom, waar 'kruppieren' en 'krepieren' *in* de keten zelf zitten en voor de 'nanahattensens'-droom waarin 'crap' en 'carapace' codewoorden *in* de keten vormen. In een deel van de dromen bevinden de codewoorden zich dus onder de latente woorden die de verbindende keten(s) vormen.

In het merendeel van de hier geanalyseerde dromen waren de codewoorden niet aanwezig in de keten(s) zelf doch waren direct aan ketenwoorden gelieerd. In de 'imbetit'-droom was 'Kropf' aan 'crétin' in de keten gelieerd, in de 'Zwischenstück'-droom 'nipple' aan het woord 'Muffe' in de keten. 'Crap' hoorde bij het woord 'tripe' in de keten van de 'Stoß'-droom. In de 'amnestia'-droom hoorde bij het ketenwoord 'vruchtbeginsel' het codewoord 'Karpell'. In de 'Ich Lache mich zu Blei'-droom hoorde bij de keten 'cry-ply-Blei' het Griekse 'kraipalè'. In de 'alpentinde'-droom was 'cryptogram' verbonden met een ketenwoord 'pentagram'.

Ook bij (een woord van) de tekst kan een codewoord horen. Bij het neologisme 'tragelien' hoorde 'caperlien'. Het neologisme 'gingobi' werd vooral door het ontbreken van de letter 'k', die voor 'Aprikose' (dit woord stamt van 'praecox') staat, gekenmerkt. Bij 'pentezoo' hoorde de karperachtige 'Barbus pentazona'. In de tekst 'die Schleie des Katarrhs' was de 'Schleie' een karperachtige en aan 'Katarrh' was weer 'kraipalè' gelieerd. 'Glaciwunden' was in 'car-plaie-n' te vertalen.

Dus ofwel treedt een codewoord in de keten op, ofwel een codewoord is aan een ketenwoord of een tekstwoord gelieerd. Daarmee is het model gespecificeerd. Het feit dat vaak codewoorden buiten de keten als het ware de keten van associaties gaande houden, zou men in een metafoor kunnen uitdrukken. De code induceert de associatiestroom zoals een bewegende magneet in een spoel een elektrische stroom induceert. Daarom zijn de codewoorden ook wel inducerende elementen genoemd (Engels, 1995).

6.2. Model en type gestoorde taaluiting

Kraepelin deelde de gestoorde taaluitingen van het eerste corpus in drie hoofdgroepen in. In het bovenstaande hebben we droom 51, 64, 107, 113, 145 en 152 uit de eerste hoofdgroep 'Wortfindungsstörungen' geanalyseerd, droom 202 uit de groep 'Störungen der Rede' en

droom 255 uit de derde groep 'Denkstörungen'. De tweede en derde hoofdgroep zijn verhoudingsgewijs klein in Kraepelins verzameling, maar desondanks zijn maar weinig dromen uit groep II en III geanalyseerd. Merk echter op dat het model enerzijds een agrammatisme (groep II) kon verklaren en anderzijds een letterlijke woordoperatie als verklaring voor een denkstoornis (groep III) kon geven. Van het tweede corpus analyseerden we de semantische paralogie 'Ich fahre nach Milz' (groep III) naast voornamelijk woordvindingsstoornissen. Het model kan dus in principe voor groep II en III van toepassing zijn, ook al zijn hierboven voornamelijk dromen met woordvindingsstoornissen behandeld.

6.3. De sleutel

De eigennaam verbindt de codewoorden of beter uit de eigennaam zijn de codewoorden gevormd. Noch uit autobiografisch materiaal, noch uit zijn brieven, blijkt dat Kraepelin een vermoeden heeft gehad van de sleutel tot zijn dromen. Wel kunnen we stellen dat uit de tweede door hem gesignaleerde 'Grundstörung' achter de droomtaal de centrale plaats van de naam in gestoorde taaluitingen zou af te leiden zijn.

In de droom nemen namelijk volgens Kraepelin de 'Individualvorstellungen' een grotere plaats in dan de 'Allgemeinvorstellungen'. Tot de 'Individualvorstellungen' horen de eigennamen. In gestoorde taaluitingen in dromen kan door de nadruk op talige uitdrukking in plaats van visuele voorstelling en door de toegenomen 'Individualvorstellungen' de eigennaam dé representant van het subject worden. In de droom wordt het egocentrisch perspectief groter en in talige uitdrukkingen in de droom de eigennaam belangrijker. Alhoewel deze algemene overwegingen wellicht een idee geven over een sleutelwoord, zelfs zonder dat een analyse is uitgevoerd, leveren zij geen enkel vermoeden over de concrete wijze waarop de sleutel (via de code) invloed heeft op taaluitingen.

6.4. Overeenkomst met ontcijfering van dode talen

Een aantal maal werden verwijzingen naar (aspecten van de ontcijfering van de) hiërogliefen aangetroffen: in de 'Vi, tafalk'-droom het Egyptische woord 'Ka', in de 'nsens'-droom en de 'amptis'-droom de verwijzing naar de steen van Rosette, in de 'Miranda'-droom de letterlijke ontcijfering van de getallen 23 en 12, in de 'dregalien'-droom de verwijzing naar de scarabee en in de 'imbetit'-droom de verwijzing naar de cartouche. Kraepelin moet dus op zijn minst belangstelling hebben gehad voor de hiërogliefen (ontcijfering).

De reden daarvoor kan zijn dat hij zelf zocht naar een 'ontcijfering' van de dromen, die verder ging dan hetgeen in de monografie van 1906 is gerapporteerd en dat hij daarom geïnteresseerd was in de ontcijfering van de hiërogliefen. Misschien vermoedde hij dat de eigennaam een rol speelde in de dromen zoals de eigennamen een rol speelden in de ontcijfering van de hiërogliefen (en andere dode talen). Misschien zal uit toekomstige

publicaties van nu nog gesloten bronnen blijken of Kraepelin een vermoeden had over het model en het sleutelwoord.

6.5. Voortzetting van de analyse

In het bovenstaande is ca 5% van de meer dan 600 dromen geanalyseerd en is een zelfde aantal zijdelings aangestipt. Het merendeel van Kraepelins dromen laat zich (nog) niet analyseren mede door een gebrek aan informatie in de droom co-tekst dan wel context. Het is denkbaar dat waar nu nog bepaalde associaties lijken te ontbreken deze later alsnog gevonden worden en nieuwe codewoorden vastgesteld worden. Ook nieuwe informatie over Kraepelin zelf, zoals zijn nu nog ongepubliceerde brieven, kan analyse van nu nog raadselachtige dromen mogelijk maken.

Het model maakt het mogelijk om bij bestaande codewoorden nieuwe associaties te vormen en zelfs nieuwe codewoorden te genereren en een analyse van dromen te proberen. In feite is in de tweede helft van hoofdstuk 5 op grond van overwegingen betreffende codewoorden naar nieuwe dromen gekeken.

Hoe zou dat verder kunnen gaan? Bijvoorbeeld kan bij het codewoord 'Krapp' bedacht worden dat een van de 'Krapp-gewächse' koffie is en dus verwacht men in de dromen van april 1921 en mei 1923 en in droom no 16 het codewoord 'Krapp', wegens het thema 'koffie' in die dromen. Indien aangetoond kan worden dat in deze dromen een andere associatie bij 'koffie' geldig is, zou het model voor die dromen onbruikbaar kunnen zijn. Men kan ook potentiële codewoorden genereren zoals 'korrump' dat in de dromen, waarin 'Bestechlichkeit' (no 66), 'Feil' (no 118) of 'Schmieren' (juni en augustus 1923) optreden, een rol zou kunnen spelen. Ook hier kan men weer trachten aan te tonen dat 'korrump' al dan niet een relevante associatie in die dromen is. Evenzo zou men kunnen trachten aan te tonen dat 'crépir' (Frans voor 'berapen van een muur') in droom no 19, die over een 'Bewurf' (beraping) gaat, een rol speelt. 'Kreativ' en 'creare' zouden een rol in twee dromen (no 167 en die van september 1919) kunnen spelen, waarin 'schöpferisch' en 'schöpfen' voorkomen. Zo zou tenslotte het onuitspreekbare neologisme uit 1926 'faevreizd' de naam Kraepelin kunnen voorstellen, omdat het een woord van negen letters is en in het neologisme en de naam de klinkers overeenstemmen.

Maar deze voorbeelden geven slechts aan op welke wijze men met het model verder kan werken. Elk potentieel codewoord genereert associaties en als die associaties in een droom voorkomen kan onderzocht worden of het codewoord relevant is in die droom. Zo niet, dan lijkt het model voor die droom onbruikbaar.

6.6. Alternatieve modellen

Indien het model voor bepaalde dromen niet geldt kan dat aanleiding geven het model aan te vullen dan wel een ander type model te veronderstellen. Bij het naammodel kan een andere naam dan Kraepelin sleutel zijn. Men denke aan de voornaam Emil. In de 'nsens'-

droom werd Nana als titel van een werk van Émile Zola geïnterpreteerd. In de droom van april 1920 komt 'Erziehung' voor en een moeder en haar kind. Na analyse (hier niet behandeld) blijkt het werk 'Émile ou de l'éducation' van Rousseau relevant en de overeenkomst van Emils voornaam en die van zijn moeder: Emilie Lehmann. Dit zijn slechts twee aanwijzingen.

Codewoorden bij Emil zouden kunnen zijn 'email', 'mille' en 'miel' (Frans voor 'honing'). 'Honing' komt driemaal voor in dromen en indien in die dromen 'miel' een aantoonbare rol speelt, zou dat een aanwijzing voor een alternatieve sleutel naast 'Kraepelin' kunnen zijn. Uit een sleutel 'Emil' zijn echter weinig codewoorden af te leiden, waardoor ook weinig associaties en dromen bij codewoorden kunnen ontstaan. Het detecteren van een sleutel 'Emil' zou dus wel eens lastig kunnen zijn bij het gering aantal dromen waarin die verwacht wordt.

Naast een alternatieve sleutel zou ook een ander type model kunnen gelden. Kraepelins eigen zuiver linguïstisch model is zo'n alternatief model. Maar voor de dromen, die in de voorafgaande analyses aan de orde gesteld zijn, bleek dat alternatieve model ontoereikend. Een alternatief model zou ook Freudiaans van aard kunnen zijn. Uit de analyses tot nu toe is echter niet gebleken dat bijvoorbeeld neologismen als erotische betekenaars aangezien moeten worden.

generaliseerbaarheid?

Een belangrijke vraag die nu opduikt is of de invloed van de eigennaam een eigenaardigheid is die alleen bij Kraepelins dromen te constateren valt. Is het sleutel-code model met codewoorden, in ketens of er direct aan gelieerd, uitsluitend geldig in de nu bestudeerde casus of kan het model en de invloed van de eigennaam ook voor andere casussen gelden. We richten nu onze aandacht op de mogelijke generaliseerbaarheid van het model.

Hoofdstuk 7: Gestoorde taal in trance en psychose

"Au mois de décembre 1894, je fus invité par M. Aug. Lemaître, professeur au Collège de Genève, à assister chez lui à quelques séances d'un médium non-professionnel et non-payé, dont on m'avait déjà vanté de divers côtés les dons extraordinaires et les facultés apparemment supranormales."
(Flournoy, 1900, p.1)

In de voorafgaande twee hoofdstukken is de gestoorde taal in Kraepelins dromen aan de orde gesteld. Daarbij werd geleidelijk het model duidelijk dat aan de taaluitingen ten grondslag ligt: het sleutel-code model. Is nu de methode, ontwikkeld in hoofdstuk drie en vier, uitsluitend van toepassing op Kraepelins dromen of zou ze ook toegepast kunnen worden om gestoorde taaluitingen van anderen te analyseren en vindt men dan ook een vergelijkbaar sleutel-code model?

Ofschoon anderen over een kleine verzameling van gestoorde taal in dromen beschikten, onder andere Freud, geldt Kraepelins omvangrijke corpus van gestoorde taal in dromen als uniek (Werner & Kaplan, 1963, p.240). Maar wellicht kan de horizon verbreed worden naar casussen van gestoorde taal in toestanden vergelijkbaar met de droom.

Bobon (1952) geeft een overzicht van casussen van gestoorde taal in de periode 1852-1952 en daarin neemt de bespreking van de casus Kraepelin de op een na grootste ruimte in. Een studie van de psychiater Teulié krijgt nog meer ruimte, maar Teulié spreekt over diverse patiënten, waarvan hij de naam ook niet geeft. Ná de casus Kraepelin neemt de meeste ruimte in beslag de casus van gestoorde taal in de trance van het spiritistische medium Hélène Smith. Evenals de droom is de trance een alternatieve bewustzijnstoestand (vgl. Yaguello, 1984, p.135/138). Genoemde casus is in de afgelopen twintig jaar zowel in Franse, Amerikaanse als ook Nederlandse editie opnieuw verschenen (Flournoy, 1983, 1994, 1996) en van het medium met pseudoniem Hélène Smith is de ware naam Catherine-Élise Müller bekend. Bovendien zijn er bij de taaluitingen van het medium teksten van het medium beschikbaar zoals dat ook bij de casus Kraepelin het geval is. De casus zou een testcase voor het sleutel-code model kunnen zijn.

Aan de hand van de genoemde casus van gestoorde taal in de trance zouden de resultaten uit het vorige hoofdstuk mogelijk gegeneraliseerd kunnen worden van droom naar alternatieve bewustzijnstoestand. Omdat Kraepelin zelf de gestoorde taal in dromen met de gestoorde taal van schizofrene patiënten vergeleek, vraagt men zich af of ook voor gestoorde taaluitingen van schizofrene patiënten een vergelijkbaar model geldt. Hieronder worden de trance-casus (7.1) en twee patiënt-casussen (7.2) behandeld.

7.1. De glossolalie van het medium Hélène Smith

In het methodenhoofdstuk is de trance-casus reeds kort aangestipt, waarbij met name gewezen is op de problematische ketens die Henry (1901) construeerde tussen de neologismen uit de glossolalie en hun Franse equivalenten (co-teksten). Alvorens nader op de neologismen in te gaan, volgt nu eerst een korte schets van het leven van Catherine Müller en worden vervolgens de opvattingen van taalkundigen over de glossolalie besproken. Nadat de problemen die zich voordoen bij ketenconstructie zijn aangestipt, wordt gewezen op twee specifieke neologismen die wellicht toch een analyse van de taaluitingen van het medium mogelijk maken.

Catherine Müller

Wie was het medium wiens taalproductie hier centraal zal staan? Flournoy gaf het medium het pseudoniem 'Hélène Smith' maar haar ware naam luidt Catherine-Élise Müller (Cifali, 1988). Uit Flournoy (1900, 1901), Deonna (1932) en Cifali (1988) halen we informatie over het medium.

Ze is geboren in 1861 in Martigny in Frans Zwitserland en woonde naderhand in Genève. Haar vader was handelsreiziger en van Hongaarse afkomst, haar moeder stamde uit Genève en had ook mediamieke gaven. Catherine had twee oudere broers en een jonger zusje, Marie, dat op driejarige leeftijd plotseling overleed. Sinds haar vijftiende werkte ze in een groot handelshuis, doch zegde deze baan op in 1900 toen ze door een bewonderaarster financieel werd ondersteund en zich volledig aan de seances kon wijden.

In 1892 ging zij deelnemen aan spiritistische seances en werd snel zelf een bekend medium. In 1894 ervoer zij in trance contact met de planeet Mars, in 1896 ontving zij de eerste berichten in wat zij de Martiaanse taal achtte en naderhand zag ze en schreef ze teksten in een bijbehorend alfabetisch schrift. De psycholoog Flournoy, bezoeker van haar seances, wist nadat hij het medium had kunnen bewegen een vertaling van de glossolalie in het Frans te geven al snel een structurele parallel met het Frans aan te tonen. Verbolgen over de antispiritistische teneur van Flournoy's publicaties betreffende haar visioenen en taaluitingen, verbrak Catherine het contact met Flournoy.

In latere jaren hield ze zich bezig met automatisch schilderen en produceerde diverse schilderijen van haar visioenen. Ook zijn diverse dromen van Catherine uit de latere periode bekend. Catherine overleed op 10 juni 1929 in Genève.

de taalkundigen

Een aantal taalkundigen heeft zich gebogen over Catherine's vreemde taaluitingen. De beroemde Zwitserse taalkundige de Saussure bezocht verscheidene malen de seances van het medium en schreef in een brief aan Flournoy dat de Martiaanse neologismen een 'compleet arbitraire substitutie' van Franse woorden vormen (Flournoy, 1900, p.305). Nadat Flournoy (idem, p.15) al een verband tussen Catherines taalvaardigheid en de talenkennis van Catherine's vader had gesuggereerd, meende de taalkundige Henry

(1901) dat de Martiaanse neologismen ontstaan waren door een (arbitraire) omzetting van Franse woorden in een aantal talen, waaronder het Hongaars, de taal van Catherine's vader. Doch alhoewel Catherine Duits kende (idem, p.15) kan een meer dan rudimentaire kennis van andere talen niet verondersteld worden. Henry's analyses werden sterk bekritiseerd door de Saussure en zijn ook voor huidige linguïsten totaal niet overtuigend (Yaguello, 1983, p.369). Is een analyse wel mogelijk?

ketenvorming lastig

Het vormen van ketens is in deze casus om een aantal redenen moeilijker dan in de casus Kraepelin. Als al een keten te vormen is kan de beoordeling (wat is het idiosyncratische?) van de keten bij gebrek aan context ondoenlijk zijn. Ketenvorming vereist dat bij een neologisme en de co-tekst slechts één of twee associaties relevant zijn. Context is in deze casus beperkt aanwezig aangezien Catherine geen uitleg achteraf heeft gegeven en aangezien slechts sporadisch uit een begeleidend visioen relevante informatie te halen is en omdat taaluitingen voorafgaand aan een te analyseren neologisme ook weer (lastig te analyseren) neologismen zijn. In tegenstelling tot het eerste corpus van Kraepelin, waar de data van de gestoorde taaluitingen van het eerste corpus ontbreken, biedt deze casus echter de mogelijkheid om het ontstaan van de glossolalie vanaf het eerste begin te volgen.

Een uitgebreide decodering is in het hier gestelde kader niet mogelijk. Toch zullen we via enkele voorbeelden tonen dat sommige neologismen gedecodeerd kunnen worden en dat de namen 'Catherine' en 'Müller' daarbij sleutelwoorden zijn.

naam en taal

Onder de neologismen zijn er nu twee die onze bijzondere aandacht trekken: de naam van het medium in de Martiaanse taal en het Martiaanse woord voor 'taal'. Het eerste interessante woord is de naam van het medium in trance. We zullen zien dat door de analyse van die naam een aanwijzing verkregen wordt voor de verklaring van het woord voor 'taal'. Het is een gelukkige bijkomstigheid te noemen dat onder de ca. 250 neologismen ook het Martiaanse woord voor 'taal' (het Franse 'language') zit. 'Langage' betekent ook 'taalsysteem'. Wellicht leidt de analyse van het Martiaanse woord voor 'langage' naar het 'taalsysteem' van de Martiaanse taal.

'Taal' kan verwijzen naar het land waar een taal gesproken wordt of naar de aard van de taal. Ofschoon we van Catherine weten dat ze de taal van Mars afkomstig acht, zou de analyse wellicht kunnen leiden naar een of ander fantasieland, relevant voor het begrip van de taal. De aard van de taal is, dat weten we, een glossolalie. Welke speciale associaties Catherine heeft bij 'glossolalie', moet uit de analyse blijken.

Als het neologisme voor 'taal' analyseerbaar is, dan kunnen we via de associaties, die bij de analyse gevonden worden, wellicht inzicht in fantasma's krijgen die ten grondslag aan de gehele glossolalie hebben gelegen. Omdat slechts een beperkt aantal neologismen tot nu toe analyseerbaar bleek, biedt juist de analyse van 'taal' de mogelijkheid ruimer conclusies te trekken dan op grond van enkele analyses van Martiaanse woorden mogelijk

zou zijn. In het volgende zal dan ook de analyse van het neologisme 'tarviné', dat 'taal' betekent, een centrale rol spelen. Een narratief fantasma zal aangetoond worden met sleutelwoorden 'Catherine' en 'Müller' en decodering van enige neologismen blijkt mogelijk.

7.1.1. De naam van het medium

De naam komt indirect voor in een van de eerste uitingen van het medium op 2 februari 1896. Op de vraag van Flournoy aan het medium hem haar naam te noemen antwoordt zij met: 'basimini météche' (Flournoy, 1900, p.150). Het woord 'basimini' laat zich nu analyseren en daardoor wordt duidelijk dat 'basimini' niets anders is dan een heimelijke versie van 'Catherine': we hebben het medium daarom vanaf het begin Catherine Müller in plaats van Élise Müller genoemd. Niet haar roepnaam Élise (Cifali, 1988) is relevant, zoals zal blijken, maar haar voornaam Catherine.

basimini en Catherine

Wat is de co-tekst bij 'basimini météche'? Deze is onbekend, maar Flournoy denkt dat Catherine, op het moment dat hij vraagt naar de naam van het medium, een incarnatie is van de overleden zoon Alexis van een deelneemster aan de seance. Dit is informatie betreffende de co-tekst, waarvan we verder mogen veronderstellen dat die een naam bevat.

Het enige Franse woord, dat evenals 'basimini' eindigt op 'imini', luidt 'catimini' en betekent 'heimelijk'. Er is mogelijk sprake van een heimelijke eigennaam. Het woord 'catimini' is van dezelfde lengte als 'basimini' en roept de vraag op of 'cat' door 'bas' is gesubstitueerd en waarom. Met 'cat' beginnen Franse woorden die uit het Grieks zijn afgeleid en aan het voorzetsel 'kata' refereren. Ook 'catimini' is van oorsprong Grieks (Lexis, 1975). 'Kata' betekent in het Frans 'en bas' (naar beneden). De substitutie 'cat - bas' is begrijpelijk op grond van een associatie 'kata - bas'.

In Lexis (1975) vindt men nu diverse woorden die beginnen met 'cat' of 'cata'. Opvallend in deze lijst is het Franse woord 'catarhiniens' (een groep apen van de oude wereld). Daarin is 'cata' weer het Griekse voorzetsel. De eigennaam bedoeld met 'basimini' zou 'Catherine' kunnen zijn. Catherine, in verbinding gebracht met een Griekse associatie, is nu een uit het Grieks stammende naam gerelateerd aan het Griekse 'katharos', met betekenis 'zuiver', en is van toepassing op de heilige Catharina van Alexandrië (Van der Schaar, 1981, p.130).

Flournoy's vermoeden over de incarnatie van Alexis zou juist kunnen zijn bij een associatie 'Alexis - Alexandrië'. Het vermoeden dat Catharina van Alexandrië een rol speelt, leidt zelfs naar een Aha-Erlebnis. Ten eerste is de feestdag van de heilige, namelijk 25 november, ter herinnering aan de dag dat ze onthoofd werd, ook de datum waarop in 1894 de Mars-visioenen van Catherine begonnen. Verder is Catharina van Alexandrië de beschermheilige van de molenaars (zie b.v. Winkler Prins, 1991) en daarmee is een hechte band tussen voornaam en achternaam Müller (= molenaar) van Catherine gegeven. In de

Frans taal verwijzen de uitdrukkingen *Catherinette* en *coiffer Sainte Catherine* naar de heilige. Ze betekenen 25 jaar worden en niet gehuwd zijn. Een verkleinwoord analoog aan *Catherinette* namelijk *mulet* zal verderop een rol spelen. Tenslotte blijkt uit de legende van Catharina van Alexandrië dat haar vader koning was van Cilicie, een streek in Klein-Azië (Mielot, 1884, p.46). Van Cilicie was Tarsos (Frans: Tarse) de hoofdstad en 'Tarse' is, zoals verderop getoond wordt, een component van het Martiaanse woord 'tarviné' voor 'taal'.

7.1.2. Alexandrië

Zou men nu op grond van bovenstaande analyse een onbewust fantasma bij Catherine Müller mogen veronderstellen, een onbewuste identificatie met Catharina van Alexandrië? Heeft Catherine kennis van naamdagen en de Catharina-dag 25 november? In ieder geval lijkt de naamdag, 1 april, van personen met voornaam Hugo het verschijnen van de geest van Victor Hugo voor het eerst op 1 april 1892 te induceren. Later in 1908 op 15 november hoopt Catherine de volgende dag of de dag erna het visioen voor een portret van de geest Léopold te krijgen (Deonna, 1932, p.249). De datum 15 november is nu de naamdag voor personen, die Léopold heten. Men mag, lijkt het, veronderstellen dat Catherine met naamdagen bekend is en a-fortiori met de naamdag van Catharina's.

Nergens in visioenen of taaluitingen van het medium is gewag gemaakt van de naam Catharina van Alexandrië, maar wel is er een verwijzing naar 'Alexandrië' via 'alexandrijnen'. De geest Léopold, in Catherines visioenen de opvolger van de geest Victor Hugo, heeft van de laatste het gebruik van alexandrijnen overgenomen (Flournoy, 1900, p.95). De geest Léopold werd later gelijkgesteld aan Joseph Balsamo met bijnaam Alessandro di Cagliostro en deze Balsamo is een van de figuren in Alexandre Dumas werk: *Histoire d'un médecin* (deel I: Joseph Balsamo). De associatie 'Léopold - Alessandro' verwijst naar Alexandrië. De door Flournoy veronderstelde verbinding van Léopold en Hugo via 'alexandrijnen' en het belang van 'Alexandrië' in Catherines fantasma zal ons verderop inzicht geven in de alters van het medium (zie hoofdstuk 8).

Dat Alexandrië van belang kan zijn voor het begrip van de Martiaanse taaluitingen blijkt uit het feit dat een geest genaamd Esenale, die in alexandrijnen door Léopold wordt aangekondigd, Martiaanse teksten kan vertalen. Esenale is niemand anders dan de reeds in de eerste Martiaanse seance in 1894 op 25 november opgetreden geest van Alexis.

In het volgende (7.1.3. - 7.1.10.) worden om het veronderstelde fantasma, identificatie met Catharina van Alexandrië, te staven enkele neologismen geanalyseerd. Ze worden behandeld in de chronologische volgorde van hun ontstaan.

7.1.3. Métiche (mulet)

De combinatie van twee Martiaanse woorden 'basimini métiche' vormt het antwoord op Flournoy's vraag aan het medium hem haar naam te noemen. 'Basimini' is met 'catimini' en Catharina (van Alexandrië) in verband gebracht.

Het woord 'métiche' is genoteerd door de deelnemers aan de seance en niet door

Catherine zelf en zou in feite hetzelfde woord kunnen zijn als het latere 'métiche' (monsieur) in tekst 1 van het corpus van Martiaanse teksten, geproduceerd in dezelfde seance als 'météche'. Na tekst 1 komt 'métiche' nog meerdere keren voor en in tekst 18 is elke twijfel over de 'i' ongegrond, omdat daar het woord door Catherine zelf is geschreven. Dit doet vermoeden dat de deelnemers aan de seance 'météche' meenden te horen waar Catherine het over 'métiche' had.

Wat zou het tweede deel 'météche' of beter 'métiche' van het antwoord van het medium betekenen? Is het een tweede deel van de naam of uitdrukking van de beleefdheidsvorm te antwoorden met twee woorden vergelijkbaar met een antwoord 'Catherine, monsieur'? Zou 'métiche' het tweede deel van de naam zijn en later als een aanduiding voor 'monsieur' gebruikt zijn? Kan 'métiche' geanalyseerd worden?

Bij 'métiche' worden allitererende woorden en rijmwoorden gezocht om een decompositie van dit neologisme te vinden. Allitererende woorden bij 'métiche' zijn 'méticuleux, métier, métisse' of woorden die daarmee samenhangen. Hiervan past 'métisse' (mesties) het beste. Word Perfect Frans geeft zeven rijmwoorden, waarvan slechts twee ook nog de 'm' of 'é' in het begin bevatten: 'fétiche' (fetisj) en 'hémistische' (een halve alexandrijn of halve versregel). 'Hémistische' zou vanwege het verband met alexandrijnen relevant kunnen zijn, maar 'fétiche' scheelt slechts een letter van 'métiche'. Bij het lemma 'superstition' geeft de Larousse Analogique (1980) de woorden: 'idolâtrie, fétichisme, magie, spiritisme, occultisme'. In het kader van Catherines spiritisme past dus ook 'fétiche' als rijmwoord bij 'métiche'.

Als 'métiche' fusie van de woorden 'métisse' en 'fétiche' is, wat is dan het gemeenschappelijke behalve de overeenkomst in letters? Evenals bij Kraepelins neologisme 'Rühr-ochs', ontstaan uit 'Rührei' en 'Ochsenaugen', moeten we ons afvragen of een verbindende keten voor de twee componenten is te vinden en wellicht geeft de middenterm in die keten ons dan evenals bij Kraepelins voorbeeld (daar waren drie tussentermen vereist en 'praecox' bleek de middenterm) inzicht in het neologisme.

Als we slechts één tussenterm X veronderstellen in 'fétiche - X - métisse', zoeken we X volgens een associatieschema *bk*, *bb* of *kb*, omdat het neologisme 'métiche' op zichzelf al de componenten in vorm volgens het associatieschema *kk* (fétiche - métiche - métisse) benadert. Dus zijn betekenisassociaties nodig bij de componenten. Onder het lemma 'bonheur' / 'porte-bonheur' geeft de Larousse Analogique (1980) de volgende lijst analoge woorden: 'fétiche, mascotte, amulette, gri-gri, talisman'. 'Métis' wordt onder 'race' vermeld samen met de lijst 'mulâtre, mulâtresse, quarteron, eurasiën, sang-mêlé'. Geen van de twee lijsten vertoont een overeenkomstig woord (keten van type *bb*) of een woord dat op een van de componenten in klank of vorm lijkt (keten *kb* of *bk*). Ofwel er is geen tweede keten of meer dan een tussenterm is vereist.

Opvallend is nu de vormovereenkomst 'amulette - mulâtresse' van twee woorden in bovengenoemde lijsten. Als deze twee woorden als associaties bij de componenten worden gebruikt, kunnen we een keten vinden met drie tussentermen: fétiche - amulette - mulet - mulâtresse - métisse. Het woord 'mulâtre' blijkt niet alleen met 'mulet' in vorm

overeen te komen maar is er ook verwant mee (Lexis, 1975). Vergelijk nu de keten met drie tussentermen met de keten 'fétiche - métiche - métisse' dan correspondeert 'métiche' met de middenterm 'mulet'.

Ter controle van de keten zij nog het volgende opgemerkt. In de keten die 'fétiche' en 'métisse' verbindt, komt 'amulette' voor, een 'porte-bonheur'. Het woord 'bonheur' is later in tekst 10 van de Martiaanse taal met 'atimi' aangeduid. Als men nu naar Franse woorden zoekt die 'atimi' bevatten, vindt Word Perfect Frans alleen het Franse 'catimini'. Juist het woord 'catimini' stak achter 'basimini (métiche)', de naam van het medium.

Het idiosyncratische:

Het neologisme is eerst als fusie van twee termen 'fétiche' en 'métisse' beschouwd en vervolgens zijn drie tussentermen gevonden tussen die twee termen. Men vergelijk de analogie met de 'Rührochs'-droom van Kraepelin, waar tussen 'Rührei' en 'Ochsenaugen' drie tussentermen gevonden werden. Daar stelden we dat 'Rührochs' betekent 'praecox', de middenterm van de drie tussentermen.

Analoog heeft 'métiche' de betekenis 'mulet' (de middenterm) en dit suggereert de achternaam van medium en het suffix *et*, dat ook een verkleining aangeeft in het Frans (evenals *ette* in *Catherinette*). 'Basimini métiche' staat dan voor 'catimini mulet' dus gewoon voor Catherine Müller.

7.1.4. Métiche (homme)

In tekst 1 van de Martiaanse taal krijgt 'métiche' de betekenis 'monsieur' in de aanduiding van 'Monsieur Cuendet', een van de aanwezigen bij de seance. Naderhand in tekst 2,7,18,21 en 33 krijgt 'métiche' de betekenis 'homme'. Is dat slechts een uitbreiding van betekenis van 'monsieur' naar 'homme'? In tekst 2 komt 'homme' voor in de wending 'grand homme Astané'. Dat bij 'homme' verder geen contextassociatie beschikbaar is, is hier niet van belang omdat het door Catherine reeds eerder gebruikte woord 'métiche' voor haar een nieuwe betekenis gaat krijgen. Het neologisme gaat vooraf aan zijn nieuwe betekenis. We gaan nu de co-tekst (het nieuwe) uit de tekst (het al eerder gebruikte woord) verklaren, veronderstellend dat associaties hier van de tekst naar de co-tekst lopen.

tekst: Betekenis- en klankassociaties worden gezocht bij 'métiche'. 'Métiche' betekent zoals eerder betoogd 'mulet'. Een klankassociatie is in het voorafgaande ook al vermeld: een rijmwoord op 'métiche' is 'hémistische' (halve alexandrijn).

correspondentie: De associatie 'hémistische' (halve alexandrijn) bij 'métiche' leidt naar 'alexandrin', verwijzend naar een in oorsprong Griekse voornaam namelijk van 'Alexandre le Grand'. 'Grand' als bijvoeglijk naamwoord in 'grand homme Astané' past in dat kader. Verder is Astané volgens Flournoy een en dezelfde als Léopold en die is weer volgens Catherine identiek met Alessandro di Cagliostro.

Kan nu de associatie 'hémistische' naar de nieuwe co-tekst 'homme' leiden? Het

tweede deel van 'alexandrin' is verwant met het Griekse woord voor 'man'. Als men een halve alexandrijn letterlijk opvat als de helft van het woord 'alexandrijn', speciaal het tweede deel, is de keten duidelijk: *métiche* - *hémistische* - *helft van alexandrin* - *homme*. Zo kan dus 'métiche' een nieuwe betekenis krijgen.

het idiosyncratische: 'Métiche' is oorspronkelijk het woord dat bij 'basimini' hoorde en dus bij het daar geopperde Catharina van Alexandrië fantasma. Flournoy dacht dat 'basimini' de naam voor de overleden Alexis was. Door de associatie Alexis wordt het tweede deel van Alexandrië gemakkelijk afgesplitst. Het mechanisme van de letterlijke woordoperatie, al eerder ontmoet bij Kraepelins dromen, werkt hier weer (zie ook Werner & Kaplan, 1963, p.250-251).

7.1.5. Métaganiche Müller

Een van de eerste Martiaanse uitingen op 2 februari 1896 is 'métaganiche (mademoiselle) Müller'. Henry (1901) analyseert de relatie 'made - méta' niet en gaat niet in op de klanken in 'ganiche'. Als 'mademoiselle' wordt opgesplitst in drie stukken 'made-moi-selle', dan verwacht men een relatie tussen de laatste klanken 'moi-selle' en de laatste klanken 'ganiche' van 'métaganiche'. Kortweg:

tekst1: méta	tekst2: ganiche
co-tekst1: made	co-tekst2: moiselle

correspondentie1: 'Made' zou onder invloed van het op 'mademoiselle' volgende 'Müller', dat ook 'Mehlkäfer' betekent, als het Duitse woord 'Made' dus 'larve' gelezen kunnen worden ('larve' zal verderop een component blijken van het Martiaanse woord 'tarviné' voor 'taal'). Bij 'made/larve' hoort het idee van de metamorfose van een larve en daarmee kan de vorm 'méta' in het neologisme 'métaganiche' nader verklaard worden.

het idiosyncratische1: De 'Larvae' werden in de Romeinse religie met de 'Lemures', de geesten van de overledenen, gelijkgesteld en wellicht heeft de naam 'Müller' via de klankassociatie 'Lemur' en het synoniem 'larve' een afsplitsing van 'made', de Duitse klank in 'mademoiselle', geïnduceerd. Daarbij zou de in oorsprong Griekse voornaam Catherine van het medium een Griekse associatie 'méta' bij 'mademoiselle' (vóór Müller) kunnen bevorderen. 'Müller' en 'Lemur' zijn hier determinerende tendentie.

correspondentie2: Welke tussentermen verbinden nu 'moi-selle' en 'ganiche'? 'Selle', Frans voor 'zadel', is equivalent met 'siège sur le dos d'un cheval, mulet, âne' (Lexis, 1975). In deze definitie komt 'mulet' voor, dat reeds als betekenis van 'métiche' is aangegeven. De definitie lijkt daarom relevant. De vorm 'ganiche' in tekst2 wordt door Word Perfect Frans in de eerste plaats benaderd door het Franse 'ganache', het achterste deel van de kaak van een paard (Lexis, 1975). Het idee 'paard' zou bij de woordvorming een rol gespeeld kunnen hebben, maar hoe kan 'kaak van een paard' uit 'selle' ontstaan zijn?

'Siège' en 'dos' in de definitie van 'selle' kunnen naar het idee 'stoel' verwijzen en anderzijds vindt men onder 'ganache' de uitdrukking 'fauteuil ganache', een gecapitonneerde fauteuil (Lexis, 1975). 'Fauteuil' is een woord dat in het eerste Mars-visioen van 25 november 1894 voorkomt (Cifali, 1988, p.40). Daarnaast luidt 'mulet' (in de definitie van 'selle' voorkomend) in het Duits 'Maultier', hetgeen leidt naar de associatie 'Maul'. Een associatieketen luidt nu 'selle - siège (sur le dos d'un) mulet / cheval - chaise Maultier cheval - fauteuil Maul cheval - ganache'. Onduidelijk is of 'moi' in 'moi-selle' via het Duitse 'Ich' de eindklank 'iche' in 'ganache' in plaats van 'ganache' verklaart of dat de eindklank 'iche' naar analogie van het voorafgaande 'métiche' (monsieur) ontstaan is.

het idiosyncratische²: De eerste associatie is gebaseerd op een definitie uit het woordenboek, dus niet potentieel idiosyncratisch. Een Duitse associatie 'Maultier' is potentieel idiosyncratisch en kan door de Duitse naam 'Müller' bij 'mulet' geïnduceerd zijn. 'Mule' een klank bij 'Maul' lijkt hier de determinerende tendentie.

Nu 'métaganiche' met 'méta-ganache' in verband is gebracht en via 'ganache' een anatomische achtergrond heeft gekregen is het instructief de Franse woorden op te zoeken die met 'méta' beginnen en een anatomische betekenis hebben. Dan vindt men 'métacarpe' en 'métatarse', de middenhand en middenvoet. 'Tarse' is, zoals we zullen zien, een component in het later ontstane Martiaanse 'tarviné' (taal). Maar eerst volgt nog een eenvoudige analyse.

7.1.6. Gudé

'gudé' is Martiaans voor 'goed' en komt voor in tekst no 7. Flournoy (1900) en Henry (1901) vermoeden een verband met het Duitse 'gut' en het Engelse 'good', maar geven geen reden voor het optreden van twee buitenlandse talen in 'gudé'. De keten luidt dus: bon - gut/ good - gudé.

het idiosyncratische:

Het neologisme is slechts een benadering van 'gut' en 'good' met een typisch Martiaanse uitgang. Het heeft geen idiosyncratisch aspect. De taalwisseling van het Franse 'bon' naar het Duitse 'gut' en het Engelse 'good' is potentieel idiosyncratisch. Kan de taalwisseling tot een eerdere associatie herleid worden en als contexteffect verklaard worden?

De karakteristiek 'goed' slaat op de Martiaanse mensen en over die mensen geeft Catherine in een begeleidend visioen volgende uitleg: "tout est meilleur [chez nous] les gens comme les choses". Volgens deze context zijn de mensen dus 'meilleur'. Als dit laatste woord ingevoerd wordt in respectievelijk de Engelse en Duitse module van Word Perfect dan worden als benaderende woorden o.a. 'miller' en 'müller' gegeven. Dit kan verklaren waarom voor het Franse 'bon' de Engelse en Duitse equivalenten fuseren tot 'gudé'. 'Meilleur' is de determinerende tendentie en een codewoord bij 'Müller'.

7.1.7. Tarviné, het Martiaanse woord voor 'taal'

Zoals in de inleiding tot dit hoofdstuk betoogd is, is het woord voor 'taal' een uitgelezen mogelijkheid om meer over het land en de aard van de taal te weten te komen.

In de Martiaanse tekst no 12 van 23 mei 1897 komt het woord 'tarviné' voor.

tekst: tarviné

co-tekst: langage

co-tekst: het woord voor taal kan met de locatie of aard van de taal samenhangen, in dit geval zou dus 'Martien' (Martiaans) dan wel 'glossolalie' of 'parler en langues', zoals de Fransen het noemen, een relevante associatie kunnen zijn.

tekst: Als variant van 'tarviné' gebruikt Catherine later ook 'tarvini'. Veel woorden in het Martiaans blijken op 'iné' of 'ini' te eindigen (Henry, 1901, p.38). 'Iné' in 'tarviné' kan dus een Martiaans suffix zijn en dan zouden we de aandacht op de stam 'tarv' moeten richten. Eerst wordt een benadering gezocht voor 'tarviné' als geheel.

tarviné benaderd door tarsien

Via de Franse module van Word Perfect vindt men een twintigtal woorden als benadering van 'tarviné'. In het methodenhoofdstuk is betoogd dat medeklinkerovereenkomst belangrijker is dan klinkerovereenkomst en daarom selecteren we de woorden met de grootste overeenkomst qua medeklinkerskelet met 'tarviné' en dan resulteren de woorden: 'tartiné', 'taurine' en 'tarsien'. 'Tartiné' en 'tarsien' lijken het meest op 'Martien'. 'Tartiné' betekent 'gesmeerd (van brood)' en lijkt irrelevant.

'Tarsien' betekent 'voetwortel-' en is afgeleid van 'tarse' met suffix 'ien'. Het meervoud 'tarsiens' van 'tarsien' betekent 'spookdiertjes' (halfapen). In het Duits spreekt men van 'Koboldmaki's', waarbij 'Kobold' betekent 'Erdegeist, (guter) Hausgeist, Wichtel'. Catherine kan gezien haar frequente bezoek aan het natuurhistorisch museum in Genève (Flournoy, 1914, p.16) en haar kennis van het Duits het Duitse woord 'Koboldmaki' gekend hebben. Het thema 'geest' zou een spoor kunnen leveren, omdat Catherines seances over geesten gaan en daarom zou 'tarsien' een relevante associatie bij 'tarviné' kunnen zijn.

tarve als fusie van tarse en larve

We bestuderen nu de beginklank 'tarv' van 'tarviné'. 'Tarv' of het meer Frans klinkende 'tarve' zou een versmelting van twee Martiaanse of Franse woorden kunnen zijn. De twee gezochte, waarschijnlijk korte, woorden zouden van de vorm 'tar??' en '?arv?' kunnen zijn, waarbij de laatste onbekende letter in '?arv?' noodzakelijkerwijs een klinker is. 'Tar' komt verder nergens in de glossolalie voor en 'arv' alleen in het later ontstane 'arva'. We zoeken in de Franse woordenlijst van Word Perfect.

A. De woorden van de vorm 'tar??' zijn: tarti, tarie, targe, tarte, tarse.

B. De woorden van de vorm '?arv?' zijn: carvi, larve en varve.

Als men 'tarse' als een van de componenten veronderstelt, omdat 'tarse' ook de stam is van bovenvermeld 'tarsien', dan zou 'tarv' het resultaat van een fusie van 'tarse' en een woord van de vorm '?arve', dus 'larve' of 'varve', kunnen zijn. 'Varve' is een geologische term en lijkt hier niet van toepassing. 'Larve' betekent ook 'schim, spook', stamt van het Latijnse 'larva' en zou relevant kunnen zijn gezien de seances van Catherine spiritistische seances zijn. Bovendien werd het onder 7.1.5. als latent woord aangewezen. Het Frans woordenboek Lexis (1975) geeft als definitie van 'larve': "nom donné à des spectres [schimmen] d'hommes morts tragiquement ou de criminels, que les Romains supposaient errer sur la terre pour tourmenter les vivants". Het Duits woordenboek Wahrig (1977) geeft de verklaring "quälender Geist eines Verstorbenen".

Blijkbaar kan het begin 'tarv' of 'tarve' van 'tarviné' als samenstelling van 'tarse' en 'larve' worden opgevat. Waarom 'tarse' en 'larve' fuseren wordt nog aan de orde gesteld. Eerst wordt de correspondentie van co-tekst en tekst onderzocht.

correspondentie: Welke relatie met 'language' zou kunnen bestaan? Als 'Tarsien', de benadering van 'tarviné' als geheel, een taalnaam zou zijn, zou het de taal zijn gesproken in het land of de plaats Tars, net zoals 'martien' van 'Mars' en 'parisien' van 'Paris' stamt. In de plaatsindex van de Times Atlas (1980) wordt 'Tars' niet gevonden, maar wel Tårs (Denemarken), Tarsa (Algerije), Tarsia (Italië), Tarso (Tsjaad) en Tarsus (Turkije). Omdat Tarse de Franse naam is van de plaats in de klassieke oudheid Tarsos (=Tarsus) en 'tarsien' met het Franse 'tarse' samenhangt, lijkt alleen Tarsus in de lijst relevant.

Bij 'tarsien', op zichzelf klankassociatie bij 'tarviné', zou een betekenisassociatie de volgende tussenterm kunnen zijn in een keten. Omdat het analogon 'Martien' ook 'bewoner van Mars' betekent, zou bij 'tarsien' de betekenisassociatie 'inwoner van Tarsus' kunnen horen. Er is één beroemde inwoner van Tarsus: de apostel Paulus die er werd geboren (zie onder 'Tarsus' in: Le petit Robert, 1977). Paulus spreekt in een van de brieven aan de Corinthiers over glossolalie (zie ook Yaguello, 1984, p.31). Is hier sprake van een spoor? Een voorlopige keten luidt: langage - glossolalie/ Martien - Paulus (tarsien) - tarsien - tarviné. In de laatste verbinding kan het woord 'larve' de 'v' in het neologisme verklaren. Nu keren we terug naar de vraag of er een verbinding van 'tarse' en 'larve' bestaat naast de gedeeltelijke letterovereenkomst?

Waarom fuseren tarse en larve?

'Larve' is al eerder in tekst 1 van 2 februari 1896 aangetoond. 'Méta-tarse' werd een mogelijke vervolgassociatie geacht bij 'métaganiche, méta-ganache'. 'Larve' en 'tarse' zijn mogelijk al voor het ontstaan van 'tarviné' associatief verbonden.

'Tarsien' is gerelateerd aan 'Tarse' en in het synoniem 'Koboldmaki' zit het idee 'geest' in 'Kobold' net als het idee 'geest' in 'larve' zit. De verbinding zou dan luiden: Tarse - tarsien - Koboldmaki - Kobold - 'geest' - larve. In hoofdstuk 3 is tegen overkoepelende begrippen (het idee 'geest') als tussenterm het bezwaar geopperd dat daarmee niet aan de

eis van nauwkeurigheid van aansluiting wordt voldaan. Zoals we zullen zien missen we ook een essentiële tussenterm door met een overkoepelende term tevreden te zijn. Is er een verbinding op basis van alleen synoniemen en cognaten?

Een associatie bij het Duitse 'Koboldmaki' kan naast 'Kobold' ook 'maki' zijn. Synoniem van 'maki' is het woord 'lemur'. 'Kobold' geeft in de betekenis 'Hausgeist' de zwakke verbinding met 'larve' (schim, spook), maar bij 'lemur' is sprake van een sterke verbinding, een synoniem: de Larvae worden ook Lemures genoemd in de Romeinse opvattingen over het hiernamaals. 'Tarse' en 'larve' zijn dus als volgt verbonden.

tarse - tarsien - Koboldmaki - maki - lemur - larve

In bovengenoemde keten zijn 'maki' en 'lemur' essentiële tussentermen. Interessant in dit verband is het Martiaanse woord voor 'dier' dat 'zaki' luidt. Dit woord spreekt Catherine slechts eenmaal uit op 2 november 1898, dat wil zeggen op Allerzielen (over de seance op die dag, zie ook Engels, 2003). Bij '?aki' vindt Word Perfect Frans slechts de diernamen 'saki' (een aap) en 'maki' (=lemur). In de Romeinse oudheid was het Lemuria feest een soort Allerzielen. 'Lemuria' is ook de naam van een door Ernst Haeckel verondersteld verdronken land. 'Lemur' kan een belangrijk latent woord zijn.

Wanneer 'tarse' eenmaal als associatie ontstaan is, versmelt dit met 'larve' tot 'tarve' en ontstaat 'tarve', dat vervolgens naar analogie van 'tarsien' tot 'tarvien' wordt en uiteindelijk de meer Martiaanse vorm 'tarviné' oplevert. Dit is dus het verondersteld proces van woordvorming.

Het idiosyncratische:

De reden voor de fusie van 'tarse' en 'larve' is gelegen in een vorm- of betekenisassociatie bij de middelste tussentermen en waarschijnlijk in een betekenisassociatie bij 'maki' en wel in het synoniem 'lemur'. Men vraagt zich af waarom Catherine belangstelling voor Tarse zou kunnen hebben. 'Tarse' als hoofdstad van Cilicie verwijst indirect naar het geboorteland van de vader van Catharina van Alexandrië. De associatie 'larve (lemur) - Müller' uit 7.1.5. kan verklaren waarom 'tarse' en 'larve' tot 'tarve' en niet 'larve' en 'tarse' tot 'larse' versmolten zijn. Als 'larve' met de achternaam geassocieerd is, dan is 'tarse' geassocieerd met de voornaam van het medium en dat lijkt gezien de associatie Catharina van Alexandrië te kloppen.

7.1.8. Controle: taal en 'zonne-praten'

In het voorafgaande is het belangrijke woord 'tarviné' geanalyseerd. Deze analyse kan nu door een controle-analyse gecorroboereerd worden. Henry(1901) veronderstelde een verband van 'tarviné' en het later ontstane 'triné', Martiaans voor 'praten'. Daarnaast kan de klank 'arv' in 'tarviné' een verwijzing zijn naar het later ontstane Martiaanse 'arva' voor 'zon' (Flournoy, 1900, p.209). Let wel: eerst is 'tarviné' ontstaan in de Martiaanse taal, later 'arva' en nog later 'triné'. Catherine gebruikt 'arva' voor het eerst tijdens een seance waaraan de taalkundige De Saussure deelneemt. Is 'tarviné', het woord voor 'taal', nu ook

als combinatie van 'arva' en 'triné' dus als 'zonne-praten' te lezen? De nieuwe splitsing biedt een mogelijkheid tot bewijsvoering, als via een analyse getoond kan worden dat ze naar bovengenoemde conclusie leidt.

Zoals de klank 'arv' van het Martiaanse woord 'arva' voor 'zon' zit in het Martiaanse woord 'tarviné' voor taal, zo lijken klanken van 'soleil' in 'glossolalie' te zitten (vergelijk 'solal' in 'glossolalie' met 'soleil'). Zou dus 'zonne-praten' een cryptische omschrijving zijn voor 'parler en langues' en het Duitse 'Zungenreden', beide termen voor 'glossolalie'? Is 'arva - triné' dus 'Zungen-reden'? Welk is dan het verband tussen 'soleil' en 'langue/Zunge'?

correspondentie:

Is het non-woord 'solal' een benadering van 'soleil'? Via Word Perfect Frans resulteren bij 'solal' dertien alternatieven waaronder 'zonal', 'solea', 'sol', 'saule', 'soldat' en 'soleil'. De lijst bevat een interessant woord. 'Solea' is de wetenschappelijke naam voor de zeetong, in het Frans 'sole', in het Duits 'Zunge'. 'Sole' is Italiaans voor 'zon' en zodoende resulteert de eenvoudige keten: langue - Zunge - sole - soleil.

het idiosyncratische:

De tussentermen 'Zunge' en de associatie 'sole' in de keten vergen een nadere verklaring. Ten eerste zien we een potentieel idiosyncratische aspect in de Duitse taal. Verder is de klankassociatie 'sole - soleil' potentieel idiosyncratisch. De betekenis en klank van het woord 'sole' geven inzicht in de nieuwe splitsing van 'tarviné'. 'Sole' (tong) komt voor in de combinatie 'sole (à la) meunière' (zie onder 'meunière' in Lexis, 1975). 'Meunière' betekent 'Müllerin' en verwijst naar de (Duitse) achternaam van het medium. De tweede splitsing van 'tarviné' brengt ons dus via 'sole' weer bij de naam Müller.

Het woord voor taal 'tarviné' zou dus in 'tarse', 'larve' en het suffix 'iné' gesplitst kunnen worden. De taal zou dan karakteristiek zijn voor Catherine (tarse) Müller (lemur, larve) en een model analoog aan het model voor de dromen van Emil Kraepelin zou van toepassing kunnen zijn. Voor- en achternaam zijn sleutels. Twee analyses zullen nog uitgevoerd worden om de rol van deze sleutels te demonstreren.

7.1.9. Carimi

'Carimi' in tekst 20 betekent 'fenêtre' (raam). Henry (1901) denkt dat 'carreau' (glasruit, venster) een rol heeft gespeeld bij de vorming van het neologisme en verklaart daarmee impliciet de uitgang 'imi' tot willekeur. Maar dan zou ook de klank 'imi' in 'forimi', Martiaans voor 'marque' in tekst 12, willekeurig zijn, maar dat is volgens Henry weer niet het geval blijkens de volgende keten, die hij veronderstelt: 'marque - forme of firme - forimi'. Voorlopig veronderstellen we dat alle drie de medeklinkers in 'carimi' relevant zijn.

co-tekst: In het begeleidend visioen blijkt sprake te zijn van een 'lucarne' (zoldervenster). Als naast de contextassociatie 'fenêtre - lucarne' een associatie bij het neologisme 'carimi' voorhanden is, lijkt een analyse mogelijk.

tekst: Word Perfect Frans benadert 'carimi' met woorden als 'carmin, charme, carme, karma'. De eerste twee introduceren nieuwe medeklinkerklanken en lijken daarom nauwelijks relevant. 'Carme' (karmeliet) en 'karma' benaderen 'carimi' beter. Kan het nog beter door alle medeklinkers te behouden en een of twee klinkers tussen de 'c' en de 'r', tussen de 'r' en de 'm' en na de 'm' te eisen? Via Word Perfect worden de woorden van de vorm 'c?(?)r?(?)m?(?)' opgevraagd. In totaal een kleine tweehonderd, waaruit één oplossing volgt: 'carême' (vasten). Het woord 'carême' komt voor in de vaste Franse uitdrukking 'tomber comme Mars en carême' voor iets wat zeker is. Daarmee is 'carême' met Mars verbonden en zou 'carême' een relevante associatie bij 'carimi' kunnen zijn.

correspondentie: Zou men een tussenterm X kunnen bepalen in een keten: fenêtre - lucarne - X - carême - carimi? X bevat waarschijnlijk de klank 'car' aangezien de linker- en rechterterm deze klank bevatten. Omdat er zo'n 1500 woorden met 'car' erin zijn, wordt een heuristisch gehanteerd. X heeft mogelijk een klankassociatie met 'lucarne' en een betekenisassociatie met 'carême', waardoor de associatieketen van het vaker voorkomende type *bkkk* is. In het visioen is er sprake van 'lumières ou lucarnes' (Flournoy, 1900, p.179) en daardoor springt de alliteratie van die woorden in het oog. Stel 'lucarne' wordt gesplitst in 'lu' en 'carne', dan verwijst 'carne' naar 'vlees': 'carne' is Frans voor 'slecht, taai vlees' en nu valt op dat een vleesmaaltijd, kat, wordt geserveerd in het visioen. Daarom wordt gezocht naar Franse woorden met 'carn' erin: dit zijn er nog slechts een zeventigtal in vergelijking met de ca. 1500 met 'car'. Direct na de vermelding van het vlees bij de maaltijd wordt gezegd: "tout le monde est d'une gaîté folle" (Flournoy, 1900, p.181). In de lijst van woorden met 'carn' zoekend naar een referentie naar gekte treft men 'carnaval' aan, het feest voorafgaande aan de vasten. 'Carnaval' betekent 'vlees opheffen' (carne levare) en bevat vier medeklinkers van 'lucarne'. Na de carneval volgt de vasten 'carême'. Door de context te raadplegen vinden we dus de keten:

fenêtre - lucarne - carnaval - carême - carimi.

De overgang van 'lucarne' naar 'carnaval' hangt samen met 'carne' (vlees) en dus, zou men denken, met 'chat', het vleesgerecht in het visioen opgediend. Een aan 'lucarne' (dakraam) analoog woord levert de Larousse Analogique (1980) onder 'maison, toit': 'chatière' (luchtgat in het dak). De associatie 'lucarne - chatière' versterkt de associatie 'lucarne - carnaval'.

We vergelijken de gevonden keten nu met Henry's korte, maar onnauwkeurige keten: 'fenêtre - carreau - carimi'. In Henry's keten is de associatie 'fenêtre - carreau' zwak, want een 'carreau' is in de eerste plaats een glasruit en geen venster. Als men op grond van context bij 'carreau' een klankassociatie zoekt, vindt men in de beschrijving van het visioen de woorden '(morceaux) carrés' en '(assietes) carrées', die slaan op de *vierkante* stukken vlees van de kat, die op *vierkante* borden worden opgediend (Flournoy, 1900,

p.181). Volgen we Henry's zwakke associatie dan komen we weer bij het vlees en de kat uit.

We gaan nu de associaties in de keten met drie tussentermen beoordelen. Zou men een codewoord gerelateerd aan de naam van het medium kunnen verwachten, omdat er een zogenaamd Catharinavenster bestaat, een rond venster in een kerk, een venster genoemd naar Catharina van Alexandrië?

het idiosyncratische: Bij de eerste potentieel idiosyncratische associatie 'lucarne' zoeken we een klankassociatie (wegens de klank 'carnaval' die volgt). 'Lumière' is een context-associatie uit het visioen die met 'lucarne' allitereert. 'Lumière' bevat klanken van de naam 'Müller' en lijkt de determinerende tendentie.

Het potentieel idiosyncratische in 'lucarne - carnaval' (een klankassociatie) is te herleiden tot de associatie 'lucarne - chatière'. Wanneer de naam 'Catherine' wordt benaderd door het Franse module van Word Perfect vindt het programma 'chatière' als tweede benadering na 'quaternion' (een wiskundige term). Catharina is de zuivere en het Latijnse 'castus' voor 'puur' zit in het Franse 'chatier', in vorm gerelateerd aan 'chatière'. De determinerende tendentie bestaat hier uit klanken die met de naam 'Catherine' geassocieerd zijn.

De associatie 'carnaval - carême' is potentieel idiosyncratisch, omdat 'mardi gras' (vastenavond) en 'mascarade' alternatieven zijn. Zowel klank als betekenis zijn relevant in de associatie 'carême' en dat kan wijzen op een relevante etymologie. 'Carême' heeft oorspronkelijk de betekenis 'quarantième' (een 40-tal vastendagen), afgeleid van 'quatre'. Het idee 'vier' komt in het visioen, dat aan tekst 20 voorafgaat, voor in de reeds eerder vermelde vierkante stukken vlees van de kat en de vierkante borden waarop het kattenvlees wordt opgediend. Verder is er in het visioen sprake van een lamp met vier ('quatre') boven elkaar geplaatste bollen (idem, p.179-180). Bij een andere gelegenheid merkt Catherine in een brief over een visioen van de Martiaanse lamp op de vorige dag in kwatrijnen te hebben gesproken (idem, p.53). 'Quatrain' verhuult nauwelijks 'Catherine' en is het vierde woord in de lijst van benaderingen van 'Catherine' door Word Perfect Frans. 'Quarantième', gerelateerd aan 'quatre', lijkt daarom de determinerende tendentie bij 'carême' in de keten. Verwijzen de klanken in 'quarantième' na een herschikking niet naar: Catharine M?

De laatste associatie 'carême - carimi' is niet verklaarbaar dan op grond van een voorkeur voor de uitgang 'imi', zoals ook in 'forimi' voorkomt. Een uitgang 'imi' is typisch Martiaans, zoals 'ême' typisch Frans is.

7.1.10. Pastri

Analyse van neologismen is soms mogelijk doordat begeleidende visioenen gerelateerd blijken. Het neologisme 'pastri' betekent 'sang' (bloed) en komt voor in tekst 29. Henry (1901) brengt 'pastri' in verband met '(Louis) Pasteur' en merkt een rijm met het voorafgaande 'bodri' (Martiaans voor 'os', been) op, maar geeft geen verklaring voor het

verdwijnen van 'eu' uit 'Pasteur' en voor de relatie van 'bloed' en 'Pasteur'. Uit twee visioenen (context) kan informatie ter verheldering gehaald worden.

co-tekst: In het visioen bij tekst 29 is sprake van "un *instrument* à trois *tubes* placé sur une *tablette fixée au mur*" en in het visioen bij tekst 36 van "de petites *tables suspendues et fixées dans le mur ... un instrument carré, auquel tenait un tuyau qui était présenté à chaque enfant*". In beide teksten komen volgende woorden voor: 'instrument', 'tube/tuyau', 'table(tte)' en 'fixée(s) au (dans le) mur'. In visioen 29 is sprake van een medische handeling waarbij de toestand van het bloed zorgen baart, in visioen 36 krijgen babies melk. Zouden de lichaamsvloeistoffen 'sang' en 'lait' geassocieerd zijn?

tekst: 'Patri' zou uit 'pasteurisé' ontstaan kunnen zijn, dat in de Franse taal ingeburgerd is en dan onder andere slaat op melk.

correspondentie: op grond van het voorgaande luidt een voorlopige keten: sang - lait - pasteurisé - patri. Het bloed is ziek ('malade') in tekst 29, dus in het bloed zit iets wat slecht is, het Franse 'mal'. 'Mal' en 'malade' zijn cognaten. Indien de klank 'eu' als het Griekse 'eu' (goed) wordt geïnterpreteerd dan strookt verwijderden van 'eu' uit 'pasteurisé' met de karakteristiek 'mal' van het bloed. De keten luidt:

sang (malade) - lait (mal) - pasteurisé (niet 'eu') - patri.

Men kan de letterlijke woordoperatie vergelijken met de verwijdering van 'one' uit 'nonsense' en de productie daardoor van het neologisme 'nsens' in droom 107 van Kraepelin (zie 5.8.1.). Dat het laatste deel van 'pasteurisé' wegvalt zou met de door Henry gesignaleerde rijm met het voorafgaande neologisme 'bodri' kunnen samenhangen.

het idiosyncratische: Hoe is de associatie 'sang - lait' te verklaren, waarom moet de melk gepasteuriseerd worden en wordt het Griekse 'eu' gebruikt? Deze vragen worden in omgekeerde volgorde beantwoord.

Waarom wordt 'eu' als Grieks gezien? Melk wordt via pasteuriseren gezuiverd en aan 'zuiveren' is het Griekse 'katharos' (zuiver) verbonden, dat in de naam Catharina zit. Nu bestaat in de legende van Catharina van Alexandrië een verband tussen bloed en melk: bij haar onthoofding vloeide in plaats van bloed melk uit Catharina's lichaam. Catharina is daarom beschermheilige van de minnen.

Het Catharina fantasma kan dus bij de vorming van 'patri' meespelen. In de keten 'sang (malade) - lait (mal) - pasteurisé (niet 'eu') - patri' zit het Catharina-fantasma in de eerste stap vanuit de co-tekst en in het verwijderde Griekse 'eu'.

7.1.11. Samenvatting van resultaten

Net als in de casus Kraepelin kan men hier ook van codewoorden spreken. Bij de voor naam 'Catherine' zijn codewoorden 'chatière', 'quarantième'. Bij 'Müller' zijn codewoorden: 'Müllerin', 'mule', 'mulet', 'meilleur', 'lemur'. Deze codewoorden sluiten direct bij de naam aan. Daarnaast zijn codewoorden gevonden die bij belangrijke woorden uit het

Catharina-fantasma aansluiten zoals 'melk', 'zuiverheid', 'Tarsus', 'alexandrijn'.

Na de analyse van enkele taaluitingen uit de trance-casus, richten we de aandacht nu op gestoorde taaluitingen in de psychose.

7.2. Taaluitingen van patiënten met de diagnose 'psychose'

Emil Kraepelin heeft herhaaldelijk en nog in 1920 in *die Erscheinungsformen des Irreseins* de vergelijkbaarheid van droomtaal en schizofrene taaluitingen benadrukt. Hij merkte over beide vormen van gestoorde taal op: "Allerdings ist die Schwierigkeit der Deutung [bei dementia praecox Sprachstörungen] ungleich grösser, da wir, anders als im Traume, nur selten feststellen können, was der Kranke eigentlich hat sagen wollen". Taaluitingen van schizofrene patiënten zouden bij gebrek aan co-tekst moeilijk te analyseren zijn. Bij voorkeur analyseren we dus als er een co-tekst is.

Het sleutelwoordmodel zou ook voor gestoorde taaluitingen van schizofrene patiënten kunnen gelden en dat zou betekenen dat eigennamen een rol spelen in het verhelderen van deze taaluitingen. Daarmee is echter direct een barrière aangegeven die het moeilijk maakt om over analyses van gestoorde taaluitingen te rapporteren. Wegens het privacy-gebod dient de herkenbaarheid van direct relevante namen en locaties vermeden te worden en daarom kan soms een associatie slechts summier toegelicht worden, terwijl deze anders overduidelijk zou zijn. Deze restrictie in acht nemend, zal getoond worden dat er reden is aan te nemen dat de door Kraepelin geconstateerde (manifeste) analogie van taaluitingen in droom en schizofrenie ook een diepere analogie van er aan ten grondslag liggende modellen kan betekenen.

Met een tweetal psychiatrisch ziekenhuizen in Midden- en Oost-Nederland werd contact gelegd en vier patiënten werden daar bereid gevonden gesprekken te voeren over hun leven en de psychotische episoden daarin en over hun taalproductie tijdens een psychose. Twee patiënten waren klinisch gehuisvest en een van hen was in de voorafgaande jaren reeds verscheidene malen opgenomen geweest. De twee andere patiënten werden op het moment van onderzoek poliklinisch behandeld. De gesprekken werden grotendeels op de band opgenomen, tenzij de patiënt daartegen bezwaar maakte. Van een van de patiënten werd geen toestemming verkregen bandopnames te maken van de gesprekken of het onderzochte te gebruiken voor een wetenschappelijke publicatie, de overige drie tekenden een informed consent. De gesprekken duurden ca. driekwart uur en het aantal sessies per patiënt bleef beperkt tot acht, met uitzondering van een patiënt, waarmee een half jaar lang wekelijks gesprekken werden gevoerd. De patiënten verkeerden tijdens de sessies niet in een manifest psychotische toestand. Soms trad tijdens een van de gesprekken toch een gestoorde taaluiting op en deze kon dankzij de bandopname precies vastgelegd worden en dan in een van de volgende gesprekken aan de orde gesteld worden.

De uitwerking van de gesprekken vergde een behoorlijke investering van de onderzoeker. Het materiaal is, in tegenstelling tot de historische casussen, niet kant en

klaar aangeleverd en deels reeds becommentarieerd door de producent van de taaluitingen, zoals bij Kraepelin het geval was. Kortom men heeft maar zelden direct de beschikking over tekst (gestoorde taaluiting) en de co-tekst. Contextinformatie kwam soms pas na verscheidene gesprekken ter beschikking en de geringe belastbaarheid van de patiënten maakte het nodig terughoudend te zijn met doorvragen. Een voordeel ten opzichte van de historische casussen is echter wel dat een vorm van hypothese toetsen mogelijk is: hypothesen over de taaluitingen kunnen bij een volgend gesprek met de patiënt getoetst worden en eventueel bijgesteld aan de hand van nieuwe informatie van de patiënt.

In het onderstaande zullen we twee taaluitingen analyseren die tijdens gesprekken met twee van de patiënten optraden. Als hulpmiddel bij de analyse werden door de patiënten ter beschikking gestelde, tijdens een vroegere psychose geschreven, teksten gebruikt. De patiënten hadden de diagnose schizoaffectieve stoornis resp. schizofrenie. In 7.2.1. wordt een woordvindingsprobleem behandeld, in 7.2.2. een neologisme.

7.2.1. De Lawson-lapsus

Een patiënt vertelt tijdens een gesprek het volgende: "Ik heb een boek, een Engels boek, aangeschaft *the falling angels* van een zekere Barbara Lawson een Canadese schrijfster die een succesvol debuut heeft geschreven en dit is haar tweede boek en het gaat over drie dochters van een vader en moeder die alle twee getroebleerd zijn en die getroebleerdheid hebben ze overgedragen op hun dochters. Maar nu heb ik een recensie gelezen in de Elsevier en dacht 'dat is wat'. Maar ik lees de boeken altijd graag in de originele taal als ik die tenminste machtig ben".

Dat namen de patiënt kunnen intrigeren blijkt uit de nauwelijks verholten toespeling via *falling angels* en 'Engels' op de voornaam 'Angeline' van de assistent-psychiater, aanwezig bij het onderzoek, en de achternaam 'Engels' van de onderzoeker.

In de tekst, die de patiënt uitspreekt, is nu bijna onopgemerkt een fout ingeslopen. Uit de Elsevier van 1-4-1995 (Truijens, 1995, p.90) blijkt dat de schrijfster Barbara Gowdy heet. 'Lawson' is een substituut voor een woordvindingsprobleem. Waarvandaan komt 'Lawson'? De patiënt kan enig commentaar leveren bij de lapsus, waarvan we de informatie hieronder samenvatten.

tekst: Barbara Lawson

co-tekst: Barbara Gowdy

commentaar: Barbara van Kooten is de naam van de vertaalster. 'Lawson', daar zit 'law' in.

co-tekst: De informatie die de patiënt verschaft is correct: het boek is door Barbara van Kooten vertaald. Als bij 'Barbara Gowdy' de naam van de vertaalster 'Barbara van Kooten' een associatie is, dan zou een rudimentaire keten kunnen luiden:

Barbara Gowdy - Barbara van Kooten - ? - Barbara Lawson.

tekst: In 'lawson' zou, naast het woord 'law', ook het woord 'son' kunnen zitten. Nu speelt in de roman *the falling angels* het verdrinken van een zoon een rol en de vraag is of de moeder in de roman een actieve rol speelde bij die verdrinking. In de vermelde recensie wordt die moeder als volgt geschilderd: "moeder, een broze engel, roerloos in negligé op de bank voor de televisie, koffiebeker met whisky binnen handbereik".

Een bekend whiskymerk is Lawson. Volgende gedachtesprongen zouden gemaakt kunnen zijn door de patiënt: Lawson - son - zoon verdronken (door moeder?) - drinkende moeder - whisky - Lawson. Aangezien de vader van de patiënt kelner van beroep is geweest, zou een verband met de vader (het woord whisky of Lawson) van de patiënt vermoed kunnen worden.

correspondentie: Is er een relatie tussen 'van Kooten' en 'Lawson'? Bij 'Barbara van Kooten' kan een associatie zijn 'Kees van Kooten' (de echtgenoot van de vertaalster Barbara van Kooten). Is de patiënt van de vertaalster Barbara van Kooten op de schrijver Kees van Kooten overgestapt en waarom? De combinatie 'vertaler-schrijver' komen we nog tegen. Hoe luidt nu het verband tussen 'Kees van Kooten' en 'Lawson'? Een term voor 'whisky' is het Engelse 'corn', ook onderdeel van 'Cornelis' (=Kees). Als keten met vier tussentermen hebben we nu gevonden:

Barbara Gowdy - Barbara van Kooten - Barbara/Kees (van Kooten) - Barbara/ Cornelis - Barbara/ corn - Barbara/ Lawson.

het idiosyncratische: De patiënt vertelde naar aanleiding van de gesprekken dat hij oorspronkelijk niet N. maar M. als achternaam had. Hij was buitenechtelijk kind van N. en droeg gedurende een aantal jaren de achternaam M., totdat zijn moeder met N. trouwde. De naam M. is nu ook de naam van een bekende Nederlandse vertaler en schrijver. De naam N. bevat een klank 'corn'. Het vraagstuk eerst *onwettige zoon* te zijn van N. en daarna *wettige zoon* heeft de patiënt beziggehouden en de klanken in *law-son* zijn veelzeggend. Eigenamen hebben dus via de klank 'corn' en de combinatie 'vertaler/ schrijver' een bepalende invloed gehad op de associaties in de keten, die naar 'Lawson' leidden. In het woordvindingsprobleem en de vorming van een substituut 'Lawson' is de invloed van 'corn' en M. (schrijver/vertaler) duidelijk aantoonbaar. Opmerkelijk was dat nergens in de dossiers was opgenomen dat de patiënt als buitenechtelijk kind is geboren. Zie verder ook Engels & Steen (1996).

7.2.2. Het neologisme Zebrasedijk

Tijdens de eerste sessie overhandigde een andere patiënt een aantal boeken waarin hij tijdens een psychose had geschreven. Gedrukte teksten in die boeken zouden co-tekst voor de erbij geschreven taaluitingen kunnen zijn. Naar aanleiding van een aantal van die taaluitingen werd Winfried, zoals we de patiënt zullen noemen, om nadere informatie gevraagd en zodoende kwam in de tweede sessie het volgende naar boven over het woord 'vermoord' en 'café C', geschreven op een van de pagina's van een boek: "Had wel idee dat

ze me wilden vermoorden, ja, café C, handlangers van de kliek die mij vasthielden, die hadden daar wel wat mee te maken ja, die zag ik als de onderkant van de samenleving en de onderkant van de samenleving wilde mij vermoorden, omdat ik boven hen stond of zo".

Omdat café C in de buurt ligt van het vroegere ouderlijk huis, zeg ik "dat is een link naar vroeger" en Winfried reageert met "zoals vele dingen in de psychose een link naar vroeger hebben". Dan herhaal ik "vroeger?" en zegt hij "toen ik [leeftijd] was is een broertje van me doodgereden ...". In een latere sessie zegt hij: "toen ik [leeftijd] was is mijn broertje overleden, dat was toch een soort ommekeer in mijn beleving ten aanzien van de wereld of zo". Winfried drukt zijn visie op de psychose tijdens een van de laatste sessies als volgt uit: "Hele toestand van het verleden dat het alleen bevrijdend werkte door daar psychotisch over te wezen, dan was ik het ook kwijt".

Het neologisme 'Zebrasedijk', de co-tekst en het commentaar

Winfried heeft vroeger het ongeluk met dodelijke afloop van zijn broertje moeten aanzien. Het broertje werd "aangereden op het zebrasedijk", zo zegt hij letterlijk, tijdens de tweede sessie, en dat gebeurde bij het oversteken. 'Zebrasedijk' is een neologisme en geen straatnaam. Geconfronteerd met de lapsus geloofde Winfried niet dat hij zoiets gezegd zou kunnen hebben of zebrapad bedoeld zou kunnen hebben. Zijn argument: op de bewuste weg, waar het ongeval plaatsvond en die we Zeeweg zullen noemen, is helemaal geen zebrapad, het woord dat men vermoedt achter 'het zebrasedijk'. De informatie die Winfried geeft is ten dele juist: in de naaste omgeving van de plek van het ongeval is geen zebrapad, maar bij een van de uiteinden van de Zeeweg wel.

Bij 'het zebrasedijk' kan de bedoelde tekst zijn 'de Zeeweg'. De naam 'de Zeeweg' is sterk verstoord door 'het zebrapad' en/of 'de ...dijk', want slechts weinig van 'Zeeweg' is in 'Zebrasedijk' terug te vinden. Als commentaar bij het laatste stukje 'dijk' van het neologisme geeft Winfried de associaties: rivierdijk, Ooijpolder, zeedijk. In een lijst van lokale (dijk)wegen komt alleen de Ooijsedijk, die langs de Ooijpolder loopt, als benadering in aanmerking. De Ooijsedijk is een rivierdijk.

Bij 'het zebrasedijk' zou 'het zebrapad' een associatie kunnen zijn. Na enig aandringen kan Winfried volgend commentaar bij 'zebrapad' verschaffen. Vroeger, ongeveer rond de tijd dat zijn broertje verongelukte, hebben twee andere ongelukken plaatsgevonden: een waar hij ook bij aanwezig was en een met dodelijke afloop, waarbij zijn vriendje Vincent betrokken was. Vincent werd aangereden, toen hij naar huis fietste. Beide ongelukken vonden op of nabij een zebrapad plaats.

De naam Vincent

Vincent blijkt nu ook de tweede voornaam, niet de roepnaam, te zijn van het broertje, verongelukt op de Zeeweg. Als ik in een latere sessie vraag om op een kaart de plaats van het ongeluk aan te geven waar zijn vriendje Vincent omkwam, verspreekt Winfried zich: "en hier is [roepnaam broertje] geweest". De associatie tussen de tweede voornaam van het

broertje en de naam Vincent van het vriendje lijkt sterk.

In de naam 'Vincent' zit een referentie naar 'winnen', het Latijnse 'vincere'. Winfried wist altijd te winnen in zijn dromen, zoals hij al bij het eerste gesprek meedeelde. De voornaam van de patiënt, die hier het pseudoniem Winfried draagt, heeft een sterke associatie met 'winnen'. Via 'winnen' is de tweede voornaam van het broertje een identificatiemogelijkheid voor Winfried. Men kan dit een reducerende identificatie noemen (zie *Intermezzo II*).

Verder hoorde Winfried tijdens een psychose allerlei stemmen "dat ze me wilden vermoorden, maar ik won altijd van die stemmen". Over de psychose zegt Winfried een andere keer: "ik was ook heel erg bezig met yin en yang, witte kern en zwarte kern, mannelijk en vrouwelijk, ook als tegenpolen, toen ik psychotisch was, zwarte en witte mensen, man en vrouw, beangstigde me, dacht dat alles doorzichtig was, ik zou veroordeeld worden, angsten, ben veel gaan lopen soms wel 50,60 km naar Xanten" en verder over Xanten "hoorde eens allerlei stemmen, zo van ze willen me vermoorden of die en die heeft bepaalde gedachtes over mij. De oplossing was voor die stemmen om naar Xanten te gaan. Dat bedacht ik me als ik nou naar Xanten ga voel ik me beter".

Al eerder is het vermoord worden een thema in een waan en een mogelijke samenhang van 'vermoord worden' en het ongeluk blijkt als ik later vraag om bij 'vermoord worden' gedachten te vormen en hij als voorbeelden geeft: doodgereden worden, doodgeschoten worden.

Het doel van de lange wandeling naar Xanten was het bezoek van de Romeinse resten aldaar en een pilsje pakken op de markt. Winfried geeft de associatie 'Rome' bij de ware naam van de Zeeweg en deze associatie is ook volkomen helder. Opgemerkt kan nog worden dat *Xanten* is genoemd naar *Sankt Victor* (zie 'Victor' in Van der Schaar, 1990) en de gelijknamige dom ligt in de buurt van de markt. Men vergelijkte dit met de naam Vincent en het begrip 'overwinnen'.

zebrapad

'Zebrapad' lijkt een component van 'zebrasedijk', niettegenstaande Winfrieds bewering "op de Zeeweg is helemaal geen zebrapad". Toch bevindt zich, zij het ver van de plaats van het ongeval, aan het begin van de Zeeweg bij het bordje 'Zeeweg' een zebrapad. Uit een van de gesprekken blijkt dat Winfried minstens eenmaal, toen fietsend naar Duitsland, langs dit punt is gekomen. Heeft zijn brein toch weet van het zebrapad? Winfried rekent het deel van de Zeeweg, waar het zebrapad ligt, niet tot de Zeeweg, zoals bij navraag blijkt.

Het idiosyncratische:

'Zebrasedijk' zou dus een fusie van 'zebrapad' en 'Ooijsedijk' kunnen zijn, waarbij 'ooij' door 'zebra' is vervangen. De Ooijsedijk is Winfried wel bekend, maar ligt zelfs niet in de buurt van de Zeeweg. Welke relevantie heeft Ooijsedijk en waarom fuseert het met 'zebrapad', dat wil zeggen 'voetgangersoversteekplaats'? Ook in 'Ooijsedijk' zit, zoals we

zullen zien, een verwijzing naar 'oversteken'.

Ooijsedijk

Omdat Ooijsedijk in Zebrasedijk is omgevormd en de Ooijsedijk naar het dorp de Ooij leidt, lijkt een dier (de ooi) met een dier (de zebra) verbonden. Dit geeft een mogelijkheid om betekenisassociaties bij 'ooi' te vinden. 'Ooi' heeft de betekenis 'vrouwelijk schaap'.

Het woord 'schaap' wordt aangetroffen in een tekst 'koe geit schaap Dodo' die Winfried tijdens een psychose schreef op een foto van een gitaar tegen de achtergrond van een wei in een van de boeken. Op mijn vraag waar hij zich mee zou kunnen identificeren antwoordt hij: "de gitaar". Over de dieren zegt Winfried: "Dodo is voor mij heel duidelijk dat ik daarmee wel begaan ben, vind ik heel erg dat ie is uitgestorven bijvoorbeeld en ik heb sympathie voor deze koe, geit en schaap". Is de lijst dieren willekeurig, vraagt men zich af. Volgens Winfried ontbreken bijvoorbeeld paard en gans. Onder de foto staat de tekst 'houten Trojan', de naam van de gitaar op de foto. Misschien is het onderschrift vroeger de co-tekst geweest voor de productie van de tekst 'koe geit schaap Dodo'.

Bij het onderschrift geeft Winfried de associatie 'houten paard dat ingehaald werd in Troje'. Van Dale (1999) geeft bij het spreekwoord 'het Trojaanse paard inhalen' volgende betekenis: "iets doen waardoor men argeloos zijn eigen ongeluk of ondergang bewerkt". De co-tekst kan de connotatie 'ongeluk' hebben gekregen. Omdat we het neologisme 'zebrasedijk' in de context van het ongeluk analyseren, lijkt de associatie 'ooi - schaap' relevant.

Dijk en dam

De associatie 'ooi - schaap' transformeert 'Ooijsedijk' in 'schaap-dijk'. Bij 'dijk' levert Word Perfect als eerste synoniem 'dam'. Bij 'schaap-dijk' wordt de volgende associatie dus 'schaap-dam' en dat voert naar het volgende spreekwoord "als er een schaap over de dam is, volgen er meer". Letterlijk gaat het om het oversteken van de dam in het spreekwoord.

Dit spreekwoord zou gezien de betekenis 'oversteekplaats' van 'zebrapad' relevant kunnen zijn voor de tweede component 'Ooijsedijk' van 'zebrasedijk'. Hier aangeland kunnen we Winfried aan het woord laten, die tijdens een van de sessies enige nadere informatie verschaftte over het ongeluk: "ik was overgestoken en toen rende mijn broertje op mij af of mijn broertjes of zo in ieder geval op ons af". Het broertje werd gegrepen door een auto.

In het woord 'zebrasedijk' komt een kortstondige, maar sterke verwarring bij het vertellen van het noodlottige ongeval vroeger tot uiting. Bij de verklaring van het neologisme 'zebrasedijk' lijkt de voornaam van de patiënt en de associatie op voornamen ('Vincent - voornaam van patiënt') een rol te spelen.

Ter afsluiting

Men kan veronderstellen dat Winfried tijdens het verhaal over het ongeluk momentaan in een kortdurende alternatieve bewustzijnstoestand, vergelijkbaar met de droom, schiet en

dat daarin het neologisme optreedt. Het is Winfried dan achteraf volkomen onbegrijpelijk dat hij 'Zebrasedijk' gezegd heeft. Winfried heeft misschien op het moment van de productie van het neologisme toch beschikt over de informatie betreffende het zebrapad bij het begin van de Zeeweg, informatie die wellicht ooit (bijvoorbeeld bij de fietstocht) door zijn brein, maar niet bewust, is opgenomen (impliciet geheugen). In dit verband kan verwezen worden naar de studie van Maury, die ook door Freud is geciteerd, naar de (betere) werking van het geheugen tijdens een droom (Maury, 1861).

7.3. Slotopmerkingen bij de casussen

Van de glossolalie zijn slechts een beperkt aantal taaluitingen geanalyseerd. Doordat analyse van het centrale woord 'tarviné' (taal) mogelijk bleek, zou de daaruit gehaalde conclusie voor de hele taal kunnen gelden. Vermoed kan worden dat de resultaten ook naar andere taaluitingen uitgebreid kunnen worden.

De voorbeelden van gestoorde taaluitingen bij de psychiatrische patiënten zijn summier en geven op zich slechts aan, dat een analyse mogelijk is en dat het sleutel-code model daarvoor zou kunnen gelden. Zou het aantal voorbeelden per patiënt worden uitgebreid, hetgeen in principe mogelijk is, dan zou het risico van ontdekking van de eigenaam onacceptabel groot worden. Bij de gepresenteerde casussen kon de achtergrond van de taaluiting verhelderd worden, zonder de privacy van de patiënten in gevaar te brengen. In het volgende hoofdstuk wordt onder andere aan de hand van casussen uit de literatuur de rol van de eigenaam in de psychose nog verder aan de orde gesteld.

Hoofdstuk 8: Discussie en conclusies

However 'visual' dreaming may seem, it may be planned and regulated by the human speech production system.

Foulkes (1985, p.174)

In de hoofdstukken 2 tot en met 7 werden de volgende inzichten en resultaten bereikt. Allereerst werden in hoofdstuk 2 Kraepelins analyses van de dromen in het eerste droomcorpus aan de orde gesteld. Deze analyses bleken weinig precies en lieten veel vragen open. In hoofdstuk 3 werd een methode ontwikkeld voor de constructie van associatieketens op basis van de criteria 'korte ketens' en 'goede aansluiting (precisie) van associaties'. In hoofdstuk 4 werd een methode ontwikkeld om het idiosyncratische in ketens te bepalen. Met de methode wordt een potentieel idiosyncratische associatie zo mogelijk herleid tot een eerdere associatie, eventueel in een eerdere droom. Als geen herleiding mogelijk is spreken we van een idiosyncratische associatie en daarin wordt dan de zogenaamde determinerende tendentie vastgesteld. In hoofdstuk 5 werden in twaalf paragrafen Kraepelins dromen geanalyseerd. De eigennaam bleek de sleutel achter de determinerende tendenties. In hoofdstuk 6 werd het sleutel-code model voor de gestoorde taaluitingen geformuleerd: codewoorden gerelateerd aan de eigennaam verklaren de gestoorde taaluitingen. In hoofdstuk 7 werd nagegaan of een generalisatie van het model mogelijk is. Een casus van gestoorde taal in de trance werd besproken en daarvan werden tien taaluitingen geanalyseerd. Daarnaast werden twee voorbeelden van gestoorde taaluitingen van schizofrene patiënten geanalyseerd. Het sleutel-code model bleek in hoofdstuk 7 toepasbaar. Wat betekenen nu de inzichten en resultaten en met name hoe verhoudt het sleutel-code model zich tot reeds bekende theorieën? Een aantal relevante vragen zal hieronder aan de orde gesteld worden.

In de hoofdstukken 5 en 6 is de eigennaam een sleutel gebleken voor het verstaan van gestoorde taaluitingen in Kraepelins dromen. Waar komt de preoccupatie met de naam bij Kraepelin vandaan? Waarom was in Kraepelins droomtaal de naam een sleutel? Een kijk (in paragraaf 8.1) in de familiegeschiedenis kan misschien opheldering verschaffen. Aan de hand van aanwijzingen uit de dromen wordt Kraepelins geesteskind 'dementia praecox' met de naam Kraepelin in verband gebracht.

In hoofdstuk 7 werd nagegaan of een generalisatie van de resultaten naar de trance mogelijk is. Maar die generalisatie is nog twijfelachtig. Van de 250 taaluitingen in de trance-casus werd slechts een tiental geanalyseerd. Alhoewel een zeer belangrijk neologisme (het woord voor 'taal') begrepen kon worden, zal de analyse van deze casus uitgebreid moeten worden alvorens van een generalisatie naar de trance gesproken kan worden. Maar kunnen, op grond van het veronderstelde fantasma, misschien factoren worden aangegeven, die hebben bijgedragen tot het ontstaan van de visioenen van het medium? In

8.2. wordt dit besproken.

Slechts twee gestoorde taaluitingen (en wel woordvindingsstoornissen) van patiënten zijn in hoofdstuk 7 behandeld en daarenboven was bij de eerste patiënt de naam in de vroege kindertijd veranderd. Dat men daar op de naam als sleutel stoot, is nauwelijks verwonderlijk. Omdat uit de casussen, in hoofdstuk 7.2. behandeld, slechts een vermoeden voor het belang van de eigennaam in gestoorde taaluitingen is af te leiden, wordt in 8.3 psychoanalytische casuïstiek over de rol van de naam aan de orde gesteld. Verder kan men zich afvragen wat de resultaten van het hier uitgevoerde onderzoek voor de psychoanalytische theorie betekenen. Is bijvoorbeeld het neologisme van de schizofrene patiënt wezenlijk anders dan het neologisme in de droom?

Bij de casus Kraepelin werd gesuggereerd dat ook de voornaam sleutel kan zijn en bij de trance casus en de tweede patiëntcasus bleek dat ook het geval. De eigennaam hoeft niet de enige of ultieme sleutel te zijn, wellicht zijn er ook sleutelwoorden die geen naam zijn. De zogenaamde Phallus, de sleutelbetekenaar verondersteld door de psychoanalyticus Lacan achter de associaties van een analysand, zal besproken worden en geplaatst tegenover de eigennaam als sleutel. In 8.4. wordt getracht de resultaten in een breder kader te plaatsen.

In experimenteel onderzoek is de rol van de eigennaam van proefpersonen aangetoond. Het experimenteel onderzoek van Moray en van Nuttin verdient daarom een bespreking (in 8.5), mede omdat in dit experimenteel onderzoek het adagium van de anonieme proefpersoon doorbroken wordt en impliciet het belang van het idiosyncratische erkend wordt. Zo blijken naamletters boven niet-naamletters geprefereerd te worden door proefpersonen.

In de hoofdstukken 3 en 4 is een methode ontwikkeld voor de analyse van Kraepelins dromen. Dat misschien niet alleen het model generaliseerbaar is, zoals in hoofdstuk 7 gesuggereerd, maar ook de methode, kan ondersteuning vinden in het door Foulkes geopperde wezenlijk talige karakter van de droom. Daarover zal gereflecteerd worden in 8.6. In 8.7 wordt de vraag gesteld of uit de ontwikkelde methode inzichten af te leiden zijn voor de analyse van dromen in het algemeen. Tenslotte zal in 8.8. kort ingegaan worden op de vraag waarom Kraepelins tegenspeler Freud in *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* (Freud, 1901) niet op het belang van zijn eigennaam is gestoten.

Het hoofdstuk wordt afgesloten met de conclusies die uit het voorgaande onderzoek getrokken worden.

8.1. Discussie van de casus Kraepelin

In intermezzo II werd in algemene zin de familieroman aan de orde gesteld als mogelijke verklaring van de gestoorde taaluitingen, zonder daar de concrete vorm aan te geven welke deze aanneemt voor de casus Kraepelin. In hoofdstuk 5 en 6 werd de eigennaam aangewezen als factor. Kan nu in de familiegeschiedenis van Kraepelin een grond voor het ontstaan en de continuering van de droomtaal gevonden worden en is een aanvangstijd-

stip van het eerste droomcorpus te achterhalen? De naam Kraepelin verwijst naar de vader, wiens overlijden mogelijk een aanleiding is geweest voor de droomtaal.

8.1.1. De vader en Flechsig

Naar de vader van Kraepelin heeft Gold onderzoek gedaan en daarover vindt men in Steinberg (2001) het volgende: "Gold 1999 sieht in der historischen Aufarbeitung der Person des Vaters ein weitgehendes Desiderat. Er hegt die Vermutung, Emil Kraepelin stellte ihn zielgerecht als unangreifbar dar, besonders um eventuell vorhandene Alkoholprobleme sowie dessen zweite Bohême-Existenz in Berlin zu vertuschen. Schliesslich brachte die damalige Psychiatrie Alkoholprobleme in unmittelbaren Zusammenhang mit Degeneration" [ongepubliceerde lezing van Gold te Stralsund op 1.10.1999, zie Steinberg, 2001, p.259] . Kort samengevat: Kraepelins vader had een alcoholprobleem en leidde een tweede leven in Berlijn. De eerste droom in het tweede corpus wees via 'Rausch' naar 'kraipalè' en werd met Kraepelins vader in verband gebracht (zie 5.3.2.). Het begin van het tweede droomcorpus zou een indicatie kunnen zijn voor de omstandigheden waaronder de droomtaal ooit begon.

wanneer begon de droomtaal?

Is de rol van de vader belangrijk in de droomtaal en misschien een factor in het ontstaan van de droomtaal? Wanneer begon de droomtaal eigenlijk? Volgens Kraepelin zelf heeft hij meer dan twintig jaar notities gemaakt van dromen met gestoorde taaluitingen (Kraepelin, 1906, p.1). Het begin van de droomtaal ligt dus voor 1886. Mogelijk is de bakermat van de droomtaal de crisis-periode van Kraepelin in de jaren 1882-1884 (Burgmair et al., 2000, p.79). Zouden het ontslag door Flechsig in juni 1882, het overlijden van vader op 8 augustus 1882 in Potsdam en Kraepelins depressie van de tweede helft van 1882 factoren geweest zijn die de droomtaal mede deden ontstaan?

In verband met het ontslag is Emil druk in de weer in de zomer van 1882. Zijn naam is bezoedeld. Hij schrijft brieven op 2 en 9 augustus om zich te verweren tegen Flechsigs aantijgingen (Steinberg, 2001, p.146, 147). Pas 20 oktober van dat jaar gloort er weer licht aan de horizon voor Emil: hij is 'Privatdozent' geworden. Men vraagt zich af of er tijd was om de 8 augustus overleden vader te herdenken. Vaders overlijden in 1882 wordt overgeslagen in de *Lebenserinnerungen* als Kraepelin de verwickelingen met Flechsig in 1882 vertelt. Het bericht van overlijden van zijn vader deed Emil niet veel: "Die Nachricht vom Tod des Vaters im Jahr 1882 nahm er dagegen scheinbar ungerührt auf, wie von einem 'Fremden', an den die Familie 'nur noch das lockere Band einer sterilen Pietät fesselte' " (Burgmair et al., 2000, p.77).

In de periode 1870-1882 liep het huwelijk van Kraepelins vader en moeder op de klippen (idem, p.77). De reden daarvoor is onbekend, maar "Gerüchte über aussereheliche Beziehungen (und einen erhöhten Alkoholkonsum)" vermeld in Burgmair et al. (2002, p. 19) laten vermoeden dat een tweede vrouw in het spel is. In dit verband kan verhelderend

zijn dat rond 1874 in een van de Kieler bladen een gedicht verscheen van de hand van Johann Meyer en gericht aan de Hamburgse toneelspeelster Lotte Mende en daarin volgende regels over Emil Kraepelins vader (rechts de vertaling, op verzoek van de onderzoeker, in hedendaags Duits door U. Goerdten, FU Berlin).

O, Lotte, wat för'n Deern büst Du!	o Lotte was du doch für ein Mädchen bist
Un wuer Herr Mende nicht schalu	wenn herr Mende nicht so eifersüchtig wär
Un reep darmank: De Deern is min!	und riefe dazwischen: Das Mädchen gehört mir
Den Kräpelin schullst Du frien!	dann solltest Du den Kraepelin heiraten

(bron: internetpagina over Lotte Mende van U. Goerdten, 1997).

De heer Mende overleed mei 1881, Lotte Mende in 1891. Over de relatie van Lotte Mende en Karl Kraepelin is wederom niets bekend, maar als het gedicht onder ogen van Karl Kraepelins vrouw en kinderen is gekomen, moet het voor hen een affront zijn geweest. Dat het bericht van zijn vaders dood Emil koud liet, zou dan begrijpelijk zijn.

niet herinneren

Volgens de huidige psychoanalytische visie is de droom een poging tot oplossing van een emotioneel probleem (Mertens, 2000). Zou het niet (willen) herinneren van de negatieve kant van de vader en het wegdrukken van die herinnering omdat er gewoon geen tijd voor was, tot de gestoorde taaluitingen in Kraepelins dromen hebben kunnen leiden? De psycholinguïstiek ziet gestoorde taaluitingen als resultaat van de competitie van een intentie, het eerste plan, en een tweede plan (op de achtergrond), een zogenaamd *competing plan* (Motley, 1987). Zou in die termen sprekend de herinnering aan de vader als, een van de mogelijke, *competing plans* in de taaluitingen hebben gefungeerd? Men vergelijk dit met Freuds Signorelli-parapraxis: Freud laat zien dat het niet willen herinneren van een onaangenaam bericht (overlijden van een patiënt) kan leiden naar een woordvindingsprobleem en de productie van substituuwoorden.

door Flechsig eruit geschopt

Herinneringen aan 1882 treft men nergens direct in het droomcorpus aan en evenmin de naam Flechsig. Wel bevat een droom uit het tweede corpus een synoniem van 'Flechse', waarvan het bijvoeglijk naamwoord 'flechsig' is afgeleid'. De droom van 14 april 1920 gaat over de 'Patellar Sehnen Reflex' (knie-schijfreflex). Met de PSR is de naam van Wilhelm Erb verbonden. Bij Erb vond Kraepelin in 1882 een nieuwe werkplek na zijn ontslag door Flechsig. De droom over de knie-schijfreflex is wellicht een verwijzing naar: 'eruit geschopt worden door een reflex' en wel door Flechsig in 1882, omdat 'Sehne' synoniem is van 'Flechse' en omdat de eindklank van 'Re-flex' lijkt op het begin van Flechs-ig.

In de gebeurtenissen in 1882 en de daardoor ontstane depressieve stemming zou men een grond voor de droomtaal kunnen vermoeden, niet meer dan dat. Zijn er ook wortels in de kindertijd? Wat dit betreft is van belang dat op de 'knie-schijfreflex'-droom

een droom over moeder en kind volgt.

8.1.2. Emil, zijn moeder en de kindertijd

Emil Kraepelins voornaam is dezelfde als die van zijn moeder, Emilie Lehmann. De voornaam hoort een jong kind dagelijks keer op keer. Pas later komt de achternaam erbij. Is dus de preoccupatie met de achternaam misschien een verlengde van een vroegere preoccupatie met de voornaam?

Emil vereerde zijn moeder, die de laatste jaren tot haar dood op 24 januari 1896 zelfs inwoonde bij Emil. De naam Emil lijkt dus een positieve lading te hebben. Nu was al eerder een kind in de familie genoemd naar Emilie. Emilie Juliane Friederike Kraepelin stierf in 1853, een jaar na haar geboorte in 1852 (Burgmair et al, 2000, p.153). Emil kreeg dus bij zijn geboorte de naam die een vroeg gestorven zusje al had gedragen. Daarop zou in primitieve culturen een taboe liggen, want dezelfde naam betekent daar een zelfde lot. Maar ook kleine kinderen denken zo (Freud, 1940, p.71). Is de kwestie van het eerder overleden zusje Emilie een factor in de latere preoccupatie met namen in de droom? Na de blik op de ouders en vroege jeugd wenden we nu de blik naar de kinderen en dan zal blijken dat door toevallige omstandigheden de preoccupatie met de naam versterkt werd.

8.1.3. Kraepelins kinderen

De naam Kraepelin dreigde uit te sterven omdat Kraepelin geen overlevende zonen had. De vroeg gestorven zoon Hans werd slechts een half jaar oud (9-11-1890 tot 9-5-1891). De preoccupatie met de naam is versterkt doordat Kraepelin geen overlevende zoon had. Om de naam toch in herinnering te houden kregen kinderen van de oudste dochter Toni de dubbele naam Schmidt-Kraepelin. Zo was in ieder geval de naam Kraepelin op de tweede plaats behouden.

Zoals duidelijk zal zijn, kan er voorlopig slechts sprake zijn van vermoedens omtrent de achtergrond van de droomtaal. Misschien geven toekomstige publicaties hierover uitsluitsel. Na de kinderen verdient nu Kraepelins geesteskind aandacht. Wat heeft de droomtaal ons wat dat betreft geleerd?

8.1.4. Dementia Kraep-ox

Kraepelins geesteskind is de dementia praecox. Nooit heeft iemand gesuggereerd de benaming 'dementia praecox' in 'ziekte van Kraepelin' te veranderen, naar het voorbeeld dat Kraepelin zelf gaf door de naam 'ziekte van Alzheimer' voor te stellen voor de seniele demencie. Maar zit in het woord '*praec-ox*' niet reeds '*Kraep-elin*'? In drie dromen zijn associaties bij 'praecox' verkregen. In droom 255 bleek 'praecox' met de letter K geassocieerd te zijn. In de droom van 26 maart 1922 over vruchten bleken de vruchten de abrikozen te zijn (abrikoos en praecox zijn verwante woorden) en bleek het neologisme 'tragelien' als 'caperlien' (anagram van Craepelin) gelezen te kunnen worden. Tenslotte lag aan de droom van 5 april 1926 de rijm 'praecox - Rührochs' ten grondslag en dus de

afzondering 'praec' van 'praecox'. Is dus de dementia 'praecox' een dementia KRAEP-ox?

Kraepelin rangschikte vanaf 1893 steeds meer ziektebeelden onder 'dementia praecox': na de hebefrenie, de katatonie en de dementia paranoïdes. Recente studies met titels als "schizophrenia - a scientific delusion?" van Boyle (1990) of "why there will never be a convincing theory of schizophrenia" van Bentall (1999) maken duidelijk dat de dementia praecox en dus de schizofrenie een artefact kunnen zijn. Bentall (idem, p.121) stelt dat er drie min of meer onafhankelijke clusters van symptomen zijn (de derde cluster wordt gevormd door aandachtsproblemen, bizar denken en gestoorde taaluitingen). Hetgeen Kraepelin onder een naam samenvoegde, blijkt objectief niet samen te voegen te zijn. Het droomonderzoek lijkt deze studies in die zin te ondersteunen dat men vermoedt dat Kraepelin steeds meer ziektebeelden onder zijn term wilde samenvoegen, om zo zijn stempel op de psychiatrie te drukken.

In 1908 werd door Bleuler twijfel geuit of de benaming wel goed was. Bleuler ondergroef Kraepelins synthese niet, accepteerde het bestaan van het ziektebeeld, maar vond, op grond van wat hij zag als de essentie van dat ziektebeeld, een andere benaming op zijn plaats. Opvallend is nu dat de eerste vier dromen in Kraepelins tweede corpus in mei 1908 genoteerd zijn, in de maand volgend op Bleulers lezing op 25 april 1908, waarin voor het eerst de term schizofrenie werd voorgesteld. Van heel 1907 en de eerste vier maanden van 1908 is geen enkele droom van Kraepelin bekend. Is hier sprake van een reactie die zich uit in dromen na wetenschappelijke tegenslag eind april 1908, zoals wellicht in 1882 het eerste corpus begon na de wetenschappelijke tegenslag doordat Kraepelin uit het universitaire circuit moest verdwijnen na het ontslag door Flechsig? De dromen zouden dan een manier zijn om de frustratie, het emotioneel probleem, te verwerken (zie Mertens, 2000).

8.2. Taal en visioen in de casus Hélène Smith

Na een poging tot verklaring van het ontstaan van Kraepelins droomtaal, proberen we iets dergelijks bij de glossolie van het medium Hélène Smith. Nu de invloed van het Catharina-fantasma op enkele taaluitingen van het medium getoond is, vraagt men zich af of dit fantasma louter taaluitingen bepaalt en verklaart. Taaluitingen hangen soms met visioenen samen en het eerste visioen bleek op de Catharina dag 25 november te hebben plaatsgevonden. Kan nu met de kennis van het Catharina fantasma ook meer inzicht in de visioenen verkregen worden?

Speciaal personen in de visioenen trekken de aandacht en daaronder de belangrijkste sub-persoonlijkheid, zoals Flournoy het noemt, waar men tegenwoordig van alter zou spreken: Léopold. Waarvandaan komt deze naam?

8.2.1. Catherines alter

Catherines eerste alter was de geest van Victor Hugo en vervolgens werd het een zekere Léopold. De vraag naar de herkomst van de naam 'Léopold' is herhaaldelijk gesteld

(Flournoy, 1900, p.91/ Henry, 1901, p.61/ Deonna, 1932, p.191). Henry veronderstelde dat Léopold met de naam van de vader van Victor Hugo samenhangt. Wellicht heeft Flournoy door te vermelden dat Léopold evenals Victor Hugo alexandrijnen gebruikt, Henry op het spoor van een mogelijke familierelatie gezet. Flournoy's opmerking wordt, vanuit het oogpunt van Catherines fantasma, belangrijk en we zullen daarom verder zoeken in de familie Hugo.

Victor Hugo woonde gedurende enkele jaren zelf spiritistische seances bij onder andere om contact te krijgen met zijn plotseling overleden dochter Léopoldine (Van Tieghem, 1969, p.192-193). In het gezin Hugo was al eerder een jongetje, genaamd Léopold-Victor, vroeg gestorven (idem, p.17). De connectie 'Hugo - Léopoldine - Léopold' is nog door geen auteur gemaakt.

Het relaas van Léopoldines dood is door Frankrijk gegaan. Het werd in kranten geplaatst om Victor Hugo ergens op vakantie in Zuid-West Frankrijk te verwittigen (Juin, 1980, p.871-872). Is dit relaas van het overlijden van Léopoldine op 4 september 1843 bij een boottocht op de Seine aan Catherine bekend geweest en relevant in een Martiaanse seance?

In een Martiaanse tekst van het medium gedateerd rond 4 september 1898 (55 jaar later) spreekt het medium van een boot die moeilijk vooruit komt wegens een heftige stroming. In die tekst komt ook het Martiaans woord voor *aujourd'hui* voor. Nergens anders komt dit woord voor. Victor Hugo schreef in 1856 *Contemplations*, gedichten opgedragen aan Léopoldine. De twee hoofddelen zijn genoemd *Autrefois* en *Aujourd'hui* en hebben betrekking op de tijd vóór en na het tragisch ongeval. Twee jaar eerder op 5 september 1896 (een dag na de verjaardag 4 september van Léopoldines overlijden) verschijnt de geest Astané voor het eerst aan het medium en Astané is volgens Flournoy identiek met Léopold.

De connectie van 'Léopold' en alexandrijnen is reeds opgemerkt door Flournoy (1900). De connectie van 'Léopoldine' en Catharina van Alexandrië wordt door een van de functies van de heilige gegeven: ze wordt ook aangeropen 'zur Auffindung Ertrunkener' (Melchers & Melchers, 1978, p.763) en Léopoldine was een drenkeling.

8.2.2. Het zusje Marie en het eerste Martiaanse visioen

In het gezin Hugo is Léopoldine overleden en eerder het jonge zoontje Léopold-Victor. Ook in het gezin Müller was nu sprake van een plotseling overlijden: toen Catherine zeven jaar was overleed plotseling haar jongere zusje Marie, die toen drie jaar oud was (Flournoy, 1900, p.16/ Deonna, 1932, p.102-103). Men vergelijk nu de beschrijving van het visioen dat mevrouw Müller (Catherines moeder) de nacht voor het overlijden van de kleine Marie had: "[mevrouw Müller] aperçut un *ange*, éclatant de lumière, debout à côté du *petit lit* et les mains *étendues* au-dessus de l'enfant" (Flournoy, 1900, p.16) met een deel van de beschrijving van het eerste Martiaanse visioen op 25 november 1894: "un *berceau* ayant en guise de rideaux un *ange* en fer aux ailes *étendues*" (idem, p.141).

Mandouze (1987, p.88) geeft aan dat Catharina van Alexandrië ook tegen de

plotselinge dood beschermt. Via de analyse van Martiaanse woorden en het eerste Martiaanse visioen zijn we dus uiteindelijk bij de herinnering aan het zusje Marie aangeland. Vormt dit overlijden wellicht de achtergrond, waartegen de belangstelling voor het spiritisme, de Martiaanse visioenen en taaluitingen beschouwd moeten worden?

8.2.3. Een trauma?

Rutstein (1996) veronderstelt een trauma achter Catherines visioenen en andere verschijnselen en stelt: "The only major theme he [Flournoy] did miss is the traumatic origin of the phenomena he observed. Understanding the traumatic etiology would have helped him decode the symbolism inherent in the phenomena". Deze uitspraak zou misschien beter gewijzigd kunnen worden: "decoding helps in understanding the traumatic etiology". Door de decodering van taaluitingen werd de aandacht op Catharina van Alexandrie en alexandrijnen gericht. Het onderzoek van de naam van de geest Léopold, die alexandrijnen gebruikte, leidde naar Léopoldine Hugo en haar verdrinking en vervolgens naar Marie, Catherines overleden zusje. De confrontatie met de plotselinge dood van het zusje Marie zou nu zo'n door Rutstein verondersteld trauma kunnen zijn.

8.2.4. De Saussure over de glossolalie

Ter afsluiting van de beschouwingen over de glossolalie-casus en in verband met meer algemene beschouwingen verder op, besteden we aandacht aan de Saussures visie op de glossolalie. De Saussure veronderstelde dat de neologismen in de trance een willekeurige substitutie van klanken in Franse woorden zou zijn. Henry (1901) probeerde om de neologismen te relateren aan de corresponderende Franse woorden, maar slaagde niet omdat hij impliciet een aanzienlijke willekeur in Catherines woordassociaties veronderstelde en zelf tussentermen trachtte te reconstrueren, zonder aandacht te besteden aan de nauwkeurigheid van aaneensluiting van de termen in een associatieve keten.

De Saussures opvatting over de glossolalie strookt met zijn stelling dat woorden door een conventie bepaalde maar verder willekeurige klanken bij voorstellingen zijn: "le signe linguistique est arbitraire". De etymologie daarentegen beoogt, althans in ideële zin, om van elk woord de oorspronkelijke versie en wat de woordvormer ermee wilde aanduiden te achterhalen (Pisani, 1975, p.81,82). In die zin beoogde het hier beschreven onderzoek naar de glossolalie de herkomst van de Martiaanse woorden te achterhalen.

In de taalkunde wordt de taal als systeem beschouwd dat uit de communicatie van taalgebruikers is af te leiden. Impliciet wordt daarom communicatie verondersteld en dus conventies: de betekenis van woorden wordt door conventie vastgelegd. Bij personen in een niet normale bewustzijnstoestand spelen conventies minder een rol. Bij alternatieve bewustzijnstoestanden en de psychose is het uitgangspunt niet meer de sociale conventie en de noodzaak van communicatie, maar het idiosyncratische en daarbij kan het taalkundig idiosyncratische een rol spelen: de eigenaam.

In hoofdstuk 7 werden naast de trance-casus twee korte case-studies van taaluitingen in de

schizofrenie gepresenteerd. Is er meer empirische ondersteuning voor de rol van de eigenaam in de psychose, eventueel ook als men niet specifiek naar taaluitingen kijkt?

8.3. Casestudies en taaluitingen in de schizofrenie

Veel casestudies van psychotische patiënten laten een invloed van de eigenaam zien op symptomen. Drie voorbeelden illustreren dat en allereerst moet natuurlijk de beroemde casus van Daniel Paul Schreber, de patiënt van Flechsig, genoemd worden. Devreese (1989) heeft de wanen van Schreber in relatie tot de familiegeschiedenis bestudeerd. In Schrebers waan komt een 'Gottesgericht' voor en deze benaming lijkt de invloed van de Hebreeuwse voornaam Daniel te weerspiegelen, aangezien 'Daniel' in het Hebreeuws 'mijn rechter is god' betekent (in Schrebers autobiografisch werk treft men verwijzingen naar het Hebreeuws aan, zoals 'Hebraeisch' en 'lepra hebraica'). Een patiënt van Schaetzel (1980, p.184) ziet zich genoodzaakt om een nieuwe naam aan te nemen, om te kunnen leven. Deze naam blijkt een anagram van de naam van de analyticus. Een patiënt uit Lacans praktijk wordt Gerard Primeau genoemd, een fantasienaam in verband met het privacy-gebod, die zo goed mogelijk de verschijnselen verklaart (Lacan, 1980, p.19-41). De patiënt blijkt zijn naam Gerard in stukjes te hebben opgebroken: Geai (een Vlaamse gaai) + rare (zelden). In zijn wanen komen onder andere blauwe vogels voor. Hier treedt een zelfde mechanisme op als in Kraepelins dromen, waar codewoorden dromen kunnen veroorzaken.

Hieronder bespreken we in hoeverre door de resultaten uit de hoofdstukken 5, 6 en 7 algemene (psychoanalytische) gezichtspunten over gestoorde taal in droom en psychose twijfelachtig zijn geworden.

8.3.1. Het neologisme

Het neologisme van de psychoticus is een erotische betekenaar, stelt Libbrecht (1996, p.740). Ook wordt wel beweerd, dat neologismen van psychotici fungeren als een ding, een samenraapsel van klanken, en niet analyseerbaar zijn. Daarentegen is het neologisme in de droom, zoals Freud enkele keren laat zien, veelal wel analyseerbaar. Hoe verhoudt zich dit tot Freuds stelling dat het neologisme in de droom soms seksueel symbool kan zijn, namelijk als we het niet kunnen begrijpen? Als sprake lijkt van een seksueel symbool zoals bij Freuds neologisme 'Hollthurn', blijkt toch een, zij het niet eenvoudige, analyse mogelijk (intermezzo I). De vraag is of een verschillende opvatting over het neologisme in de droom en het neologisme in de schizofrenie houdbaar is. Men herinnere zich ook het neologisme 'zebrasedijk' van de tweede patiënt Winfried. Dit bleek geen enkele erotische lading te hebben, was analyseerbaar en bleek uitdrukking van de sterke verwarring op dat moment van Winfried.

Belangrijk is dat het neologisme niet als iets bijzonders gezien moet worden. Een voorbeeld daarvan is het volgens Kraepelin niet analyseerbare 'imbetit' in droom no 152.

Er is niets idiosyncratisch aan 'imbetit', het is slechts een transformatie van het woord 'cretin' via de twee woorden 'imbecil' en 'petit'. Het neologisme is meestal een samenstelling van twee woorden en slechts een enkele keer het gevolg van letterlijke woordoperaties (men denke aan 'nsens' in droom 107). Men kan het ontstaan van neologismen evenals het ontstaan van spreekfouten wijten aan *competing plans* bij een verhoogde associativiteit. Een zwakke concentratie op een gedachtenpad doet meerdere associatieve paden ontstaan. Termen in verschillende associatieketens fuseren dan, wanneer ze een gemeenschappelijke oorsprong hebben.

Als, zoals vaak bij schizofrene patiënten gebeurt, een co-tekst niet (meer) voorhanden is, dan is het neologisme praktisch niet analyseerbaar, maar dat betekent nog niet dat het principieel niet analyseerbaar zou zijn en dat we daarmee gerechtigd zouden zijn er symboolkarakter aan toe te kennen. Kraepelin stelde reeds dat de taal van schizofrenen daarom zo moeilijk te ontwarren is omdat we (meestal) niet weten: "was der Kranke eigentlich hat sagen wollen". Ook een dode taal is bij gebrek aan een bilinguis (tweetalige inscriptie) moeilijk te ontcijferen maar dat wil nog niet zeggen dat symbolische betekenissen toekennen aan de onleesbare tekens, zoals Athanasius Kircher deed bij de hiërogliefen, zin heeft.

De opvatting dat neologismen van schizofrenen niet begripbaar zouden zijn en de vergelijkbare visie van Jaspers op psychotische ervaringen (ze zijn *unverständlich*) en de daarmee strokende visie van Berrios ("delusions are empty speech acts") lijken aan revisie toe (zie Bentall, 1999, p.114). Bij onbegrijpelijk gedrag veronderstelt men natuurlijkerwijs dat het gedrag gevolg moet zijn van het falen van de machine (Dennet, 1991, p.76, noot p.276). Deze opvatting noemt Dennet *design stance* in tegenstelling tot de *intentional stance*. De hier uitgevoerde analyses pleiten meer voor een *intentional stance*.

8.3.2. De Lacanianen over taal in de psychose

In de Lacaniaanse psychoanalyse wordt het onbewuste als talig van aard beschouwd en geniet de taal en gestoorde taal van de psychoticus bijzondere belangstelling. Maar reeds een vroege studie van Lacan illustreert wat veelal de houding van Lacanianen is ten opzichte van gestoorde taaluitingen: niet analyseren. De studie uit 1931 van Lacan, Lévy-Valensi en Migault van de schizografie van een paranoïde patiënte Marcelle lijkt op Kraepelins studie van de taalstoornissen in de droom: de auteurs delen de gestoorde taaluitingen nu niet in drie, zoals Kraepelin in 1906 deed, maar in vier groepen (*troubles verbaux, nominaux, grammaticaux, sémantiques*). Deze analyse is daarmee even oppervlakkig als die van Kraepelin uit 1906. "The authors of the presentation didn't try to interpret any of Marcelle's writing: they simply analysed its paranoid structure in terms of semantic, and grammatical abnormalities" (Roudinesco 1997, p.26). Een zelfde visie, afzien van een inhoudelijke analyse van de taaluitingen, ademt de Kroons (1993) werk over taal en psychose.

Lacans visie op de psychose is ontwikkeld aan de hand van de paranoia en niet de schizofrenie, waar de meeste gestoorde taaluitingen voorkomen. Leclaire's visie op taal en

schizofrenie is van meer belang.

8.3.3. Leclaire's model voor schizofrene taaluitingen

De Lacaniaanse psychoanalyticus Serge Leclaire heeft aangegeven door welke verbindingen van betekenaar en betekende respectievelijk de schizofrene en de paranoïde psychose gekenmerkt zijn. Bestaat er een correspondentie tussen het sleutel-code model en Leclaire's model voor de schizofrene taal? Volgens Leclaire is voor de schizofrene patiënt de betekenaar niet op een stabiele manier met een betekende verbonden, maar kunnen diverse betekenaars (*signifiants*) S1,S2,S3, ... Sn het betekende (*signifié*) s aanduiden (zie Lemaire, 1970, p.378).

Er bestaat nu een structurele parallel met het sleutel-code model als we de sleutel (k) als het betekende van de codewoorden aanzien. Elk latent codewoord K1,K2,K3, ... in het model voor de droomtaal fungeert als een betekenaar die het betekende k, de naam Kraepelin, aanduidt. Dat een woord als betekende kan optreden, blijkt ook in het algemeen bij bijvoorbeeld metaforen: men denke aan 'het schip der woestijn', betekenaar voor 'de kameel', het betekende. Dit zelfde gebeurt in de antonomasia, het gebruik van een soortnaam voor een eigenaam: 'der Deutsche Dichturfürst' als betekenaar voor 'Goethe', het betekende.

8.3.4. Therapie

Leclaire stelt dat het er bij de therapie van schizofrenen op aankomt hen een 'ik' te geven (zie ook Dor, 1992, p.39). In intermezzo II werden eigenaam, geboortedatum en lichaam stabiele kenmerken van het 'ik' is genoemd. Bij therapie van psychotische patiënten speelt meestal het lichaamsbeeld een rol. Zou ook de eigenaam een rol kunnen spelen bij de opbouw van een nieuw 'ik'? De studie van Luisa Duess (1946) laat de functie van de eigenaam in de reconstructie van de persoonlijkheid van een schizofrene patiënte zien.

8.4. Naam versus Phallus

In de Lacaniaanse psychoanalyse wordt een ultieme betekenaar verondersteld: de zogenaamde symbolische phallus, ook wel met Phallus aangeduid. Dit begrip is onderwerp geweest van een lezing, getiteld "Über die Bedeutung des Phallus", door Lacan gehouden mei 1958 in het Max Planck Instituut voor Psychiatrie aan de Kraepelinstrasse te München.

De Phallus is de fundamentele betekenaar van het onbewuste (Fages, 1971, p.27). De Phallus verwijst naar de oedipale situatie van het kind dat ontdekt dat er naast de moeder een tweede persoon, de vader, is en dat die een belangrijke rol in het leven van de moeder speelt. Daarmee hangt samen de ontdekking door het kind van het seksuele verschil. De Phallus is een verwijzing naar het verloren object, de onmogelijke terugkeer naar de twee-eenheid met de moeder, en naar het gemis in het algemeen. De Phallus hangt samen met het seksuele onderscheid: "the question of sexual difference revolves around

the symbolic phallus" (Evans, 1996, p.142-143).

"Le Phallus refoulé donne sens au chaînes signifiantes", stelt Darmon (1990, p.37). Dit betekent dat associatieketens uiteindelijk zijn te herleiden tot een Phallus. Het resultaat dat in hoofdstuk 5 werd gevonden lijkt hiermee moeilijk te rijmen. Slechts een keer werd de oppositie mannelijk-vrouwelijk gevonden en wel in de 'amnestia'-droom: het vrouwelijke vruchtblad (Karpell) en de mannelijke meeldraad (stamen). Bovendien is Karpell een codewoord bij de eigenaam Kraepelin, de sleutel van de Kraepelin-code. De resultaten uit hoofdstuk 5 lijken de Lacaniaanse theorie verre van te bevestigen.

Wellicht zou een Lacaniaan het resultaat van de droomanalyses, sleutel= eigenaam, nog als ondersteuning van de Phallus-theorie aanzien, omdat Kraepelins voornaam naar zijn moeder, Emilie Lehmann, verwijst en zijn achternaam naar zijn vader Karl Wilhelm Kraepelin en daarmee in de naam de oppositie moeder-vader zit en dus indirect het seksuele onderscheid. Daarmee zou men echter in een Lacaniaans pan-fallisme (Derrida spreekt van een phallogocentrisch systeem van Lacan) vervallen.

Een andere kwestie is of niet in het algemeen in dromen een betekenaar die rechtstreeks naar het lichamelijke verwijst een sleutelbetekenaar zou kunnen zijn naast de naam. In dit verband kan een begrip 'minimum identiteit' een verhelderende rol spelen.

8.4.1. Minimum identiteit en paspoort

In de droom is er een verlies van ego-controle. Wat is er nog over van de persoonlijkheid en het 'ik'? Ook in de psychose is die vraag van belang. Hoever kan het 'ik'-verlies gaan, is er een minimum 'ik' of identiteit? Als minimum identiteit zou men kunnen definiëren het besef een lichaam te hebben en een naam. Men vergelijk de minimum identiteit met het 'minimale' identiteitsbewijs, het paspoort, waarin naam, geboortedatum en plaats, geslacht en een foto zijn opgenomen. De laatste twee kenmerken zijn een verwijzing naar de lichamelijke identiteit. Tot de lichamelijke minimum identiteit hoort het geslacht, de taalkundige minimum identiteit is de eigenaam. Dat juist in gestoorde taaluitingen de naam als sleutel gevonden wordt, hoeft ons dus niet te verbazen (zie ook Engels et al., 2003). Omgekeerd zou in dromen waarin beelden en scènes, dus het visuele een essentiële rol spelen, een aspect van de lichamelijke minimum identiteit als sleutel kunnen fungeren, bijvoorbeeld een betekenaar van het seksuele onderscheid.

Overigens heeft Goethe in zijn autobiografie *Dichtung und Wahrheit* reeds een opmerking gemaakt over het verband van naam en lichaam en Freud maakt daarvan gewag in zijn associaties bij de 'keuken'- of 'Parcen'-droom (Freud, 1900, p.210-214). Volgens Goethe is de naam te vergelijken met een huid, die onlosmakelijk bij de persoon hoort. Voegt men aan Goethes visie toe dat het Freudiaanse ego aan de oppervlakte van het lichaam, dus de huid, gesitueerd wordt, dan zijn de taalkundige- en lichamelijke identiteit, de twee aspecten van een minimale identiteit, niet zo strikt gescheiden.

In het volgende wordt nader op de rol van de naam in het psychisch functioneren ingegaan. De meest voorkomende auditieve hallucinatie is het horen van de eigenaam, terwijl

niemand in de buurt is (Aleman, 2000, p.155). Ook uit experimenteel onderzoek blijkt, dat de naam een bijzondere positie inneemt in het alledaagse psychisch functioneren.

8.5. De eigennaam in het experiment

De eigennaam is in hoofdstuk 6 als een inductor gekenschetst: een woord dat via de codewoorden de associatiestroom op gang brengt. De eigennaam speelt te midden van andere woorden dus een speciale rol. In dit verband is het zogenaamde cocktailparty effect relevant (Moray, 1959). Op een cocktailparty horen we door het geroezemoes heen dat even verderop onze naam genoemd wordt. De eigennaam wordt opgemerkt in de ruis.

In een experiment met dichotisch luisteren door Moray uitgevoerd, werd de attentie van de proefpersoon gevraagd voor de boodschap gepresenteerd aan een oor. Aan het andere oor werd ruis gepresenteerd maar ook stimuli waaraan dus geen aandacht moest worden besteed. Het blijkt nu dat als de eigennaam in de ruisboodschap zit, deze wordt opgemerkt. Moray stelt: "The only stimulus so far found that will break through this [attentional] barrier is the subject's own name".

In 1985 demonstreerde de sociaal-psycholoog Nuttin voor het eerst het zogenaamde naamlettereffect (zie Hoorens, 1990). Bij een keuze-experiment blijken proefpersonen voorkeur voor letters uit hun eigennaam boven niet-naam-letters te hebben. Ofschoon het onderzoek en de vreemde resultaten aanvankelijk op kritiek stuitten (Loosen, 1989), werd het experiment in verschillende landen herhaald en bleef het effect aantoonbaar. Het naamlettereffect is een voorbeeld van zogenaamd 'implicit self-esteem'.

Kitayama en Karasawa (1997) toonden naast een naamlettereffect ook een preferentie aan voor cijfers in de geboortedatum boven andere cijfers. Ook in Kraepelins dromen is soms een effect van de geboortedatum geconstateerd: zo stemmen de verjaardag van de componist Praetorius en van Kraepelin overeen en verklaren een droom van april 1920. Merk op dat de geboortedatum op het paspoort voorkomt en ook door Hötter (1990) tot de stabiele kenmerken van het 'ik' wordt gerekend (zie ook intermezzo II).

Na de experimenteel psychologische ondersteuning voor het belang van de eigennaam besproken te hebben, keren we terug naar de droom en de vraag in hoeverre de analyse van Kraepelins specifieke corpus ons iets kan leren over dromen in het algemeen.

8.6. Afasie, taal en droom

Volgens Kraepelin is een van de 'Grundstörungen' bij gestoorde taal in de droom dat het Wernicke centrum tijdelijk geremd is. Nu is het niet zo bijzonder dat een taalgebied betrokken is bij de productie van gestoorde taal. Interessant is dat afasie en dromen in het algemeen elkaar lijken uit te sluiten. Zo blijkt uit anekdotische getuigenissen dat afatici het vermogen te dromen verliezen: "aphasiacs lose their capacity to dream and not just their

capacity to verbally report their dreams" (Heynick, 1993, p.276). Solms (1997, p.38) nuanceert dit en stelt: global cessation or reduction of dreaming is commonly (but not invariably) associated with aphasia". De eerste die afasie en (niet)dromen met elkaar in verband bracht was Foulkes, een bekend droomonderzoeker, die stelt dat het planbureau voor de droom in de taalgebieden van de hersenen gelegen is en dat aan het ontstaan van dromen een linguïstisch proces te grondslag ligt (zie de Jong, 1991, p.110). Kilroe (2001) bespreekt Foulkes en Heynicks bijdrage aan het onderzoek van de relatie van taal en droom. Zij citeert Foulkes (1985) als ze stelt: "however 'visual' dreaming may seem, it may be planned and regulated by the human *speech* production system".

Dat dromen zich meestal als een stomme film aan ons geestesoog presenteren wil nog niet zeggen dat beelden daarmee de essentie van de droom bepalen. Misschien moet men spreken van een beeldtaal. In dit licht bezien kan de oppervlakkig gezien marginale positie van Kraepelins droomcorpus genuanceerd worden. Wellicht is juist de studie van dit corpus van belang voor analyses van dromen in het algemeen. Kan men de methode uit hoofdstuk 3 en 4 ook voor dromen in het algemeen gebruiken?

8.7. Droomanalyse

In hoofdstuk 3 en 4 is een methode ontwikkeld voor de analyse van Kraepelins dromen en daar werd aangegeven hoe ketens geconstrueerd worden en hoe het idiosyncratische erin gevonden wordt. Vergelijk deze methode met de praktijk van droomanalyse (voor 'beeld'-dromen) zoals door Freud voorgesteld: de productie van vrije associaties bij droomelementen door de dromer en de duiding door de analyticus, dat wil zeggen de constructie van het onbewuste. De vrije associatie wordt in het methodische hoofdstuk 2 van de *Traumdeutung* toegelicht. Hoe men tot een duiding komt blijft daar onbesproken.

Vrije associatie beoogt de productie van informatie op grond van onbewuste wensvoorstellingen, die dan door een constructie door de psychoanalyticus bewust gemaakt worden. Maar er is geen garantie dat niet 'zogenaamd vrij' geassocieerd wordt naar een voorbewust gewenst geachte voorstelling, gewenst door de dromer of de analyticus. Men herinnere zich Vestdijks kritiek op de vrije associatie in hoofdstuk 3 vermeld.

In hoofdstuk 3 is een methode geopperd om ketens te construeren bij gegeven begin- en eindpunt. Zou men naar analogie hiervan een gebonden associatie bij gegeven begin- en eindpunt kunnen introduceren als methode naast de vrije associatie?

8.7.1. Gebonden associatie en constructie

Gebonden associëren dient om vragen te beantwoorden. Bijvoorbeeld om te achterhalen waarom een scène in de droom op een andere volgt. Men dient dan het associatieve verband te zoeken onder de voorwaarde dat de scènes het begin en eindpunt vormen. Dat droomscènes soms door een keten woorden verbonden kunnen worden laat Leclair zien in zijn beroemde analyse van de 'rêve à la licorne' (Leclair, 1968/ zie ook Roudinesco,

1986, p.320 e.v.) en niet te vergeten Maury, een van de pioniers in het moderne droomonderzoek, in de 'kilo ... loto'-droom (Maury, 1861).

In een hybride systeem van associatie zou men gebonden en vrije associatie kunnen combineren. Bijvoorbeeld wil men weten welke de dagrest is en waarom die dagrest precies zo en zo in de droom getransformeerd is weergegeven. Eerst wordt de dagrest gezocht via vrije associatie en dan via gebonden associatie de vraag naar de relatie van de droombeelden en de dagrest beantwoord. Dan kan blijken op welke idiosyncratische wijze de dagrest getransformeerd is.

De constructie van het onbewuste kan als het pendant van de zoektocht naar het idiosyncratische worden opgevat. In hoofdstuk 4 is aangegeven dat niet elke keten iets idiosyncratisch hoeft te hebben maar dat het idiosyncratische eventueel in andere ketens van dezelfde droom kan schuilgaan of in een eerdere droom. Van belang is dus droomcombinatie.

8.7.2. Combinatie van dromen

Kraepelins heeft in *Persönliches* duidelijk gemaakt dat hij in zijn dromen vaak doorging met de gedachten uit voorafgaande dromen. Dat betekent dat dromen gecombineerd moeten worden om de gedachtengang te analyseren. Cartwright (1995) stelt dat diverse auteurs o.a. reeds Artemidorus, een auteur uit de klassieke tijd, de droomcombinatie hebben aanbevolen om de betekenis van dromen te achterhalen. Dit combineren van dromen heeft Freud nooit gedaan. Om te laten zien dat ook Freud had kunnen kiezen voor de bewerkelijke droomcombinatie, treft men in onderstaande tabel enkele overeenkomstige teksten of associaties van Freud in twee van zijn dromen: de Brücke droom en de Hollthurn-droom.

Brücke-droom

'she' in Freuds associaties

'Leute sassen auf den Boden'

'Maedchen unter ihnen'

'Fenster'

'ausgeweidet'

(dwz: ingewanden verwijderd)

Hollthurn-droom

'he' en 'it' in Freuds associaties

'Weiber ... kauerten auf den Boden'

in zijn associaties herinnert zich Freud ooit aan een 'Maedchen' gevraagd te hebben "is he a starfish?"

'Fenster' in Freuds associaties

'bowels' in Freuds associaties

('bowels' is Engels voor 'ingewanden')

Als laatste onderdeel van dit hoofdstuk wordt de vraag gesteld waarom Freud niet reeds (een aanzet tot) het sleutel-code model gevonden heeft in *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*.

8.8. Nogmaals de *Psychopathologie des Alltagslebens*

In de psychoanalytische praktijk blijkt vaak dat namen in het onbewuste denken van patiënten een rol spelen (Freud, 1940, p.72). Maar Freud vermeldt maar een voorbeeld waaruit blijkt dat hij bij zijn zelfanalyse de rol van zijn achternaam Freud had gevonden. Over Sigmund, de voornaam, zwijgt hij. Hoe zit dat?

In Freuds *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* worden onder andere woordvindingsproblemen behandeld. Kraepelins corpus bevat ook woordvindingsproblemen en Kraepelin vergeleek die met woordvindingsproblemen in het dagelijks leven. Waarom heeft Freud niet al het sleutel-code model ontdekt in de *Psychopathologie* en waarom heeft hij zijn eigen eigenaam slechts sporadisch in analyses als sleutel gepresenteerd? Deze vraag vereist een studie op zich.

We willen in dit verband slechts wijzen op de twijfel omtrent de beroemdste analyse uit Freuds *Psychopathologie*: het Signorelli woordvindingsprobleem. Zo stelt Molnar: "Freud's admiration for the artist [Signorelli] marks an identification that makes his parapraxis an act of self-forgetting (Signorelli and Sigmund share the same first syllable)" (Molnar, 1994, p.84). Molnar verwijst in dit verband ook naar Anzieu's studie van de zelfanalyse van Freud (Anzieu, 1959). Ook is de rol van de naam Sigmund al gesuggereerd door Rosolato (1969, p.108/111). Dat bij een woordvindingsprobleem betreffende eigennamen de eigen eigenaam een rol kan spelen is misschien ook niet verwonderlijk.

Timpanaro (1976) vraagt zich af of Freuds verklaring van het verband tussen enerzijds de substituuatnamen 'Boltraffio' en 'Botticelli' en anderzijds de ontschoten naam 'Signorelli', niet getuigt van een (te) grote mate van vrijheid in associatie. Hij vraagt zich af of Freuds nadruk op de beginklank 'Bo' van de substituten geloofwaardig is (idem, p.77). Hij ziet het substituuat Botticelli als rijm bij Signorelli en Boltraffio als een weinig relevant tweede substituuat, dat het gezochte Signorelli slechter benadert dan Botticelli. Timpanaro probeert het zuiver taalkundig te zien. Dat betekent dat Timpanaro het belang niet inziet van de relatie '(Bol)Traffio - Trafoi', waarbij 'Trafoi' de naam is van de plaats waar Freud bericht kreeg van de zelfmoord van zijn patiënt.

Het vergeten van de naam Signorelli is het pendant van het willen verzwijgen van het overlijden van de patiënt. Waarom wordt het overlijden van de patiënt door Freud verbonden met de naam Trafoi van de plaats waar hij daarover bericht kreeg? Trafoi is een essentiële term in Freuds analyse. Zonder deze term valt Freuds analyse in duigen. Nu stelt Freud niet de waarom-vraag of de vraag naar het idiosyncratische in 'Trafoi', zoals we dat aan de hand van de methode in hoofdstuk 4 zouden doen. Zolang die vraag niet beantwoord is, blijft Freuds Signorelli-analyse onzeker. Een nadere studie zou moeten uitwijzen of een andere visie op Freuds beroemdste woordvindingsprobleem op zijn plaats is en, in het voetspoor daarvan, of in Freuds voorbeelden in de *Psychopathologie* niet ook de eigenaam Sigmund een rol speelt.

8.9. Conclusies

1. De analyses door Kraepelin zelf van taaluitingen in dromen (in hoofdstuk 2 besproken) hebben tot doel een classificatie van de taaluitingen op basis van de geconstateerde associatievormen. Verder constateert hij een tijdelijke verdoving van het Wernicke-gebied en het gebied waar de 'Allgemeinvorstellungen' worden gevormd. Kraepelins analyses zijn echter onvoldoende precies om een dieper inzicht in de taaluitingen te verwerven.
2. De in hoofdstuk 3 en 4 ontwikkelde methode voor ketenconstructie en ketenbeoordeling en de daarbij gemaakte keuzes blijken een analyse van gestoorde taaluitingen mogelijk te maken (hoofdstukken 5, 6 en 7). Criteria bij de ketenconstructie zijn het gebruik van contextinformatie en de beperking tot korte en precieze ketens. Omdat precies sluitende ketens zijn gevonden en bij de ketenbeoordeling meermalen dezelfde idiosyncratische associaties zijn gevonden, kan men stellen: de methode werkt en is betrouwbaar.
3. In de taaluitingen in de dromen van Emil Kraepelin blijkt de eigennaam een sleutelrol te spelen. Een sleutel-code model kon worden opgesteld op basis van een groot aantal taaluitingen. De codewoorden zijn in vorm of klank geassocieerd met (delen van) de naam Kraepelin en bleken soms in meer dan een droom relevant. Het model laat voorspelling van code-woorden toe en dat bleek nuttig bij het analyseren van de taaluitingen.
4. Op basis van een tiental analyses en met name de analyse van het woord voor 'taal' lijken de taaluitingen van het spiritistisch medium Hélène Smith ook aan een sleutel-code model te voldoen. De code-woorden hangen samen met de ware voor- en achternaam, Catherine Müller, van het medium en met haar fantasie over Catharina van Alexandrië.
5. Het model lijkt ook taaluitingen van schizofrene patiënten te kunnen verhelderen.
6. Het neologisme in de droom en in de schizofrenie lijken niet wezenlijk verschillend.
7. Er is experimentele ondersteuning voor het belang van de eigennaam als speciale stimulus (invloedsfactor) en voor het belang van delen van de naam (naamletters).
8. Ondanks de vervaging van het 'ik'-besef in de droom, kan toch verondersteld worden dat een minimum-identiteit, waarvan lichaam en naam aspecten zijn, een rol blijft spelen. In Kraepelins taaldromen is dat de taalkundige minimum identiteit: de eigennaam.

Met deze acht conclusies besluiten we deze studie, die een poging vormde om met behulp van de ontwikkelde methode zicht te krijgen op gestoorde taal in droom, trance en psychose. Met inachtneming van de beperkingen eigen aan de noodzakelijke keuzes bij de vaststelling van de methode lijkt genoemde poging geslaagd.

Literatuur

- Abraham, N., & Torok, M. (1971). Le mot magique de l'homme aux loupes. *Revue française de psychanalyse*, I, 71-100.
- Adkins, L., & Adkins, R. (2000). *Egypte ontraadseld*. Utrecht: Kosmos.
- Aleman, A. (2000). Hallucinaties bij schizofrenie: hoe het brein zichzelf misleidt. *De Psycholoog*, 35 (4), 154-159.
- Anzieu, D. (1959). *L'Autoanalyse: son rôle dans la découverte de la psychanalyse par Freud: sa fonction en psychanalyse*. Paris: PUF.
- Avé-Lallemant, F.C.B. (1858-1862). *Das deutsche Gaunerthum in seiner sozial-politischen, literarischen und linguistischen Ausbildung zu seinem heutigen Bestande* (Vols. 1-4). Leipzig: Brockhaus.
- Bakel, Twan van. (2000). *Kraepelin over zichzelf: een becommentarieerde uitgave van "Persönliches"*. Amsterdam: Candide/ Wrede Veldt.
- Bendick, Ch. (1989). *Emil Kraepelins Forschungsreise nach Java 1904. Ein Beitrag zur Geschichte der Ethnopsychiatrie* (Kölner medizinhistorische Beiträge, Bd. 49). Köln: Hansen.
- Bentall, R. (1999). Why There Will Never Be a Convincing Theory for Schizophrenia. In S. Rose (Ed.), *From Brains to consciousness? Essays on the new sciences of mind* (pp. 109-136). London: Penguin Books.
- Berent, I., & Perfetti, C.A. (1995). A Rose Is a REEZ: The Two-Cycles Model of Phonology Assembly in Reading English. *Psychological Review*, 102(1), 146-184.
- Bernet, R. (1988). Verbeelding en fantasma. In A. Vergote en P. Moyaert (Eds.), *Psychoanalyse, de mens en zijn lotgevallen* (pp. 171-183). Kapellen: DNB/ Uitgeverij Pelckmans.
- Betro, M.C. (1999). *Hiërogliefen, de beeldtaal van het oude Egypte*. Baarn: Tirion.
- Bobon (1952). *Introduction historique à l'étude des néologismes et des glossolalies en psychopathologie*. Paris: Masson.
- Bobon (1962). *Psychopathologie de l'expression*. Paris: Masson.
- Boyle, M. (1990). *Schizophrenia: a scientific delusion?* London: Routledge.
- Brockhaus (1977-1981). *Der Grosse Brockhaus*. 18. Auflage. Wiesbaden: Brockhaus.
- Brockhaus (1996-1999). *Brockhaus Die Enzyklopaedie*. 20. Auflage. Leipzig: Brockhaus.
- van den Broecke, M.P.R. & Goldstein, L. (1980). Consonant Features in Speech Errors. In V.A. Fromkin (Ed.), *Errors in linguistic performance: slips of the tongue, ear, pen and hand* (pp.47-65). New York: Academic Press.
- Burgmair, W., Engstrom, E.J., & Weber, M.M. (2000). *Emil Kraepelin: Persönliches Selbstzeugnisse*. München: Belleville.
- Burgmair, W., Engstrom, E.J., & Weber, M.M. (2002). *Emil Kraepelin: Briefe I: 1868-1886*. München: Belleville.
- Carroll, D.W. (1994). *Psychology of Language*. Pacific Grove: Brooks/ Cole.
- Cartwright, R.D. (1995). Interpretation of dreams. In M.A. Carskadon (Ed.), *Encyclopedia of Sleep and Dreaming* (pp. 316-318). New York: MacMillan.

- Chadwick, J. (1961). *De ontcijfering van Griekenlands oudste schrift*. Utrecht: Aula-boeken.
- Chaika, E. (1990). *Understanding psychotic speech: beyond Freud and Chomsky*. Springfield: Thomas Books.
- Chaika, E. (1995). On analysing schizophrenic speech: what model should we use? In A. Sims (Ed.), *Speech and Language Disorders in Psychiatry* (pp. 47-56). London: Gaskell.
- Cifali, M. (1988). La fabrication du Martien: g n se d'une langue imaginaire. *Langages*, 23 (01), 39-60.
- Coe, M.D. (1994). *Breaking the Maya Code*. London: Penguin Books.
- Crépet, J. (1947). *Charles Baudelaire. Correspondance générale I: 1833-1856*. Paris: Conard.
- van Dale (1991). Etymologisch woordenboek. Utrecht: Van Dale lexicografie.
- van Dale (1999). Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal. Utrecht: Van Dale lexicografie.
- Darmon, M. (1990). *Essais sur la topologie lacanienne*. Paris: Editions de l'Association Freudienne.
- Dennet, D.C. (1991). *Consciousness explained*. London: Penguin.
- Deonna, W. (1932). *De la planète Mars en terre sainte. Art et subconscient, un medium peintre: Hélène Smith*. Paris: E. de Boccard.
- Devreeese, D. (1989). *De waan lezen*. Dissertatie Leuven. Leuven: Kath. Universiteit Leuven.
- Doblhofer, E. (1966). *Stemmen in steen. De ontcijfering der oude schriftten*. Amsterdam: Moussault's Uitgeverij.
- Dor, J. (1992). *Introduction   la lecture de Lacan. 2. La structure du sujet*. Paris: Denoël.
- Duess, L. (1946). Fonction psychologique du nom propre dans la reconstruction de la personnalité d'une schizophrène. *Journal de psychologie normale et pathologique*, 39, 350-366.
- Ebers, G. (1885). *Richard Lepsius*. Leipzig: Wilhelm Engelmann.
- Eco, U. (1989). *De slinger van Foucault*. Amsterdam: Bakker.
- Ellis, J. Havelock (1913). *De wereld der dromen*. Baarn: Hollandia Drukkerij.
- Enciclopedia universal ilustrada* (1905-1996). Barcelona/ Madrid: Espasa-Calpe.
- Encyclopaedia Britannica* (1992). The New Encyclopaedia Britannica, 15 th. edition. Chicago: Encyclopaedia Britannica Inc.
- Encyclopaedia Britannica CD* (1997). Chicago: Encyclopaedia Britannica Inc.
- Engels, H.J.M. (1995). Gestoorte taal in de dromen van Emil Kraepelin: de relevantie van een cryptanalyse voor het onderzoek naar taalstoornissen bij schizofrenie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 37 (B2), 1-9.
- Engels, H.J.M., & Steen, A. (1996). Gestoorte taal in de psychose: een casestudie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 38 (11), 834-839.
- Engels, H. (2003). Een spiritistisch medium en haar contact met het buitenaardse. *Het Droomjournaal* 8(2), 4-6.
- Engels, H., Heynick, F., & Staak, C. van der. (2003). Emil Kraepelin's dream speech: a psychoanalytic interpretation. *International Journal of Psychoanalysis*, 84, 1281-1294.

- Evans, D. (1996). *Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. New York: Routledge.
- Fages, J.B. (1971). *Comprendre Jacques Lacan*. Toulouse: Privat.
- Flournoy, Th. (1900). *Des Indes à la Planète Mars, étude sur un cas de somnambulisme avec glossolalie*. Paris: Alcan.
- Flournoy, Th. (1901). Nouvelles observations sur un cas de somnambulisme avec glossolalie. *Archives de Psychologie de la Suisse romande*, I, 100-255.
- Flournoy, Th. (1914). *Die Seherin von Genf*. Leipzig: Felix Meiner.
- Flournoy, Th. (1983). *Des Indes à la Planète Mars, étude sur un cas de somnambulisme avec glossolalie*. Paris: du Seuil.
- Flournoy, T. (1994). *From India to the Planet Mars. A case of multiple personality with imaginary languages* (Edited and introduced by Sonu Shamdasani). Princeton: Princeton University Press.
- Flournoy, T. (1996). *Van India naar de planeet Mars. De meervoudige persoonlijkheid van Hélène Smith; een geheugen onderzoek*. Amsterdam: Candide.
- Foulkes, D. (1985). *Dreaming: A cognitive-psychological analysis*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Freud, S. (1900). Die Traumdeutung. *Gesammelte werke*, 1940-1952. II/III: 1-626. London: Imago Publishing Company.
- Freud, S. (1901). Zur Psychopathologie des Alltagslebens. *Gesammelte werke*, 1940-1952. IV: 5-310. London: Imago Publishing Company.
- Freud, S. (1912/1913). Totem und Tabu. *Gesammelte werke*, 1940-1952. IX: 5-194. London: Imago Publishing Company.
- Freud, S. (1913). Das Unbewusste. *Gesammelte werke*, 1940-1952. X: 264-303. London: Imago Publishing Company.
- Freud, S. (1914). Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung. *Gesammelte Werke*, 1940-1952. X: 44-113. London: Imago Publishing Company.
- Goerdten, U. (1997). *Lotte Mende (1834-1891)*. Retrieved 25 Juni 1998 from FU Berlin, website <http://www.ub.fu-berlin.de/~goerdten/stinde11.html>
- Gorp, H. van. (1984). *Lexicon van literaire termen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Grinstein, A. (1980). *Sigmund Freud's Dreams*. New York: International Universities Press.
- Halberstadt-Freud, H. (2001). Voorwoord, in S. Freud: *Psychopathologie van het dagelijks leven* (pp. 7-12). Amsterdam: Boom.
- Henry, V. (1901). *Le langage martien*. Chalons sur Saone: Bertrand.
- Herder (1952-1962). Der Grosse Herder. Nachschlagewerk für Wissen und Leben. 5. Auflage. Freiburg: Herder.
- Hergenhahn, B.R. (2001). *An introduction to the history of psychology*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Heynick, F. (1993). *Language and its disturbances in dreams: the pioneering work of Freud and Kraepelin updated*. New York: Wiley.
- Hofstadter, D.R. (1979). *Gödel, Escher, Bach: an eternal golden braid*.
- Hoorens, V. (1990). Nuttin's affective selfparticles hypothesis and the name letter effect: A

- review. *Psychologica Belgica*, 30 (1-2), 23-48.
- Hötter, G. (1990). *Surrealismus und Identität: André Breton "Theorie des Kryptogramms"; eine poststrukturalistische Lektüre seines Werks*. Paderborn: IGEL Verlag.
- Ijsseling, S. (1996). Hoe een mens een mens wordt. In J. Corveleyn & Ph. Van Haute (Eds.), *Mimesis en creativiteit in de psychose* (pp. 11-21). Leuven: Garant.
- Jacq, Ch. (1999). *De zaak Toetanchamon*. Amsterdam: Sirene.
- Jakobson, R., & Halle, M. (1956). *Fundamentals of language*. The Hague: Mouton.
- Jetter, D. (1994). *Geschiedenis van de geneeskunde*. Utrecht: Het Spectrum.
- Jong, M. de (1991). *Sprekend noch met de nacht. Over dromen en droomonderzoek*. Amsterdam: Swets en Zeitlinger.
- Juin, H. (1980). *Victor Hugo, 1802-1843*. Paris: Flammarion.
- Jung, C. (1968). *Psychogenese der Geisteskrankheiten*. Zürich: Rascher Verlag.
- Kahn, D. (1996). *The codebreakers: the story of secret writing*. New York: Scribner.
- Kalinich, L.J. (1991). Where is Thy Sting? Some Reflections on the Wolf-Man. In E. Ragland-Sullivan & M.Bracher (Eds.), *Lacan and the subject of language* (pp.167-187). New York: Routledge.
- Kilroe, P.A. (2001). Verbal Aspects of Dreaming: A Preliminary Classification. *Dreaming*, 11 (3), 105-113.
- Kitayama, S. & Karasawa, M. (1997). Implicit Self-Esteem in Japan: Name letters and Birthday Numbers. *Personality and social psychology bulletin*, 23 (7), 736-742.
- Kluge, F. (1894). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Strassburg: Trübner.
- Kolle, K. (1970). Emil Kraepelin, 1856-1926. In Kurt Kolle (Ed.). *Grosse Nervenärzte, Band I*. (pp.175-186). Stuttgart: Georg Thieme Verlag.
- Kraepelin, E. (1887). *Psychiatrie: ein kurzes Lehrbuch für Studierende und Ärzte*. Leipzig: Ambrosius Abel.
- Kraepelin, E. (1904). *Psychiatrie. Ein Lehrbuch für Studierende und Ärzte* (Siebente Auflage. Band II). Leipzig: Johannn Ambrosius Barth.
- Kraepelin, E. (1906). *Über Sprachstörungen im Traume*. Leipzig: Wilhelm Engelmann.
- Kraepelin, E. (1909). *Psychiatrie. Ein Lehrbuch für Studierende und Ärzte* (Achte Auflage. Band I). Leipzig: Johannn Ambrosius Barth.
- Kraepelin, E. (1913). *Psychiatrie. Ein Lehrbuch für Studierende und Ärzte*. (Achte Auflage. Band III). Leipzig: Johannn Ambrosius Barth.
- Kraepelin, E. (1920). Die Erscheinungsformen des Irreseins. *Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie*. Band LXII, 1-29.
- Kraepelin, E. (1928). *Werden, sein, vergehen*. Leipzig: Engelmann.
- Kraepelin, E. (1983). *Lebenserinnerungen*. Berlin: Springer.
- Kroon, J.A.M. de (1993). *Taal en psychose. Een onderzoek naar de relatie tussen taal en psychose volgens het structuralisme van Jacques Lacan en een mogelijke psychotherapie*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Lacan, J. (1980). A Lacanian Psychosis: Interview by Jacques Lacan. In Schneiderman, S. (Ed.), *Returning to Freud: clinical psychoanalysis in the school of Lacan* (pp.19-41). New

- Haven: Yale University Press.
- Lacan, J. (1981). *Les psychoses*. Livre III (1955-1956). Paris: Seuil.
- Larousse analogique* (1980). Dictionnaire de poche de la langue française Larousse analogique. Paris: Larousse.
- Leathart, S., Honders, S., & Garrard, I. (1979). *Alle bomen van de wereld*. Alphen aan den Rijn: Septuaginta.
- Leclaire, S. (1968). *Psychanalyser: un essai sur l'ordre de l'inconscient et la pratique de la lettre*. Paris: du Seuil.
- Leischner, A. (1981). Über Träume in fremden Sprachen bei Gesunden und Aphasischen. In A. Leischner (Ed.): *Klinische Sprachpathologie. Ausgewählte Aufsätze* (pp. 431-444). München: Wilhelm Fink Verlag.
- Lemaire, A. (1970). *Jacques Lacan*. Bruxelles: Dessart.
- Lexikon der Ägyptologie* (1972-1992). (hrsg. Wolfgang Helck and Eberhard Otto). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Lexis* (1975). Dictionnaire de la langue française. Paris: Larousse.
- Libbrecht, K. (1996). Lacan over psychose: een bijzondere klinische benadering. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 38 (10), 735-746.
- Linschoten, J. (1964). *Idolen van de psycholoog*. Utrecht: Bijleveld.
- Loosen, F. (1989). *The name letter effect: A fascinating idolum* (Report from the Psychonomic Laboratory No. 7). Louvain: University of Louvain.
- Maas, H. (1966). *Wörter erzählen Geschichten. Eine exemplarische Etymologie*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- van der Made-van Bekkum, I.J. (1973). *Nederlandse woordassociatie normen*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Mackenzie, N. (1965). *Dreams and dreaming*. London: Aldus Books.
- Mandouze, A. (1987). *Histoire des saints et de la sainteté Chrétienne*. Tome II. Paris: Hachette.
- Maher, B.A., & Spitzer, M. (1993). Thought Disorders and Language Behavior in Schizophrenia. In G. Blanken, J. Dittman et al. (Eds.), *Linguistic Disorders and Pathologies. An International Handbook* (pp. 522-533). Berlin: de Gruyter.
- Marzell, H. (1977??). *Woerterbuch der deutschen Pflanzennamen*. Leipzig: Hirzel.
- Masuda, K. (1974). *New Japanese - English dictionary*. Tokyo: Kenkyusha.
- Maury, L.F.A (1861). *Le sommeil et les rêves*. Paris: Didier.
- Menzenrath, P. (1907). Emil Kraepelin: Über Sprachstörungen im Traume. *Archiv fuer die gesamte Psychologie*, 10, 144-147.
- Melchers, E., & Melchers, H. (1978). *Das grosse Buch der Heiligen. Geschichte und Legende im Jahreslauf*. München: Südwest Verlag.
- Meringer, R., & Mayer, C. (1895). *Versprechen und Verlesen: Eine psychologisch-linguistische Studie*. Stuttgart: Göschen.
- Mertens, W. (2000). *Traum und Traumdeutung*. München: Beck.
- Meyers* (1971-1981). *Meyers encyclopaedisches Lexikon*. 9. Auflage. Mannheim: Bibliografisches Institut.

- Mielot, J. (1884). *Vie de Ste. Catherine d'Alexandrie*. Paris.
- Mohr (1907). Emil Kraepelin: Über Sprachstörungen im Traume. *Centralblatt für Nervenheilkunde und Psychiatrie*, 30, 868-871.
- Molnar, M. (1994). Reading the Look. In S. Gilman et al. (Eds.), *Reading Freuds reading* (pp. 77-90). New York: New York University Press.
- Moray, N. (1959). Attention in dichotic listening: affective cues and the influence of instructions. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, XI, 56-60.
- Motley, M.T. (1987, februari). What I meant to say. *Psychology Today*, 24-28.
- Moyaert, P. (1994). *Ethiek en sublimatie. Over de ethiek van de psychoanalyse van Jacques Lacan*. Nijmegen: SUN.
- Pisani, V. (1975). *Die Etymologie: Geschichte, Fragen, Methode*. München: Fink.
- Pope, M. (1999). *The Story of Decipherment. From Egyptian hieroglyphs to Maya script*. London: Thames and Hudson.
- Quiring, H. (1959). *Heraklit. Worte tönen durch Jahrtausende*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Ricoeur, P. (1965). *De l'interprétation: essai sur Freud*. Paris: Ed. du Seuil.
- Ridder, H. de., & Corveleyn, J. (1992). Eugen Bleuler (1857-1939) und die Psychoanalyse. *Zeitschrift für klinische Psychologie, Psychopathologie und Psychotherapie*, 40, 246-262.
- Rieber, R.W., & Vetter, H.J. (1995). *The psychopathology of language and cognition*. New York: Plenum Press.
- Robert (1977). *Le petit Robert 2. Dictionnaire universel des noms propres*. Paris: Le Robert.
- Robert (2001). *Le grand Robert*. Paris: Le Robert.
- Rosolato, G. (1969). *Essais sur le symbolique*. Paris: Gallimard.
- Rostock (2000). *Stadtplan 1886*. Retrieved 2000, from Institut für Grafische Datenverarbeitung der Fraunhofer-Gesellschaft, website: <http://www.rostock.igd.fhg.de/sthro1886.html>.
- Roudinesco, E. (1986). *La bataille de cent ans: Histoire de la psychanalyse en France.2*. Paris: Seuil.
- Roudinesco, E. (1997). *Jacques Lacan*. Cambridge: Polity Press.
- Rutstein, J.S. (1996). The Psychological Origins of So-Called Supernatural Experience. *Contemporary Psychology*, 41(8), 823.
- Schaar, J. van der. (1981). *Woordenboek van voornamen*. Utrecht: Spectrum.
- Schaetzl, J.C. (1980). Bronzehelmet, or the Itinerary of the Psychotherapy of a Psychotic. In Schneiderman, S. (Ed.), *Returning to Freud: clinical psychoanalysis in the school of Lacan* (pp. 184-194). New Haven: Yale University Press.
- Schaerlakens, A.M., & Gillis, S. (1987). *De taalverwerving van het kind: een hernieuwde oriëntatie in het Nederlandstalig onderzoek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Sieenthal, W. von. (1953). *Die Wissenschaft vom Traum*. Berlin: Springer.
- Sims, A.C.P. (1995). The descriptive psychopathology of speech and language. In A. Sims (Ed.), *Speech and Language Disorders in Psychiatry* (pp.3-14). London: Gaskell.
- Sims, A.C.P. (1996). *Symptoms in the mind: an introduction to descriptive psychopathology*. London: Saunders.

- Skram, A. (1982). *Constance Ring*. Met een voorwoord door Janke Kok en Marja van Riemsdijk. Amsterdam: Feministische Uitgeverij Sara.
- Solms, M. (1997). *The neuropsychology of dreams*. Mahweh, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Spiering, H. (2000, Februari 12). Liever klinkers. Spinoza-laureaat Anne Cutler over de universele kenmerken van spraak. *NRC Handelsblad*, p.47.
- Städler, Th. (1998). *Lexikon der Psychologie*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Starobinski, J. (1971). *Les mots sous les mots: les anagrammes de Ferdinand de Saussure*. Paris: Gallimard.
- States, B.O. (1888). Dream. In *Collier's encyclopedia* (vol. 8, pp. 384-386). New York: MacMillan/ P.F. Collier.
- Steinberg, H. (2001). *Kraepelin in Leipzig. Eine Begegnung von Psychiatrie und Psychologie*. Bonn: Edition Das Narrenschiff.
- Steinberg, H. (Ed.) (2002). *Der Briefwechsel zwischen Wilhelm Wundt und Emil Kraepelin. Zeugnis einer jahrzehntelangen Freundschaft*. Bern: Huber.
- Tervoort, B.T. (1997). Language and its Disturbances in Dreams: The Pioneering Work of Freud and Kraepelin Updated. *Linguistics: an international review*, 35 (4), 792.
- Times Atlas* (1980). The Times Atlas of the World. Sixth edition. London: Times Books.
- Timpanaro, S. (1976). *The Freudian slip: psychoanalysis and textual criticism*. London: NLB.
- Truijens, A. (1995, April 1). De vrije val van de liefde. *Elsevier*, p.90.
- Van Tieghem, Ph. (1969). *Dictionnaire de Victor Hugo*. Paris: Larousse.
- Vandendriessche, G. (1991). Psychoanalyse en hermeneutiek. *Psychologica Belgica*. XXXI-1, 67-105.
- Vandermeersch, P. (1992). *Over psychose, seksualiteit en religie. Het debat tussen Freud en Jung*. Nijmegen: SUN.
- Verschuren, P., & Doorewaard, H. (1998). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Utrecht: Lemma.
- Vestdijk, S. (1952). *Essays in Duodecimo*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Wahrig (1977). *Wahrig Deutsches Wörterbuch*. Berlin: Bertelsmann Lexikon Verlag.
- Wallon, H. (1949). *Les origines du caractère chez l'enfant: les préludes du sentiment de personnalité*. Paris: PUF.
- Walser, H.H. (Ed.) (1968). *August Forel, Briefe. 1864-1927*. Bern: Huber.
- Werner, H., & Kaplan, B. (1963). *Symbol Formation. An Organismic Developmental Approach to Language and the Expression of Thought*. New York: Wiley.
- Wiedemann, F.J. (1973). *Estnisch-deutsches Wörterbuch*. Tallin: Valgus.
- Winkler Prins (1990-1993). *De Grote Winkler Prins*. 9de druk. Amsterdam: Elsevier.
- Yaguello, M. (1984). *Les fous du langage. Des langues imaginaires et de leurs inventeurs*. Paris: Seuil.
- Yaguello, M. (1983). Introduction. In Flournoy, Th.: *Des Indes à la Planète Mars, étude sur un cas de somnambulisme avec glossolalie*. p.7-16. Paris: Ed. du Seuil.

Samenvatting

In deze dissertatie staan de gestoorde taaluitingen in de dromen van de beroemde psychiater Emil Kraepelin centraal. Er wordt een methode ontwikkeld om meer inzicht in de taaluitingen te krijgen dan Kraepelin zelf gaf. De analyses van de dromen op basis van de methode leiden naar een model voor de gestoorde taaluitingen. Dat model laat zich generaliseren: ook gestoorde taaluitingen in de trance van een beroemd medium met pseudoniem H el ene Smith blijken een analoog model te volgen. Bovendien zijn er indicaties dat gestoorde taaluitingen van schizofrene patiënten met het model begrepen kunnen worden. Dit laatste strookt met de parallel die Kraepelin zelf aangaf tussen de gestoorde taaluitingen in zijn dromen en die van zijn schizofrene patiënten. Dit is in grote lijnen een schets van de inhoud van dit proefschrift, dat nu hoofdstuksgewijs wordt samengevat.

In hoofdstuk 1 wordt allereerst Emil Kraepelin (1856 - 1926) geïntroduceerd. Men ziet hem tegenwoordig als de vader van de moderne psychiatrie, vooral wegens zijn psychiatrische ziekteleer, die hij in zijn leerboek *Psychiatrie* presenteerde; hij deelde de psychosen in twee hoofdgroepen in: manisch-depressieve stoornis en *dementia praecox* (tegenwoordig schizofrenie geheten). Daarnaast, en dat is nauwelijks bekend, verzamelde Kraepelin meer dan 40 jaar, tot aan zijn dood, dromen met gestoorde taaluitingen erin. In 1906 publiceerde Kraepelin zelf een eerste droomcorpus in een monografie getiteld * ber Sprachstörungen im Traume* en in 1993 gaf Heynick een tweede droomcorpus van Kraepelin postuum uit. Bijna alle dromen zijn van Kraepelin zelf en dus kan men spreken van Kraepelins droomtaal (Kraepelin gebruikt de term *Traumsprache*). Sinds 1926, Kraepelins overlijden, is de droomtaal een dode taal; kan men deze droomtaal nog verstaan, deze dode taal nog 'ontcijferen' en welke psychologische inzichten levert dat op?

Per droom is het volgende materiaal beschikbaar: een gestoorde taaluiting, tekst genoemd, daarnaast hetzij de ongestoorde, bedoelde taaluiting, co-tekst genoemd, hetzij de context binnen de droom waarin de taaluiting optrad, droomcontext genoemd. Daarnaast poogt Kraepelin (alleen voor het eerste corpus heeft hij dat gedaan) een associatieketen te geven die tekst en co-tekst verbindt.

De doelstelling van de hier ondernomen studie van de gestoorde taaluitingen is drieledig:

1: Nagaan waarom de associaties in de associatieketen, die tekst en co-tekst (of droomcontext) verbindt, optreden en wat de relatie is met het subject Kraepelin.

2: Op basis van de beantwoording van de waarom-vraag een model opstellen dat aangeeft hoe de taaluitingen te verklaren zijn.

3: Nagaan of het model gegeneraliseerd kan worden naar andere casussen van gestoorde taaluitingen, die analoog aan Kraepelins droomtaal als 'tekst en co-tekst' gestructureerd zijn.

Natuurlijk zijn ook de dromen van het tweede corpus van belang. Is het mogelijk

associatieketens te reconstrueren (voor het tweede corpus in eerste instantie en voor het eerste corpus als Kraepelin geen of een betwifelbare keten geeft) en via welke methode kan dat gebeuren? De vraagstelling betreffende de te ontwikkelen methode is tweeledig:

1: Welke zijn de criteria voor ketenreconstructie en hoe vinden we uitgaand van de criteria de associatieketen, die de tekst als eindpunt heeft? Welke heuristieken worden daarbij toegepast?

2: Kan een methode ontwikkeld worden voor de beoordeling van associaties op idiosyncratisch gehalte ('typerend voor Kraepelin') en voor de bepaling van de zogenaamde determinerende tendentie in de keten.

In hoofdstuk 2 komen allereerst de algemene aspecten van Kraepelins monografie uit 1906 aan de orde. Kraepelin vergelijkt gestoorde taal in dromen met die van patiënten met *dementia praecox* en constateert een verrassende overeenstemming. Daarnaast vergelijkt hij sommige gestoorde taaluitingen met woordvindingsproblemen en versprekingen in het dagelijks leven en vergelijkt hij de droomtaal met Wernicke afasie. Twee *Grundstörungen* constateert Kraepelin in de droomtaal: verdoving van woordklankbeelden (dit zijn de innerlijke woordklanken bij een concept) en van het gebied waar de abstracte concepten (*Allgemeinvorstellungen*) gelokaliseerd zijn, waardoor er in de droom voorkeur bestaat voor concrete voorstellingen (*Individualvorstellungen*). Kraepelin deelt de gestoorde taaluitingen in drie hoofdgroepen in: woordvindingsproblemen, storingen in de uitdrukking van gedachten en denkstoornissen. De eerste groep is het meest prominent in de droomtaal (ca. 60%).

De secundaire literatuur over de monografie is beperkt. Een relevante vraag en twee opmerkingen van recensenten zijn: - waarom treden buitenlandse talen op in Kraepelins taaluitingen en in zijn associaties? - opvallend is de vreemde woordschikking in sommige taaluitingen - blijkbaar worden soms lettermanipulaties op woorden uitgevoerd in de droomtaal.

Na de algemene aspecten van de droomtaal komen Kraepelins eigen analyses van de taaluitingen in het eerste corpus aan bod. Het lukt Kraepelin nauwelijks een overtuigende analyse te presenteren. In zijn analyses ontbreekt een heuristiek: hoe worden correspondenties vastgesteld tussen tekst en co-tekst, hoe wordt de analyse van (vaak voorkomende) neologismen aangepakt, welke precisie van aansluiting van tussentermen in een associatieketen wordt beoogd? Daarnaast ontbreekt een beschouwing over ketenlengte (het aantal tussentermen in een keten) en over combinatie van dromen, om tot een droomanalyse te komen. Kraepelins analyses zijn niet diepgaand.

In Intermezzo I, getiteld: gestoorde taaluitingen Freudiaans bezien, worden twee vormen van gestoorde taaluitingen vanuit psychoanalytisch perspectief beschouwd. De oorzaak van de (Freudiaanse) verspreking, een gestoorde taaluiting in het alledaagse leven, is vaak gelegen in een zogenaamd familiecomplex of een beroeps-complex. Een neologisme Hollthurn in een droom van Freud wordt geanalyseerd en blijkt niet zoals wel beweerd is

gerelateerd aan een seksuele voorstelling maar aan wederom het familie- en beroepscomplex. De twee complexen geven een indicatie wat men kan verwachten bij de analyse van Kraepelins droomtaal.

Hoe ketens te reconstrueren in de dromen van Kraepelin komt aan bod in hoofdstuk 3 met de titel: ontwikkeling van een methode I: ketens construeren. Allereerst wordt een reeds geanalyseerde analoge casus bestudeerd om te leren hoe het niet moet. Het betreft de casus van een glossolalie, een taal louter bestaand uit neologismen, van het spiritistisch medium met pseudoniem H  l  ne Smith. Bij elk neologisme is een co-tekst (de bedoelde taaluiting) beschikbaar dus de structuur 'tekst en co-tekst' is eender als bij Kraepelins droomtaal. Een poging tot analyse door de taalkundige Victor Henry kan als mislukt beschouwd worden: hij tracht ketens te reconstrueren, maar geeft subjectieve invallen in plaats van een procedure die door iedereen te gebruiken is; hij gebruikt geen informatie uit de beschikbare context: de visioenen van het medium; hij geeft geen motivatie voor vreemdtaalige associaties, die hij als tussentermen veronderstelt in de keten.

Een vergelijkbaar probleem is hoe woordvindingsproblemen en versprekingen in het dagelijks leven te analyseren. In het bekende boek *Idolen van de Psycholoog* uit Linschoten kritiek op Freuds aanpak in deze, maar deze kritiek is niet steekhoudend. Hij let niet op een goede aansluiting van tussentermen in een keten en verwaarloost de beschikbare context. In plaats van tegenover Freuds korte keten tussen gezocht woord, de naam Signorelli, en het 'gestoorde' substituuat, Botticelli of Boltraffio, een kortere of beter passende keten te presenteren komt Linschoten met een langere en slecht passende.

Geconcludeerd wordt dat de context van belang is bij de ketenconstructie, met andere woorden dat een zogenaamde interne analyse vereist is zoals bij ontcijfering van een dode taal. Volgende eis wordt gesteld: ketens dienen zo kort mogelijk te zijn en alle tussentermen dienen goed aan te sluiten en bovendien in eerste instantie en zo veel mogelijk gebaseerd te zijn op de context om de waarschijnlijkheid ervan zo groot mogelijk te maken. Ketenconstructie moet leiden naar een keten die zeer waarschijnlijk de ware keten is, zodat gesteld kan worden: ketenconstructie= ketenreconstructie.

Hoe gaat de reconstructie in zijn werk? Na een structuuranalyse van tekst en co-tekst respectievelijk droomcontext, worden de correspondenties vastgesteld. Vervolgens zoekt men goed aansluitende tussentermen op basis van een zoekstrategie. Deze bestaat uit de vorming van lijsten van alternatieven voor een tussenterm, een rangorde van lijsten (welke lijst komt het eerst in aanmerking) en beperking binnen een lijst (het best passende alternatief selecteren). De lengte van de keten die gereconstrueerd wordt, mag vier tussentermen zijn (want ook bij analyse van versprekingen komt dit aantal tussentermen voor). Aangezien twee tussentermen veelal voor de hand liggen hoeven meestal slechts twee hiaten gedicht te worden. In een stroomschema wordt de procedure voor de ketenreconstructie aangegeven, die in principe door iedereen is uit te voeren mits men alle relevante teksten van en over Kraepelin paraat heeft. Dat de ketenreconstructie ook voor andere casussen toepasbaar is blijkt uit een voorbeeld van ketenreconstructie in de

Hollthurn-droom van Freud: hoe het neologisme Hollthurn uit Marburg (de co-tekst) ontstaan is kan gereconstrueerd worden.

Tot slot wordt gevraagd wat men uit een analyse van een taaluiting van Kraepelin kan leren. Vindt men een gereconstrueerde tussenterm ook in andere dromen? Het gaat hier om aantoonbaar succesvolle deductie, een belangrijk aspect van de bewijsvoering, dat de reconstructie gelukt is.

In hoofdstuk 4 wordt de ontwikkeling van een methode voortgezet (deel II: associaties typeren). Jungs opvatting over associatieketens die co-tekst en tekst verbinden ('ze zijn arbitrair') wordt bekritiseerd. Aangeduid wordt welk misverstand ertoe geleid heeft gestoorde taaluitingen als 'arbitrair' te beschouwen. Piérons opvatting dat de essentie van een associatieketen ligt in de eindterm is evenzeer onjuist. Bij de drie hoofdgroepen van gestoorde taaluitingen die Kraepelin onderscheidt, gaat het er om substituties van woorden in een associatieketen en de volgorde van woorden in de taaluiting te begrijpen.

Bij de studie van associaties in de keten gaat de interesse niet uit naar primaire associaties zoals 'Doktor - Arzt' (die bijna alle Duitstaligen als eerste associatie geven), maar naar idiosyncratische associaties zoals bijvoorbeeld 'Schild - carapace'. Om als 'idiosyncratisch' te gelden moet een associatie potentieel idiosyncratisch zijn (b.v. een vreemdtalig synoniem) en bovendien moet het bijzondere karakter van de associatie niet te herleiden zijn tot een of meerdere eerdere associaties, eventueel in een eerdere droom. Uit een idiosyncratische associatie wordt de zogenaamde determinerende tendentie afgeleid, rekening houdend met context, convergerende evidentie (reeds gevonden determinerende tendenties) en het feit dat de dromen van Kraepelin stammen. Aan het eind van het hoofdstuk wordt aan de hand van vele voorbeelden gedemonstreerd hoe de procedure om tot een determinerende tendentie te komen wordt uitgevoerd.

In intermezzo II wordt van het karakteriseren van associaties naar het karakteriseren van het individu Kraepelin overgestapt. Sleutelthema's in Kraepelins leven zijn: de dichotomie der psychosen en zijn strijd tegen het alcoholmisbruik (beide vallend onder het beroepscomplex). Daarnaast kan men de *Ahnenreise*, de zoektocht naar de voorouders, en zijn ook in familiekring streng aangehouden geheelonthouderschap tot het familiecomplex rekenen. Na de beschouwing van beroeps- en familiecomplex wordt geopperd dat een aspect van het Ik een rol zou kunnen spelen in de droomtaal. Stabiele kenmerken van het Ik zijn de eigenaam, de geboortedatum en de uiterlijke verschijning. Wellicht speelt de eigenaam een rol in de droomtaal.

In het langste hoofdstuk 5 worden de analyses van gestoorde taaluitingen in 12 paragrafen gepresenteerd.

1: In een droom van augustus 1923 is de latente klank *Ka* door *Vi* vervangen in de taaluiting *Vi, tafalk*. *Ka* en *Vi* blijken samen te hangen. Het oud-Egyptische *Ka* betekent 'levenskracht' ofwel (in het Latijn) *vis vitalis* en dat leidt naar *Vi*.

2: Een droom van februari 1923 gaat over een stad Milz waar Rostock bedoeld is. Kröpelin blijkt een van de tussentermen in de keten van Rostock naar Milz; Kröpelin komt voor in de beschrijving van Kraepelins *Ahnenreise*.

3: Dromen over het thema alcohol komen daarna aan bod. Een belangrijk latent woord *kraipalè* (roes, kater) wordt gedetecteerd o.a. in de eerste droom van het tweede corpus. Een agrammatisme in een droom wordt verklaard: de agrammatische volgorde wordt bepaald door de naam Kraepelin. Kraepelins gevecht tegen alcoholmisbruik wordt in verband gebracht met het alcoholmisbruik van zijn vader.

4: Twee dromen over een schildpad uit 1919 resp. 1921 zijn onderling gerelateerd. De Franse woorden *carapace* en *crapaud* voor *Schild* en *Kröte* verklaren de substituten *Hamster* en *Serre* voor resp. het bedoelde *Panzer* en *Pantherschildkröte* in de twee woordvindingsproblemen. Een vermoeden wordt geformuleerd na de analyses in de eerste vier paragrafen.

5: Dromen betreffende dementia praecox komen vervolgens aan bod. Het neologisme *Rührochs* in een droom van april 1926 blijkt uit het woord *praecox* ontstaan. De vrucht, die in droom 255 bedoeld is, blijkt de abrikoos te zijn, waarbij van belang is dat het woord 'abrikoos' van *praecox* is afgeleid.

6: Na de analyse van een aantal dromen met woorden analoog of geassocieerd aan *escarpe* (steile helling) volgt een tussentijdse samenvatting en wordt gewezen op het cryptische van de taaluitingen.

7: Het woord 'rebus', dat als co-tekst in droom no 105 wordt gegeven, hangt samen met het woord 'cryptogram'.

8: In droom 107 stammen volgens Kraepelin drie opeenvolgende woorden uit respectievelijk het Estlands, het Russisch en het Duits. Wegens het drietalige karakter ervan kan deze droom als Kraepelins 'Steen van Rosette' beschouwd worden (de Steen van Rosette met drie inscripties speelde een rol in de ontcijfering van de hiërogliefen). Voor droom 107 worden diverse ketens gereconstrueerd die door de Engelse woorden *carapace*, *crap* en het Russische *krepkiej* bepaald worden. In de 'amptis'-droom van 2 december 1911, een droom over planten, komt het woord *Blattrosetten* voor, dat met *Rosettensteinbrech* en de steen van Rosette in verband gebracht wordt.

9: Onder de kop 'de zin van de onzin' worden de volgende drie dromen geanalyseerd. In de droom van 2 december 1921, exact tien jaar na bovengenoemde 'amptis'-droom, blijken de letters *w.l.* in de tekst van de droom als 'ontcijfering' van de cijfers 23 en 12, hun volgnummers in het alfabet, te moeten worden opgevat. De combinatie 23,12 is hergroepering van 2,3,12 en deze drie getallen vormen een *crap*, dat is een worp in het dobbelsteen-spel *craps*. Het Engelse *crap* betekent ook 'nonsens' en past bij de co-tekst: *Aufzählung mit unklarem Sinn*.

In de Stoß-droom van 1925 is *tripe* in de keten analoog van het Engelse *crap*. In droom no 51 zijn zowel de cijfers 2,3 en 12 als het woord *tripe*, onderdeel van het neologisme 'tripap', wederom verwijzing naar een *crap*.

10: Twee opeenvolgende dromen uit 1921 zijn de 'Zwischenstück'- en 'Amnestia'-droom en daarin spelen twee woorden een rol die anagram zijn van elkaar. In de eerste droom is

nipple een belangrijk latent woord. 'Amnestia' in de tweede droom is de substituutnaam voor een plantje, dat volgens Kraepelin eigenlijk een lipbloemige lijkt. *Lippen* is een anagram van *nipple*. Het woord *Karpell* (vruchtblad) speelt daarnaast een rol in de droom. 'Amnestia' is een plantje dat letterlijk 'niet herinneren' betekent en de tegenpool vormt van het vergeetmijnetje. Vergeetmijnetje en niet herinneren zouden met resp. de overleden zoon Hans en Kraepelins vader kunnen samenhangen.

11: Twee vergelijkbare neologismen *tragelien* en *dregalien* komen voor in dromen van 1922 en 1925. *Dregalien* is afgeleid van het eerder opgetreden analoge neologisme *tragelien*, dat betrekking heeft op vruchten. *Tragelien* blijkt afgeleid van *Thargelien*, het feest van de eerstelingen, de eerste vruchten; de 'vruchten' in de *tragelien*-droom zijn de vroegrijpe abrikozen. Weer is van belang dat abrikoos is afgeleid van *praecox*.

12: *imbetit* in droom 152 is volgens Kraepelin een geheel zinloos neologisme voor *Kasten für Revolverpatronen*. Door combinatie met een andere droom (no 148) lukt toch een analyse. In de gereconstrueerde keten komt het Franse *carton* (bij *Kasten*) en het Engelse *cartridge* (bij *Patronen*) voor. Deze droom heeft met de ontcijferingsgeschiedenis van de hiërogliefen en met eigennamen te maken. Het Engelse *cartridge* luidt in het Frans *cartouche*: in de *cartouches* staan de eigennamen van de Egyptische koningen.

In hoofdstuk 6 wordt het zogenaamde sleutel-code model geformuleerd; codewoorden in klank of vorm gerelateerd aan de sleutel, de eigennaam Kraepelin, bepalen de geanalyseerde voorbeelden van de droomtaal. Tientallen codewoorden van *Ka* tot *Kröpelin* zijn gevonden, en daaronder vallen o.a. *crap*, *crapaud* en *praecox*. Alternatieve modellen wordt beschouwd, want mogelijk is niet slechts de achternaam maar ook de voornaam Emil een sleutel.

Twee mogelijke generalisaties worden in hoofdstuk 7 beschouwd: van droom naar een alternatieve bewustzijnstoestand zoals de trance of de hypnotische toestand; en van droom naar de psychose want Kraepelin beweerde dat de droomtaal het meeste lijkt op gestoorde taal van schizofrene patiënten.

In 7.1. wordt de casus behandeld van het spiritistisch medium met pseudoniem Hélène Smith, rond 1900 door Flournoy gepubliceerd. De zogenaamde taal van de bewoners van Mars, door het medium gesproken en geschreven, is in feite een glossolalie, een geheel uit neologismen opgebouwde taal. Het medium kon via hypnotische suggestie door Flournoy bewogen worden een vertaling in het Frans te geven, dus naast onbegrijpelijke taaluitingen zijn begrijpelijke beschikbaar en de structuur 'tekst en co-tekst' is vergelijkbaar met die van Kraepelins droomtaal.

De beroemde taalkundige Ferdinand de Saussure, aanwezig bij sommige seances, stelde dat de taaluitingen een compleet arbitraire substitutie van de Franse equivalenten waren, maar bij nadere analyse blijkt er systeem te zitten in de wijze waarop Franse woorden in neologismen getransformeerd worden. Zo is de fantasienaam *basimini* van het medium uit *catimini* (Frans voor 'heimelijk') ontstaan en lijkt het geheimgehouden 'cat' een

verwijzing naar de ware naam van het medium: Catherine-Elise Müller. Het begin *tarve* van *tarviné*, het woord uit de glossolalie voor 'taal', is uit *tarse* en *larve* opgebouwd. *Tarse* is o.a. de Franse aanduiding van de hoofdstad Tarsus van Cilicië, waar de apostel Paulus geboren werd, de eerste die aan glossolalie refereerde. *Larve* is gerelateerd aan de *lemures*, de geesten van overledenen. In de taal speelt een fantasie mee van het medium over de heilige Catharina van Alexandrie (wier vader volgens de legende uit Cilicië stamt, met hoofdstad Tarsus). Deze heilige is patrones van de molenaars (achternaam Müller!). Een sleutel-code model verklaart een aantal taaluitingen: sleutel zijn zowel de voor- als de achternaam van het medium. Bij de achternaam Müller zijn codewoorden b.v. *lemur* en *meilleur*.

In 7.2. wordt gerapporteerd over onderzoek aan patiënten met de diagnose schizofrenie; twee voorbeelden van gestoorde taaluitingen, een woordvindingsprobleem met substituut (de Lawson-lapsus) en een neologisme ('zebrasedijk'), zijn onderzocht. Zij horen tot de woordvindingsproblemen en zijn analoog aan voorbeelden uit hoofdgroep I van Kraepelins indeling.

De Lawson-lapsus is uitdrukking van de verwarring van een patiënt over zijn onwettig kind zijn vroeger. Lawson is substituut voor de naam van een schrijfster Gowdy. In de productie van law-son spelen de huidige en vroegere achternaam van de patiënt een rol en zijn (on)wettig zoon zijn. Lawson is de naam van een whisky-merk. *Corn*, een Engels-Amerikaans woord voor whisky, is een klank in de huidige achternaam van de patiënt en een tussenterm in de associatieketen die Gowdy met Lawson verbindt. Ook een schrijversnaam, van Kooten, zit in de keten. De vroegere achternaam van de patiënt is ook de naam van een bekend Nederlands schrijver. Daarvandaan de lapsus juist bij een schrijversnaam.

In een neologisme 'zebrasedijk' komt de verwarring tot uiting van een andere patiënt bij het aangeven van de plek van een noodlottig ongeval van zijn broertje dat hij moest aanzien. Op grond van associaties van de patiënt kan het neologisme gesplitst worden in 'zebrapad' en 'Ooijsedijk', maar het ongeval vond noch op een zebrapad noch op de Ooijsedijk plaats. Er is sprake van een opmerkelijke lapsus 'zebrapad' (niet geuit) gevolgd door een even opmerkelijke maar mislukte poging tot correctie door de patiënt via 'Ooijsedijk' (evenmin geuit). Herkenbaar is een identificatie van de patiënt met de verongelukte via de woordbrug 'winnen' gerelateerd aan zijn eigen voornaam en de tweede voornaam van de verongelukte. Die tweede voornaam is ook de voornaam van een bij een zebrapad verongelukt vriendje: daarvandaan de eerste lapsus zebrapad. Ooijsedijk blijkt met 'schaap-dam' en een spreekwoord over oversteken (als een schaap over de dam is, volgen er meer) samen te hangen.

In beide woordvindingsproblemen blijken dus eigennamen een rol te spelen.

In hoofdstuk 8 worden de resultaten bediscussieerd vanuit een psychologisch perspectief en worden conclusies getrokken. De eerste dromen met taaluitingen van Kraepelin zijn vermoedelijk rond de crisisjaren van Kraepelin (1882-1884) ontstaan, een crisis die begon

met het ontslag van Kraepelin en het overlijden van zijn vader in 1882. Wegens o.a. het alcoholmisbruik van zijn vader had Emil een ambivalente verhouding met hem. De sleutel van de droomtaal, de naam Kraepelin, wordt met de familiegeschiedenis in verband gebracht. Omdat Kraepelin alleen dochters had werd de sleutel prominenter in zijn leven. Kraepelins geesteskind *dementia praecox* zou men, op grond van de analyse van drie dromen, *dementia Kraepox* kunnen noemen.

In het geval van het medium wordt de fantasie van Catherine-Elise Müller over Catharina van Alexandrië in verband gebracht met de eerste geest die haar verscheen: Victor Hugo (die veel alexandrijnen schreef). Een plotseling overlijden in Hugo's familie wordt vergeleken met een plotseling overlijden in de familie van het medium. Het eerste Marsvisioen lijkt aan dit laatste overlijden te refereren.

Vervolgens wordt de relatie van gestoorde taal in dromen en bij *dementia praecox* nogmaals belicht. Er zijn geen aanknopingspunten voor een verschillende behandeling van taal in droom en van taal van schizofrene patiënten, speciaal voor het neologisme. Het sleutel-code model met codewoorden als zogenaamde betekenaars voor 'Kraepelin' lijkt op Leclaire's model voor taal in de schizofrenie waarbij diverse betekenaars een en hetzelfde betekende aangeven. De Phallus als ultieme betekenaar in de psychoanalytische theorie wordt vergeleken met de naam als sleutel in de droomtaal. Vanuit een begrip minimum identiteit (lichaam en naam) kan men trachten beide 'ultieme betekenaars', Phallus en naam, te verstaan.

Experimenteel onderzoek naar het belang van de eigenaam wordt geciteerd, o.a. het zogenaamde naamlettereffect. De band van taal en droom blijkt ook uit het feit dat afatici niet schijnen te dromen. Combinatie van beelddromen op analoge wijze als bij de analyse van Kraepelins taaldromen is niet uitgesloten en analyse van associatieketens kan ook in beelddromen van belang zijn: de methode ontwikkeld ten behoeve van Kraepelins droomcorpus lijkt van groter belang dan op het eerste gezicht vermoed. Vervolgens wordt gesteld dat in Freuds werk *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* de belangrijkste analyse van een gestoorde taaluiting (de 'Signorelli'-analyse) nog vragen open laat in het licht van de hier gepresenteerde theorie. Een studie ervan zou hier klaarheid kunnen verschaffen. Hoofdstuk 8 sluit af met een achttal conclusies.

Summary

Language disturbances in Emil Kraepelin's dreams

Central to this thesis are the language disturbances in the dreams of the well-known psychiatrist Emil Kraepelin. A method is developed whereby more insight in the language disturbances is gained than Kraepelin himself provided. The analyses of the dreams on the basis of the method lead to a model for the language disturbances. This model lends itself to generalisation: language disturbances in the trance of a famous medium known as H el ene Smith prove to follow an analogous model. Furthermore, there are indications that language disturbances of schizophrenic patients can be understood using the model. This is in agreement with the parallel Kraepelin himself indicated between the language disturbances in his dreams and those of schizophrenic patients. The thesis will be summarised chapter by chapter.

Chapter 1 starts with a short overview of Emil Kraepelin's life and work (1856-1926). Nowadays he is seen as the father of modern psychiatry, mainly due to his nosology, which he presented in his textbook *Psychiatry*; he divided the psychoses into two main groups: manic-depressive illness and dementia praecox (nowadays called schizophrenia). However, it is not well known that for more than 40 years till his death in 1926 Kraepelin collected dreams with language disturbances. In 1906 Kraepelin himself published a first dream corpus in a monograph entitled * ber Sprachstörungen im Traume* and a second dream corpus of Kraepelin posthumously was published in 1993 by Heynick. Nearly all dreams are Kraepelin's own and one can thus speak of Kraepelin's dream language (Kraepelin uses the word *Traumsprache*). Kraepelin died in 1926 and from then on his dream language is a dead language. Can one still understand this dream language, decipher this dead language, and what psychological insights will be obtained?

For each dream the following material is available: a language disturbance, called text, and either the undisturbed intended expression, called co-text, or the context in which the language disturbance occurred, called dream context. Apart from this Kraepelin tries to give an associative chain linking text and co-text (only for the first dream corpus).

The purpose of the study of the language disturbances undertaken here is threefold:

- 1: To investigate why the associations in an associative chain linking text and co-text, have occurred and what relationship they bare to the subject Kraepelin.
- 2: To set up a model that indicates how the language disturbances can be explained on the basis of the answer to the first part of the question above.
- 3: To investigate whether the model may be generalised to other cases of language disturbances , which analogously to Kraepelin's dream language are structured as 'text and co-text'.

Naturally dreams of the second corpus are also important. Is it possible to reconstruct associative chains for the second corpus (and for the first corpus when Kraepelin

does not give a chain or only one of dubious validity) and by what method this can be done? With reference to the method to be developed two questions arise:

1: What are the criteria for chain reconstruction and how do we find, on the basis of these criteria, the associative chain, which has the text as its endpoint? What heuristics can be applied?

2: Can a method be developed for scrutiny of the associations on idiosyncratic content (typical to Kraepelin) and for establishing the so-called determining tendency in the chain?

In chapter 2 first of all the general aspects of Kraepelin's monograph are discussed. Kraepelin compares the disturbed language in dreams with that of patients suffering from dementia praecox and he notes a striking similarity between the two. In addition he compares some of the language disturbances with word-finding problems and slips of tongue in daily life and compares the dream language with Wernicke aphasia. Kraepelin observes two *Grundstörungen* in the dream language: a decrease in the performance of Wernicke's area and therefore failure of the word-sound images (these are the inner word sounds corresponding to a concept) and a decreased performance of the area where the abstract concepts (*Allgemein-vorstellungen*) are localised, whereby there is a preference in the dream for concrete ideas (*Individualvorstellungen*). Kraepelin classifies the language disturbances into three main groups: word-finding problems, errors in the expression of thoughts and disturbances of thought. The first group is the most prominent in the dream language (60%).

The secondary literature on the monograph is limited. A relevant question and two remarks of reviewers are: Why do foreign languages occur in Kraepelin's language disturbances and in his associations? - The strange word order in some of the language disturbances is striking - Apparently sometimes letter manipulations on words are carried out in the dream language.

After the general aspects of the dream language Kraepelin's own analyses of the language disturbances are discussed. Kraepelin's analysis is hardly convincing: in his analyses a heuristic is lacking. How are correspondences between text and co-text established? How is the analysis of the (often occurring) neologisms tackled? What degree of precision of links of intermediate terms in the associative chain is considered adequate? Furthermore, a discussion on chain length (the number of intermediate terms allowable) is missing as is one on combination of dreams as an aid to dream analysis. Kraepelin's analyses lack thoroughness.

In Intermezzo I entitled 'Language disturbances from the Freudian point of view', two forms of language disturbances are considered from psychoanalytic perspective. The cause of the (Freudian) slip of the tongue, a language disturbance in daily life, often lies in a so-called family complex or professional complex. A neologism *Hollthurn* in one of Freud's dreams is analysed and is not, as has been suggested, related to a sexual representation but to the family and professional complex. These two complexes give us an indication

what can be expected when analysing Kraepelin's dream language.

How chains are reconstructed in Kraepelin's dreams is treated in chapter 3 which has the title 'Development of a method I: chain construction.' First of all an already analysed analogous case is studied to show errors in procedure. It is a case of glossolalia, a language solely consisting of neologisms, produced by the spirit medium Hélène Smith. For each neologism a co-text is available so the structure 'text and co-text' resembles that of Kraepelin's dream language. An attempt by the linguist Victor Henry to analyse the neologisms can be considered to have failed: Henry tries to reconstruct chains, but gives subjective interpretations instead of a procedure which anyone could use; he does not use information in the context available, the visions of the medium. He does not motivate foreign language associations, which he supposes to be intermediate terms in the chain.

A comparable problem is how to analyse word-finding problems and slips of the tongue in daily life. In the well-known book *Idolen van de Psycholoog* Linschoten criticises Freud's approach, but the critic is not to the point. Instead of presenting a shorter or better fitting chain for Freud's short chain between the name Signorelli and the disturbed substitute Botticelli or Boltraffio, Linschoten suggests a longer and more badly fitting chain. His linking of the intermediate terms in a chain lacks precision and he neglects the context available.

It may be concluded that the context is important in chain reconstruction, in other words that a so-called inner analysis is needed just as when deciphering a dead language. The following requirement is made: a chain must be as short as possible and all intermediate terms have to fit as well as possible and, moreover, be based initially and as much as possible on the context for maximum probability. Chain construction must lead to a chain which will be a valid chain, with high degree of probability, so that one can claim: chain construction= chain reconstruction.

How does reconstruction take place? After a structural analysis of text and co-text or dream context, the correspondences are established. Next, well-fitting intermediate terms are looked for on the basis of a search procedure. This consists of the formation of lists of alternatives for an intermediate term, a hierarchical order of lists (which list will be used in the first place) and restriction within the list (selecting the best alternative). The length of the chain to be reconstructed may be four intermediate terms (also in the analysis of slips of the tongue this number of in-between terms is encountered). If, as is often the case, two intermediate terms are trivial, only two gaps have to be filled in. In a flow chart the procedure of chain reconstruction, which can be carried out by anyone having at his disposal all relevant texts by and about Kraepelin, is given. That the chain reconstruction is also applicable for other cases is shown by an example of chain reconstruction in the Hollthurn-dream of Freud: how the neologism Hollthurn originated from the co-text Marburg can be reconstructed.

Finally, it is asked what one can learn from the analysis of language disturbances of Kraepelin. Does one find a reconstructed intermediate term also in other dreams? Here the

demonstrably successful deduction is at stake, an important aspect of the argumentation that reconstruction has succeeded.

In chapter 4 the development of the method is continued (part II: characterizing associations). Jung's vision on associative chains linking co-text and text ('they are arbitrary') is criticised. The misunderstanding that led him to consider language disturbances as arbitrary is pointed out. Pieron's vision that the essence of the associative chain lies in the end term is also faulty.

For the three main groups of language disturbances which Kraepelin distinguishes it is important to understand the substitutions of words in an associative chain and the word order in a linguistic expression.

In studying the associations in a chain we are not interested in primary associations like 'Doktor - Arzt', which nearly all German speaking would produce as a first association, but in idiosyncratic associations like e.g. 'Schild - carapace'. To be termed idiosyncratic an association should be potentially idiosyncratic (e.g. a foreign language synonym) but also the extraordinary character of the association should not be reducible to one or more earlier associations within the dream itself or even in an earlier dream. From the idiosyncratic associations the so-called determining tendency is derived, taking account of the context, converging evidence (already established determining tendencies) and the fact that the dreams stem from Kraepelin. At the end of the chapter the procedure to derive a determining tendency is demonstrated with several examples.

In Intermezzo II attention is shifted from characterizing associations to characterizing Kraepelin. Key themes in Kraepelin's life are: the dichotomy of psychoses and his fight against alcohol abuse (both falling within the professional complex). Moreover the *Ahnenreise*, the search for the ancestors, and his total abstinence, also strictly observed in his family circle, can be considered part of the family complex. After considering the professional and the family complex it is suggested that an aspect of the Ego could play a part in the dream language. Stable aspects of the Ego are the proper name, the birth date and the personal appearance. It is possible the proper name plays a part in the dream language.

In chapter 5, the longest chapter, the analyses of the language disturbances is presented in twelve sections.

1: In a dream of August 1923 *Vi* is substituted for the latent sound *Ka* in the utterance *Vi, tafalk*. *Ka* and *Vi* prove to be connected. The old-Egyptian *Ka* means 'life force' or *vis vitalis* (in Latin), and this leads to *Vi*.

2: A dream of February 1923 is about a town called Milz, which is, in fact, Rostock. Kröpelin is one of the intermediate terms in the chain from Rostock to Milz; Kröpelin appears in the account of Kraepelin's *Ahnenreise*.

3: Dreams with the subject alcohol are dealt with next. An important latent word *kraipalè*

(drunken fit, hangover) is detected in the first dream of the second corpus and in two other dreams. An agrammatism in a dream is explained: the agrammatic word order is determined by the name Kraepelin. Kraepelin's fight against alcohol abuse is linked to the alcohol abuse of his father.

4: Two dreams on tortoises from 1919 and 1921 prove to be related. The French words *carapace* and *crapaud* for *Schild* and *Kröte* explain the substitutes *Hamster* and *Serre* for respectively the intended *Panzer* and *Pantherschildkröte* in the two word-finding problems. A conjecture is formulated after the analyses in the first four sections.

5: Dreams on dementia praecox are considered next. The neologism *Rührochs* in a dream of April 1926 is shown to originate from the word *praecox*. The fruit, mentioned in dream 255, appears to be the apricot and it is important to note that apricot derives from *praecox*.

6: After the analysis of a number of dreams with words analogous to or associated with escarp (steep slope) an intermediate summary is given and the cryptic nature of the language disturbances is noted.

7: The word 'rebus', which is in the co-text of dream no. 105, is connected to the word 'cryptogram'.

8: In dream 107 three consecutive words are, according to Kraepelin, respectively Estonian, Russian and German. Due to the trilingual character of this dream it can be considered as Kraepelin's Rosetta Stone (The Rosetta Stone played a part in the decipherment of the hieroglyphics). In this dream various chains are reconstructed and they prove to be determined by the English words *carapace* and *crap*, and the Russian word *krepij*. In the amptis-dream of December 2, 1911, a dream about plants, the word 'Blattrosetten' occurs. It can be connected to 'Rosettensteinbrech' and the Rosetta Stone.

9: Next under the heading 'De zin van de onzin' (the sense of the nonsense) three dreams are analysed. In the dream of December 2, 1921, exactly ten years after the before mentioned amptis-dream, the letters w.l. have to be conceived as 'decipherment' of the numbers 23 and 12, their serial numbers in the alphabet. The combination 23,12 is a reordering of 2,3,12 and these three numbers form a *crap*, which is a specific throw in the dice game *craps*. The English *crap* also means 'nonsense' and this fits with the co-text: *Aufzählung mit unklarem Sinn* (enumeration without clear sense).

In the Stoss-dream of 1925 the word *tripe* in the chain reconstructed is the analogue of English *crap*. In dream 51 both the numbers 2,3, and 12 and the word *tripe*, part of the neologism 'tripap', again point to a *crap*.

10: Two consecutive dreams from Mai 1921 are the 'Zwischenstück' and the 'Amnestia'-dream. Two words that are anagrams of each other play a part in these dreams. In the first dream *nipple* is an important latent word. 'Amnestia' in the second dream is the substitute name of a plant that according to Kraepelin looks like a galeopsis (from the Labiatae family, the *Lippenblütler* in German). *Lippen* is the anagram of *nipple*. The word *Karpell* (carpellum) also plays a part in this dream. 'Amnestia' is a plant that literally means 'not to remember' and it is the counterpart of the forget-me-not. 'Forget-me-not' and 'not to remember' may be linked respectively to Kraepelin's deceased son, Hans, and to

Kraepelin's father.

11: Two comparable neologisms *tragelien* and *dregalien* occur in dreams of 1922 and 1925. *Dregalien* is derived from the earlier analogous neologism *tragelien*, that relates to fruits. *Tragelien* proves to be connected to *Thargelien*, the feast of first fruits; the fruits are the early-ripening apricots. Again it is important to note that 'apricot' derives from *praecox*.

12: According to Kraepelin *imbetit* in dream 152 is a completely senseless neologism for *Kasten für Revolverpatronen* (box for revolver cartridges). Nevertheless by combining it with dream 148 analysis is possible. In the reconstructed chain French *carton* and English *cartridge* are present. This dream has to do with the history of decipherment of the hieroglyphics and with proper names. English *cartridge* reads *cartouche* in French: in the cartouches the proper names of Egyptian kings are mentioned.

In chapter 6 the so-called key-code model is formulated: code words related in sound or form to the key, the proper name Kraepelin, determine the analysed examples of the dream language. Dozens of code words ranging from *Ka* to *Kröpelin* have been found and among them are *crap*, *crapaud* and *praecox*. Alternative models are discussed, as not only the family name but also the first name, Emil, may form a key.

Two possible generalisations are considered in chapter 7: from dream to an alternative state of conscience, such as the trance or hypnotic state; and from dream to psychosis, as Kraepelin stated that the dream language most resembled the language disturbances of schizophrenic patients.

In 7.1 the case of the medium with pseudonym Hélène Smith, published in 1900 by Flournoy, is considered. The so-called language of the inhabitants of Mars, produced by the medium, is in fact a glossolalia, a language consisting totally of neologisms. By hypnotic suggestion the medium was led to provide a translation in French, so that as well as the incomprehensible neologisms (texts), comprehensible translations (co-texts) are available and the structure 'text and co-text' is comparable to that of Kraepelin's dream language.

The well-known linguist Ferdinand de Saussure, present at some of the séances, supposed that the neologisms form a completely arbitrary substitution of the French equivalents, but on closer scrutiny there appears to be a method in the way French words are transformed into neologisms. The fantasy name *basimini* of the medium originated from *catimini* (French for 'secretely') and the sound *cat*, kept secret, points to the true name of the medium Catherine Elise Müller. The beginning *tarve* of *tarviné*, the word in the glossolalia for 'language', is composed of *tarse* and *larve*. *Tarse* is the French denotation for the capitol of ancient Cilicia, Tarsus, where the apostle Paul was born, the first person to mention the practice of glossolalia. *Larve* is related to the lemures, the spirits of the dead. A fantasy of the medium about Saint Catherine of Alexandria (whose father stemmed from Cilicia) plays a part in the language. This saint is the patron saint of the millers (family name Müller). A key-code model explains a number of language utterances: keys are the

names of the medium, the first name, Catherine, as well as the family name, Müller. Code words linked to the family name are e.g. *lemur* and *meilleur*.

In 7.2. research on patients diagnosed as schizophrenic is reported; two examples of language disturbances, a word-finding problem with substitute (the Lawson-lapse) and a neologism (zebrasedijk) are examined. They are both word-finding problems and are analogous to examples out of main group I in Kraepelin's subdivision.

The Lawson-lapse forms the expression of the confusion of a patient over his being formerly an illegitimate child. Lawson is the substitute for the name of a writer Gowdy. In the production of law-son the present and the former family name of the patient play a part and his being legitimate-illegitimate child. Lawson is the name of a whisky-brand. *Corn*, an Anglo-American word for whisky, is a sound in the present family name of the patient and an intermediate term in the associative chain linking Gowdy and Lawson. Moreover a writer's name, van Kooten, is a term in the chain. The former family name of the patient also happens to be the name of a famous Dutch writer. This explains why the lapse arose when a writer's name had to be recalled.

In a neologism 'zebrasedijk' the confusion of another patient is expressed when he wants to indicate the site of his younger brother's fatal accident, an accident that had occurred before the patient's own eyes. On the basis of associations of the patient the neologism can be split into 'zebrapad'en 'Ooijsedijk', although the accident did not take place on a 'zebrapad' (zebra crossing) nor on the 'Ooijsedijk'. One can speak of a remarkable first lapse 'zebrapad'(not uttered) followed by a failed trial of correction 'Ooijsedijk' (not uttered). One can trace an identification of the patient with the lost brother through a word bridge 'to win', related to his first name and the second part of his little brother's first name. This second name was also the first name of a little friend of the patient who died in a fatal accident near a 'zebrapad'. 'Ooijsedijk' is associated with 'schaap-dam' and a Dutch proverb on street crossing ("als een schap over de dam is volgen er meer"= once one sheep crosses the dam, others follow).

Thus proper names play a part in both word finding problems.

In chapter 8 the results are discussed from a psychological point of view and conclusions are drawn. The first dreams of Kraepelin with language disturbances supposedly originate in the years 1882-1884 during which Kraepelin experienced a period of crisis, starting with the dismissal of Kraepelin and the dying of his father in 1882. Due to, among other things, his father's alcohol abuse Kraepelin had an ambivalent relation to him. The key to the dream language, the name Kraepelin, is brought into connection with the family history. Because Kraepelin only had daughters, the key became more dominant in his later life. Kraepelin's brainchild dementia praecox could be renamed dementia *Kraepox*, on the basis of the analysis of three dreams.

In the case of the medium, the fantasy of Catherine-Élise Müller about Catharine of Alexandria is connected to the first ghost that appeared to her, Victor Hugo (who wrote many alexandrines). A sudden decease in the Hugo family is compared to a sudden death

in the medium's family. The first Martian vision seems to refer to this last death.

Next the relation of language disturbances in dreams and those in schizophrenia once again receives attention. There appear to be no reasons for a different treatment of language in dreams and language in schizophrenia, especially regarding the neologism. The key-code model with code words as signifiers of 'Kraepelin' resembles Leclaire's model for language production in schizophrenia, which states that many signifiers point to one and the same signified. The Phallus as the ultimate signifier in psychoanalytic theory is compared to the name as the key to the dream language. From a concept 'minimum identity' (body and name) one may try to understand both ultimate signifiers, Phallus and name.

Experimental research into the importance of the proper name, including the so-called name letter effect, is cited. That aphasiacs appear not to dream, points to a connection of language and dream. Combination of 'image'-dreams analogously to combination of Kraepelin's dreams, may be possible and analysis of associative chains may also be important in 'image'-dreams: the method developed for analysing Kraepelin's dream corpus may thus be of broader interest. Next it is made clear that in Freud's *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* the most important analysis of a language disturbance (the 'Signorelli'-analysis) raises questions in the light of the theory presented here. A study of this may shed light on these questions. Chapter 8 closes with eight conclusions.

Dankwoord

Nu mijn promotieonderzoek is afgerond en het proefschrift gereed is, wil ik allereerst mijn promotoren Cees van der Staak en Jos Corveleyn danken voor de steun die zij gaven aan mijn aanpak van het onderzoeksproject, ook al was in het begin niet duidelijk of de voorgestelde aanpak voldoende succes zou hebben. De wijze waarop zij het project hebben begeleid waardeer ik zeer. Daarnaast waren de gesprekken met hen zeer stimulerend voor mij. Ik mag wel zeggen dat we een goed team vormden.

Twan van Bakel, Frank Heynick en Matthias Weber ben ik erkentelijk voor hun belangstelling voor en discussies over het onderzoek. Met Twan heb ik interessante gesprekken over de mens en de psychiater Kraepelin gevoerd en hij liet mij in 1998 een toen nog ongepubliceerde autobiografische tekst van Kraepelin inzien. Frank Heynick zond mij de transcripties van de originele droomteksten toe en Matthias Weber, hoofd van het archief van het Max Planck Instituut voor Psychiatrie in München, nodigde mij uit om in het voorjaar 1996 de originele handgeschreven droomnotities van Kraepelin te komen bestuderen.

De professoren Ploog, Levelt, Cutler, Moyaert, Kolk, Vandendriessche en Verkuyl ben ik dankbaar voor de stimulerende opmerkingen of nuttige adviezen. Diverse interessante gesprekken over psychologisch onderzoek had ik met Daniel Devreese.

Cees van der Staak wist directies van een aantal psychiatrische ziekenhuizen te interesseren voor het klinische deel van mijn onderzoek. Twee psychiaters, Angelien Steen en Jan-Willem Muntjewerff, brachten mij vervolgens in contact met vier patiënten, die aan (een zijlijn van) mijn onderzoek wilden meewerken. Hen allen ben ik erkentelijk voor de bijdrage aan het onderzoek.

Verder dank ik Claudia Krops, coördinator van het Centrum voor Promotieonderzoek, voor de ter beschikking gestelde onderzoeksfaciliteiten en de collega's van het CvP, met name mijn kamergenoten Jacqueline, Ineke en Jill, met wie ik het dagelijks wel en wee kon delen. Jill corrigeerde de Engelse summary en bood, waar nodig, genereus hulp aan.

Ook de interesse van vrienden en familie voor het project heeft bijgedragen tot het uiteindelijk succes. Heel in het bijzonder wil ik de paranimfen Carin Ooms en Jan Enserink bedanken en verder Klaas, Anne en Désirée, die elk een heel eigen bijdrage leverden aan het welslagen van het onderzoek.

Nijmegen, november 2004
Huub Engels

Curriculum vitae

Huub Engels werd op 1 oktober 1949 geboren te Roermond. Aldaar bezocht hij het Bisschoppelijk College en behaalde in 1967 het diploma gymnasium bèta. Daarna studeerde hij wiskunde aan de Rijksuniversiteit Utrecht, alwaar hij in 1973 het doctoraal examen aflegde. Van 1973 tot 1988 was hij werkzaam bij AKZO-Research in Arnhem. In 1988 ging hij psychologie studeren aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar hij in 1992 afstudeerde in de klinische psychologie. Vanaf eind 1993 is hij verbonden aan het Centrum voor Promotieonderzoek. Zijn promotieonderzoek spitste zich toe op de gestoorde taal in de dromen van de psychiater Emil Kraepelin. Daarnaast verrichtte hij onderzoek naar de glossolalie van het medium Hélène Smith en naar gestoorde taaluitingen van patiënten met de diagnose schizofrenie. Delen van het promotieonderzoek publiceerde hij in *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 37 (B2), 1-9, in *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 38 (11), 834-839, en in *International Journal of Psychoanalysis*, 84, 1281-1294.